GH. BULGĂR

PROBLEMELE LIMBII LITERARE ÎN CONCEPȚIA SCRIITORILOR ROMÂNI

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, BUCUREȘTI — 1966

Lei 18,40

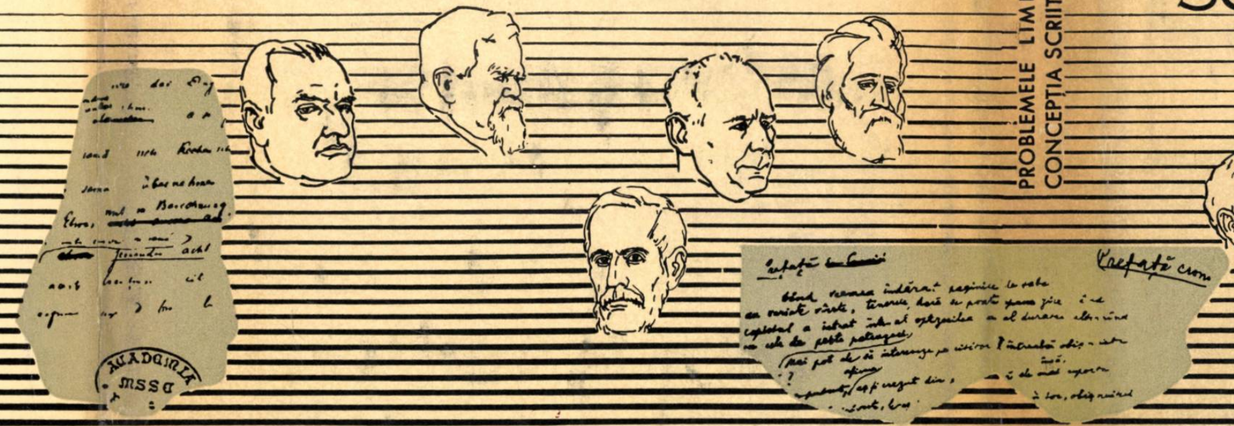

ACADEMIA MSSD

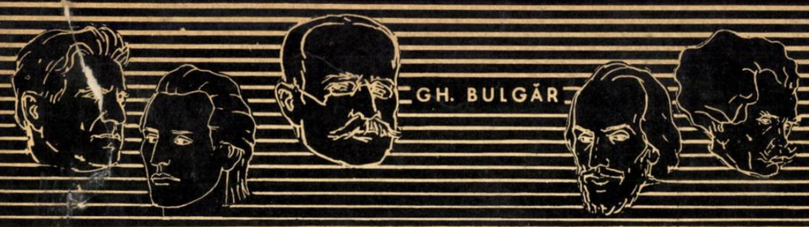

GH. BULGĂR

PROBLEMELE LIMBII LITERARE ÎN CONCEPȚIA SCRIITORILOR ROMÂNI

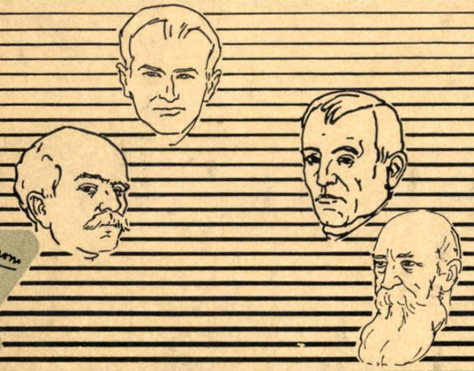

Creșterea
Și-a Patriei
și dragoste
cu omagiile
mei pentru
dumnisale.
Tudor Arghezi
Geneva. 3 Oct. 1963

SL

AMINTIRII FRATELUI MEU
prof. ION BULGĂR
(1921—1955)

4/B.91

GH. BULGĂR

PROBLEMELE LIMBII LITERARE ÎN CONCEPȚIA SCRIITORILOR ROMÂNI

ANTOLOGIE, STUDIU INTRODUCTIV, COMENTARII, GLOSAR

PREFAȚĂ DE PERPESSICIUS

Y. 48173

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ BUCUREȘTI — 1966

Copertă : Mironescu Tudor

O CARTE DE ÎNALTE DELECTĂRI ȘI DE MULT FOLOS

Autorul antologiei de față e un familiar al cercetărilor cite s-au întreprins în ultimii ani, în domeniul limbii literare și al problemelor de stil. Mădular, timp îndelungat, al Institutului de lingvistică al Academiei Republicii Socialiste România, numele lui Gh. Bulgăr se întîlnește în mai toate publicațiile filologice sau în seria de contribuțiuni pentru studiul limbii literare, ca autor a docte și pertinente cercetări monografice, consacrate fie aspectelor limbii literare oglindite în periodicele trecutului, fie unor clasici ai literaturii noastre, precum C. Negruzzi, O. Goga, M. Sadoveanu, Tudor Arghezi ș.a., cercetări încununate cu amplul studiu Eminescu și problemele limbii literare, *tipărit în 1963.*

Colaborator îndeaproape al profesorului Tudor Vianu, poetul, criticul și esteticianul, ale cărui investigații științifice, cel puțin de la Arta prozatorilor români, *de acum un sfert de veac, s-au orientat tot mai hotărît pe drumul stilisticii literare, adăugînd lingvisticii, atît de severă de natura ei, un sector dintre cele mai luminoase și mai pasionante, care a și determinat o adevărată mobilizare de tineri cercetători, și, implicit, o adevărată înviorare a disciplinei filologice — Gh. Bulgăr s-a dovedit unul din cei mai prețioși auxiliari ai* Dicționarului poetic al lui Eminescu, *una din întîile lucrări, pe care regretatul nostru coleg și prieten le inițiase, paralel cu cercetările sale de literatură universală, de bibliografie literară, de pregătire a volumului IV din* Istoria literaturii române *sau de proiectul ediției critice a operei lui Odobescu.*

Aceste constante și continui preocupări, care l-au pus în contact nu numai cu fîntînile miraculoase ale literaturii noastre, cite se-nșiră de-a lungul a patru veacuri, între dibuirile din greu potrivite ale epilogurilor coresiene, pînă la savantele și inspiratele „cuvine potrivite" ale lui Tudor Arghezi, dar și cu multele și variatele probleme, pe care evoluția limbii literare, dimpreună cu toate chestiunile anexe, ortografie, sintaxă, dicționare etc., le-a impus meditației scriitorilor noștri, au sugerat lui Gh. Bulgăr ideea de a întocmi o antologie de texte reprezentative, care să îmbrățișeze totalitatea acestor varii aspecte. Editura

didactică și pedagogică a avut o fericită inițiativă de a publica în bune condiții un volum atît de necesar.

Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români e titlul acestei antologii, aici de față, și dreptatea cere să mărturisim, din capul locului, că ea este, pentru a folosi una din acele metafore, căreia trecutul îndepărtat îi amplifică mireasma, cu adevărat „un mărgăritariu scump și un vistieriu nesfîrșit", cum spunea, la 1582 Palia de la Orăștie. Mărgăritar pentru cîte podoabe întrunește laolaltă și vistier pentru cîtă avuție, ce se cuvine meditată și cumpănită, aduce acest tezaur de texte și probleme. Căci antologia lui Gh. Bulgăr are îndoitul avantaj de a oferi, atît specialiștilor cît și cititorului de obște, o lucrare pe cît de agreabilă sub raportul frumuseților de expresie și al fecundelor experiențe scriitoricești a patru veacuri de literatură, tot pe atîta și de instructivă, prin excelenta selecție și proporționalizare a textelor, ca și prin toate acele atribute științifice, studiu introductiv, note și glose lămuritoare, bibliografie abundentă în referințe și fericit așezată în josul paginilor, un foarte util glosar, ce fac din antologia de față un adevărat îndreptar și un foarte necesar instrument de lucru — atribute despre care se cuvin spuse un cuvînt-două. „Privire asupra evoluției ideilor despre limbă și stil în cultura română" — se intitulează densul studiu introductiv de aproape patruzeci de pagini, cu care se deschide antologia și în care Gh. Bulgăr urmărește din etapă în etapă, începînd cu aceea a cărților bisericești de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și sfîrșind cu etapa literaturii contemporane, evoluția conceptului de stil și de limbă literară, așa cum l-au afirmat, rînd pe rînd, personalitățile literare cîte s-au succedat. „Părerile scriitorului despre limbă" — spune domnia-sa — oglindesc fenomene reale, esențiale, ale vieții literare din epocă și sînt un fel de sinteză a experienței personale în prelucrarea limbii comune în efortul de a-i da o nouă strălucire prin inovația lui stilistică" și în sublinierea acestui proces de rafinare, în această metamorfoză și transmutație de la limba comună, acea voroavă obștită, pe care o schimbă între ei Oprea și Bucur, în pădure, despre care vorbește Budai-Deleanu, la expresia trecută prin filtrurile tuturor alchimiștilor cuvîntului stă, ca într-o nucă, întreg tîlcul, toate dimensiunile și toate virtualitățile studiului introductiv al lui Gh. Bulgăr. Atît el cît și textele ce-l ilustrează răspund întrutotul tezei mai sus citate. Să reținem totuși din expunerea istorică a studiului introductiv un detaliu în măsură să pună în lumină libertatea de opinie și gustul literar al autorului, și cu care nu poți să nu fii de acord. Referindu-se la cei ce socotesc, și nu sînt puțini, că abia în secolul al XIX-lea se poate vorbi de existența unei limbi literare, Gh. Bulgăr se înscrie în fals, cîtă vreme cronicarii au scris una din limbile cele mai aromate și mai expresive, așadar originale, deci o limbă, prin excelență literară. Și dreptatea e de partea domniei-sale, și nu numai cînd e vorba de marii cronicari, un Miron Costin, un Neculce, un Radu Popescu, dar și de cei mai mărunți, un Zilot Românul de pildă, fără a mai vorbi de atîtea cărți populare, chiar dacă nu vor fi fost țesute din cel mai fin borangic, ca Divanul persian al lui Sadoveanu, de atîtea tălmăciri, ca aceea a lui Herodot, a logofătului Eustratie Poate, de atîtea cronici rimate ș.a.m.d. Cît de atent este Gh. Bulgăr cu referințele sau

glosele sale, s-ar putea deduce dintr-un singur exemplu. Reproducînd, în bogatul capitol de extrase din Eminescu, un admirabil crimpei de articol din „Timpul", pe care ar fi păcat să-l parafrazăm („Ba pentru că limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă, dar grea, cu multele ei locuţiuni, îi cam jena pe prietenii noştri, am dat-o deoparte şi am primit o ciripitură păsărească cu sintaxa cosmopolită, pe care cineva, dacă ştie nitică franţuzească, o învaţă într-o săptămînă de zile. Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei şi al Sucevei... şi-ar face cruce creştinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie şi păstrul *limbii n-o înţelege. Dar Varlaam era un prost, în zilele noastre nici membru la Academie n-ar putea să fie"), Gh. Bulgăr glosează cuvîntul (subliniat de noi) cu sensul de „păstrător", precum urmează: „Cuvîntul circulă frecvent cu acest sens în regiunea Maramureş; l-am auzit în Sanislău (raionul Carei), în Baia Mare". Ceea ce ne duce la grija cu care autorul antologiei a întocmit „glosarul" cuvintelor de strictă necesitate pentru înţelegerea unor texte şi care, cum însuşi o spune, cuprinde şi termeni neînregistraţi încă de nici un izvor lexicografic, de-al nostru.*

Am amintit şi pînă aici de competenţa şi de gustul cu care a fost întocmită selecţia textelor antologice. Cum nu e cu putinţă a zăbovi la cîte incintări şi sugestii trezeşte textul unuia sau altuia dintre scriitori, necum ale tuturora, căci singură parcurgerea numelor şi titlurilor tablei de materii convinge, deşi a lăsa în umbră texte, unele inedite şi dibuite de autor în manuscrisele Academiei, precum din Budai-Deleanu, sau ipotetica explicaţie la „fecior de babă", în textul cantemiresc, reluat într-o nouă tălmăcire, şi care socotea că aşa li se spune bărbaţilor ce palatalizează, ca şi femeile, labialele (ghine, chiatră), *arătînd prin aceasta că au stat mult timp „ca un şoarece, în poala maică-si", sau rare şi savuroase pagini din Odobescu, Caragiale, Sadoveanu şi cîţi alţii, cu greu poate consola, ne vom opri la numai trei nume, peste care totuşi vom patina, din nefericire, cu viteza de schiori: Eminescu, Arghezi şi Blaga. În ce măsură Gh. Bulgăr s-a adîncit în studiul expresiei literare la Eminescu, deşi se ştia şi din studiile anterioare, şi îndeosebi din lucrarea amintită deja, anume consacrată, în 1963, singură selecţia acestor extrase, cum însuşi o spune, „nu întîmplător", dintre cele mai extinse, şi ar ajunge să o dovedească. Totul e de citat şi de comentat în aceste pagini ale aceluia care şi-a gîndit toate axiomele despre limba literară, despre stil, despre „cultivarea limbii" (şi autorul surprinde această expresie, azi curentă, chiar din Eminescu), ba şi toate celelalte probleme, în aparenţă secundare, precum haosul ortografic, pentru rezolvarea căruia cere un premiu, în labirintul inextricabilelor sale variante, ale căror treceri de la formele informe la cleştarul poemelor definitive duc, nu o dată, cu gîndul la ceea ce spunea Favorinus despre Vergiliu, cînd asemuia munca* (more et ritu ursino) *de şlefuire a aceluia cu alintările ursoaicei pentru puii ei, la început diformi. „Studiul principal al unei şcoale rurale sau primare e limba românească: ea este totodată organul prin care neamul îşi cunoaşte fiinţa sa proprie, organul prin care acest neam moşteneşte avutul intelectual şi istoric al strămoşilor săi", spunea Eminescu într-un alt articol din*

„Timpul", și-n acest axiom atît de cuprinzător poate fi sintetizată toată vasta și moderna concepție despre limba literară a poetului. Paginile din Tudor Arghezi nu sînt mai puțin prestigioase, cu specificarea, poate, că ele sînt cu toatele scrise la modul liric și intens imagistic. „Mă lupt de-o viață-ntreagă cu cuvintele..." e prima frază din copioasele extrase argheziene, și ea promite un spectacol dintre cele mai pasionante, jucat între paradoxe și poem, pe care cu greu mi-aș îngădui să-l tulbur, și de aceea îi las cetitorului întreagă, inviolabila delectare. „Poezia se naște prin cuvînt, dar și datorită unei rezerve anume față de cuvînt", spune într-unul din aforismele sale postume Lucian Blaga, cel care cu studiile sale asupra metaforei sau de stilistică a deschis drumul fundamentalelor lucrări de lingvistică literară ale lui Tudor Vianu, și observația pune, în fond, și de o manieră axiomatică, marea problemă a primejdiilor cuvîntului nestrunit sau, și mai simplu, însăși problema creației literare, ce este, în cele din urmă, una de rezistență și de eliminare. Iar pentru frumusețea și noutatea ei, mi-aș îngădui să reproduc, ca și Gh. Bulgăr în introducerea sa, următoarea excelentă metaforă financiară, în tradiția altminteri, și a mitropolitului Simion Ștefan și a lui Hasdeu: „Întîia și suprema lege a stilului literar ține de regulile politicii financiare. Această lege te învață să nu emiți cuvinte pentru care nu ai acoperire în aur. Orice abatere de la această formă duce la inflație".

În încheierea doctului său studiu introductiv, Gh. Bulgăr scrie: „Învățămintele istoriei ideilor despre progresul limbii sînt vii în conștiința cărturarilor și a tuturor cititorilor de azi, însuflețiți de nobile elanuri creatoare. Cartea de față poate fi un prilej de meditație și de îndemn pentru a spori însuflețirea colectivă, atît de vizibilă în jurul nostru, față de valorile eterne ale limbii și literaturii române".

Și cu această concluzie, cetitorii antologiei de față, carte de înaltă delectare și de mult folos, pentru a cărei tipărire Editura didactică merită toate elogiile, vor fi de acord.

Perpessicius

PRIVIRE ASUPRA EVOLUȚIEI IDEILOR DESPRE LIMBĂ ȘI STIL ÎN CULTURA ROMÂNĂ

De la începuturile scrisului, alegerea și organizarea cuvintelor în contexte adecvate preocupărilor celui care se adresa altora au determinat discuții și controverse în legătură cu problemele limbii, cu îmbogățirea și perfecționarea sistemului ei complex, original. Sentimentul aproape general al celui care se adresează semenilor săi este acela de greutate permanentă de a găsi „cuvîntul ce exprimă adevărul", termenul care exprimă cel mai fidel gîndirea noastră. Problema fiind capitală pentru scriitori, aceștia au însoțit adesea creația lor literară cu diferite comentarii despre valoarea construcțiilor, a cuvintelor în context, despre particularitățile stilului, despre tendințele specifice de înnoire din anumite etape ale evoluției literaturii naționale. Aceste comentarii ne sînt de mare folos pentru cunoașterea mai aprofundată a tezaurului limbii naționale, pentru definirea mai exactă a trăsăturilor specifice ale unei epoci și pentru caracterizarea mai riguroasă a gîndirii și artei unui anumit scriitor. Părerile lui despre limbă oglindesc fenomene reale, esențiale, ale vieții literare din epocă și sînt un fel de sinteză a experienței personale în prelucrarea limbii comune, în efortul de a-i da o nouă strălucire prin inovația lui stilistică.

*

Intr-o perspectivă istorică asupra dezvoltării literaturii și a limbii naționale, întîlnim păreri diverse și nu o dată contradictorii despre căile progresului în general și despre cultivarea limbii în special. Trei aspecte dominante ale scrisului au polarizat interesul autorilor din toate epocile spre o cît mai bună folosire a resurselor limbii, pentru comunicarea ideilor lor asupra problemelor de interes obștesc: claritatea, precizia și noutatea exprimării. Dezvoltarea limbii literare se bazează pe aceste cerințe fundamentale ale comunicării. Încă în antichitatea greacă, celebrul filozof Aristotel a scris în *Poetica* sa, cap. 22, că „însușirea de bază a limbii este de a fi limpede, fără să fie comună" [1]. Desigur că, limba fiind principalul mijloc de comunicare între oameni, pentru înțelegerea exactă a celor spuse, vorbirea tre-

[1] Aristotel, *Poetica*. Trad. de C. Balmuș, 1957, p. 72.

buie să fie clară, precisă. Un cuvînt care nu e la locul lui poate naște confuzii grave. Așteptăm din partea autorilor ca stilul lor să fie îngrijit, construcțiile nuanțate, limpezimea să se asocieze cu noutatea ; construcțiile frazei să nu fie banale, mereu repetate. Șablonul ucide interesul cititorului, încît gustul estetic mai evoluat nu trebuie să-l tolereze.

In această direcție, contribuții prețioase au adus poeții tuturor timpurilor, scriitorii de talent, care au făcut opere de artă din vocabularul comun și prin schimb de idei au deschis perspective rodnice de perfecționare a limbii literare și a stilurilor ei. Istoria a îngropat în uitare atîtea inițiative pozitive în cultura lumii ; trecînd o generație după alta, multe învățăminte prețioase, rostite odată de înțelepți și de poeți, mai pot avea însă ecouri adînci în conștiința contemporanilor. De aceea, se vorbește în mod curent de actualitatea clasicilor și chiar de marii scriitori ai antichității care ne-au lăsat opere celebre, clădite pe adevăruri eterne despre om și despre viață.

Unul dintre marii poeți ai lumii, latinul Horațiu, a scris despre limba literară subtile comentarii în a sa *Artă poetică (Ars poëtica),* din care s-ar putea cita pasaje lungi, mereu actuale prin profunzimea observațiilor. Citez doar cîteva cuvinte, care se leagă ca idee de ceea ce spunea Aristotel în legătură cu cerințele vorbirii îngrijite :

Dixeris egregie notum si callida verbum
Reddiderit iunctura novum... [1]

Horațiu recomanda să se acorde o atenție deosebită contextului închegat cu finețe *(callida iunctura),* ca exprimarea să strălucească *(egregie dicere).* Contextul, frazele pot fi mereu noi prin îmbinarea nouă și cît mai potrivită a cuvintelor, în vreme ce cuvintele rămîn aceleași, un bun al tuturor. Limba cea veche devine, sub raport stilistic, forma nouă, personală, a comunicării ideilor. Interferența dintre vechi și nou este permanentă sub un condei inspirat mai ales. Cîmpul de observație și comentariile în jurul acestei evoluții continue a mijloacelor de exprimare sînt foarte variate, însumînd experiențe și concluzii dintre cele mai valoroase. Iată formula unui gînditor grec de la care ne-a rămas *Tratatul despre stil* [2] ; este vorba despre Demetrios, care susținea că : „Măreția stilului are trei izvoare : gîndirea (ideea sau subiectul), cuvîntul, structura frazei". Deci conținutul condiționează maniera exprimării, procedeele de folosire a tezaurului limbii ; fondul și forma însă se intercondiționează în așa fel încît ideea atrage cuvîntul sau cuvintele ; apare criteriul selecției și acest proces complex stimulează gîndirea și valorificarea limbii. Structura frazelor se modifică mereu și în ea apar diverse figuri de stil, imaginile proprii stilului unui scriitor. Vechi și nou sînt categorii esențiale ale limbajului poetic și limba literară s-a perfecționat continuu prin interferența lor.

Pe plan istoric, evoluția literaturii, a limbii, a stilurilor ei se prezintă ca un tablou extrem de complex, instructiv prin depozitul imens al documentelor de tot felul în care este consemnat progresul culturii, de care se leagă strîns îmbogățirea limbii literare. V. Hugo a sintetizat în aceste cuvinte mișcarea continuă a ideilor și a limbii în procesul evoluției umanității : „Mintea omenească e veșnic în mers, sau, dacă vreți, în mișcare, și limbile la fel. Fiecare epocă își are ideile sale proprii și trebuie să aibă și cuvintele adecvate acestor

---

[1] Traduc din latină : Vei grăi cu strălucire, dacă vorba cunoscută / O subtilă legătură o va înnoi-n context (v. 47—48).

[2] Traducere și comentariu de C. Balmuș, 1943, p. 57 ; preocupări similare în *Tratatul despre sublim,* tradus de același elenist, cap. XV.

idei. Limbile sînt ca marea ; ele oscilează fără încetare, în anumite timpuri ele părăsesc un țărm al universului gîndirii și năvălesc pe un altul. Tot ce valurile lor părăsesc astfel se usucă și dispare de pe pămînt, în acest fel ideile se sting, cuvintele se duc. Limbile omenești împărtășesc soarta lucrurilor trecătoare. Fiecare veac aduce și ia cu el cîte ceva".[1]

Cam în aceeași epocă, Heliade prelucra, în 1836, în *Poema didactică,* ideile fundamentale despre arta poetică, despre limbă și stil, expuse cu secole mai înainte de Horațiu și de poetul francez Boileau :

În orice scriere-a voastră pe sine vă respectați,
Și-n orice exces de sacră limba s-o considerați.
Surda sînt pus în mirare d-un sunet melodios,
Dacă nu e la loc vorba, dacă zisu-e vițios.[2]

Literatura fiind terenul cel mai fertil pentru cultivarea limbii, comentariile despre limbă ale scriitorilor, ale autorilor care au contribuit la promovarea creației literare sînt un auxiliar prețios pentru mai buna definire a epocii, a evoluției istorice, a influențelor complexe, contradictorii, a forței înnoitoare din operele de prestigiu ale unei epoci. Aceste considerente au determinat munca de adunare a materialului din acest volum și comentariile care urmează.

I

Ideea dominantă a primelor cărți tipărite în limba română este formulată simplu : cărțile care se tipăresc sînt destinate poporului, deci limba lor trebuie să fie cît mai limpede. Modestele prefețe sau epiloguri ale traducerilor spun în cele mai simple cuvinte cît de importantă este limba în viața colectivității, cum ea sudează cunoștințele și ține treaz interesul pentru cultură. Conformismul secular al textelor religioase răspîndite în limbă străină este înfrînt o dată cu tipăriturile lui Coresi, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.[3] În ele cuvîntul „a înțelege" are o frecvență mare ; tipărirea lor în românește avea o justificare sacră, așa cum este explicată în epilogul *Evangheliarului* din 1561.

Cărțile lui Coresi s-au răspîndit în toate părțile locuite de români și au însemnat, după o destul de largă răspîndire și a manuscriselor lucrate în Maramureș[4], o nouă etapă de afirmare a unității limbii române și o nouă încercare de limpezire a construcțiilor, a vocabularului. Unele regionalisme, forme și formule greoaie din manuscrise sînt eliminate de traducătorii care au lucrat împreună cu Coresi.[5] Este o limbă literară în acele traduceri ? Majoritatea cercetătorilor vorbesc de o primă fază a acestei limbi[6] : unii consideră că numai în secolul următor sau mult mai tîrziu se poate vorbi de o adevărată limbă literară unitară. Cert este că numărul cărților tipărite crește mereu în secolele următoare — al XVII-lea — al XVIII-lea — și o dată cu ele interesul pentru problemele limbii literare. Apariția unor

[1] Prefața la *Cromwell,* 1827.
[2] I. Heliade Rădulescu, *Scrieri alese,* Ed. I. Oana-VI. Drimba, 1961, p. 99.
[3] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi,* I, 1940, p. 62—63 ; 126.
[4] G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare,* Iași, 1946, p. 82.
[5] Dan Simonescu, *Problema originii limbii române literare și cărțile bisericești,* în „Studii teologice", 1961, nr. 9—10, p. 552.
[6] Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii române literare,* 1961, p. 14 și urm.

lucrări originale, religioase și laice în secolul al XVII-lea a determinat pe unii cercetători să fixeze începutul limbii literare în acest secol [1], cînd începe și o oarecare diferențiere a stilurilor și se afirmă mai evident grija față de aspectul estetic al cărții tipărite.[2] Cu greu am putea fi de acord cu cei care susțin că limba literară a ajuns la forma ei deplină abia în secolul trecut. Chiar susținătorii acestei teze admit că opera cronicarilor era scrisă într-o limbă literară, cu un caracter popular pregnant, nu prea mult deosebită de vorbirea poporului de azi.

Textele vechi cuprind unele amănunte semnificative în legătură cu tendințele culturii noastre din acea epocă. Tiparul în limba română este considerat lucru de mare preț încă în prefața *Paliei de la Orăștie* (1582):

„Toate limbile au (cărți pe limba lor) și înfluresc întru cuventele slăvite a lui Dumnedzeu, numai noi românii pre limbă nu avem; pentru aceea cu mare muncă scoasem (...) și le-am scris voo, fraților români. Și le cetiți, că veți afla întru iale mărgăritariu scump și vistieriu nesfîrșit".[3]

Cartea tipărită în limba română era destinată tuturor, insistîndu-se în prefețe asupra unității poporului, cum mai cu seamă se poate citi în *Cazania lui Varlaam* (1643). Vasile Lupu, domnul Moldovei, se adresa către „toată semenția românească" scriind: „Dăruim și noi acest dar limbii românești, carte pre limba românească". Este accentuat aici termenul de limbă — cu dublu sens — într-un moment în care mari greutăți stăteau în calea tipăririi acestor cărți. Contemporanul lui Varlaam, mitropolitul de Bălgrad, Simion Ștefan, a arătat în prefața la *Noul Testament* (1648) importanța clarității textelor, în condițiile existenței dialectelor, dar a subliniat și nevoia înnoirii vocabularului, impusă de progresul culturii. Bogăția limbii o subliniază sinonimia cuvintelor folosite în carte.[4]

În cărțile tipărite, cu multe greutăți, în epoca veche a culturii noastre, există din secolul al XVII-lea preocuparea de „un meșteșug ritoricesc", adică dorința de a obține un efect care să miște pe ascultători. „Marele merit al acestor cărți — *spune N. Iorga* — e poate acesta, că, trecînd hotarele, au adunat sufletește, prin viață culturală, pe toți românii laolaltă. Prin ele, mai mult decît prin vechile manuscrise, care circulau greu și se copiau puțin, nedesăvîrșit, s-a întemeiat o viață literară comună a tuturor românilor. Prin ele... s-a întemeiat ceva neprețuit pentru orice popor, căci cuprind în sine ceva ce va da formă gîndului și simțirii generațiilor care se vor urma: limba literară".[5]

Aspectele specifice ale limbii literare, unitatea ei, dar și diferențele dialectale, sinonimia și resursele populare apar și în *textele juridice* din această epocă. La Iași, s-a tipărit în 1646 *Pravila* lui Vasile Lupu, care avea un titlu identic și semnificativ cu acela al operei lui Varlaam. Cartea de legi se numește: *Carte românească de învățătură* și cuprinde nu

---

[1] Al. Philippide, G. Ibrăileanu, G. Ivănescu ș. a. De aceeași părere este și R. A. Budagov, *Problemele studierii limbilor literare romanice*, 1962, p. 18.

[2] *Istoria literaturii române*, sub conducerea lui G. Călinescu, 1964, p. 21.

[3] *Pagini de limbă și literatură veche românească*, ed. B. Cazacu, 1964, p. 51—53.

[4] G. F. Țepelea, *Cîteva precizări în legătură cu izvoarele și glosele Noului Testament*... în „Limba română", 1963, nr. 3; id. ib. 1964, nr. 2; cf. I. Iliescu, *Considerații asupra gloselor din N. T.*, în „Analele Universității Timișoara", seria științe filologice, II, 1964, p. 21—23.

[5] N. Iorga, *Istoria literaturii române*, I, ed. II, 1925, p. 192.

învățături morale, ca opera lui Varlaam, ci îndrumări de ordin juridic și administrativ. După 6 ani, aproximativ același text este tipărit la Tîrgoviște sub titlul *Îndreptarea legii* (1652), cu numeroase diferențe de ordin lingvistic. Avînd față în față aceste texte (într-o ediție nu prea veche a lui S. G. Longinescu)[1], ne putem da seama de particularitățile limbii (lexicale și gramaticale), de bogăția sinonimică și de numeroasele construcții stilistice paralele, de care dispunea limba noastră populară.

Pravilele au contribuit la formarea unui stil nou — cel juridic-administrativ — și au extins capacitatea semantică a multor cuvinte vechi. În același timp, s-au consolidat mai bine normele limbii literare și s-au consemnat, prin selectarea cuvintelor, unele aspecte literare ale limbii scrise.[2]

Dezvoltarea și unitatea limbii române literare au fost favorizate de răspîndirea *cărților populare*. Conținutul și forma lor prezentau o deosebită atracție pentru cititori, fiind accesibile și atrăgătoare prin episoadele lor epice, prin limba populară simplă, dar nu arareori metaforică, cu o mare bogăție de locuțiuni, proverbe, expresii. Cărțile populare întregesc imaginea limbii literare din secolul al XVII-lea. În ele găsim o adevărată sinteză a fondului istoric popular, a influenței textelor traduse din diferite limbi, dovada pătrunderii unor elemente de cultură eterogenă, orientală mai ales, la noi. De la o epocă la alta, observăm în ele o prelucrare a resurselor limbii, lupta dintre tradiție și inovație, dominantă fiind preocuparea de claritate a narațiunii.

În modul acesta, diferențierea stilurilor a fost un factor dinamic pentru progresul limbii române literare. „Literatura populară scrisă capătă timbrul local al oralității. Literatura de tip religios, fiind traducere de pe texte bizantino-slave, este servilă de cele mai multe ori originalului, introducînd termeni și topică ce nu se potrivesc spiritului limbii poporului (prefețele sau postfețele la asemenea texte au o altă cursivitate)".[3] De aceea, scriitorii de mai tîrziu vor porni de la fondul popular al limbii, căruia îi vor adăuga termenii noi necesari și numeroasele invenții stilistice care disting o operă originală de creația altui autor. Așa s-a întîmplat cu cel dintîi poet al nostru, Dosoftei, sau cu opera lui Antim Ivireanul.

La începutul literaturii poetice, întîlnim „imagini neașteptate și sugestive, adăugate peste marginile textului biblic".[4] *Didahiile* lui Antim vădesc un adevărat meșteșug literar și urmăresc, prin „undița cuvintelor", ceea ce autorul numea „învățătura cea împletită de cuvinte".[5] De pe acum se enunță importanța construcțiilor sintactice și grija pentru selectarea și organizarea cuvintelor.[6]

Ideile despre limbă și stil, izvorîte din activitatea literară descrisă în linii mari pînă aici, au pornit din tendințele pozitive ale dezvoltării limbii literare. Nu trebuie uitate unele dificultăți deosebite, mai ales în ceea ce privește adaptarea termenilor străini și prelucrarea mai inspirată a fondului popular al limbii române. Un sentiment de insuficiență a limbii

---

[1] *Legi vechi românești și izvoarele lor*, 1912.
[2] Șt. Giosu, *Limba textelor juridice din sec. al XVII-lea*. În: „Analele Universității Al. I. Cuza", Iași, IX, 1963, p. 101—151.
[3] I. Chițimia și D. Simonescu, *Cărțile populare în literatura românească*. Vol. I, 1963, prefața, p. XXXIV.
[4] Al. Piru, *Literatura română veche*. Ed. II, 1962, p. 94.
[5] *Predice*, Ed. G. Strempel, 1961, p. 166.
[6] *Istoria literaturii române*, I, 1964, p. 545—546.

stăpînește pe traducătorii *Bibliei de la București* (1688), operă despre care se spune în mod obișnuit că e un monument de limbă literară, dar despre care, mai aproape de adevăr, Samuil Micu susținea că este redactată într-o limbă greoaie și în multe locuri neînțeleasă. Radu Greceanu, unul dintre traducători, se plîngea într-adevăr de „strîmtarea limbii românești", fiind totuși bucuros să recunoască ajutorul învățatului stolnic Constantin Cantacuzino, „îndireptătoriu mai grelelor cuvinte și noime". În aceeași epocă, prefața la *Sicriul de aur* (1683) subliniază sinonimia lexicală: „Afla-vei și cuvinte, pentru că rumânii nu grăiesc toți într-un chip, cum iaste: *oca-pricină* au *adeverință, în alian-împotrivă, hazna-folosul, alduială-blagoslovenija* și altele, care li-am pus după obiceaiul cum grăiesc pre aceaste locuri". Se enunță aici adaptarea la cerințele obștești, însoțită de observarea unui fenomen specific al limbii, pe linia afirmațiilor lui Simion Ștefan.

*

Studiul limbii literare începe să capete o mai mare amploare o dată cu tipărirea primelor gramatici [1] și dicționare [2]. La început, ele erau concepute ca material auxiliar al învățării unor limbi străine, dar prin alcătuirea lor se căuta de fapt aprofundarea structurii limbilor și în chipul acesta ele au fost de folos și cunoașterii limbii române. În 1697, Antim Ivireanul traduce și tipărește o *Gramatică slavonească* și notează că studiul gramaticii este „un lucru bun și iscusit", recurgînd și la o comparație pentru a fi mai convingător: „precum mîncarea nu e plăcută fără sare, tot așa e și cetirea și scrierea fără gramatică conducătoare".

Sfera de idei despre problemele limbii literare se lărgește deci și începe să capete o bază mai științifică.

Elementele fundamentale ale dezvoltării limbii române literare s-au conturat tot mai bine prin activitatea literară din epocile mai noi; treptat se manifestă și preocuparea stilistică în domeniul limbii literare.[3] Aspectele limbii literare se vor nuanța. Acest fenomen este prefigurat încă în predoslovia *Octoihului* din 1744, carte întocmită „întru bucuria patriei și întru lumina limbii românești, după aceste ale vremilor primeniri și clătiri ale începăturilor cestor împărătești și lumești". Puterea cuvîntului, ales și întocmit cu grijă în context, ca să exprime cît mai bine și mai colorat ideile, este evocată în aceste rînduri care merită să fie reținute: „Multe asemănări materialnice putem să-i dăm cuvîntului, dară firește decît toate mai înalt și mai puternic se vede de-l vom asemăna magnitului. Acesta nu fierul către sine-și, ce este materie neînsuflețită și pieritoare, ci sufletul către adevăr și către mîntuire îl trage. De-i vom da asemănare cu lumina și cu razele soarelui, îl biruiaște cu ființa și pre acesta, încălzind, înflorind și făcînd roditoare nu cele ce sînt pre pămînt cest materialnic, ci sufletul".

II

O etapă nouă în dezvoltarea limbii române literare reprezintă activitatea cronicarilor. Opera lor marchează începutul literaturii originale, fiind oglindă fidelă a resurselor populare

---

[1] v. D. Strungaru, *Gramatica lui Smotrițki și prima gramatică românească*. În: „Romanoslavica", IV, 1960, p. 289—307.

[2] v. M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*. În: „L. R.", 1959, nr. 6, p. 4.

[3] v. Al. Graur, *Evoluția limbii române*, 1963, p. 39 și urm.

ale limbii scrise. În același timp, ideile cronicarilor despre limbă, despre importanța ei ca document istoric și artistic, conțin o mare valoare documentară și deschid perspective de progres pentru cunoașterea și cultivarea limbii române. Cronicarii cunosc și discută originea latină a limbii române, înrudirea ei cu celelalte limbi romanice. Ei se referă și la resursele de înnoire prin neologisme a limbii literare, fiind receptivi la influențele pozitive ale culturii occidentale.[1]

Cînd vorbim despre problemele limbii literare din epoca veche, două aspecte esențiale ale operei cronicarilor apar pe primul plan: *a)* caracterul popular al limbii,[2] deci predominarea elementelor orale de comunicare care intră într-o sinteză originală de valori expresive, construcțiile fiind caracterizate prin simplitatea și plasticitatea invenției stilistice; *b)* discuțiile despre structura, bogăția și înnoirea limbii literare.[3] Firește că nu ne vom opri la primul aspect, care a fost analizat amănunțit în lucrările istoricilor literari și ale filologilor noștri.[4] În schimb, al doilea aspect trebuie reținut, pentru că, pe lîngă caracterul de noutate, opera cronicarilor a devenit o sursă de inspirație pentru literatura și limba română.

Afirmarea romanității limbii noastre a fost urmată de introducerea unor cuvinte noi, romanice, necesare exprimării ideilor noi, care pătrund și în opera cronicarilor. „Ureche semnalează întîia oară în cultura noastră existența unui fond lexical latin în limba română, în care au pătruns cuvinte de la alte popoare cu care românii au venit în contact. Exemplele, deși puține, arată străduința autorului de a găsi personal, pe lîngă elemente latine, și împrumuturi din alte limbi".[5]

Pentru dezvoltarea limbii române literare, contactul cu sursele romanice și cu scrierile de prestigiu din alte limbi a avut o importanță deosebită. Apar acum orizonturi noi de documentare, probleme mai complexe, istorice și literare, și, o dată cu ele, necesitatea de a îmbogăți lexicul și stilul scrierilor. Se consolidează structura gramaticală a limbii literare și se amplifică în mod sensibil întregul sistem de comunicare prin limbă, așa încît opera cronicarilor se citește și azi cu sentimentul că avem în față o operă aproape contemporană, adevăr subliniat de numeroși scriitori clasici (Alecsandri, Eminescu, Sadoveanu etc.) și de cercetătorii de azi ai evoluției limbii literare.[6]

În opera lui Miron Costin și în cea a lui Dimitrie Cantemir, delimitarea specificului limbii române și analiza originalității vocabularului ei ocupă capitole întregi. Cel dintîi a comentat lexicul limbii române atît în *De neamul moldovenilor* cît și în *Cronica polonă*, unde a citat paralel termeni din limbile latină și română: „substantive: *homo-omul; sanguis-singe; caput-capul; mens-minte; frons-frunte; scientia-știință; supercilia-sprinceana; oculus-ochiul; nasus-nasul; facies-fața;*... verbe: *manduco-mănîncu; bibo-beu; dormio-dorm; sedeo-sedu; aro-aru; semino-samen; scribo-scriu; perambulo-preimblu; audio-aud; video-vedzu; calco-calc*" etc.

---

[1] v. I. Șiadbei, *Cercetări asupra cronicelor moldovene*, Iași, 1939, p. 2—34.
[2] v. Iorgu Iordan, *Introducere* la I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ed. II, 1959, p. 51 și urm.
[3] v. Al. Andriescu, *Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la dezvoltarea limbii literare*. In: „Analele Univ. Al. I. Cuza", 1957, p. 97 și urm.; cf. V. Sofroni, *Preocupări de limbă în lit. română veche*. Ibid. 1961, p. 12.
[4] N. Iorga, I. Iordan, P. P. Panaitescu, G. Călinescu etc.
[5] *Istoria literaturii române*, vol. I, 1964, p. 387.
[6] v. B. Cazacu, *Studii de limbă literară*, 1960, p. 81 și urm.

Considerațiile lui Miron Costin, de natură istorică și lingvistică, au, în general, o bază reală și pornesc de la unele premise valabile sub raport științific. El nu se limitează însă numai la indicarea unor simple analogii cu limba latină și cu limbile romanice, ci se ocupă și de probleme de versificație, de influența altor limbi asupra limbii române și demonstrează în poema *Viața lumii* capacitatea limbii române de a exprima în versuri ideile viitorului. Progresul era frînat de greutățile și nedreptățile apăsătoare ale timpului său. Multe învățături, spune cronicarul, „ar putea fi pre limba românească, de n-ar fi covîrșit vacul nostru acesta de acum cu mare greotăți". Putem spune deci că, „în unitatea operei sale, el apare ca un scriitor cu preocupări pentru o limbă literară aleasă".[1]

O personalitate de mare prestigiu cultural a fost Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, cunoscut în cercurile științifice ale Europei prin lucrările lui savante în domenii diferite. Munca sa științifică i-a cerut și eforturi deosebite în domeniul limbii. Scrierile sale, caracterizate prin lexic neologic și prin numeroase construcții savante, au și o topică adesea dificilă, deși el s-a străduit să ridice limba noastră literară la nivelul celorlalte limbi literare existente atunci în Europa, capabile să exprime noțiunile cele mai abstracte, filozofice și științifice.[2]

Pentru trebuința de a adapta termenii savanți în limba română, D. Cantemir s-a exprimat în a doua prefață la *Istoria ieroglifică*, așezată înaintea *Scării* (glosarului), în care a explicat unele cuvinte străine, necesare operei sale: „Precum toate alalte limbi, de la cea elinească întîi îndemnîndu-se, cu deprinderea îndelungă și a limbii sale subțiiare și a cuvintelor însemnare și-au agonisit. Așea cît, ce va să dzică *hypothesis* înțelege latinul, leahul, italul și alții..." Referindu-se la nevoile îmbogățirii limbii, Cantemir se orientează după modelul limbilor de veche tradiție. În această privință, de multe ori el a mers pe o cale rodnică: „Faptul că numeroase neologisme (nu însă majoritatea) dintre cele împrumutate de Cantemir din greacă, latină sau din unele limbi romanice s-au păstrat pînă astăzi (adesea cu structura fonetică și morfologică modificată) e o dovadă că D. Cantemir a intuit, într-o oarecare măsură, linia de dezvoltare a vocabularului științific al limbii române literare. În această privință, el continuă, de altfel, pe cronicarii moldoveni Gr. Ureche și M. Costin și pe unii scriitori ecleziastici de mare prestigiu, ca Dosoftei".[3]

Ideile lui Cantemir despre structura, înrudirea și dialectele limbii române, despre raporturile ei cu alte limbi romanice ar fi putut avea o mare importanță pentru filologia noastră și pentru cercetătorii străini, care ar fi putut constata unele adevăruri fundamentale din scrierile lui Cantemir, în primul rînd din *Descriptio Moldaviae*. Ele au fost tipărite tîrziu: chiar *Descriptio*, redactată în latinește, nu a fost accesibilă savanților europeni. Deși au circulat puțin la noi, operele domnului moldovean au fost amintite nu o dată, prestigiul științific al autorului fiind recunoscut.

---

[1] P. P. Panaitescu, *Introducere* la Miron Costin, *Opere*, 1958, p. 29.

[2] v. Emil Petrovici, *Limba lui D. Cantemir*. În: *De la Varlaam la Sadoveanu*, 1958, p. 120; cf. G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 101. Dragoș Protopopescu, *Stilul lui D. Cantemir*, în „Analele Academiei Române", 1915; Șt. Giosu, *Limba în opera lui D. Cantemir*, în „Analele Universității Al. I. Cuza", Iași, 1958, p. 109—152.

[3] Al. Rosetti, B. Cazacu, *Op. cit.*, p. 316.

III

Școala ardeleană deschide un capitol nou și important pentru dezvoltarea ideilor despre limbă și stil în cultura română. În condiții istorice deosebite, învățații acestui curent ideologic iluminist afirmă unele adevăruri esențiale pentru modernizarea culturii și a limbii române literare.[1] Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu și-au cîștigat o temeinică învățătură în școlile de prestigiu ale unor centre apusene de veche tradiție culturală și au pus erudiția lor în slujba unui patriotism luminat, care lupta pe toate căile pentru drepturile politice și pentru afirmarea culturală a românilor din Transilvania, oprimați de regimul feudal austro-ungar.[2] Lucrările lor literare, istorice, traducerile numeroase pe care le-au făcut au stat drept temei al argumentării drepturilor politice cerute pentru români, au pus în lumină unele adevăruri de bază despre originea poporului și a limbii române, despre continuitatea noastră în Transilvania, de unde și justa cerere de a fi considerați cel puțin egali cu celelalte naționalități din această provincie.

Lupta lor pentru afirmarea literaturii și a limbii române a avut nevoie de un important volum de termeni și de construcții noi, care au asigurat, în continuare, înnoirea lexicului limbii române literare. Prin opera autorilor amintiți, epoca „luminilor" pătrunde în cultura ardeleană și de acolo se răspîndește și în celelalte provincii românești, fapt pozitiv în istoria culturii și a limbii române. Istoria și filologia au fost principalele arme de luptă ideologică, politică și socială pe care reprezentanții *Școlii ardelene* le-au folosit cu îndemînare și cu eroism în activitatea lor complexă culturală.[3]

Analiza ideilor pe care acest curent cultural le-a răspîndit a fost făcută de mult și amănunțit de N. Iorga, S. Pușcariu, Bogdan Duică, D. Popovici, G. Călinescu, M. Ruffini, D. Macrea. Sintetic, valoarea acestor idei a fost formulată în aceste cîteva rînduri:

„Reluînd ideile cronicarilor despre romanitatea poporului român, latinitatea limbii și continuitatea elementului roman în Dacia, istoricii *Școlii ardelene* (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Budai-Deleanu și alții) fac din ele instrumente ale demonstrației drepturilor politice ale neamului românesc din Transilvania, justificate de prioritatea existenței lor pe acest pămînt, de originea nobilă, de limba capabilă a exprima cuceririle culturii universale și proprii. Deși proiectate ca opere științifice, lucrările istorice române și latine ale învățaților *Școlii ardelene* dobîndesc, prin căldura argumentării și spirit patriotic, ca și prin concepția lor democratică, prin opoziția față de feudalitate și asuprire, prin bogăția și originalitatea expresiei, însemnate însușiri literare. Operele lingvistice, gramaticale, manualele de retorică, dicționarele au avut un rol important în adoptarea alfabetului latin și în fixarea unor norme ortografice, în impunerea unor norme ale limbii literare, în afirmarea limbii române dincolo de hotarele ei, în progresul romanisticii europene".[4]

În epoca grea a feudalismului, cînd țările românești cunosc, sub diverse forme, influența fanariotă puternică, reprezentanții *Școlii ardelene* aduc o orientare nouă în cultură și în

---

[1] v. Ion Oana, *Studiu introductiv* la I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, Ed. îngrijită de J. Byck, 1953, p. 10—11.

[2] v. D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, 1959, p. 18.

[3] v. Romul Munteanu, *Contribuția Școlii ardelene la culturalizarea maselor*, 1962, p. 14 și urm.

[4] Al. Piru, *Literatura română premodernă*, 1964, p. 15—16.

dezvoltarea limbii literare. Ei recurg la sursele romanice ale modernizării limbii.[1] Fondul istoric latin al limbii se îmbogățește cu un mare număr de neologisme romanice, răspîndite apoi și în scrierile autorilor munteni și moldoveni. Datorită activității *Școlii ardelene* în diversele domenii ale culturii, se dezvoltă noi preocupări științifice. Lucrările lor științifice și literare reclamau o terminologie nouă și o mlădiere subtilă a stilului. În numai cîteva decenii, turcismele și grecismele, frecvente în limbajul claselor dominante din secolul al XVIII-lea din Muntenia și Moldova, vor fi înlocuite de neologismele romanice răspîndite mai întîi prin scrierile *Școlii ardelene*. Spre exemplificare putem cita două cărți vechi, tipărite recent: Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istorii românilor* (1963), și Gheorghe Șincai, *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului* (1964), care demonstrează aspectul modern al limbii acestor scriitori, preocupați de asimilarea și difuzarea culturii moderne. În opera lor, ca și la Petru Maior, I. Budai-Deleanu, întîlnim multe neologisme întrebuințate atunci pentru prima dată în limba română. Fraza este îngrijită și modernă, stilul nuanțat. Sinteza de vechime și noutate din opera iluminiștilor transilvani rămîne un fenomen cultural dintre cele mai originale și mai valoroase, la începutul modernizării culturii și a limbii române literare. Unele pasaje ilustrează nivelul limbii scrise în jurul anului 1800: „Clirosul să se desprinză între filozofie și între tehnologie, întîi în limba sa și să nu pună toată știința numai în cîntări și în tipic, adecă să nu socotească, că dacă știe cînta și a spune slujba bisericii, destul știe" (Micu, *Scurtă cunoștință*..., p. 91).

Șincai are un vocabular modern, cu mulți termeni atestați poate pentru prima dată în limba română: „Afară de mahina cea electrică care o scrisei mai nainte, sînt și altele prin care se pot face tocma minunate lucrări electrice, dintre care cea dintîi este ca să amesteci calafoniu cu terpentin și cu rășină laolaltă și după ce le vei topi, să le verși într-o scăfiță de cusitori nu prea afundă" (*Învățătura firească*, p. 143).

Desigur că nu vom susține că un mare număr de neologisme și de construcții stilistice noi au pătruns numaidecît în limba comună. *Barometru, centru, elasticitate, electricitate, experientie, metal, microscop, opac, termometru* etc. se vor statornici în limbă treptat și după o activitate culturală tot mai intensă în secolul trecut.[2]

Dintre faptele esențiale care au stat în atenția reprezentanților *Școlii ardelene*, în directă legătură cu dezvoltarea și *modernizarea* limbii române literare, textele reproduse în această culegere ilustrează mai ales inițiativele în domeniul cultivării limbii. Preocuparea de a introduce alfabetul latin, potrivit pentru limba română, care este o limbă romanică, urmașa limbii latine în această parte a Europei, a precedat cu cîteva decenii propunerile scriitorilor munteni. Gh. Șincai scrie în a doua ediție a *Gramaticii*: „Prin regulile pe care le-am statornicit (în ed. I, lucrată cu S. Micu) în acea gramatică spre a scrie românește cu litere latine, puțin a lipsit să nu facem din limba daco-romană, în ceea ce privește scrisul și cititul, ceva asemănător cu cea franceză".[3] Această idee anticipa reformele de mai tîrziu, de maximă importanță pentru literatura și limba română modernă. Problema *normelor* limbii

---

[1] v. M. Ruffini, *La Scuola latinista romena* (1780—1871), studio critico-filologico, Roma, 1941, p. 7 și urm.

[2] v. și N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, 1962, p. 41 și urm.

[3] *Bibliografie veche românească*, vol. II, p. 466.

literare[1] este pentru prima dată cercetată, analizată cu multă insistență. Lucrarea în limba latină a lui Micu și Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valahicae* (1780), a fost folosită de Fr. Diez, întemeietorul filologiei romanice, la redactarea operei sale *Gramatica limbilor romanice* din 1836, cînd, pe plan european, s-au demonstrat științific latinitatea și originalitatea limbii române, în raport cu limbile italiană, franceză, spaniolă etc.

Pentru cultivarea limbii literare, trebuie menționate aici unele contribuții menite să fixeze normele limbii și să orienteze pe cei care se interesau de propășirea studiilor filologice în Transilvania. În 1797, apare la Sibiu *Gramatica românească* a lui Radu Tempea, iar cu doi ani mai tîrziu, la Buda, *Observații de limba românească* ale lui Paul Iorgovici, carte care a fost lăudată de Heliade și retipărită în „Curier de ambe sexe" (periodul II, p. 79—117), cu o scurtă prezentare, din care citez: „În această publicare se va păzi cu scumpătate și limba și ortografiia autorului, ca să poată judica filologii noștri cum au fost început bătrînii noștri a cultiva limba, simțînd caracterul și firea limbei și luîndu-se după metodul cu care italienii, francesii, spaniolii din limba popolului, alegînd bunul, și-au format dialectul și limba literaților. Căci contimporan cu fericitul Iorgovici a fost și autorul *Gramaticei rumânești* Ienache Văcărescul, a căruia *Gramatică*, întîia ediție, s-a tipărit la Rîmnic și a doa la Viena și de unde se poate vedea atît în *Scrisoarea* sa către episcopul Filaret ideile sale asupra limbei, cît și din însuși totul *Gramaticei* sale".

Cam tot atunci apare și *Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări* a lui Ion Molnar-Piuariu, în care se făceau recomandări numeroase de ordin stilistic, menite să dezvolte gustul vorbirii îngrijite, se analiza pe larg problema figurilor de stil,[2] preocupare prezentă la Ienăchiță Văcărescu și la Conachi, mai tîrziu. După cîțiva ani, C. Diaconovici Loga publica *Ortografie sau dreapta scrisoare* (1818), apoi, urmînd de aproape pe Tempea și Iorgovici, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor* (1822). Există preocupări stilistice în *Epistolariul românesc pentru facerea a tot feliul de scrisori* al aceluiași autor (1841). Efortul acestor autori era îndreptat spre lămurirea normelor limbii, a terminologiei, spre adaptarea în limbă a neologismelor, spre unitatea limbii și evitarea unor regionalisme. Opera lui Iorgovici se face remarcată în același timp printr-o perfectă înțelegere a spiritului limbii române, prin fluiditatea expresiei, prin judicioasa întrebuințare a neologismelor. Efortul nu a rămas zadarnic: problemele erau puse, dezlegările mai potrivite au urmat după aceea.

Dicționarele care apar în această epocă, mai ales *Lexiconul* de la Buda (1825): român-latin-maghiar-german, oglindesc tezaurul lexical și într-o măsură normele gramaticii românești, cuprinzînd numeroase sintagme și expresii specifice. I. Budai-Deleanu ne-a lăsat în manuscris un dicționar românesc-nemțesc, cuprinzînd și cîteva idei importante despre problemele limbii române.[3] Există apoi în operele *Școlii ardelene* afirmarea valorilor estetice ale limbii române literare, convingerea că prin muncă și experiență literară se pot obține rezultate pozitive în cultivarea limbii literare.[4] Termenul de *cultivare* apare

---

[1] Numeroase citate ilustrative se pot găsi în *Bibliografia limbii literare* (sub redacția lui T. Vianu); se citează în continuare: *Bibliografie*, din vol. *Contribuții la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea*, III, 1962, p. 196 și urm.

[2] Conspectul capitolelor în *Bibliografie*, p. 200.

[3] v. Ion Gheție, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, 1966, p. 42 și urm.

[4] v. D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 271.

pentru prima dată în scrierile autorilor citați și el reflectă, prin insistența cu care este folosit, inițiative rodnice pentru dezvoltarea literaturii și a limbii române.

Documentul autobiografic al lui Gh. Șincai, *Elegia nobilis Transilvani Georgii Șincai*, asociază într-un loc ideea de știință și de efort intelectual cu aceea de exprimare estetică; autorul a răsfoit „... manuscrise o mulțime. — Cărți tipărite am citit așijderi acolo noian și ziua și noaptea, ca să pot scrie frumos istoria Daciei noastre".[1] În *Înștiințarea* tipărită de Societatea filozofească a neamului românesc în marile Principatul Ardealului, la 1795, citim idei similare: „toate neamurile au avut sîrguință ca să-și împodobească stilul limbii sale cu usebită și întocmită cuvîntare, cît putem zice: că prin poliirea stilului și deprinderea în învățături s-au înălțat firea a multor neamuri pînă la cea mai înaltă stare a nemuririi".[2] Radu Tempea, în *Gramatica* sa, laudă pe acei traducători „cu stil și grai foarte luminat"[3], iar Molnar-Piuariu tipărește înainte de 1800 o *Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări*".[4] Nu vom spune însă că opera lui originală este *prima* de acest fel în cultura noastră. Ienăchiță Văcărescu tipărise mai înainte *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orînduielelor gramaticii rumânești*, în care el acorda o mare atenție problemelor de stil și de poetică românească. Scriitorul muntean a conceput deci cele dintîi capitole despre normele scrierii frumoase, despre specificul limbajului figurat, despre alegorie, metaforă, despre structura versurilor, dovedind erudiție literară și o bună cunoaștere a scrierilor din limbile latină, franceză, italiană. Ienăchiță Văcărescu vorbea despre „meșteșugul cuvîntului", despre „știința cuvîntului" și sublinia rolul important al selecției estetice în procesul de prelucrare a limbii literare. Paul Iorgovici popularizează ideile despre „cultura limbii romanesci", iar Samuil Micu căuta „curgerea graiului", adică stilul fluent, limpede și „cu măiestrie ritoricească", idee reluată de Petru Maior, care îndemna pe confrați „a se îndulci de podoaba și măiestria cuvintelor".[5]

Școala ardeleană a inițiat cercetări importante și ne-a dat opere istorice și filologice originale, depunînd o muncă patriotică pentru prestigiul poporului român din Transilvania, pentru afirmarea limbii sale. Lucrările elaborate au fost un instrument de luptă pentru drepturi politice și culturale. Autorii cei mai importanți au făcut și numeroase traduceri și adaptări ale cărților de știință publicate în limbi străine, necesare în acea epocă pentru introducerea noțiunilor științifice moderne în limba română; ei au contribuit la popularizarea științelor[6] și la dezvoltarea stilurilor limbii române literare.

Două sentimente dominante se observă în munca literară a lui Budai-Deleanu, așa cum singur le-a sintetizat în prefețele la opera sa poetică: datoria scriitorului de a cultiva limba și „neajungerea limbii". El cunoaște „prețul voroavei și dulceața graiurilor bine rînduită, adică ritorică și poezia, cum au înțelesu-o elinii și romanii" (*Prolog*). Se cuvine ca scriitorul să pună în lumină, prin munca sa, „subțirimea și gingășia condeiului său" (ib.); opera epică „poftește un poet deplin și o limbă bine lucrată" (ib.). În același timp, autorul *Țiganiadei* știe greutățile care îi stăteau în față, din cauza nivelului modest de

---

[1] Al. Piru, *Op. cit.*, p. 53. Originalul latin în versuri a fost tradus de T. Naum.

[2] *Bibliografie*, p. 199; cf. completările lui N. A. Ursu în „Limba română", nr. 1, 1963, p. 99—106.

[3] E. Boldan, *Școala ardeleană*. Antologie, 1959, p. 233—238.

[4] Sumarul ei în *Bibliografie*, p. 200.

[5] P. Maior, *Prepovedanii*, Buda, 1809, în *Bibliografie* ..., p. 202.

[6] v. Romul Munteanu, *Contribuția Școlii ardelene la culturalizarea maselor*, 1962.

dezvoltare a limbii și literaturii artistice; „neajungerea limbii cu totul mă desmîntă" — scrie el în același *Prolog*. Poetul a încercat și a izbutit să ilustreze cu strălucire resursele limbii și valoarea tezaurului nostru cultural.

IV

Mișcarea culturală pornită din Transilvania a avut o influență pozitivă asupra românilor de pretutindeni. Dezvoltarea relațiilor sociale și politice noi și lupta pentru emancipare de sub dominația turco-fanariotă au intensificat și contactul nostru cultural cu unele țări de veche tradiție literară și științifică din apusul Europei. Îndată ce politicește țările române au putut să se bucure de o oarecare independență, mulți tineri s-au îndreptat spre centrele culturale occidentale pentru a studia. Se constituie societăți literare, apar primele periodice românești, se dezvoltă învățămîntul prin înființarea școlilor naționale și a teatrului în limba română. Un rol important au avut calendarele românești,[1] prin conținutul lor foarte divers, într-o limbă accesibilă, care reflecta dorința de asimilare a științei moderne și, o dată cu ea, adaptarea termenilor necesari pentru exprimarea noțiunilor noi. Prin aceste publicații s-a asigurat, în continuare, dezvoltarea limbii române literare, căci interesul maselor față de cărțile care începeau să apară într-un număr tot mai mare a sporit continuu. Regenerarea politică și culturală s-a oglindit și în versurile poetului Ienăchiță Văcărescu, care sintetizau năzuința generală patriotică spre cultivarea limbii.

Oamenii de cultură aveau să găsească în presă, în școală, în literatură, ca și în teatru, un climat favorabil pentru progresul culturii naționale. Odobescu a caracterizat astfel meritele Văcăreștilor în cultura noastră: „Trei generații de Văcărești literați, în culmea cărora se înalță poetul Iancu Văcărescu, au venit într-adevăr, adăpați în sănătoase studii elenice, să aducă limbii românești, ca un adevărat amor al patriei și al frumosului, o cultură începîndă, în care ei toți au simțit pornire de a uni verdeața vîrtoasă și nemăiestrita cruzime a limbii naționale cu docta și mlădiita perfecțiune a elinismului; în scrierile lor, și mai cu seamă într-ale acestui din urmă, se ivesc învederate silințe de a conduce limba noastră, încă șovăindă, pe căile măiestrite, dar anevoioase pentru imperfecțiunea ei, ale limbilor vechi; din asemenea încercări, uneori încununate cu cel mai deplin succes și în alte dese rînduri înfrînte dinaintea unor grele arduități, au născut asprimile și anevoințele de stil și de versificare ce se zăresc în unele scrieri ale Văcăreștilor".[2]

*

O pleiadă de cărturari luminați, Gh. Lazăr și Gh. Asachi, întemeietorii școlilor naționale, Eufrosin Poteca, mitropolitul Veniamin Costache, Gr. Pleșoianu, și-au cîștigat apoi merite memorabile în răspîndirea științei și în cultivarea limbii și a literaturii române. Poeți ca Al. Beldiman și mai ales B. P. Mumuleanu erau încredințați de puterea limbii de a evoca în imagini poetice nuanțele gîndirii și ale sentimentului. In prefața la *Caracteruri* din 1825, Mumuleanu face întinse considerații asupra problemelor limbii literare, propunînd

[1] v. M. Tomescu, *Calendarele românești* (1783—1830), 1957, p. 20.
[2] Al. Odobescu, *Despre poeții Văcărești*. In: *Opere*, vol. I, ed. T. Vianu, 1955, p. 221—222.

soluții practice: „Să lucrăm limba noastră cea vorbitoare și să luăm numai acelea (cuvinte) care ne vor fi de lipsă de la greci și de la latini, iar ceale slavonești vorbe și ziceri, cîte sînt dulci la auzul nostru și cîte sînt prea de obște în norod, să le întrebuințăm, iar cîte sînt numai în gurile celor învățați și cîte sînt aspre de fărîmă limba și dinții noștri să le lăsăm".[1]

O etapă nouă, superioară, cu numeroase idei care s-au dovedit deosebit de fertile pentru dezvoltarea ulterioară a limbii române, s-a configurat prin opera lui Dinicu Golescu, a lui Gh. Asachi și mai ales prin activitatea multilaterală și foarte dinamică a lui Heliade Rădulescu. Din anul 1826 reținem două atestări diferite în legătură cu stadiul de evoluție a limbii literare. Cîteva cuvinte dovedesc interesul deosebit pentru progresul literaturii și al limbii române. *Povățuitorul tinerimii* susținea aceste idei moderne: „Cine poate zice că un Eufrosin Poteca nu va putea introduce filozofia în limba română? Vă încredințez că și în limba noastră română putem a ne înălța la cele mai mari învățături".[2]

Dinicu Golescu, în *Însemnare a călătoriei mele*, exprima însă o părere diferită, nemulțumit de lipsa multor cuvinte care îi erau necesare pentru a denumi lucrurile noi pe care le întîlnea în trecerea lui prin numeroasele centre culturale din occident. Fiind preocupat de răspîndirea progresului material și spiritual în țările române, el face eforturi de a introduce în limba noastră neologismele cerute de prezentarea noțiunilor noi: „Plecînd din Brașov am început să scriu celea ce vedeam în limba națională și nu după multe zile, ci după puține, am fost silit să scriu în limba grecească, căci foarte des întîmpinam vederi de lucruri și nu le aveam numite în limba națională, cum: *sadîrvanul, statuie, cascade* și altele pentru care ar fi trebuit să zăbovesc ceasuri, socotindu-mă de unde s-ar cuveni să le întrebuințez, și așa am fost silit să las limba națională și să încep grecește". În realitate, scriitorul muntean a depășit numaidecît această clipă de îndoială și și-a scris însemnările sale într-o bună limbă literară, introducînd cu succes numeroase neologisme necesare modernizării limbii române.[3]

*

Activitatea lui Heliade Rădulescu din prima perioadă este marcată prin unele merite fundamentale pentru evoluția limbii noastre literare. *Gramatica* lui din 1828 preconizează un *curs nou și deosebit* de rodnic pentru adaptarea neologismelor și pentru stabilirea normelor ortografice și gramaticale.

Prefața *Gramaticii* sale este un adevărat monument de gîndire filologică și de stil original, atrăgător și astăzi prin bogăția de idei. Scriitorul muntean este un spirit realist, un cărturar înflăcărat și un cunoscător temeinic al nevoilor culturii din epoca sa.[4] Într-un moment de încordare spirituală și de nobile aspirații spre progres, el a formulat într-o limbă populară, lapidară, cerințele esențiale ale dezvoltării limbii române literare. Principiul fonetic la care se referea, adaptarea neologismelor la spiritul limbii române și efortul de a găsi

---

[1] *Bibliografie*, p. 207; cf. Gr. Brîncuș, în *Contribuții la istoria limbii literare*, I, p. 8.
[2] *Bibliografia limbii literare*, p. 208.
[3] v.P. V. Haneș, *Indice* de cuvinte la *Însemnarea* lui D. Golescu, 1915, p. 229—234; cf. studiul lui A. Nicolescu în *Contribuții*..., II, p. 5.
[4] v. Ion Oana, *Prefață* la Ion Heliade Rădulescu, *Pagini alese*, 1961, p. 5 și urm.

termenii și construcțiile potrivite pentru o tot mai mare bogăție de cunoștințe reprezentau soluții practice de modernizare a limbii noastre literare. „Acela ce cunoaște și știe mai multe lucruri — spunea Heliade — a aceluia limbă este mai bogată de vorbe și mai plăcută", legînd în felul acesta, în chip dialectic, limba de gîndire și sugerînd necesitatea fondului de idei pentru a realiza bogăția și varietatea exprimării prin limbă.

Adaptarea termenilor noi și îmbogățirea stilurilor limbii literare cereau știință și eforturi deosebite. Heliade avertiza asupra complexității acestor probleme: „Vorbele străine trebuie să se înfățișeze în haine românești și cu mască de rumân înaintea noastră". Ca orientare generală, Heliade, influențat de ideile lui Condillac, evoca „geniul limbii" noastre și apropierea de limbile romanice, observînd mai ales înrudirea cu limba italiană. Prin asemenea contribuții, dar mai ales prin numeroasele observații de amănunt și prin soluțiile lui constructive pînă pe la 1841, Heliade s-a impus ca un „spiritus rector" la începuturile culturii noastre moderne. El a fost o autoritate în materie de limbă și literatură și și-a atras recunoștința posterității, așa cum a arătat D. Popovici. Eminescu a scris cuvinte de laudă despre Heliade în articolul din *Timpul,*[1] publicat cu prilejul dezvelirii statuii lui Heliade în fața Universității din București.

Propunerile scriitorului muntean, formulate în prefața *Gramaticii* sale, care au făcut epocă în dezvoltarea limbii române literare, cuprind numeroase teze constructive: *a)* simplificare alfabetului chirilic de la 33 la 28 de litere, apoi, în 1835, la 27 de litere[2], o dată cu adoptarea principiului fonetic în scrierea limbii române; *b)* introducerea neologismelor, mai ales din sursele romanice, care să înlocuiască numeroșii termeni greco-turcești și să completeze anumite goluri din limba contemporană. Atît teoretic cît și prin munca lui culturală, literară, Heliade a demonstrat cum trebuie tratată această problemă complexă a neologismelor. O anumită rezervă formulase Heliade, pentru a preveni asupra exagerărilor de mai tîrziu: „Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie și de acolo de unde trebuie și cum trebuie" (Prefață la *Gramatica* din 1828).[3] Pentru ceea ce se lua din alte limbi erau necesare „haine românești" și o integrare a lor în sistemul limbii. Deoarece munca aceasta cerea calificare, erudiție și gust, după părerea lui Heliade, și a altor scriitori, era necesară o academie care să se ocupe de dezvoltarea limbii și literaturii, de întocmirea unui dicționar, de sprijinirea traducerilor, căci „prin ele intră în limbă toate frasurile (frazele) și mijloacele de vorbire cele frumoase ale deosebiților autori vestiți".

Dar împrumutul dinafară nu putea fi totul: tezaurul nostru lingvistic se mai putea îmbogăți și înnoi și prin derivare. Heliade a dat și exemple: din *loc* putem face *local, localitate* (ca francezii; din *începere—reîncepere; ducere—reducere; patriot—compatriot. (Repede aruncătură de ochi asupra limbii...).*

Același scriitor pune bazele presei periodice în Muntenia și înființează primele reviste literare, prin care s-au difuzat numeroase lucrări și opere ale autorilor români. În acest mod, limba literară s-a putut manifesta în toate direcțiile și s-a difuzat în masele largi, ducînd prin ziare și reviste bogăția tezaurului nostru lingvistic și achizițiile cele mai noi ale auto-

[1] „Timpul", 21. XI. 1881, în volumul de față, p. 142.
[2] v. Al. Graur, *Evoluția limbii române,* p. 43.
[3] E. Teodorescu, *Gramatica lui Eliade Rădulescu.* In: „Analele Universității Iași", I, 1955, p. 127—138.

rilor români. Nici un sector al culturii noastre n-a avut un rol mai important în adaptarea și generalizarea neologismelor și a construcțiilor stilistice moderne ca presa întemeiată de Heliade.[1] Tot Heliade a inițiat o amplă activitate editorială, avînd un timp chiar o tipografie a sa, încurajînd traducerile și adaptările de tot felul ; a susținut discuții rodnice cu confrații săi din Moldova și Transilvania cu privire la căile de dezvoltare, în ritm rapid, a culturii, a limbii române și a stilurilor ei.

Heliade Rădulescu și-a pus și numeroase probleme de stil și le-a analizat pe larg cu bune exemplificări din literatura universală în ziarul său „Curierul rumânesc" și mai ales în excelenta sa revistă „Curier de ambe sexe" (1837 și urm.). El a distins nuanțele semantice și poetice pe care le conțin sinonimele și îmbinările originale de cuvinte. „Limba inimii sau a sentimentului" trebuie să recurgă la o mlădiere mereu nouă a fondului lexical vechi. Bogăția limbii literare avea să se sprijine nu atît pe noutatea cuvintelor cît pe noutatea asocierii inspirate a cuvintelor vechi din care să se nască imaginile plastice printr-o exploatare ingenioasă a resurselor latente ale limbii vechi. În creația scriitorilor, precizia exprimării se asociază adesea cu noutatea figurilor de stil în acea lucrare subtilă a imaginației de regenerare a cuvintelor comune.

Scriitori de seamă din Moldova și Transilvania s-au alăturat lui Heliade pentru a sprijini prin talentul și erudiția lor acțiunea patriotică de modernizare și cultivare a literaturii și a limbii române. Periodicele noastre tipărite în acei ani, mai ales cele conduse de Asachi și Barițiu, reflectă cu fidelitate toate dezbaterile rodnice în legătură cu evoluția limbii literare. Prin ele s-au impus și s-au generalizat idei și soluții potrivite pentru progresul limbii literare, încît, în puține decenii, autorii români au dispus de un instrument de comunicare adecvat exprimării celor mai noi și mai subtile idei. Generația glorioasă a revoluționarilor de la 1848 a scris o excelentă limbă literară modernă, stilul lor fiind capabil să se ridice la nivelul limbilor literare de veche tradiție din Europa. Operele lui Asachi, Negruzzi, Alecsandri, Kogălniceanu, Alexandrescu, Bolintineanu, Alecu Russo, variatele articole tipărite în Transilvania de Gh. Barițiu sînt mărturia dezvoltării limbii literare, a efortului colectiv în domeniul literaturii și al limbii moderne.

*

Cu toate acestea, numeroase tendințe negative s-au manifestat de-a lungul secolului trecut în domeniul modernizării limbii literare, analizate pe larg și documentat, pe baza unui bogat material lingvistic, de P. V. Haneș în *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (ed. II, 1926). Ele au fost combătute, și pînă la urmă înlăturate, de scriitori de talent, cu preocupări filologice în același timp, consecvenți în cultivarea limbii pe baza tradiției și a fondului popular sănătos.

Limba îngrijită pe care o foloseau s-a propagat în rîndurile poporului și a constituit un model de exprimare literară. O idee despre direcțiile de dezvoltare a limbii române literare ne poate da și acest scurt pasaj din anunțul lui Asachi tipărit la 17 aprilie 1829 înainte de apariția primului număr al „Albinei românești" din 1 iunie 1829 : „Ce se atinge de stilul

[1] v. Gh. Bulgăr, *Despre limba și stilul primelor periodice românești*. In : *Contribuții la istoria limbii literare* în sec. XIX, vol. II, 1958, p. 75 și urm.

gazetei aceștia, redacția va urma după cel cerut de regulile limbii și pe carele orice filolog ideat îl va avea de potrivit. Precum de datorie este a nu mai întîrzia a aduce limba vorbită de mai mulți decît patru milioane de români la gradul deplinirei către carele strălucitul ei început o împuterniceşte, iar paradigma cultivitilor sale surori o îndeamnă".[1] Într-o culegere de articole, *Biblioteca românească*, din 1830, publicată sub îngrijirea lui Z. Carcalechi, se afirmă că „fără de cultura limbei nu pot înflori ştiinţele" şi se cerea din partea autorilor să cunoască bine „datinele vorbirii" pentru a scrie pe înțeles și într-o limbă plăcută. Programul celei dintîi gazete din Transilvania cuprindea idei similare: „Cu toții știu și pricep cum că renașterea unei nații pe o cale mai ușoară și mai scurtă nu este altfel cu putință decît prin însăși lucrarea și îmbogățirea limbii și a literaturii sale" (*Gazeta de Transilvania*).

Unele măsuri de ordin administrativ și dispoziții oficiale oglindeau interesul general pentru perfecționarea limbii: „Să va așeza cîteva regule după care să se poată deosebi limba corectă din cea greșită", iar elevii „să vor îndemna a citi adese bucăți alese din autorii cei mai vestiți pentru stil curat", profesorii urmînd să arate elevilor „deosebitele calități ale stilului și ale cugetării în cărțile autorilor..., profesorul va vorbi pentru poezia de obște, pentru facerea versurilor, pentru limba poetică".[2]

Pentru a sprijini această acțiune colectivă de cultivare a limbii literare, revistele de atunci au început să publice comentarii și analize literare, recomandînd creațiile care se distingeau prin fond și formă aleasă. În „Curierul românesc" din ianuarie 1834, Heliade începe seria sa de articole despre stil.[3] „Gazeta Teatrului Național" publică articole despre sensurile unor cuvinte, despre sinonime, despre aspectele stilului literar. Sub titlul *Tîlmăcirea a vreo cîteva vorbe* apar precizările lui Heliade în legătură cu termeni ca: *vreme-timp; tinerețe-juneță; dragoste-amor; femeie-muiere; nevastă-soție; simțirea-simțul-simțitatea-simticiunea-sintimentul; viitor-viitorime* etc.

Evident că asemenea inițiative au atras atenția asupra problemelor complexe ale valorificării tezaurului lingvistic și au contribuit la stimularea autorilor spre observarea fenomenului lingvistic și spre aplicarea unui criteriu selectiv mai viguros în folosirea lexicului și a construcțiilor gramaticale. Discuțiile au pus însă în lumină și unele aspecte contradictorii ale dezvoltării limbii și stilurilor ei.[4] Controversele dintre conservatori și inovatori s-au oglindit în presa celor trei provincii românești. Pentru a pune ordine în folosirea resurselor limbii literare și pentru a fixa norme unitare, ortografice și gramaticale, s-a propus înființarea unei Societăți literare, care avea să stabilească reguli de publicare a cărților, indicînd și procedeul folosirii neologismelor, al unificării ortografiei și aplicării normelor morfologice și sintactice. Revista „Muzeul Național" publică la 21 octombrie 1836 *Reguli după care au a se urma lucrările Societății literare*, fixate la puțin timp după ce C. Negruzzi își exprimase în prefața la traducerea *Triizeci ani sau viața unui jucător de cărți* (1835) adeziunea la principiile lui Heliade, lăudîndu-l pentru clarviziunea ideilor din

[1] Progresul limbii literare se vede și în succesivele ediții ale cărților lui Asachi — în *Aritmeticele* sale (1836 și 1843), cum a demonstrat Dina Căplescu în *Contribuții la istoria limbii literare*, III, 1962, p. 137—150.

[2] *Bibliografia limbii literare*, p. 215.

[3] *Ibidem*, p. 216.

[4] v. P. V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare...*, p. 243 și urm.

Gramatica sa.[1] Regulile sînt reproduse în „Foaie literară" din Brașov, la începutul anului 1838, și în aceeași direcție a mers și „Gazeta de Transilvania", sub redacția competentă și patriotică a lui Gheorghe Barițiu. În felul acesta s-a conturat cu destulă claritate consensul scriitorilor și al filologilor în legătură cu dezvoltarea limbii literare și echilibrul necesar între *tradiție și inovație*.

În jurul anului 1840, ideile despre evoluția și modernizarea limbii literare s-au limpezit în suficientă măsură pentru ca cei mai mulți scriitori de prestigiu să exercite o influență pozitivă asupra activității literare în ansamblu. Esențialul acestor preocupări a putut fi formulat de Heliade astfel: „A cultiva o limbă va să zică a o curăța de tot ce nu este al său și nici nu poate simpatiza cu dînsa, a pune tot lucrul și toată vorba la locul său, a boteza fiecare idee cu numele său, a o scăpa de tot ce poate să fie echivoc și a o face să exprime ceea ce gîndește cineva iar nu alta".[2]

Operele literare care au apărut după momentul „Daciei literare" au ilustrat unitatea de vederi în privința cultivării limbii literare și eficacitatea discuțiilor aprofundate cu privire la structura și evoluția limbii române literare. Atitudinea critică care începe să se manifeste o dată cu revista sus-amintită va influența în mod pozitiv structura stilurilor limbii, în special limbajul artistic al scriitorilor români.

Traducerile și publicistica oglindeau preocupări literare și lingvistice moderne și implicit aspecte noi ale limbii și stilurilor ei.

Literatura originală tindea acum spre un nivel tot mai ridicat, mai complex, ca fond și formă. Încep să apară operele clasice ale literaturii secolului trecut într-o limbă literară evoluată, cu bogate imagini plastice, care puteau fi considerate drept model de creație literară. Cuvîntul potrivit, fraza elastică și energică alcătuiesc caracteristicile invenției stilistice individuale, originale, diferențiată de la autor la autor, exprimînd nuanțele afective ale limbajului.

V

Scriitorii care au desfășurat o activitate intensă politică, participînd, într-un fel sau altul, la pregătirea momentului revoluționar 1848, ne-au lăsat în opera lor prețioase idei despre dezvoltarea limbii literare și despre îmbogățirea stilurilor ei, idei care sînt, în ansamblu, instructive și azi. Alecsandri, A. Russo, D. Bolintineanu, C. Bolliac au privit cu mult realism tendințele limbii noastre literare. C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu au ilustrat prin creația lor capacitatea de expresie a tezaurului nostru lingvistic.

Toți acești scriitori se inspiră din trecut, din cronici, dar în același timp sînt receptivi la mișcarea tumultuoasă a ideilor progresiste și sînt gata să propage, în termenii cei mai noi, principiile emancipării, libertatea și dreptul la muncă și fericire al tuturor oamenilor. Un fond romantic s-a menținut totdeauna viu în creația și lupta acestor scriitori clasici. Opera lor oglindește acest fond specific și cuprinde procedee originale de valorificare a limbii populare, într-un proces complex de adaptare a limbii obștești la nevoile exprimării ideilor

[1] v. Gh. Bulgăr, *Despre contribuția lui C. Negruzzi la dezvoltarea limbii literare*. În: „Limbă și literatură", vol. I, 1955, p. 46—63.
[2] „Curier de ambele sexe", vol. II (1838—1840), p. 240.

moderne. Fondul istoric al limbii s-a îmbogățit cu un mare număr de termeni noi, cu neologisme definitiv adaptate în limba română, cu numeroase inovații în sfera stilului artistic.[1] Înțelesurile vechi ale cuvintelor obișnuite și structura gramaticală a limbii și-au mărit capacitatea de sugestie. Importante comentarii au însoțit de multe ori fenomenul de înnoire lexicală, gramaticală și stilistică, ilustrat în mod concret în paginile autorilor noștri clasici din acea epocă.

Emanciparea din cătușele feudalismului a favorizat procesul de înlocuire a termenilor turcești și grecești, eliminarea unui anumit jargon fanariot, prin termeni și construcții stilistice luate din limbile romanice, în primul rînd din bogata literatură franceză. Masiva pătrundere de idei și forme dinafară în literatura noastră a dus însă la apariția unor tendințe noi în dezvoltarea limbii române literare.

Încă în revista „Dacia literară" (1840) se exprimase un avertisment împotriva imitației și a excesului de traduceri, prin care veneau și termeni, și construcții nepotrivite pentru limba română.

Scriitorii de seamă ai generației pașoptiste și-au dat seama de astfel de tendințe eronate și, dintr-un instinct artistic sigur, au apărat linia istorică și populară a dezvoltării limbii literare. C. Negruzzi a formulat în mod lapidar în finalul *Scrisorii a XXXII-a* crezul său filologic, oglindind starea de spirit și problemele în discuție ale contemporanilor săi. Scriitorul se bucura că au dispărut „zicerile turco-greco-slave", dar regreta că „se introduseseră cele latino-franco-italiene". Acesta era însă numai un aspect al tendințelor eronate în dezvoltarea limbii. Negruzzi preciza mai departe, în aceeași *Scrisoare*: „Credem în origina limbii române, mărturisim literele străbune, dar nu ne plac inovațiile nepotrivite cu natura limbii... Nu ne putem învoi cu *ciune* și *iune*, pentru că dacă avem în cîteva ziceri astă terminație, ni se pare că n-ar fi un cuvînt ca să ne lungim toate substantivele cu un cot mai mult, cînd mai ales ea nici cum le-ar face mai frumoasă și cînd în latină asemenea terminații nu există".

Cu un remarcabil simț al echilibrului dintre tradiție și inovație, pătrunși de învățămintele istoriei și de cerințele progresului din epoca lor, care cerea înnoirea ideilor și a limbii, scriitorii clasici au îmbogățit literatura română cu opere de mare prestigiu. Ei au dat strălucire *curentului istoric-popular*, care s-a opus energic tuturor exagerărilor în limbă și în literatură, au înfrînt etimologismul și celelalte tendințe nepotrivite cu dezvoltarea culturii noastre.

Generația pașoptistă a realizat, prin solidaritate și efort creator bine orientat, un progres considerabil în domeniul culturii, al literaturii și al cultivării limbii. Reformatorii improvizați și pedanții de tot felul, care voiau să dea un curs neprielnic dezvoltării limbii literare, s-au văzut înfrînți prin ideile și opera literară a lui Alecsandri, Negruzzi, Alecu Russo, Kogălniceanu, Bălcescu ș. a. Critica neiertătoare a acestora, sprijinită pe un talent original, cerea o literatură cu adevărat valoroasă. Ceea ce ne-au lăsat acești scriitori se citește și azi cu sentimentul veracității și al noutății.

Limba lor literară nu diferă în esență de cea vorbită azi, dovadă că ei s-au orientat în mod realist în problemele limbii.[2] În aproximativ două decenii, s-au fixat în limbă cuvinte,

---

[1] v. Ion Coteanu, *Româna literară și problemele ei principale*, 1961, p. 51 și urm.

[2] v. W. Bahner, (Leipzig), *Discuții în secolul trecut în legătură cu limba română literară*. În: „Limba română", 1965, nr. 1, p. 39—44.

construcții stilistice variate, păstrate apoi definitiv în limba literară. Iată un scurt pasaj, în cel mai modern stil, dintr-o dispoziție oficială a Guvernului provizoriu de la 1848: „Potrivit voinței poporului, toate rangurile civile se desființează pentru totdeauna. Nimeni de acum înainte nu va mai putea a-și lua vreun rang în nici un act public. Singura deosebire ce va exista între români va fi aceea a virtuților și a slujbelor către patrie".[1]

În același an, 1848, Timotei Cipariu, filolog cu preocupări moderne în cercetarea limbii, autorul unei opere unice în cultura noastră de atunci, termina publicarea cercetărilor sale în „Organul luminării" de la Blaj (ian. 1847, martie 1848)[2], reunite apoi într-o carte cu titlul: *Principia de limbă și scriptură*. În altă provincie, Alecu Russo ducea o luptă intensă, prin studii aprofundate și un conținut critic științific, modern, contra curentelor eronate în limbă, contra pedanților primejdioși pentru dezvoltarea sănătoasă a limbii literare. Termenul de „critică" era atunci foarte frecvent în scrierile autorilor români; l-au folosit cu mult succes Heliade, Alecsandri, Russo și Bolliac. G. Ibrăileanu a analizat cu discernămînt și cu o bogată documentare această luptă filologică a scriitorilor români și a subliniat succesul ei în *Spiritul critic în cultura românească* (Iași, 1909).

*

Orientarea cea mai sigură în elucidarea problemelor limbii literare au oferit-o pentru cititori și pentru diverși autori români din secolul trecut operele de talent ale scriitorilor reprezentativi care s-au impus după 1840.[3] Preocuparea lor esențială de a scrie simplu, clar, mereu nou ca stil, prelucrînd cu multă finețe vocabularul vechi și adăugîndu-i termeni și construcții noi, necesare exprimării nuanțelor subtile ale ideii, a înnobilat limba veche și i-a dat un aspect de noutate, atît în vocabular cît mai ales în inovațiile stilistice. Sistemul metaforic extrem de divers, îndrăzneț, de o mare plasticitate, a demonstrat valorile expresive inepuizabile ale limbii noastre literare, așa cum s-au cristalizat în opera scriitorilor amintiți. La întrebarea lui Bolliac: „Dar putea-va vreodată expresia cît poate fantazia?", scriitorii noștri clasici din a doua jumătate a secolului trecut au răspuns în mod pozitiv prin opera lor. C. Negruzzi ne-a dat o proză concisă, energică, modernă, pentru că, ne-o spune chiar el: „S-a silit pe cît a putut, a-l face (stilul) înțeles și corect, ca să poată exprima toată ideea autorului". Alecsandri a dat frazei armonie, bogăție de înțelesuri figurate cuvintelor simple, a înnoit, în nenumărate forme, versul poetic, cîștigîndu-și titlul suprem de „rege al poeziei".[4] Bălcescu a excelat în cadența solemnă și armonioasă a perioadelor sale ample, cu un stil dinamic și inventiv în evocarea trecutului și în exprimarea ideilor sale militante. Paginile sale însuflețite, vocabularul modern, perfect adaptat la conținutul dens al scrierilor sale, au entuziasmat pe Eminescu, care ne-a lăsat o admirabilă

---

[1] „Buletinul oficial", 15 VI 1848, p. 122.

[2] v. D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, 1959, p. 67 și urm.; cf. I. Coteanu, *160 de ani de la nașterea lui T. Cipariu*, în: „Limba română", 1965, nr. 3.

[3] v. Despre limba și stilul unor scriitori moderni și clasici (Golescu, I. Văcărescu, Mumuleanu, Pann, Heliade, Bolliac, Kogălniceanu, Ghica, Odobescu, Eminescu, Caragiale, Delavrancea), studiile publicate în *Contribuții la istoria limbii...*, vol. I—III, 1956—1962.

[4] v. Perpessicius, *Alecsandri și limba literară*. In: *Alte mențiuni...*, 1964, p. 28 și urm.

caracterizare a artei lui Bălcescu, a limbii sale literare.[1] Gr. Alexandrescu a creat cele mai îndrăznețe metafore înainte de Eminescu, într-o limbă poetică care impresionează și azi prin originalitatea asocierilor neașteptate de cuvinte (*ale valurilor mîndre generații spumegate*). El era convins că „frumosul are atîtea nuanțe delicate și fugitive, lucrările imaginației au atîta trebuință de ale rezonului ca să poată ajunge ținta lor"[2] încît scriitorul are nevoie la fiecare pas de cunoașterea temeinică a tezaurului nostru lingvistic și de o adîncă inspirație în prelucrarea lui.

Această muncă de creație, de selecție și de stilizare a limbii noastre, cu scopul de a reliefa mai pregnant ideile și simțirea artistului creator, a configurat un impresionant tablou al valorilor estetice ale creației literare, garanția progresului continuu al limbii române.

VI

Prin înființarea Academiei Române[3], în 1866, s-a urmărit inițial și o acțiune coordonată a scriitorilor și filologilor pentru studiul și cultivarea limbii literare, prin elaborarea normelor ortografice, a unei gramatici, a dicționarului academic, lucrări fundamentale pentru modernizarea și perfecționarea limbii literare. Dar de la început s-au ciocnit opinii contradictorii cu privire la ortografie, gramatică, dicționar. Orientarea realistă, constructivă, pornind de la temeiuri istorice și științifice a fost reprezentată de Alecsandri, Maiorescu, Odobescu, împotriva etimologismului, care a reușit pentru un timp să-și impună normele artificiale, nepotrivite pentru evoluția limbii noastre literare. De aceea, unii scriitori de prestigiu, membri ai Academiei, au părăsit acest for, continuînd lupta împotriva tendințelor nesănătoase.

Critica lor temeinică și prestigiul operei pe care au creat-o au eliminat, în scurt timp, tendințele lingvistice primejdioase și au reușit să impună unele principii potrivite pentru dezvoltarea literaturii și a limbii române.

În 1860 s-a legiferat scrierea cu alfabetul latin și au început să se publice mai multe reviste literare care au stimulat creația poetică și perfecționarea limbii literare. În ele n-a pătruns decît sporadic, trecător, sistemul etimologic al Academiei, care a rămas tot mai în afara interesului public. Limba a continuat să fie populară, pe linia istorică a evoluției sale. Revista Junimii, „Convorbiri literare", a fost o tribună de afirmare a unor noi forțe creatoare în literatura română și în cultivarea limbii literare. În 1868 Maiorescu susținea necesitatea unei literaturi estetice de reală valoare și a limbii literare adecvate, pentru a exprima orice idei și sentimente ale omului modern: „Singurul rol ce scriitorii reflexivi, filologii mai întîi, dar apoi și ceilalți prozaiști ai științei, îl pot avea în privința limbii lor materne — scria el — este de a i se supune fără împotrivire, de a o recunoaște ca autoritate legală a naturei proprie a poporului lor. În această privință, ei se află în poziținea oamenilor de știință fizică, a căror chemare este de a descrie fenomenele și de a le explica, constatîndu-le legea după care se conduc, iar nu de a face hipoteze despre ceea ce ar fi trebuit să fie acele fenomene".[4]

---

[1] v. *Bălcescu și urmașii săi*, în „Timpul", 22. XI. 1877.

[2] Prefața la *Meditații*, 1863, în volumul de față, p. 94.

[3] În 1866 s-a numit *Societatea literară română* pînă în 1867, cînd și-a schimbat denumirea în *Societatea Academică Română*, iar din 1879 pînă în 1948 s-a numit *Academia Română*.

[4] T. Maiorescu, *Critice*, vol. I, 1931, p. 112.

Rolul lui Maiorescu în limpezirea problemelor de limbă, controversate atunci, a fost covîrșitor și datorită prestigiului mare de care se bucura conducătorul Junimii. Ideile sale critice constructive au exercitat o influență salutară asupra cercului de scriitori grupați în jurul „Convorbirilor literare".[1] Maiorescu a lăudat atitudinea consecventă și opera atît de bogată a lui Alecsandri, care „prin scrieri și sfaturi orale ne-a întărit în tendința de a ne emancipa din pedantismul filologilor și de a o primi [limba] așa cum este, ca un izvor limpede din mintea poporului. El a dat susținerii noastre teoretice sprijinul renumelui său literar și dacă încercările de îndreptare lingvistică vor izbuti, o mare parte a meritului îi revine lui".[2]

Îndreptarea lingvistică despre care vorbea criticul Junimii a fost realizată prin concursul marilor scriitori, încurajați și popularizați prin „Convorbiri literare". Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici ș. a. se alătură ideilor formulate cu luciditate și consecvență de scriitorii din generația precedentă și de cei care aveau un renume statornicit în acea epocă. În anii în care numele lui Eminescu începea să se impună, Odobescu și Hasdeu își exprimau într-o formă categorică, convingătoare, cu accente ironice, opoziția lor față de tendințele negative în scrierea limbii române. În 1871, Odobescu tipărea „acea pagină efemeră" antilatinistă: *Prandiulu academicu.*

În 1872, Hasdeu denunța pe cosmopoliți în piesa *Trei crai de la răsărit,* în care scriitorul își rostea gîndul prin Hagi Pană: „A scîlciia avuta, frumoasa și bărbata limba românească, după cum o pocești dumneata într-un fel și franțuzitul ăsta într-altfel... amîndoi sînteți buni de dus la balamuc". Într-un stil mai academic, dar nu mai puțin energic, Maiorescu și Odobescu au criticat pe toate căile latinismul, franțuzismul, germanismul, în general, disprețul multor autori față de limba română populară: „Să găsim putința de a ne înfige adînc în măduva graiului poporan de prin toată românimea și s-o sorbim de acolo spre a-i distila virtutea în rezervorul comun al limbii naționale — scria în 1877 Odobescu — la care să adăugăm tot ce pot da mai bun scriitorii noștri moderni și știința universală".[3]

Pentru aceasta era nevoie de munca de selecție a materialului lingvistic, de discernămînt estetic aplicat în prelucrarea limbii comune.

Progresul general al culturii reclama un instrument mai evoluat de comunicare prin limbă. Dorința generală era acum de a se scrie clar, precis și nou și, mai mult, — cum spunea Odobescu — „de a scrie... și frumos românește".

O imagine complexă, instructivă și azi, a discuțiilor despre dezvoltarea și modernizarea limbii literare și a stilurilor ei găsim în opera publicistică și în manuscrisele lui Eminescu. Nu e cazul să repetăm aici datele pe care le-am analizat în alt loc și sînt cunoscute în bună parte[4]

Una din tezele fundamentale formulate de poet în cîteva cuvinte apare astfel în manuscrisul nr. 2285, f. 113 din Biblioteca Academiei: „Limba și legile ei dezvoltă cugetarea". În alte însemnări, el sublinia rolul limbii în cultura națională și datoria scriitorilor

---

[1] v. D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și lingvisticii românești,* 1965, p. 63; cf. Gr. Brîncuș, *T. Maiorescu și problemele limbii,* în „Limba română", 1964, nr. 5, p. 483 și urm.

[2] *Critice,* 1908, I, p. 135.

[3] Al. Odobescu, *Opere,* Ed. T. Vianu, vol. I, 1955, p. 324.

[4] Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii române literare,* 1963, p. 115.

de a o cultiva în scrierile lor.[1] Structura limbii române, legile ei, perspectivele de dezvoltare a limbii i-au atras atenția și i-au inspirat poetului pagini de fină observație. În același timp, spiritul său critic a combătut șablonul, erorile, lipsa de gust și dezinteresul cercurilor conducătoare față de dezvoltarea limbii române. Discutînd probleme politice și sociale, Eminescu făcea adesea legătura dintre contradicțiile epocii și unele tendințe negative în cultură și în limbă.

În numeroase articole din ziar, condeiul incisiv al poetului a criticat dezinteresul oficial și mai cu seamă al publiciștilor față de tezaurul limbii române. Antiteza, ca procedeu preferat al poetului, a căpătat în discuțiile despre limbă aspecte foarte variate; iată exprimarea opoziției între trecut și prezent, referindu-se la limba neîngrijită, coruptă sau, cu termenul preferat de poet, „păsărească" a multor autori improvizați, cărora le opune pe unul dintre fruntașii *Școlii ardelene*: „Vorbit-ar fi oare tot astfel și Șincai, ce purtînd în desagi istoria românilor a murit sub un gard?".[2]

Multe precizări de amănunt făcute de poet ne atrag atenția asupra originalității limbii române și cuprind prețioase indicații asupra tezaurului nostru lingvistic: „Adevărata bogăție (a limbii) consistă — precizează Eminescu — totdeauna în locuțiuni, în acele tipare neschimbate, care se formează în curs de mii de ani și dau fiecărei limbi o fizionomie proprie, apoi în bogăția formelor flexionare, în sufixe, în prepoziții (de care limba noastră are foarte multe)".[3]

Fixarea ortografiei și a normelor limbii era atunci încă o problemă deschisă și ea solicită atenția celor mai buni scriitori și filologi români, de la care se așteptau soluții potrivite, conforme cu realitățile contemporane. „În acest proces de a stabili o normă pentru limba scrisă — spunea poetul în alt loc — trebuie luate în considerare și acele influențe istorice care au rezistat tendinței de espulsiune și s-au conservat în limba vie".[4]

Eminescu nu era deci nici un tradiționalist exagerat, dar nici un partizan al înnoirilor cu orice chip. Învățămintele cele mai prețioase în legătură cu evoluția limbii i le oferea limba poporului, cărțile publicate pînă la el (într-un loc făcea socoteala exactă a tuturor tipăriturilor apărute în limba română pînă pe la 1875), operele scriitorilor de seamă care au manifestat știință și gust în folosirea limbii literare, bogăția folclorului, pe care a cunoscut-o și a cercetat-o amănunțit în toate regiunile românești. Poetul a ajuns la aceste concluzii: „Dar o adevărată literatură trainică, care să ne placă nouă și să fie originală pentru alții, nu se poate întemeia decît pe graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui".[5]

Idei fundamentale în legătură cu specificul limbii române și cu problemele cultivării ei au putut fi adunate din numeroase articole publicistice și din manuscrisele poetului. Ele constituie unul dintre cele mai instructive capitole ale cărții de față. Nu e nevoie să insistăm asupra observațiilor subtile ale marelui poet, care declarase că, nefiind filolog, ideile lui nu trebuiau să neliniștească pe reformatorii zeloși ai limbii române. Totuși lupta lui literară și filologică a oferit material de meditație unor cercetători străini ai limbajului literar: „Toți cei care au o mică idee despre problemele de limbă știu că o limbă sănătoasă

---

[1] v. Gh. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, 1965, p. 8 și urm.
[2] „Timpul", 17. II. 1883.
[3] *Scrieri politice și literare*, 1905, p. 341.
[4] *Ibid.*, p. 21.
[5] „Timpul", 2. V. 1880.

a suportat totdeauna fără prejudicii invaziile la modă venite de la o limbă străină și că ea a găsit totdeauna mijlocul de a se îmbogăți. Chestiunea nu stă în invazia la modă; ea stă în gradul de sănătate a limbii. Dar cu ce se măsoară gradul de sănătate a unei limbi? Iată aci exemplul lui Eminescu poate să aducă un răspuns limpede. O limbă este sănătoasă cînd rămîne în contact cu poporul autentic care o vorbește. Iar acest contact reclamă existența unei elite conștiente de necesitatea legăturilor cu poporul".[1]

Ideile și preocupările poetului se integrau într-un cerc larg de discuții filologice, duse atît în cadrul societății Junimea cît și în presa din acea epocă. Căci iată ce scria secretarul „Convorbirilor literare", Iacob Negruzzi, într-una din scrisorile sale despre controversele în legătură cu limba literară: „Sînt încredințat că, cu cît un autor va fi mai sărac în idei sau în închipuire, cu atît frazele sale vor fi mai bogate în cuvinte străine și mă întreb, nu fără îndoială, dacă printre toți savanții noștri se găsește un singur învățat".[2] Exagerarea evidentă, cuprinsă în sfîrșitul citatului, își propunea să atragă atenția asupra datoriei tuturor autorilor, chiar în domeniul științelor, de a scrie într-o limbă îngrijită, clară, renunțînd la neologismele inutile. Iacob Negruzzi se întîlnea în critica sa pe același drum cu Eminescu și Maiorescu, care s-au ridicat împotriva tuturor teoriilor artificiale, a lipsei de discernămînt în folosirea creatoare a limbii comune. „Cuvintele străine introduse fără trebuință — scria tot Iacob Negruzzi — și acele fantastice, iscodite din capriciu, ne fac limba urîtă și o sărăcesc, împiedică ușurința scrierii și limpezirea gîndirii".[3] Astfel de adevăruri erau menite să combată pe autorii improvizați și prețioși și țînteau spre încurajarea stilului simplu, concis, cît mai adecvat unei gîndiri limpezi.

Pentru a veni în ajutorul celor care manifestau interes pentru cunoașterea și cultivarea limbii literare, Eminescu, Slavici și Caragiale și-au propus să facă o gramatică, împărțindu-și capitolele între ei, cum ne informează Slavici în *Amintirile* sale. Desigur, ar fi fost un document de mare preț pentru noi o astfel de lucrare, în care scriitori cu o atît de mare experiență a scrisului artistic ar fi analizat și precizat normele limbii literare și unele aspecte ale dezvoltării limbii și a stilurilor ei. Slavici a făcut într-adevăr o gramatică; Eminescu ne-a lăsat numeroase observații de amănunt despre lexic, despre formele gramaticale, despre ortografie și ortoepie și a comentat uneori chiar aspectele istorice ale evoluției limbii române. Caragiale, preocupat mereu „de intensitatea talentului de invenție și de expresie", a modelat limba, pentru a caracteriza[4], cu ajutorul cuvintelor, diversele mentalități și graiuri ale eroilor săi. „Sunete, cuvinte, linie și culori, forme — viața nu consistă în ele chiar, în materialitatea lor, ci în intenția de a deștepta, prin înfățișarea lor, un înțeles. Intențiunea — aceasta este esența vieței; expresia este numai organismul ei material".[5] Stăpînit de asemenea idei, Caragiale n-a găsit răgazul necesar pentru a se consacra redactării unor capitole de gramatică. În articolul său *Peste 50 de ani*, el își manifestă amărăciunea că limba română „nu mai este cum ar fi trebuit să fie, o plantă cultivată", dar, îndreptîndu-se spre vechile tradiții ale limbii populare, spera în viitorul ei luminos: „Noroc că mai are rădăcini adînci — scria el tot acolo — aminteri, i s-ar stîrpi soiul și ar fi păcat de ea, fiindcă (nu ca să o laud eu!) îngrijită, ce flori frumoase și ce sănătos rod ar da această voinică bu-

[1] Charles Camproux, *A propos d'Eminesco*. In: *„Les lettres françaises"*, 1964, nr. 1035, p. 7.
[2] *Scrieri complete*, vol. I, 1893, p. 408.
[3] *Ibid.*, p. 447.
[4] v. Iorgu Iordan, *Limba „eroilor" lui Caragiale*, 1956, p. 12 și urm.
[5] *Opere*, vol. III, 1932, p. 56.

ruiană de veacuri despreţuită, cu care veacuri s-a hrănit şi ţinut sufletul unui întreg neam de oameni!"

Caragiale s-a oprit şi la unele amănunte gramaticale şi ortografice: limba a fost pentru el, cum se ştie, un obiect permanent de observaţie şi de prelucrare subtilă. Iată un pasaj cu deosebire grăitor pentru spiritul meticulos, propriu unui adevărat scriitor, artist al limbii: „Să nu uităm niciodată că semnele scrisului sînt roadele gîndirii noastre, cu multe necazuri şi răbdare cucerite de străvechii noştri părinţi. Să fim cu ele stăpîni severi, dar cuminţi şi omenoşi: să nu le cruţăm cînd trebuie anume să ne slujească, dar nici să le punem cu d-a sila la slujbe nepotrivite cu puterea lor, — căci în amîndouă cazurile trădăm egal interesul nostru propriu, păgubind intenţiei gîndirii noastre".[1]

*

Spre sfîrşitul secolului trecut, era clar că tendinţele nesănătoase şi ideile hazardate care s-au manifestat mai multe decenii la rînd erau înfrînte definitiv. Scriitorii noştri moderni au continuat eforturile lor pentru perfecţionarea celui mai important mijloc de comunicare, care este limba. Prin opera lor, tezaurul limbii române literare s-a îmbogăţit continuu.

Încep să se contureze în acelaşi timp alte curente moderne în literatură, iar problemele limbii rămîn în atenţia scriitorilor reprezentativi. Alături de Coşbuc, Vlahuţă, Delavrancea se află preocupaţi de îmbogăţirea şi înnoirea limbii literare Macedonski, Zamfirescu, Dobrogeanu-Gherea etc. Un rol important în studierea şi cultivarea limbii literare au avut şi filologii moderni — Hasdeu, Lambrior, Philippide, Tiktin, Cihac — a căror operă a fost prezentată succint de Ovid Densusianu în capitolul introductiv al *Istoriei limbii române* (Paris, 1901, trad. rom. 1963, sub îngrijirea lui J. Byck).

În programul literar al revistei „Vatra", condusă la început de Slavici, Caragiale şi Coşbuc, citim în 1894, sub semnătura acestor trei scriitori, unele rînduri semnificative pentru acel moment al evoluţiei limbii române literare: „Trebuie să ne întoarcem, pe cît întoarcerea mai e cu putinţă, la vatra strămoşească, la obîrşia culturală a noastră. Aşa cum în dezvoltarea limbii noastre, numai prin întoarcerea la graiul viu al poporului am putut să ajungem la stabilitate, aşa şi în dezvoltarea noastră culturală vom ajunge la statornicie şi unitate numai dacă vom ţine în toate lucrările noastre seama de gustul poporului, de felul lui de a vedea şi a simţi, de firea lui care e pretutindeni aceeaşi".

Generaţia de scriitori de după Eminescu a dovedit o admirabilă unitate de idei şi de preocupări în domeniul perfecţionării limbii literare. Sprijinul cel mai însemnat pentru impunerea ideilor lor pozitive a fost opera literară pe care ne-au lăsat-o. În condiţiile dezvoltării economice şi culturale din această epocă, opera scriitorilor, limba şi ideile lor despre cultivarea limbii au asigurat continua modernizare a limbii noastre şi au constituit cea mai serioasă frînă în calea influenţelor străine. Coşbuc, Vlahuţă şi Delavrancea au dat şi preţioase sfaturi tinerilor scriitori în revistele pe care le-au condus sau la care au colaborat. „Să cetim mai mult, să căutăm mijloacele de dezvoltare a limbii, să căutăm mijloace în limbile surori, în dialectele noastre, în graiurile locale, în cărţile vechi, să studiem toate manifestările psihologice ale poporului, să exploatăm poezia şi basmele poporului, să citim cu luare aminte scrierile celor ce au încercat după puteri şi după vremuri să studieze toate

[1] I. L. Caragiale, *Opere, Corespondenţa*. Ed. Şerban Cioculescu, 1942, p. 426 (Scrisoare datată: Berlin, 9/22. XI. 1905).

aceste lucruri... dacă toate acestea — pium desiderium ![1] — s-ar întrupa odată, fără îndoială am duce limba română la mai multă perfecțiune, căci putere de viață are în ea, mai mult decît limba franceză, și e frumoasă..."[2]

Delavrancea, care a cunoscut bine graiul popular și l-a ilustrat în opera sa, în construcții stilistice atît de pitorești, a studiat mereu limba și a ținut chiar prelegeri la Universitate, prin 1892, despre folclorul nostru. În revista „Doina" a apărut un rezumat al unor prelegeri și am reținut un capitol: *Verbul plastic în creațiunile poporane,* care se încheia cu această precizare: „Limba română se găsește azi în așa stadii, încît se poate asemăna cu o materie topită — nu atîrnă decît de la generațiile tinere de a găsi formele rezistente și neperitoare în care să se toarne această materie incandescentă". Ne-au rămas de la același scriitor succinte precizări despre stilul artistic, publicate mult mai tîrziu. Și aici, Delavrancea spunea despre verbele românești că exprimă „acțiuni și culoare" și „fac din limba noastră un monument filologic".[3]

Deși aparținea unui alt curent literar, de orientare modernistă, Al. Macedonski, receptiv la influența culturii apusene, în special a celei franceze, acorda o prețuire constantă valorilor expresive ale limbii vechi și folosea cumpătat cuvinte și construcții stilistice străine. Simbolismul, care l-a influențat pe poet, nu l-a făcut să nege tezaurul nostru literar și lingvistic. Semnificativă este din acest punct de vedere lozinca de pe frontispiciul revistei acestui poet. „Literatorul" își propune să atragă atenția colaboratorilor asupra unor idei fundamentale ale cercului lui Macedonski: „Control de stil, libertate de idei", citim pe coperta revistei amintite. Poetul însuși s-a ocupat îndeaproape de problemele limbii literare și a scris numeroase articole literare despre stil și limbă. Dintr-o conferință ținută la Ateneu în 1878, intitulată *Mișcarea literară în ultimii zece ani,* reținem un pasaj grăitor pentru atașamentul lui față de limba română: e o dovadă că acuzația de franțuzit, de cosmopolit, adversar al tradiției naționale, i s-a aruncat gratuit: „Și în adevăr că e frumoasă și dulce această limbă românească — spunea Macedonski — peste care au trecut veacuri de aservire, dar pe care veacuri nu au putut-o corupe pînă a-i lua cu totul acea frumusețe, acea dulceață, acea armonie ce dovedește pe români în ochii oricăror străini ca cei mai înrudiți ai italienilor..."[4] Dar poetul, care cunoștea atît latura pozitivă cît și ereziile italienizante ale lui Heliade, n-a mai mers pe calea imitației, ci a luat din literatura franceză, italiană, din cultura occidentală, ceea ce putea fi util ca un ferment al înnoirii ideilor și al expresiei literare.

VII

La începutul secolului nostru, avîntul creator în literatură s-a manifestat cu o deosebită intensitate, după experiența unui secol de eforturi creatoare pentru modernizarea limbii și a artei literare românești. Ca o consecință firească a dezvoltării noastre istorice și a unui contact mai larg și mai rodnic cu mișcarea literară mondială, fiecare gen literar se îmbogățește prin contribuția unor scriitori de mare talent. Treptat, valorile estetice ale literaturii noastre contemporane se impun chiar pe plan european, ca o manifestare a geniului național

---

[1] Expresie latină=dorință sfîntă.

[2] Din *Însemnările despre limbă* ale lui Coșbuc, manuscrise, mapa VII la Biblioteca Academiei.

[3] Din revista „Cele trei Crișuri", 1933, p. 105.

[4] *Opere,* vol. IV, ed. T. Vianu, 1946, p. 4.

în ansamblul creației universale. Problemele dezvoltării limbii literare capătă o nouă amploare. Procedee metaforice noi au îmbogățit limbajul artistic. Scriitorii reprezentativi vorbesc mai des despre specificul creației literare de care este strîns legat progresul limbii române literare. Latura dominantă a preocupărilor literare și stilistice este acum calitatea estetică nouă a expresiei literare.

Experiența scriitorilor clasici din secolul trecut a fost folosită cu pricepere de scriitorii contemporani, care i-au adăugat valori și inițiative constructive, în spiritul curentelor de gîndire și de creație modernă, sintetizînd în opera lor în chip nou tradiția și inovația, teoria și practica, inspirația și erudiția. In arena literară, deosebit de bogată în primele decenii ale acestui secol, se duce o luptă susținută (în critica literară, în presă, prin numeroase interviuri, în controverse aprinse și uneori afirmînd puncte de vedere opuse) pentru calitatea nouă a artei, a limbajului poetic și pentru îmbogățirea în ansamblu a limbii române literare. Era o epocă de dezvoltare largă a relațiilor internaționale în domeniul culturii, al literaturii. Scriitorii noștri au abordat cea mai variată tematică, pentru care, firește, au avut nevoie de o nouă mlădiere a limbii române. Sadoveanu, Arghezi, Agîrbiceanu, Goga, Rebreanu, Galaction, Călinescu, Blaga, Camil Petrescu, Cezar Petrescu ș.a. au adus valori noi de expresie în limba literară, în domeniul stilistic, demonstrînd vigoarea și capacitatea de regenerare a limbii noastre literare. Am dat aici numai o parte din comentariile filologice și stilistice ale celor mai de seamă scriitori români în legătură cu problemele limbii și ale artei literare.

Aproape toate revistele noastre literare mai însemnate, din acest secol, cuprind discuții importante ale scriitorilor despre fenomenul literar și despre căile perfecționării expresiei literare. Scriitorii și-au spus cuvîntul despre valoarea artistică a operei unor confrați și cu acel prilej ei au consemnat aprecieri originale despre stilul artistic, despre înnoirea construcțiilor poetice, a metaforelor din literatura contemporană.

La începutul secolului, „Semănătorul" a discutat probleme de limbă, revista ardeleană „Luceafărul" a publicat răspunsurile unor scriitori reprezentativi la o anchetă în legătură cu problemele limbii și literaturii. „Viața românească", care începe să apară la Iași, continuă tradiția bună a spiritului critic al scriitorilor moldoveni și grija pentru o limbă literară și bogată, precisă, limpede. Vechile „Convorbiri literare" continuă, mai anemic, efortul de a propaga literatura în spiritul curentelor noi ale culturii europene și, o dată cu aceasta, și specificul modern al limbii române literare. Scriitorii noștri reprezentativi s-au dovedit receptivi la curentele moderne, pe care însă au voit să le adapteze, cu discernămînt estetic, la bogata tradiție a limbii noastre literare, ilustrînd, prin arta lor specifică, modalitățile selectării lexicului și a construcțiilor stilistice.

Pe linia tradiției istorice, M. Sadoveanu scria: „Scriitorului de astăzi îi pare deci deosebit de serioasă, în primul rînd, nevoia de a pătrunde fără rezistență și grabnic în întregul românism; deci chestia vocabularului nu poate fi restrînsă. Interesul unității culturale pretinde, din contra, o cît mai largă îmbogățire a dicționarului de vocabule și expresii, întrucît acestea sînt un patrimoniu al neamului; făcînd așa, urmăm tradiția înaintașilor noștri de acum trei sferturi de veac, care au îndrumat limba literară pe calea justă, în legătură cu limba vorbită a poporului. Fără îndoială că asemenea îmbogățire, această primenire firească dintre-ale noastre, nu se face fără discernămînt, pe de o parte, și fără sancțiunea obștească, pe de alta".[1]

[1] M. Sadoveanu, *Mărturisiri*, 1960, p. 315.

G. Ibrăileanu a avertizat asupra unor tendințe de imitație, care dovedeau nu numai un anumit servilism față de formulele străine, ci și o lipsă de gust estetic în procesul de selecție a elementelor necesare comunicării adecvate, nuanțate a ideilor moderne: „Suprasaturarea de cultură (de lectură) franceză a intelectualilor este o piedică serioasă la perfecționarea limbii noastre literare, a limbii ideilor. Acum vom adăuga că „franțuzismul" claselor de sus este o piedică și încă mai puternică la crearea unei limbi nuanțate, elegante și rafinate". [1]

Noi realități istorice și sociale, complicate, și o adîncă frămîntare de conștiință a scriitorului prins în aceste realități au impus operelor literare din secolul nostru și o nouă experiență stilistică. Aspectele specifice ale vieții și ale vorbirii obștești sînt văzute de același critic moldovean ca sursă a regenerării creației: „Țăranul nu va mai fi o clasă de sclavi a căror limbă, adică limba românească, să-ți fie rușine să o vorbești. Cu ridicarea țărănimii a crescut și prestigiul limbii române". [2] Adevărul a fost ilustrat prin operele scriitorilor de prestigiu ai acestui secol. Tezaurul nostru lingvistic cîștigă valori plastice originale prin bogăția limbajului artistic: „Opera de artă — spunea O. Goga — cuprinde în sine deodată trecut, prezent și viitor... In istoria literaturii noastre moderne se poate desluși o continuitate de spirit normală, generațiile se succed, trecîndu-și din mînă în mînă moștenirea lor intelectuală. Dincolo de lozincele epocii, care se schimbă și cad, există un substrat de înrudire în cursul vremii de la culme la culme". [3]

Problemele dezvoltării limbii literare sînt analizate cu multă pătrundere de tot mai mulți scriitori însemnați, care oglindesc în opera lor, într-o formă nouă, lupta veche dintre tradiție și inovație. N. Iorga, E. Lovinescu, L. Rebreanu și-au spus cuvîntul. „Iată că sună în această limbă veche și înțeleaptă — spunea M. Sadoveanu în legătură cu aspectele limbii literare — accente cum n-au mai sunat. Sînt aceleași vorbe, însă e un întreg nou, în care se simte sufletul nostru pînă în adîncimea istoriei; sînt aceleași elemente de tradiție și basm, însă fixate în cristal nemuritor de pietre rare. Toate generațiile și tot trecutul au lucrat pentru ca această operă, în care bate inima noastră, să se elibereze'. [4]

Curentele moderniste și anumite manifestări extremiste, care puneau pe primul plan forțarea notei de „noutate" în vocabular și în construcția stilistică, n-au putut împiedica progresul continuu al literaturii și al limbii literare contemporane.

Intre cele două războaie am asistat la tot felul de experiențe și formule artistice, care, în numele unei libertăți nelimitate, au ajuns pînă la un ermetism absurd, fără vreo legătură cu realitățile vieții, promovînd disprețul față de tradiție și față de cerințele adevăratei arte literare, imagine complexă a frămîntărilor unei epoci. Tot atunci însă a apărut o bogată operă literară într-o limbă ajunsă la punctul cel mai înalt al evoluției sale istorice.

Cărțile lui Sadoveanu, Arghezi, Rebreanu, Lucian Blaga și ale altor mari scriitori ai epocii contemporane au demonstrat vitalitatea istorică a limbii și capacitatea ei de a se înnoi, de a se îmbogăți prin talentul și inspirația scriitorilor și prin munca stăruitoare a celor mai luminate minți. „Temelia creației rămîne, negreșit, expresia — scria L. Rebreanu — nu însă ca scop, ci ca mijloc. De dragul unei fraze strălucite sau a unei noi împerecheri de cuvinte, nu vom sacrifica niciodată o intenție. Prefer să fie expresia bolovănoasă și să spun în-

[1] G. Ibrăileanu, *Cultură și literatură*, p. 78.
[2] Ibid., p. 80.
[3] O. Goga, *Rostul scriitorilor*. In: *Mustul care fierbe*, f. a., p. 13 și 36.
[4] „Insemnări ieșene", 15 ian. 1937, p. 78.

tr-adevăr ce vreau, decît să fiu șlefuit și neprecis... De altfel, cred că e mai ușor să scrii „frumos" decît a exprima exact".[1]

Rebreanu a exprimat în felul acesta sensul adevărat al eforturilor unui creator autentic. Claritatea, precizia și noutatea vor găsi în scriitorii noștri contemporani interpreți subtili, inovatori inspirați, în limitele unui vocabular de circulație curentă. Specificul artei literare de a extinde capacitatea de expresie a termenului comun, prin integrarea lui într-un context plastic, se manifestă printr-o bogată gamă de imagini, în care cuvintele primesc puteri noi din vecinătățile neașteptate ale contextului. „Meșteșugul scriitorului se restrînge, așadar, la o închipuire activă și la un vocabular însuflețit de închipuire. Trebuie să fim atenți îndeosebi la cuvinte. Ele au o tendință constantă de adormire — scria în acea epocă T. Arghezi. Le oboșește timpul, le decolorează graiul și scriitorii care se încalță cu ele le tocesc. Cuvîntul adoarme pe neașteptate în condei atunci cînd l-ai voi mai treaz... Cuvîntul trebuie rupt, mușcat, crestat. Cuvîntul trebuie stampilat. Ne permitem ... să povățuim pe fiecare cărturar să scrie, să îndrăznească. Practic, scrisul înmulțește cetitul și curiozitatea intelectuală, care-i o stare de cultură".[2]

Scriitorii de talent, prin munca lor perseverentă, au dat strălucire nouă vocabularului tradițional, neologismelor asimilate în limbă și, în ansamblu, stilurilor atît de diverse ale culturii contemporane. Într-o formă mai directă, pe un ton mai sfătos, prietenul de o viață al lui T. Arghezi, prozatorul atît de modern care a fost G. Galaction, a sfătuit pe tinerii scriitori să se ridice deasupra expresiei convenționale și să caute imaginea nobilă, luminoasă, pentru elanul constructiv al generației lor: „Muncind vei învăța să scrii corect, conform gramaticii, conform sintaxei. Muncind vei învăța cum să legeni o frază pe arcuri moi. Muncind vei învăța cum să faci să treacă, printre norii rîndurilor tale, argintie și tremurătoare, luna imaginii frumoase. Muncind vei învăța să faci gîndul să se miște pe hîrtie, cum ți-este voia: la pas, în trap, ori vijelios ca El Zorab. Muncind vei izbuti într-adevăr să arați... că ai talent. Vai l, dacă ai talent. Căci dacă nu ai, toată munca ta e de prisos".[3]

*

Epoca de după 23 August 1944 se caracterizează mai ales prin abordarea unei tematici noi. Apare un spirit îndrăzneț și nou în toate direcțiile culturii contemporane. Înfăptuirile sociale care se petrec sub ochii noștri dovedesc dorința de progres a tuturor generațiilor și de asemenea înflorirea culturii, prețuirea literaturii și a limbii îngrijite, îmbogățită pe măsura înfloririi progresului actual. Îndemnul pe care l-am citat mai sus este astfel cu deosebire prețios. Ideile originale din creația literară cea mai izbutită a mai multor generații de scriitori, care și-au rostit cu limpezime credința lor în resursele originale și în capacitatea de perfecționare a limbii române literare, trebuie luate ca învățăminte utile pentru scriitorii din zilele noastre. Scriitorul, care are limpede în minte scopurile luptei și ale creației contemporane, își va orienta într-un sens mereu ascendent activitatea sa, contribuind și la progresul limbii literare. Stilul său personal, nou, va comunica, într-o formă artistică, adevărurile esențiale ale acestei epoci, imaginea veridică a realității complexe din zilele noastre.

---

[1] L. Rebreanu, *Amalgam,* 1943, p. 11.
[2] „Viața literară", 1928, III, nr. 97, p. 1.
[3] *Gînduri și fapte din veacul meu,* 1955, p. 240.

Cultivarea limbii române literare a luat într-adevăr un mare avînt în aceste condiții noi, favorabile dezvoltării muncii de creație. Ea a devenit o problemă a colectivității, fapt care se oglindește în discuțiile ample care au avut loc în ultimul deceniu în presa, în revistele noastre și la diversele sesiuni de lucru ale forurilor științifice, chiar în sînul Academiei. Nu încape îndoială că niciodată astfel de discuții, privitoare la dezvoltarea limbii, la corectitudinea și îmbogățirea resurselor ei, n-au fost urmărite cu atîta zel și de atîția oameni dornici de cultură, ca în zilele noastre. Aproape toate ziarele și revistele literare au rubrici periodice în care se publică articole despre diferitele probleme ale limbii literare, despre aspectele stilurilor. Scriitorii cei mai reprezentativi colaborează la această acțiune importantă prin consecințele ei impresionante, dacă le raportăm la ansamblul mișcării culturale [1]. Sadoveanu și Arghezi, G. Călinescu, T. Vianu, Al. Philippide și alți scriitori din generațiile mai noi au exprimat puncte de vedere originale și instructive despre cultivarea limbii române contemporane. Ei au atras atenția asupra bogatelor resurse ale limbii literare și asupra datoriei scriitorilor de a da o strălucire nouă vocabularului și de a îmbogăți, printr-un volum de imagini cît mai simplu și mai armonios, sistemul metaforic al construcțiilor sintactice. În 1955, la Sesiunea specială a Secției de literatură și limbă a Academiei, dedicată problemelor limbii literare, Mihail Sadoveanu a prezentat două comunicări memorabile în legătură cu aspectele istorice ale dezvoltării limbii literare și cu sarcinile scriitorilor în perfecționarea continuă a stilului lor artistic. M. Sadoveanu, Tudor Arghezi, I. Agîrbiceanu, Camil Petrescu, G. Călinescu, Cezar Petrescu, Al. Philippide, M. Beniuc s-au referit adesea chiar la amănunte lingvistice în legătură cu problemele de azi ale cultivării limbii literare. Discuțiile despre vocabularul poetic, despre sintaxa poetică, despre formele infinite ale invenției metaforice au urmărit stimularea eforturilor contemporane de cultivare și de îmbogățire a limbajului artistic, pe linia estetică a creației clasicilor noștri din secolul trecut.

„Nu sînt filolog — spunea M. Sadoveanu —, dar îmi place să cetesc cărțile de filologie. Nu le cetesc ca să discut în contradictoriu, ci ca să judec prin mine însumi unele fapte surprinzătoare pe care le-am observat în procesul de dezvoltare a limbii noastre. Ca să-mi fac mai limpezi lucrurile, am cercetat și ascultat limba românească la fața locului. Am cetit cărți vechi nu ca un savant, înarmat cu mijloace particulare de cercetare, ci ca un scriitor ce dorește să-și clarifice probleme încă nelămurite." În finalul comunicării sale, Sadoveanu spunea : „Eminescu ne-a învățat să îmbinăm armonios cuvintele. Cea mai urîtă situație poate fi descrisă elegant de un povestitor care se supraveghează. Tindeți către un vocabular și un stil care să puie în valoare tot ce e frumos, precis și simplu în limba noastră". [2]

*

Originalitatea limbii române s-a impus de multă vreme și cercetătorilor străini de prestigiu. Eminescu cita numele învățatului german Scherr, care susținuse într-o *Istorie generală a literaturii* că limba noastră este latină (în 1862), că este bogată și frumoasă. Același lucru îl afirmase încă mai înainte și Körnbach (1850) și de atunci mulți alți cerce-

[1] Interviuri au apărut în „Luceafărul", „Limba română" etc.

[2] M. Sadoveanu a vorbit în 1—2 febr. 1955, în Sesiunea specială, analizînd probleme esențiale ale dezvoltării limbii : a) *Despre limba literară* și b) *Limba scrierilor istorice*, cf. „L.R.", 2/1955, p. 75 și urm.

tători străini. Nu de mult am putut citi cîteva aprecieri noi care trebuie reținute în mod special pentru că se impun prin autoritatea specialistului și prin adîncimea observației. Lingvistul suedez Alf Lombard, cunoscut romanist, a susținut următoarele, într-o comunicare la Academia noastră din decembrie 1956 (la puțin timp după ce publicase cea mai vastă monografie asupra verbului nostru, *Le verbe roumain,* în 2 volume, Lund, 1954—1955, 1260 pagini) : „Studiul limbii române — spunea Alf Lombard — are o mare importanță lingvistică, în primul rînd pentru cercetările comparate în domeniul limbilor romanice... Dar importanța lingvistică a limbii române nu se manifestă numai în studiul comparat al limbilor romanice, ci și în domeniul lingvisticii generale. Renumitul lingvist finlandez V. Kiparski, recunoscut slavist și bun romanist, a scris într-una din revistele noastre («Neuphilologische Mitteilungen», 1944, p. 42), acum cîțiva ani, că limba română este «din punct de vedere lingvistic cea mai interesantă din Europa». Părerea aceasta poate fi considerată ca subiectivă — continuă Alf Lombard. Dar eu pot să spun fără ezitare că nu există pe continentul nostru, și poate în lumea întreagă, altă limbă a cărei istorie să prezinte aceleași probleme de importanță fundamentală pentru lingvistica generală. Considerațiile acestea explică pentru ce am început acum 30 de ani să mă îndeletnicesc cu limba română, pentru ce am consacrat o mare parte a sforțărilor mele studiului ei."[1]

Cam în același timp, revista „Steaua" de la Cluj publică în numărul ei festiv (100, din 1958, iunie) un articol străbătut de căldură și cu un fond de originală erudiție, semnat de profesorul universitar Henri Jacquier. Se face în acest articol *Lauda limbii române,* prin sublinierea unor particularități ale ei și prin încadrarea istorică a structurii sale originale : „Puține limbi dintre acelea care fuseseră odată strălucitoare au fost constrînse de condițiile istorice să ducă o viață nocturnă atît de prelungită ca limba română. Dar aceasta a știut să smulgă istoriei și un cîștig : munca aceea de elaborare milenară fiind dusă exclusiv de popor, limba a ieșit la capăt cu o savoare populară fără pereche și aptă la creațiile cele mai admirabile ale folclorului. Se poate vorbi chiar de o prezență latentă a folclorului sub fiecare expresie din acest limbaj popular.

Generațiile din ultimele secole au știut să persevereze în aceste valori de cultură, modeste și totuși prețioase, atunci cînd au pornit să cultive limba ca să facă din ea și o limbă literară capabilă să răspundă cerințelor moderne. Acest merit este al tuturor ; îndeosebi toți scriitorii, pe lîngă inovațiile necesare, au vrut și au știut să mențină vii caracterele populare ale limbii ; chiar în inovațiile introduse, ei s-au supus tendințelor străvechi ale vorbirii poporului. Indoită strădanie, care cere astăzi de la toți nu numai respect pentru limbă, ci și recunoștință pentru înaintași". (p. 51).

Numeroasele observații pe care scriitorii români le-au făcut în legătură cu aspectele limbii noastre, prilejuite de prelucrarea artistică a tezaurului vorbirii obștești, confirmă teze ca cele exprimate mai sus despre originalitatea limbii române și constituie un adevărat document istoric, instructiv, mai ales pentru generațiile tinere, preocupate de cultivarea limbii române literare. Inovația stilistică din opera scriitorilor de azi regenerează valorile vechi ale cuvintelor, iar construcțiile sintactice se încarcă de semnificații inedite. „Scriitorul — spunea T. Arghezi —, încărcat cu o personalitate, se înfățișează însă prin firea lui ca un individ puțin docil jugului obicinuinței. El va jigni cu utilitate urechile criticului literar sacrosant și îi va păsa puțin de altfel de rănile pe care le primește spiritul de rutină, pregătit în toate timpurile să tragă la răspundere didactică și doctorală pe un nou venit.

[1] „Studii și cercetări de lingvistică", 1957, nr. 1, p. 7—8.

Limba tinde la calîpuri, scriitorul e chemat să le sfarme, să dea cuvintelor orientările sale, să le dozeze cu fantezie, să cioplească din nou calapoadele, după pasul cugetării lui." [1]

Munca de perfecționare a expresiei literare, selecția cuvintelor și potențarea figurată a stilului sînt o problemă de meșteșug, de inspirație și de cunoaștere adîncă a limbii. Realități și probleme noi solicită gîndirea și imaginația scriitorului contemporan și-l obligă să fie mereu nou prin metafora inedită, creată din materia comună a limbii. „Un nou mod de a gîndi (de a oglindi universul) — preciza G. Călinescu — atrage după sine nu un vocabular nou, ci un chip inedit de a descoperi valența cuvintelor... Limba scriitorilor e un proces de creație continuă sub durata lecturii și o colaborare între creator și cititor. Dicționarul se iluzionează dînd sensuri fixe. Fără îndoială, cuvîntul are un înțeles logic, fixat, dar în lumina întregii creații și prin deplasare, mai ales în poezie, la fiece pas și la fiece lectură nouă descoperi nuanțe neașteptate". [2]

In ultimele două decenii, s-au discutat mult și din diverse unghiuri de vedere problemele cultivării limbii literare și căile de îmbogățire a stilurilor ei, prin contribuția unor autori — scriitori, filologi, publiciști, oameni de știință — preocupați de progresul general al culturii contemporane. In 1954, revista „Contemporanul" a publicat un mare număr de articole pe această temă. Mai tîrziu, alte reviste literare și de filologie au dezbătut probleme similare și au înregistrat opinii diverse ale unor scriitori contemporani despre limba literară a zilelor noastre. „Gazeta literară", „Luceafărul", „Limba română" ne-au dat, în ultimii ani, pagini antologice despre cultivarea limbii literare, parte din ele consemnate și în acest volum. Se pot constata deci, nu numai o continuitate a eforturilor de creație artistică, dar și un interes viu pentru limba literară, o năzuință accentuată spre calitate în promovarea valorilor estetice ale limbii contemporane. Calitatea scrisului și a vorbirii este un criteriu de prețuire unanimă și cu atît mai mult scriitorii contemporani se simt obligați să îmbogățească tradiția înaintașilor cu o creație nouă, de valoare, inspirată din realitățile de azi și ținînd seama de cerințele sporite în domeniul cultivării limbii literare. Școala joacă un rol capital în această acțiune complexă de ridicare a nivelului cultural. Manualele tot mai bune, lucrări auxiliare bine orientate sînt un sprijin important pentru cultivarea limbii literare.

Lucian Blaga a exprimat, într-o formă metaforică, în ultimele lui pagini, un îndemn care se cuvine reținut: „Intîia și suprema lege a stilului literar ține de regulile politicii financiare. Această regulă te învață să nu emiți cuvinte pentru care n-ai acoperire în aur. Orice abatere de la această normă duce la inflație". [3]

Pe măsură ce societatea noastră realizează noi progrese, cultura se îmbogățește cu opere originale, durabile, iar limba, cu ajutorul căreia se difuzează toate realizările epocii noastre, își lărgește tezaurul tradițional prin adaos de cuvinte necesare și de construcții bogate și mai variate. Învățămintele istoriei ideilor despre progresul limbii sînt vii în conștiința cărturarilor și a tuturor cititorilor de azi, însuflețiți de nobile elanuri creatoare. Cartea de față [4] poate fi un prilej de meditație și de îndemn pentru a spori însuflețirea colectivă, atît de vizibilă în jurul nostru, față de valorile eterne ale limbii și literaturii române.

GH. BULGĂR

---

[1] T. Arghezi, *Tablete de cronicar*, 1960, p. 69.
[2] „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", 1955, p. 575 și urm.
[3] „Contemporanul", 1965, nr. 10, p. 2.
[4] Antologia de față cuprinde *fragmente* alese din articole și comentarii mai largi; ea nici nu putea aduna în acest spațiu lucrări complete.

I. EPOCA VECHE

TRADUCERI, ADAPTĂRI ŞI CĂRŢI ORIGINALE

Primele cărţi tipărite la noi au urmărit să transpună cît mai clar în limba română textul scrierilor sacre, redactate în alte limbi. Ca orice început, lucrarea asupra limbii este timidă şi nu o dată şovăielnică, din cauza prescripţiilor religioase, dogmatice. Textele erau fixate în formule sacrosante. Manuscrisele nordice, supuse de Coresi şi de colaboratorii săi unei revizii, sînt rescrise într-o limbă mai accesibilă; în loc de regionalismele nordice, puţin înţelese în alte provincii, apar termenii populari de circulaţie mult mai intensă; în locul unor calcuri de neînţeles, apar construcţii sintactice şi forme morfologice mai limpezi. Iată comparativ acelaşi text în două variante: prima în forma dialectală, nordică, a doua, după prelucrarea lui Coresi.

I. Întru ura (=una) de sămbăte adurară-se (=se adunară) ucenicii se frăngă pănre (=pîine) şi Pavel grăia către ei că demăreaţă (=dimineaţă) vrea se iasă şi tinse cuvăntu pănră la miadză-noapte (*Codicele voroneţean*).

II. Întru una de sămbăte adunară-se ucenicii a frînge pîine. Pavel grăi către-înşii: vrerea-ş să ies demîneaţă, să tinz cuvînt pînă în miază-noapte.

In toate cuvintele adresate cititorilor, traducătorii îşi exprimă dorinţa de a fi înţeleşi şi de a prinde rădăcini cuvîntul lor, rostit, potrivit tradiţiei religioase, în îndemnuri morale, în comentarii ale dogmelor sacre. De asemenea, ei îşi cer îngăduinţa de a introduce mici îndreptări în vocabular şi gramatică, pentru a fi mai aproape de vorbirea obştească. Lucrarea fiind anevoioasă, izbînda de multe ori îndoielnică, cititorii sînt avertizaţi asupra greutăţilor de exprimare, din „neajungerea" limbii. Efortul conştient al traducătorilor a micşorat treptat această neajungere: ei au găsit cuvinte şi construcţii de o bogată sinonimie, pe care o putem urmări în *Psaltirea scheiană* (ed. I. A. Candrea).

Deşi în textele tipărite de Coresi nu se fac comentarii mai întinse asupra limbii, specificul limbii vorbite se oglindeşte în textele tipărite pentru a fi înţelese de popor. *Psaltirea* de la 1577 e dovadă că limba română, „trecută printr-o primă infiltrare de slavonism,

rămase încă mult mai latină decît o vorbim noi astăzi (1861) — scria Odobescu. Cîte ziceri, cîte structuri de fraze curate latine, pe care noi le-am pierdut în urmă..."[1]

Unitatea limbii se va consolida prin circulația cărților tipărite de Coresi și de urmașii lui. „Rumânește am scris acest Molitvenic — spune Coresi — cum să înțeleagă... oamenii ce ascultă, că alte limbi nu înțeleg și Dumnezeu așa au fost lăsat și prorocilor și apostolilor să grăiască în limba cum înțeleg și grăiesc oamenii."

Dar limba aceea veche avea un lexic destul de modest. Textul întreg al *Psaltirii scheiene* nu are decît 1 400 de cuvinte românești. Multe dintre ele prezintă o amplă polisemie, traducînd numeroase cuvinte diferite ale textului după care s-au transpus în românește psalmii pentru prima dată. Verbul *a (se) pleca* traduce „nu mai puțin de douăsprezece cuvinte slavone".[2] Acest fapt nu trebuie să surprindă dacă ținem seama de preocupările esențiale ale primilor autori. Ei se gîndeau la cererea obștească: „să putem înțelege și noi mișelamea" (Coresi) și au redactat cum au putut, cu mijloacele lexicale și gramaticale la îndemîna tuturor, traducerile care au pus bazele dezvoltării și unității limbii române literare.

O etapă superioară și cu reale merite în dezvoltarea limbii și a stilurilor ei, mai ales a stilului artistic, reprezintă operele lui Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanul, care și-au cîștigat merite apreciabile în munca literară, în activitatea lor culturală complexă. S-a demonstrat în mod convingător contribuția fiecăruia la îmbogățirea capacității de expresie a limbii. Se pot citi și azi pagini antologice din primii noștri autori de opere literare, care, nefiind constrînși de formulele rigide ale textelor sacre, deși au avut drept principală preocupare răspîndirea învățăturilor religioase, au folosit cuvintele cu meșteșug pentru a convinge; ei au recurs la numeroase procedee literare: epitete, comparații, hiperbole, antiteze etc.

Varlaam a cerut mai multă învățătură care poate folosi progresului limbii literare; mitropolitul Simion Ștefan al Ardealului simte nevoia neologismelor și vede diferențele de grai între regiuni, dar și necesitatea de a scrie o limbă literară unitară, îngrijită și înnoită, pe măsura evoluției culturii. Dosoftei realizează un stil pe alocuri metaforic, știind că un poet „grăiește zidire și mîngăiere". Opera lui Antim conține pagini memorabile; e o creație de valoare, pentru că „toată exacta mașinărie a cazaniei destăinuie un orator excelent și un stilist desăvîrșit. *Didahiile* rămîn și azi vii".[3]

Unii scriitori clasici, mai ales Heliade, Odobescu, Eminescu, Sadoveanu, s-au referit, în legătură cu problemele limbii române literare, la rolul tipăriturilor religioase (traduceri, adaptări și scrieri originale) în statornicirea normelor unitare de folosire a vocabularului, a formelor gramaticale, a construcțiilor. Prin circulația lor, prin valoarea limbii de esență populară, cărțile tipărite în secolele al XVI-lea și al XVII-lea au asigurat unitatea și dezvoltarea continuă a limbii literare. Astfel s-a pus temelia „creșterii limbii românești".

---

[1] *Opere*, Ed. T. Vianu, p. 284.
[2] I. A. Candrea, *Psaltirea scheiană*, 1916, prefața.
[3] G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, 1941, p. 17.

Coresi

EVANGHELIARUL ROMÂNESC (1561)

(Din epilog)

Şi am scris aceste sfente cărţi de învăţătură, să fie popilor rumâneşti să înţeleagă să înveţe rumânii cine-s creştini, cum grăiaşte şi sf(î)ntul Pavel, ap(o)s(to)lul către corinteni, 14 capete : în sfânta beserecă mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înţeles decît 10 mie de cuvinte neînţelese, în limbă străină.

Bianu-Hodoş, *Bibliografie românească veche*, I, 1903, p. 44.

PSALTIREA SLAVO-ROMÂNĂ (1577)

(Din epilog)

Cu mila lu Dumnezeu, eu diacon Coresi, deaca văzui că mai toate limbile au cuvîntul lui Dumnezeu în limba, numai noi rumânii n-avăm, şi H(risto)s zise, Mathei 190, cine ceteşte să înţeleagă şi Pavel ap(o)s(to)l încă scrie la Corint, 155, că întru besearecă mai vîrtos cinci cuvinte cu înţelesul mieu să grăiesc, ca şi alalţi să învăţ, decît un tunearec [1] de cuvinte neînţelease într-alte limbi. Derept aceea, fraţii miei, preuţilor, scrisu-v-am aceste psăltiri cu otveat [2], de-am scos de în psăltirea sîrbească pre limbă rumânească, să vă fie de înţelegătură, şi grămăticilor, şi vă rog ca fraţii miei să cetiţi bine să socotiţi că veţi vedea înşivă că e cu adevăr ...

Ibid. p. 63—64 ; cf. *Pagini de limbă şi literatură română veche*, Ed. B. Cazacu, 1964, p. 46—47.

Varlaam

CARTEA ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂŢĂTURĂ (1643)

(Din *Cuvînt către cetitoriu*)

Impuţinîndu-se din oameni înţelesul sventelor scripturi, le-am căotat a pogorî şi svînta scriptură tot mai pre înţelesul oamenilor, pîn-am început a scoate aşeaş cineş pre limba sa, pentru ca să înţeleagă hiecine [3] să să

[1] Număr infinit (sl. *tîma* „întuneric, imensitate").
[2] Răspuns.
[3] Fonetism regional pentru „fiecine" ; palatalizarea lui *f*—*h*.

înveațe și să mărturisească minunate lucrurile lui D(u)m(ne)dzău, cu mult mai vîrtos limba noastră românească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțeleage cartea alții limbi. Și și pentru lipsa dascălilor ș-a învățăturei. Cît au fost învățînd mai de multă vreame, acmu nice atîta nime nu învață. Pentr-aceea de nevoie mi-au fost ca un datornic ce sînt... cu talantul ce mi-au dat să-mi poci plăti datoriia măcar de cît, pînă nu mă duc în casa cea de lut a moșilor miei.

Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, 1961, p. 107.

Simion Ștefan

NOUL TESTAMENT (1648)

(Din *Predoslovie către cetitori*)

...De aceasta încă vom să știți că vedem că unele cuvinte unii le-au izvodit într-un chip, alții într-alt. Iară noi le-am lăsat cum au fost în izvodul grecesc, văzînd că alte limbi încă le țin așea, cumu-i synagoga, și poblican,[1] și gangrena, și pietri scumpe, carele nu să știu rumânește ce sînt; nume de oameni, și de leamne, și de veșmente, și altele multe carele nu să știu rumânește ce sînt, noi încă le-am lăsat grecește, pentru că alte limbi încă le-au lăsat așea.

...Aceasta încă vă rugăm să luați aminte că rumânii nu grăiesc în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip; pentru aceea cu nevoie poată să scrie cineva să înțeleagă toți grăind un lucru unii într-un chip, alții într-alt chip; au[2] veșmînt, au vase, au alte multe, nu le numesc într-un chip. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate țările, așea și cuvintele acealea sînt bune carele le înțeleg toți. Noi derept aceea ne-am silit, den cît am putut, să izvodim așea cum să înțeleagă toț(i), iară să[3] nu vor înțelege toți, nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat rumânii printr-alte țări, de ș-au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăiesc toți într-un chip.

...Mai apoi de toate rugăm pre cetitorii cești cărți să nu ne giudece numaidecît, pînă nu vor socoti izvoadele, și veți afla pre ce cale am îmblat.

Adevăr, și noi oameni sîntem și am putut și greși, săva[4] că am silit den cît am putut să nu greșim...

Pagini de limbă ..., p. 74—75.

[1] Podar, vameș.
[2] Sau.
[3] Dacă.
[4] Măcar.

Dosoftei

PSALTIRE SLAVO-ROMÂNĂ (1680)

(Din *Scrisoare către Domnul ţării*)

Alergaţi după liubov, rîvniţi ceale sufleteşti şi mai vîrtos ca să prorocestvuiţi, adecă să spuneţi de-nţăles ! Că ceala ce grăieşte în limbă, nu omenilor grăiaşte, ce lui Dumnezău, că nime n-ascultă ce cu sufletul grăiaşte taină. Iară cela ce proroceaşte, adecă spune de-nţăles omenilor, grăieşte zidire şi mîngîiare, îndemnătură şi dojană. Cela ce grăieşte în limbă pre sine zideaşte ; iară cela ce spune de-nţăles, besearecă zideaşte. Că mai mare-i cela ce spune de-nţăles decît cela ce grăiaşte în limbă, fără numai de va şi tălmăci, pentru că besearecă zidinţă să-şi ia. Dară acmu, fraţilor, de-oi veni la voi în limbi grăind, ce voi folosi-vă ?... Pentr-aceea cine grăieşte în limbi, roage-să să poată spune şi de înţăles...

Bibliografie românească veche, I, p. 226—227.

VIAŢA ŞI PETRECEREA SFINŢILOR (1682—1686)

(Din *Către iubitul cetitoriu sănătate*)

... Intr-atîta lungă vreame scriind şi tălmăcind cîte am putut birui în acești veaci grei a ţării, — abiia cu mult greu am scris şi aceasta svîntă carte de o am tălmăcit rumâneaşte pre limbă proastă [1] ; carea, iubiţii lui Dumnedzău şi cinstiţi cetitori, cu drag să o primiţi şi să o cetiţi fără urît.

Pagini de limbă..., p. 85—86.

Antim Ivireanul

PREDICI

(Din *Cuvînt de învăţătură*...)

A povesti lucruri minunate iaste dată oamenilor celor învăţaţ. A îndulci cu vorba auzurile ascultătorilor iaste dată ritorilor. A descoperi taini mari şi preste fire iaste dată celor ce sînt desăvîşiţ întru bunătăţi. Iar în mine, neaflîndu-se nici unele de acestia, nu va putea numeni să auză nimic de

[1] Simplă (sens vechi); de rînd.

folos. Drept aceea, cu multă jălanie îm ticăloșesc nevredniciia și-m caut și făr' de voia mea a tăcea, iar apoi cunoscîndu-mi datoriia ce am și temîndu-mă să nu caz în osînda slugii cei viclene, cu cuviință iaste, după putință, să povestesc de-a pururea lucrurile d(o)mnului, căruia mă rog, cu multă umilință, să-m [1] dezlege gîngăviia limbii și să-mi lumineze mintea, ca să poci zice puține cuvinte întru slava lui cea negrăită...

Ediție critică îngrijită de G. Ștrempel, 1962, p. 98.

(Din *Cazanie*...)

Să vorbesc? Dară ce cuvînt vrednic va putea să aducă mintea mea cea proastă și neștiința învățăturii mele, ca să poată mări, după cum să cade vredniciilor lor cele mari? Să tac iar? Mă tem că mă voi osîndi, ca un nemulțemitor și ca cela ce ascunde facerile cele mari de bine...

Și pentru ca să biruiesc, drept aceea, nepriceperea minții mele, îi voi asemăna (pe Petru și Pavel) cu cei doi luminători mari, adecă cu soarele și cu luna și așa apropiindu-mă puțintel de minunatele lor fapte, cu asemănarea a celor luminați luminători, voi da îndrăzneală neputinții mele, spre a face lauda lor, fugind cu aceasta împreună și de semnul nemulțumirii. [2]

Ibid., p. 125—126.

---

[1] Formele gramaticale alternează, mai ales finalul marcat sau nu prin i (la pronume) forme scurte și la plural).

[2] Antim Ivireanul a folosit mult întrebările retorice și unele figuri stilistice care puteau potența afectiv contextul: comparații, hiperbole, epitete, personificări; unele foarte îndrăznețe și de calitate.

II. CRONICARII DESPRE ASPECTELE LIMBII ROMÂNE

Povestirea faptelor din trecutul îndepărtat, pornind de la strămoşii noştri, nu putea uita originea limbii. Cronicarii au vorbit despre ea, orice izvor istoric ducîndu-i la latinitatea limbii, mai ales documentul cel mai viu şi mai grăitor: cuvintele şi construcţiile gramaticale ale limbii fiind mărturia cea mai convingătoare a originii, a structurii graiului popular.

În opera cronicarilor găsim cele dintîi discuţii despre vechimea limbii, despre amestecul ei cu alte limbi, de la care am luat unele cuvinte, fără ca structura ei latină să se altereze. Ei au pus şi problema îmbogăţirii lexicului cu termenii ceruţi de dezvoltarea societăţii. De la Ureche la Cantemir, care este un savant în sensul modern al cuvîntului, analiza faptelor capătă adîncime.

Cronicarii enunţă şi exemplifică specificul latin al lexicului nostru; evident, prezentarea faptelor nu este scutită de erori, dar amănuntele puteau solicita atenţia cititorilor către resursele şi necesităţile limbii acelei epoci. Miron Costin recurge la neologismele romanice necesare, pe temeiul înrudirii noastre cu latina şi cu celelalte limbi romanice. Înaintea lui, umanistul ardelean Nicolae Olahus scrisese în latineşte că românii sînt foşti colonişti romani şi că „au multe cuvinte comune cu limba latină". Spătarul Nicolae Milescu observase că „mai jumătate din limba românească este luată de la latini", manifestînd destulă rezervă în această judecată. Miron Costin compară româna cu italiana şi crede că noi avem mai multe cuvinte latine decît italienii. Adevărul e că pe o arie laterală, cum era româna, s-au păstrat elemente care în Italia dispăruseră. Lingviştii noştri au elucidat problema structurii şi a originalităţii limbii, în raport cu alte limbi romanice, în lucrările apărute în ultimele decenii.[1]

Prin specificul popular al limbii lor, cronicarii moldoveni şi munteni şi eruditul Cantemir au demonstrat originalitatea limbii noastre, nivelul dezvoltării ei, dar şi „strîmtarea" ei, nevoia pe care autorii o simţeau de a o îmbogăţi cu termeni noi, cu o elasticitate mai mare. Apare problema stilurilor, a stilului individual cît mai original, cît mai atrăgător pentru

---

[1] Sextil Puşcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*. Discurs de recepţie la Academia Română, 1920, p. 30—33. Iorgu Iordan, *Lexicul limbii române*. Expunere la Cursurile de vară de la Sinaia, 1964 (text bilingv, francez şi român), p. 15 şi urm.

cititori. De la Ureche la Neculce, a cărui operă era atît de prețuită de un mare artist al limbii cum a fost M. Sadoveanu, este drumul unei vădite perfecționări a limbii literare. Substanța ei populară, fondul ei latin, capacitatea ei de a se îmbogăți sînt demonstrate la fiecare pas de cronicarii noștri. După ei, D. Cantemir demonstrează, în *Descriptio Moldaviae,* însușiri de adevărat filolog, cînd vorbește despre amănunte fonetice, lexicale, gramaticale, vrednice de reținut și care au constituit puncte de plecare pentru cercetările de mai tîrziu ale lingviștilor noștri. *Istoria ieroglifică*, acum pentru prima dată tipărită în condiții științifice optime [1], este un document lingvistic, istoric, sociologic de primă importanță pentru cunoașterea trecutului nostru. Întîlnim în această operă o *Scară a cuvintelor tîlcuitoare,* care este cel dintîi glosar de neologisme, folosite de scriitor și explicate de el. Originea și răspîndirea limbii române, dialectele ei, inclusiv cele sud-dunărene, îi dezvăluiau o arie imensă a latinității orientale. Paradoxal, această limbă latină folosea „un număr mai mare de litere decît oricare altă limbă europeană", pentru că alfabetul chirilic, păstrat după o lungă influență a textelor sacre și a feudalismului, avea să mai persiste pînă către mijlocul secolului trecut.

Cronicarii și mai ales Cantemir au dat într-un fel răspuns întrebării umanistului italian Bonfini, istoriograf de la curtea lui Matei Corvinul, care se mira cum a rezistat limba română ca limbă latină în Transilvania în condiții istorice atît de vitrege [2]. Dezvoltarea culturii, a tipăriturilor din secolele următoare avea să dovedească nu numai vitalitatea acestei limbi, ci și progresul ei rapid, pînă la a ajunge pe aceeași treaptă de înflorire și putere ca celelalte limbi romanice. Cronicarii au întrevăzut ceva din destinul istoric al limbii ca izvor de solidaritate și progres, după secole de luptă cu adversitățile de tot felul.

Grigore Ureche

LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI

Așijderea și limba noastră din multe limbi ieste adunată și ne ieste amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prin prejur, măcară că de la Rîm ne tragem, și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate.[3] Cum spune și predosloviia letopisețului celui moldovenesc de toate pre rînd : ce fiind țara mai de apoi ca la o slobozie, de prin prejur venind [4] și discălicînd, din limbile lor s-au amestecat a noastră : de la rîmleni [5], cele ce zicem latină, pîine, ei zic panis, carne, ei zic caro, găina, ei zic galena, muieria, mulier, fămeia [6], femina, părinte, pater, al nostru, noster, și altile multe din limba latinească, că de

[1] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică,* ediție îngrijită și studiu introductiv de P. P. Panaitescu și I. Verdeș, 2 vol., 1965, p. 3 și urm.

[2] v. W. Bahner, *Din istoria lingvisticii romanice,* în : „Limba română", 1956, nr. 5, p. 21.

[3] Cronicarul insistă exagerat asupra amestecului limbilor ; cuvintele latine covîrșesc prin număr pe cele de alte origini.

[4] Nu am redat pe *u* scurt, așa cum fac mulți editori.

[5] Latini ; după cum Rîm-Roma.

[6] Erori evidente de etimologii ; *cal* nu e din fr. *caval,* ci din lat. *caballus ; femeie* este din *familia* etc.

cititori. De la Ureche la Neculce, a cărui operă era atît de prețuită de un mare artist al limbii cum a fost M. Sadoveanu, este drumul unei vădite perfecționări a limbii literare. Substanța ei populară, fondul ei latin, capacitatea ei de a se îmbogăți sînt demonstrate la fiecare pas de cronicarii noștri. După ei, D. Cantemir demonstrează, în *Descriptio Moldaviae,* însușiri de adevărat filolog, cînd vorbește despre amănunte fonetice, lexicale, gramaticale, vrednice de reținut și care au constituit puncte de plecare pentru cercetările de mai tîrziu ale lingviștilor noștri. *Istoria ieroglifică*, acum pentru prima dată tipărită în condiții științifice optime [1], este un document lingvistic, istoric, sociologic de primă importanță pentru cunoașterea trecutului nostru. Întîlnim în această operă o *Scară a cuvintelor tîlcuitoare,* care este cel dintîi glosar de neologisme, folosite de scriitor și explicate de el. Originea și răspîndirea limbii române, dialectele ei, inclusiv cele sud-dunărene, îi dezvăluiau o arie imensă a latinității orientale. Paradoxal, această limbă latină folosea „un număr mai mare de litere decît oricare altă limbă europeană", pentru că alfabetul chirilic, păstrat după o lungă influență a textelor sacre și a feudalismului, avea să mai persiste pînă către mijlocul secolului trecut.

Cronicarii și mai ales Cantemir au dat într-un fel răspuns întrebării umanistului italian Bonfini, istoriograf de la curtea lui Matei Corvinul, care se mira cum a rezistat limba română ca limbă latină în Transilvania în condiții istorice atît de vitrege [2]. Dezvoltarea culturii, a tipăriturilor din secolele următoare avea să dovedească nu numai vitalitatea acestei limbi, ci și progresul ei rapid, pînă la a ajunge pe aceeași treaptă de înflorire și putere ca celelalte limbi romanice. Cronicarii au întrevăzut ceva din destinul istoric al limbii ca izvor de solidaritate și progres, după secole de luptă cu adversitățile de tot felul.

Grigore Ureche

LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI

Așijderea și limba noastră din multe limbi ieste adunată și ne ieste amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prin prejur, măcară că de la Rîm ne tragem, și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate. [3] Cum spune și predosloviia letopisețului celui moldovenesc de toate pre rînd : ce fiind țara mai de apoi ca la o slobozie, de prin prejur venind [4] și discălicînd, din limbile lor s-au amestecat a noastră : de la rîmleni [5], cele ce zicem latină, pîine, ei zic panis, carne, ei zic caro, găina, ei zic galena, muieria, mulier, fămeia [6], femina, părinte, pater, al nostru, nostei, și altile multe din limba latinească, că de

[1] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică,* ediție îngrijită și studiu introductiv de P. P. Panaitescu și I. Verdeș, 2 vol., 1965, p. 3 și urm.

[2] v. W. Bahner, *Din istoria lingvisticii romanice,* în : „Limba română", 1956, nr. 5, p. 21.

[3] Cronicarul insistă exagerat asupra amestecului limbilor ; cuvintele latine covîrșesc prin număr pe cele de alte origini.

[4] Nu am redat pe *u* scurt, așa cum fac mulți editori.

[5] Latini ; după cum Rîm-Roma.

[6] Erori evidente de etimologii ; *cal* nu e din fr. *caval,* ci din lat. *caballus ; femeie* este din *familia* etc.

ne-am socoti pre amăruntul, toate cuvintile le-am înţelege. Aşijderea şi de la frînci noi zicem cal, ei zic caval, de la greci straste, ei zic stafas, de la leşi prag, ei zic prog, de la turci căsătorit, de la sîrbi cracatiţă şi alti multe ca acestea din toate limbile, carile nu le putem să le însemnăm toate...

După ediţia a II-a, îngrijită de P. P. Panaitescu, 1958, p. 67.

Miron Costin

DE NEAMUL MOLDOVENILOR

Măcară dară că şi la istorii şi la graiul streinilor şi în de sine cu vreme, cu vacuri, cu primenele au şi dobîndesc şi alte nume, iară acela carile ieste vechi nume stă întemeiat şi-nrădăcinat: rumân. Cum vedem că, măcară că ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebăm: „ştii moldoveneşte?" ce „ştii rumâneşte?", adică rîmleneşte, puţin nu zicem *„ştis romaniţe?"* pre limba latinească. Stă dară numele cel vechiu ca un temei neclătit, deşi adaog ori vremile îndelungate, ori streinii adaog şi alte nume, iară cele din rădăcini nu se mută. Şi aşa ieste acestor ţări şi ţării noastre, Moldovei şi Ţării Munteneşti numile cel direptu de moşie, ieste rumân, cum să răspund şi acum toţi aceia din ţările ungureşti lăcuitori şi muntenii ţara lor şi scriu şi răspund cu graiul: Ţara Românească.

Şi acest nume vlah — de la turci şi de la greci ieste, de la nemţi — vallios, de la franţoji — valahos, de la leşi — voloşin, de la moscali şi de la ruşi tot aşa, voloşin, şi de la unguri olah; acesta nume tot de pe vloh ieste şi vloh ieste italian, din care ţări a vlohului, adecă a Italiei, au pornit Traian împăratul Rîmului fără număr mulţime de norod şi i-au aşezat în aceste ţări a Dachiei cei vechi. Să fie acest nume vlah de pre Fleac hatmanul Rîmului, precum scriu unii, basne sînt.

Opere, ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 269.

Şi cu vreme îndelungată, ce nu strămută şi nu astupă, vestite împărăţii, crăii, domnii; aşe şi graiul romanîlor pre aceste locuri cu îndelungată vreme şi răsipă lăcuitorilor, romanii de supt aceste locuri, care pustiindu-se de năvală tătarilor, să mutase aceştia de aice la Maramorăş, cei din Ţara Muntenească la locurile Oltului, trecînd munţii, ş-au stremutat şi graiul. Că unde dzice lătineşte: *Deus*, noi dzicem: Dzău sau Dumnădzău, *meus*, al mieu, aşişderea, unde *ţelum*, ei ceriul; *homo*, omul, *fronsu*, fruntea, *anghelus*, îngerul. Iar nice unile cuvinte nu sînt să nu fie potrivnice cu lătineşte, sau la început, sau la mijloc sau la fîrşit, iar unele stau neclătite, cumu-i *barba* — barba, *luna* — luna, şi altele ca acestea: *vinum* — vinul, *panis* — pîne, *manus* — mena, *culter* — cuţit.

Ibid., p. 271—272.

Stolnicul Constantin Cantacuzino

ISTORIA ȚĂRII RUMÂNEȘTI

Iară noi într-alt chip de ai noștri, și de toți cîți sînt rumâni, ținem și credem, adeverindu-ne den mai aleșii și mai adeveriții bătrîni istorici, și de alții mai încoace, și de noi rumânii, sîntem adevărați romani și aleși romani în credință și în bărbăție, den carii Ulpie Traian i-au așezat aici în urma Decheval, dupre ce de tot l-au supus și l-au pierdut ; și apoi și alalt tot șireagul împăraților așa i-au ținut și i-au lăsat așezați aici și dintr-acelora rămășiță să trag pînă astăzi rumânii aceștia.

Însă rumânii înțeleg nu numai ceștia de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt și moldovenii și toți cîți și într-altă parte să află și au această limbă, măcară fie și cevași osebită în niște cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus, iară tot unii sînt. Ce dară pe aceștia, cum zic, tot romani îi ținem, că toți aceștia dintr-o fîntînă au izvorît și cură.

Pagini de limbă..., p. 162—163.

Dimitrie Cantemir

DESPRE LIMBA MOLDOVENILOR

(Text tradus din latinește[1])

Scriitorii au păreri diferite despre originea limbii moldovenești. Mulți o consideră coruptă din limba latină, fără a fi primit ceva din altă limbă. Unii o cred derivată dintr-un dialect italic. Vom prezenta pe scurt argumentele și ale unora și ale altora, pentru ca cititorul să poată vedea mai clar adevărul.

Cei care afirmă că latina este mama adevărată și dreaptă a celei moldovenești se bazează mai ales pe aceste argumente : întîi, coloniile romane au fost mutate în Dacia cu mult înainte ca limba romanilor să fi fost coruptă în Italia, datorită invaziei goților și vandalilor. Nici un istoric nu arată că locuitorii Daciei s-ar fi putut întoarce în Latiu sub domnia barbarilor, deci ei nu au putut să-și modifice limba lor după o limbă care încă nu exista. Al doilea, moldovenii nu s-au numit niciodată itali, de vreme ce în cursul timpurilor acest nume s-a extins la romanii din diferite regiuni, ci au păstrat totdeauna numele de *romani*, care în acel timp cînd Roma era capitala lumii întregi, era comun tuturor locuitorilor Italiei. Nu are importanță nici faptul că au fost numiți *vlohi* de unguri și de poloni, fiindcă aceștia dau

[1] Intrucît traducerile mai vechi cît și cea nouă (1956) conțin multe interpretări arbitrare, am folosit textul latin din 1872, al Academiei Române, după care am căutat să dăm o interpretare cît mai exactă textului.

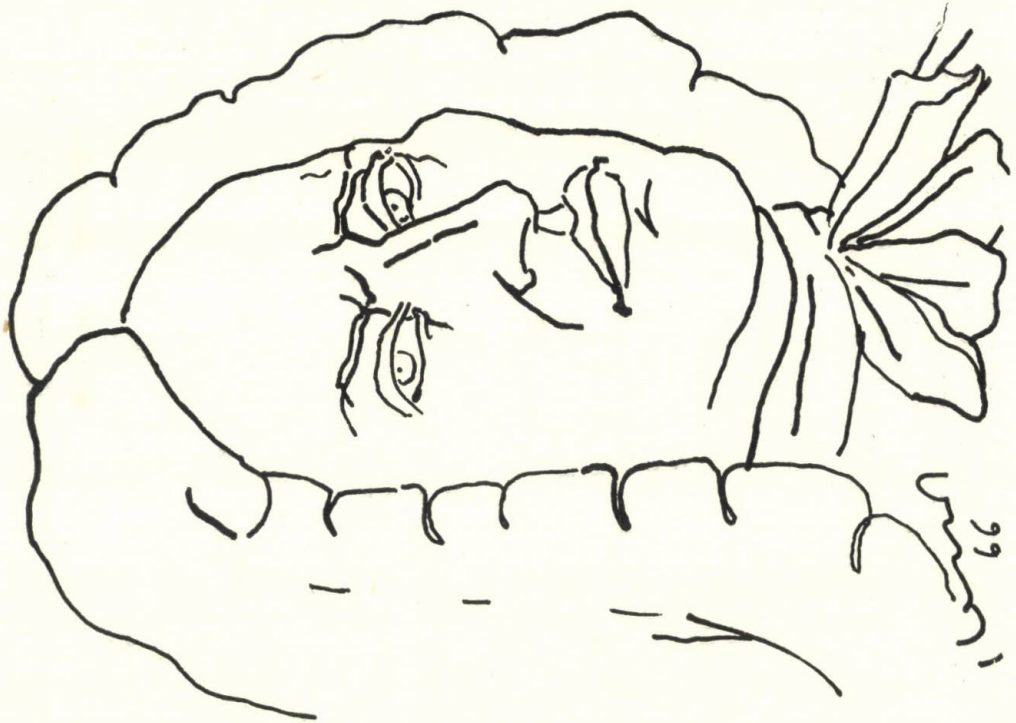

același nume și celor din Italia. Preferăm a crede că acești vecini au transmis numirea aceasta de la moldoveni, ca mai cunoscuți lor, la italieni, decît de la italieni la moldoveni. Al treilea și cel mai puternic argument în sprijinul acestei păreri este că în limba moldovenească se află multe cuvinte latinești pe care italiana nu le are, în schimb nume și verbe primite de italieni de la goți, vandali și longobarzi lipsesc cu totul din moldovenește.

Iată cîteva exemple pentru a lămuri acest lucru : *incipio,* italianul îl exprimă printr-un cuvînt străin : *comminicio,* iar moldoveanul printr-un cuvînt corupt din latină : *încep* [1]. *Albus,* italienește *bianco,* mold. *alb. Civitas,* ital. *citta,* mold. cetate [1], *Dominus,* ital, *signore,* mold. domn. *Mensa,* ital. *tavola,* mold. *masă. Verbum,* ital. *parola,* mold. *vorbă. Caput,* ital. *testa,* mold. *cap. Venatio,* ital. *caccia,* mold. *vînat.*

Cei care vor să derive limba moldovenească dintr-un dialect italic arată că : 1. în moldovenește găsim verbul auxiliar : am, ai, are ; 2. există articolele numelor ; 3. chiar cîteva cuvinte curat italiene, care sînt cu totul necunoscute limbii latine, nu pot fi luate decît din italienește, ca : *șchiop,* schiopo, claudus și *cerc,* cerco.

La aceste, susținătorii primei păreri răspund : moldovenii au verbele auxiliare, dar nu sînt italienești, ci ale lor specifice. In privința articolelor există același argument : în nici o parte de cuvînt limba moldovenească nu se deosebește mai mult de cea italiană. Italianul pune articolul său înaintea numelui : *l'uomo, la moglie,* moldoveanul după nume : *omul, muierea.* Italianul are un singur articol masculin : singular *il,* plural *gli* sau *i,* iar la feminin singular *la,* la plural *le.* Moldovenii însă au pentru masculin singular două articole : *ul* și *le,* unul care se pune la substantivele terminate în consoană, altul la cele terminate în vocală, precum : *omul,* homo, *calul,* equus, *scaunul,* scamnum, *vasul,* vas, *șerpele,* serpens, *cînele* [2], canis etc. La pluralul numelor neînsuflețite pun articolul *ii,* precum : *caii, oamenii,* equi, homines, la cele neînsuflețite pun articolul feminin *ele,* ca : *scaunele, vasele* etc. Moldovenii au de asemenea două articole pentru feminine : *e* și *a,* precum : *muieré, găina,* mulier, gallina. Cele care se termină în *e* au la plural *ile* : *muiere, muierile* ; cele în *a* au la plural *ele,* ca : găina, găinele. [3]

In fine, privitor la cuvintele care se apropie mai mult de italiană decît de vechea limbă romană, e foarte probabil că ele au intrat în limba noastră datorită îndelungatelor relații cu genovezii, cînd aceștia stăpîneau țărmul Mării Negre și erau în comunicație cu moldovenii. Căci în același fel, după ce moldovenii începură să aibă numeroase legături cu grecii, turcii și cu polonezii — și din graiurile acestora multe cuvinte au început să fie întrebuințate de către moldoveni. Astfel s-au primit de la greci : pedeapsă — παίδευσις ; chivernisire — κυβέρνησις ; a procopie („prăvălie de mărunțișuri) — προκοπή ; blastem — βλασφημῶ ; azimă — ἄζυμον ; drum — δρόμος ; pizmă — πεῖσμα.

---

[1] Scris : *inczep, czetate.*
[2] Scris : *kynele.*
[3] Prezentarea articolului românesc este arbitrară.

Acum, după ce am expus argumentele fiecărei părți, nu îndrăznim să stabilim adevărul, de teamă ca nu cumva iubirea de patrie să nu ne întunece vederea și să ne facă să nu observăm unele lucruri care pentru alții ar fi clare. De aceea lăsăm faptele la judecata binevoitorului cititor și ne mărginim să arătăm ce spune Cavatius.

„E de mirare, zice el, cum limba moldovenilor și valahilor are mai multe cuvinte latine decît italiana, deși italianul locuiește pe același pămînt pe care locuia odinioară romanul. Dar de altă parte nu e de mirare, căci italienii și-au format limba mult mai tîrziu". Mai e de observat apoi că se găsesc în limba moldovenilor cîteva cuvinte care sînt necunoscute atît latinei cît și celorlalte limbi ale neamurilor vecine. Poate nu e fără temei a socoti că ele au rămas încă din vechea Dacie. Căci nimic nu ne împiedică să credem că coloniile romane în Dacia s-au servit de daci ca de sclavi sau dacă vreun roman și-a pierdut chiar soția, a luat în căsătorie vreo femeie din acest neam, din care cauză s-a putut lesne să pătrundă în limba lor cuvinte de ale acestora. Astfel sînt *stejar* quercus, *pădure* sylva, *haleșteu* stagnum, *carare* semita, *grăiesc* loquor, *privesc* aspicio, *nemeresc* aliquo pervenio. [1]

Afară de aceasta, ca orice limbă, așa și moldovenească are diverse dialecte. Cea mai curată limbă se găsește în mijlocul Moldovei, în jurul Iașilor, fiindcă necontenita prezență a curții domnești a făcut ca locuitorii să fie mult mai învățați decît cei din alte părți. Locuitorii de la Nistru amestecă în limbă multe cuvinte poloneze și numesc cu termeni polonezi multe obiecte casnice... Cei care trăiesc spre munți, spre Transilvania folosesc mai des cuvinte ungurești, cei din Fălciu tătărești, cei din Galați își strică limba cu vorbe grecești și turcești. Femeile moldovence au un mod de pronunțare deosebit de cel al bărbaților : ele schimbă silaba *bi* și *vi* în *ghi*, ca : *bine*, bene, *ghine*, *vie*, vinea, *ghie* ; pe *pi* în *chi*, de ex. : *pismă*, invidia, *chismă*, *piatră*, petra, *chiatră*. *M* inițial îl pronunță *gn*, abia posibil de pronunțat de alții, ca *mie* mighi, *nghie* etc. Bărbatul care se deprinde să pronunțe și el astfel, aproape că nu se mai poate dezvăța și prin asta arată că a stat, ca un șoarece, mult timp în poalele maică-si. De aceea poporul pe acești oameni îi numește „fecior de babă".

Locuitorii din Valachia și Transilvania vorbesc aceeași limbă ca a moldovenilor, dar o pronunță mai aspru. În loc de *giur*, valahul zice *zur*, *jur* (ca *z* polonez sau *j* francez) ; *Dumnedzeu*, deus, val. *Dumnezău* ; *acmu*, nunc, *acuma* ; *acela* hic, val. *ahela*. Mai au și unele cuvinte necunoscute moldovenilor pe care însă nu le folosesc în scris. Ei au ca model limba și ortografia moldovenească și recunosc că ea este mai curată decît a lor [2], dar nu mărturisesc aceasta din cauza antipatiei care există între moldoveni și valahi.

---

[1] Considerații personale și etimologii nepotrivite.
[2] Impresie subiectivă a lui Cantemir.

Un dialect mult mai corupt au cuțovlahii, care locuiesc în Rumelia la hotarul Macedoniei. E de mirare cum amestecă aceștia limba părintească cu greaca și albaneza, intercalînd cîteodată în vorbirea valahă cîte o frază curat grecească, altă dată curat albaneză, respectînd însă totdeauna flexiunile moldovenești ale numelor și ale verbelor. Astfel ei se înțeleg între ei în acest dialect stricat, în vreme ce nici grecul, nici albanezul și nici moldoveanul nu poate pricepe limba lor. Dacă toți acești trei adunați la un loc ar auzi pe cuțovlah vorbind și dacă fiecare ar traduce celorlalți frazele din limba sa atunci s-ar putea înțelege cu toții.

Operele principelui Dimitrie Cantemir, tom. I, *Descriptio Moldaviae*, București, 1872.

III. CERCETAREA LIMBII ÎN PREOCUPĂRILE ȘCOLII ARDELENE

Reprezentanții de seamă ai Școlii ardelene s-au remarcat printr-o erudiție recunoscută în domeniul istoriei și al filologiei. Inițiativele lor au însemnat o adevărată cotitură în cultura noastră. Istoria și filologia au fost instrumente de luptă politică pentru drepturile românilor ținuți în robie de regimul feudal austro-ungar. Contactul cu centrele de cultură din Viena și Roma, cu bibliotecile bogate în care vechile documente vorbeau și despre trecutul poporului nostru i-a ajutat să poată argumenta mai temeinic tezele noi, ideile iluministe menite să ducă la modernizarea culturii și a limbii române. Școala ardeleană este un capitol eroic al trecutului nostru, prin lupta consecventă pentru adevăr și progres în toate domeniile, prin creația vastă a reprezentanților ei, deschizătoare de drumuri, cu toate că le lipsea orice sprijin oficial într-o acțiune de importanță capitală. Această etapă de maximă potențare a aspirațiilor spre libertate și cultură a fost în realitate „o largă mișcare patriotică de redeșteptare națională, continuatoare a celor mai bune tradiții ale cronicarilor, expresie firească a luptei maselor transilvănene împotriva exploatării, pentru desființarea iobăgiei, pentru eliberare socială și libertate națională".[1]

Lucrările lui Micu, Șincai, Maior în domeniul istoriei, științelor filologice și al altor științe au jucat un rol decisiv în orientarea culturii noastre, în modernizarea limbii literare. Noțiunile noi, investigația multilaterală și clarificarea raporturilor logice dintre fenomene reclamau termeni noi,[2] construcții moderne, elasticitatea sintaxei sub unele influențe pozitive ale operelor de prestigiu adaptate în limba română. Pătrund în limbă multe neologisme, începe căutarea „normei" gramaticale pentru a sistematiza fenomenele de limbă, ca și alte fenomene supuse cercetării. Samuil Micu traduce o parte din *Logica* lui Baumeister (1799), în care se afla și un capitol *De cuvinte*. Șincai se gîndea că prima datorie a filologilor este să „perfecționeze limba noastră", cum spunea în a doua ediție a gramaticii *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*.

---

[1] Ion Oana, *Studiu introductiv*, la I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*. Ed. îngrijită de J. Byck, 1953, p. 10—11.

[2] Adrian Marino, *Iluminiștii români și problema cultivării limbii*. În: „Limba română", 1964, nr. 5, p. 467—482, și nr. 6, p. 575—586.

Perspectivele dezvoltării limbii literare sînt văzute de învățații Școlii ardelene cu multă claritate și realism. Necesități obiective i-au determinat să-și orienteze munca și creația lor spre opere de importanță națională: gramatici, dicționare, istorii, traduceri, comentarii, care au fost adevăratul impuls al perfecționării limbii noastre literare. Chiar la începutul secolului trecut, Micu termină al său *Dictionarium Valachico-Latinum* (1801) [1], după ce, împreună cu Șincai, redactase o gramatică în care a formulat pentru prima dată unele legi esențiale ale evoluției fonetice a limbii române. *Elementele* celor doi autori din 1780 au jucat un rol important și pe plan european: ele „au făcut cunoscut în lumea științifică străină a vremii caracterul latin al limbii noastre. Fr. Diez, părintele filologiei romanice, a acordat locul cuvenit limbii române între celelalte limbi romanice pornind de la *Elementa* lui Micu și Șincai".[2]

Istoria lui Șincai, lucrările lui Petru Maior, *Lexiconul de la Buda* (1825) au demonstrat nu numai adevăruri fundamentale în legătură cu trecutul nostru, cu limba și tradițiile acestui popor, ci și capacitatea creatoare a învățaților noștri patrioți, care și-au pus toată energia în slujba progresului culturii și a libertății poporului. In contact cu tezaurul literar și lingvistic, păstrat în condiții vitrege de-a lungul istoriei, Șincai, Maior, Budai-Deleanu ne-au lăsat opere de valoare științifică și literară necontestată. Autorul *Țiganiadei* a fost nu numai poet, ci și filolog; gramatica pe care a lăsat-o în manuscris [3] ca și dicționarele cuprind precizări erudite și anticipă soluții dintre cele mai exacte, mai realiste, legate de sarcina dezvoltării și cultivării limbii literare. Comentariile sale filologice la *Țiganiada* dovedesc un spirit subtil, o mare finețe a observației. In chipul acesta, reprezentanții de seamă ai Școlii ardelene, încă insuficient cunoscuți, au deschis calea cercetărilor moderne asupra lexicului, gramaticii și stilurilor limbii. Ion Ghica, în *Ochire asupra științelor*, a afirmat că Școala ardeleană a dat „cea dintîi impulsie" studiilor lingvistice, lăsîndu-ne „lucrările cele mai însemnate asupra limbii naționale".

Samuil Micu

SCURTĂ CUNOȘTINȚĂ A ISTORII ROMÂNILOR (1792)

Să adeverează ... din limbă, cum că românii cei ce astăzi sînt în Dachia, sînt din romanii cei vechi, că tot cel ce știe limba cea latinească și cea românească, bine cunoaște cum că limba românească iaste alcătuită din cea latinească, carea întru atîtea neamuri varvare, măcar rău stricată, tot o au ținut românii în Dachia, care lucru cu totul de crezut face cum că ei sînt adevărații fii și nepoți ai romanilor celor vechi, carii preste toată lumea împărățea.

Nici iaste minune că și-au stricat așea tare românii limba și multe cuvinte de la neamurile varvare, supt a cărora stăpînire venisă, au luoat, de vreme ce aceasta s-au întîmplat și cu romanii cei din Roma și cu grecii, carii, după ce varvarii i-au supus, așea și-au stricat și și-au amestecat limba, cît

[1] Tipărit în 1944 de L. Gáldi, cu un amplu studiu introductiv.
[2] D. Macrea, *op. cit.*, p. 28—29.
[3] v. I. Gheție, *Prima gramatică românească*. In: *Omagiu lui I. Iordan*, 1958, p. 333 și urm.

a treia au făcut, şi romanii cei din Italia nu înţeleg limba latinească, grecii nu înţeleg limba elinească, care cei de demult o grăia.

Nici să poate zice că românii s-au împrumutat din limba latinească pentru împărtăşirea ce avea cu romanii. Că românii cei ce acum sînt în Dachia, de multe sute de ani nici o amestecare şi nici o împărtăşire nu au cu romanii cei din Italia, de vreme ce sînt departe unii de alţii şi în mijlocul lor multe osibite neamuri lăcuiesc, care osebită limbă au. Iar bine să poate zice cum că românii au luoat unele cuvinte de la bulgari şi de la sloveni şi de la unguri, pentru că aceste neamuri şi stăpîne şi vecine era şi împreună mestecate cu românii lăcuia şi să trebuia unii cu alţii, care lucru bărbaţii cei învăţaţi bine l-au cunoscut şi unii l-au şi însemnat.

Ed. C. Cîmpeanu, 1963, p. 88—89.

... Ţinutul acesta Moglena, după ce s-au aşezat românii acolo, s-au zis şi Vlahia Mare, adecă Ţara Românească cea mare. Acestea nici cu limba, nici cu neamul, nici cu obiceiurile nu să osibesc de românii cei din Dachia. Noi românii cei din Dachia pre acestea îi chiemăm ţinţari, pentru că ei în loc de *ci*, zic *ţ*, aşea în loc de cincisprăzece, ei zic ţinţisprăzece. Însă acum cîtva să osibesc cu limba de noi, că noi am băgat cuvinte sloveneşti multe, ei au băgat greceşti, şi dintru aceasta şi oarecare osibire vine în limbă.

Ibid., p. 71—72.

DIN *LOGICA*, TRADUCERE DE S. MICU (1800)

Fiindcă pentru aceea vorbim ca alţii să înţeleagă ! Nu se cade să mestecăm cuvinte străine în limba românească, adică nemţeşti sau ungureşti cu turceşti sau slavoneşti sau dintr-alte limbi, mai ales cînd vorbim cu cei proşti (=simpli)... Iară unde lipseşte limba noastră românească şi nu avem cuvinte cu care să putem spune unele lucruri, mai ales pentru învăţături şi în ştiinţe, atunci cu socoteală şi numai cît este lipsă putem să ne întindem să luăm ori din cea grecească, ca din cea mai învăţată, ori din cea latinească, ca de la a noastră maică, pentru că limba noastră cea românească este născută din limba cea latinească.

P. 57—58 ; cf. D. Macrea, *op. cit.*, p. 30.

Gh. Şincai

CATEHISMUL CEL MARE (1783)

... M-am sîrguit cît am putut ca de la cuvintele şi vorbele cele tocma româneşti nicicum se nu me abat şi depărtez, ci se le aleg, după cum pre unele locuri mai bine vorbesc româneşte decît pre altele ; precum am şi

făcut, nu pentru altă cevă, fără numai ca prin normă, prin carea după prea înalta voie a chesaro-crăiescului maiestat trăbuie să se îndrepte toți oamenii, se se îndrepte și se se sporească și limba noastră, precum și a altor neamuri. Drept aceea tu carele vei ceti cartea aceasta, nu me vei judeca pentru cuvintele și vorbele, care doară ți s-or vedea streine, precum au făcut, fac și vor face unii, carii în viața lor nici atîta n-au făcut pentru binele de obște, ci numai au făcut și au cîrtit pre alții, pizmuindu-le numele și lauda care pre dreptate le-au căpătat prin lucrurile cele bune, cele făcute pentru obște — ci o ia, o citește, dacă vei afla într-adevăr vreo sminteală care să fie adevărată, o iartă, aducîndu-ți aminte că tu încă poți în multe sminti.

Bianu-Hodoș, *Bibliografie românească veche*, II, 1910, p. 282.

Petru Maior

ISTORIA PENTRU ÎNCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN DACIA (1812)
DISERTAȚIE PENTRU ÎNCEPUTUL LINBEI ROMÂNEȘTI

Aceea încă se pricepe căci între români sînt mai multe dialecte. Fiind adecă, că și atunci cînd au venit coloniile romane în Dachia, mai multe dialecte ale linbei lătinești ceii de obște era în Italia ; și fiindcă coloniile acele din toate părțile Italiei au fost adunate, urmează că mai multe dialecte au adus cu sine. Însă măcar că linba românilor e împărțită în mai multe dialecte, a cărora osebire mai vîrtos stă în pronunțiația sau răspunderea unor slove, totuși românii cei dincoace de Dunăre toți se înțeleg laolaltă ; ba în cărți nice nu au fără o dialectă singură ; desclinirea dialectelor numai în vorbă se aude. Iară dialecta românilor celor dincolo de Dunăre atît e înstreinată de linba românilor celor dincoace de Dunăre pentru copia sau mulțimea cuvintelor celor grecești cu carea e acoperită, cît românii cei dincoace de Dunăre, pînă nu se dedeau cu dînșii, puțin îi pot pricepe ce vorbesc. Însă aceea ce se cade a li se da lor, că multe cuvinte latinești pînă astăzi le țin, care la românii cei dincoace de Dunăre cu totu sînt date uitărei, precum și la românii cei dincoace de Dunăre asemenea multe cuvinte lătinești se află, care întră românii cei dincolo de Dunăre în deșert le vei căuta.

P. 307—308.

DIALOGU PENTRU ÎNCEPUTUL LINBEI[1] ROMÂNĂ

Unchiu. Linba poporului romanilor celor de demult vecuiește pînă astăzi în gura românilor noștri. Că cu această linbă au venit strămoșii românilor de la Roma în zilele împăratului Traian, carele bătînd pe Decebal, domnul

[1] Scris consecvent : *linba* (cu o excepție).

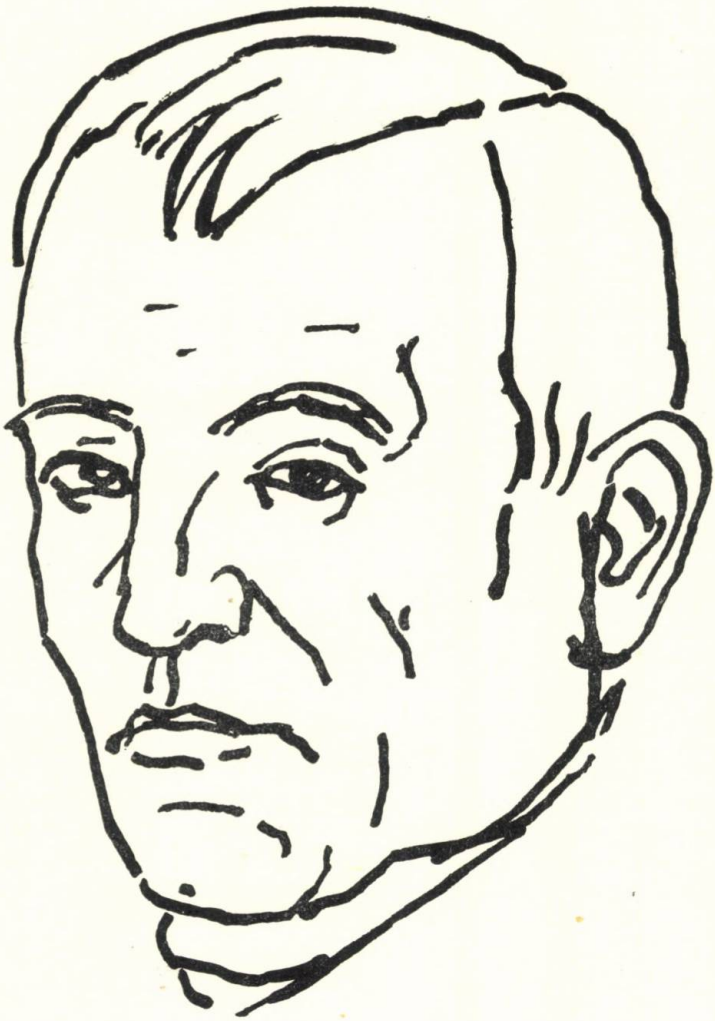

dacilor, și dezrădăcinînd viața dacilor din Dacia, după cum s-au arătat în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* și așia despoind Dacia de lăcuitorii cei vechi, nemărginită mulțime de romani, din toată împărăția romană, adecă din toată Italia au adus [1] în Dacia, ca și în toate orașele și toate satele Daciei să le țină și să le domnească.

Nepotu. Dacă linba românească e linba poporului romanilor celor de demult, pentru ce românii puțin se pot înțelege în vorbă cu francii, cu spaniolii, ca și cu italianii, unde afară de îndoială lucrŭ mi se pare a fi că și coloniile romane care fură duse la Galia și la Spania, cu linba poporană în gură au mers acolo?

Unchiu. Cînd s-au dus romanii a locuire în Spania și în Galia sau Francia, țerile acele era pline de lăcuitorii cei vechi ai țerilor acelora; pentru aceea linba romană sau latină cea poporană nu după lung timp s-au amestecat cu linba lăcuitorilor celor vechi și au scăzut întru alsăuirile (!) sale cele vechi. Iară după ce au intrat ghinte nemțești în Spania și în Galia sau Francia și s-au așezat acolo cu lăcuința, cu mult mai tare s-au strămutat linba prin linba celor ghinte nemțești. Linba italiană încă mult s-au amestecat cu cuvinte de a longobardilor, după ce acești au cuprins pre italieni și s-au așezat în Italia unde pînă azi sub numele de italiani lăcuiesc. Cu toate aceste nu s-au fost strămutat așea tare. Ci linba italiană mai tîrziu, vărtos o au schimbat învățații italianilor și mai ales poetele; cît mai se poate zice că au făcut linba nouă italiană, ba și pînă azi păsesc a o schimbare, mai vîrtos toscanii. Romanii, strămoșii românilor, cînd au venit în Dacia, au aflat această țeară cu totu deșartă de lăcuitori, așea mai cu lesnire au potut să se țină în întrăgimea limbei romane și cu atît mai vîrtos că strămoșii românilor n-au fost ca alte colonii romane pre aire trămise, ci mulțime nenumărată; și a poporului celui prea mulțit cu anevoie este a i se schimba linba.

(. . . . .)

... Iară românii din veacurile cele din întea nici o împărtășire n-au avutu cu romanii, nici au învățat linba latină cea gramaticească pînă mai în zilele noastre, și acum încă numai în țările cele supuse împăratului Austriei. Pentru aceea în linba lor nu se află alte cuvinte latine, fără acele cu care veniră strămoșii lor de la Roma în Dacia, adecă cele ce era ale linbei poporului roman mai de demult. Linba română toată e linba romană care fu alcătuită din latină poporană și din toate alte destinpte linbi ale popoarălor Italiei, care fură învinse de romani și se feceră un nație cu romanii. De aci se pricepe pricina, pentru ce în Italia totdeauna linba romană au fost împărțită în multe dialete (...). Din italia dară au venit și aici în Dacia mulțimea destintelor [2] dialete în vorbă, măcar că în cărțile cele besericești numai o dialetă este la toți (...).

---

[1] Nu am notat pe *u* scurt (ŭ), folosit de Maior.
[2] Scrise succesiv: destinpte = destinte (= distincte) — p. 70.

Nepotu. Puţine cuvinte latine, mi se pare, a fi în linba română; cele multe dară vor să fie din linbile popoarălor Italiei, care fură învinse de puternicii romani şi apoi împreunate într-un naţion cu romanii?

Unchiu. Sînt şi de a ziselor popoară ale Italiei multe cuvinte în linba română, ma [1] cele mai multe sînt din linba latină.

Numai acelora li se pare a nu fi multe cuvinte latine în linba [2] română, carii alătură linba română cu linba latină cea gramaticească şi nu socotesc de linba latină cea poporană. Multe cuvinte ale linbei latină poporană [3] care sînt în linba română, linba latină cea gramaticească le-au prefăcut altmintre, şi nu le-au dat altă formă; pentru-aceea cu vederea din întea se par a nu fi latine. Ma de vi cerca cu chiaia [4] cea de mine în ortografie întrebuinţată începutul sau rădăcina lor, care în însele este încuibată, vi afla că sînt latine, ca şi cele ce se cetesc în cărţile cele în linba latină gramaticească. Drept că pînă vor scrie românii cu slove ciriliceşti, care le întrebuinţează sîrbii cu ruşii, şi care cu acea viclenie sînt băgate întră români, ca cu totu să se stingă linba română, niciodată nu vor fi vederoase cuvintele latine în linba română; cu atîta funingine au acoperit boierească lor faţă şi ca întru o neagră capsă fără speranţă (nădejde) [5] de scăpare amar le ţin închise! De cîte ori mi s-a întîmplat mie, de îndoindu-mă de vreun cuvînt oare latinesc este; cît l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui faţă, şi părea că rîde asupra mea de bucurie, că l-am scăpat din sclavie şi de calicele ciriliceşti petece.

(. . . . .)

Nepotu. Nu mă îndoiesc că linba latină cea din cărţi va fi mai veche decît linba latină cea din gura poporului latin.

Unchiu. Ba nu. Că linba latină cea din cărţi este meşteşugită, gramaticească, nu firească, precum au fost linba latină poporană. Şi cunoscut lucru este că mai vechie e firea decît măestria. Linba latină cea din cărţi e născută din linba latină poporană, adecă din linba poporului, fu prefăcută, precum orice linbă cultivită din linba poporului au luat începutul său; după aceea fu pre încetu mult avuţită, frumseţată şi cu noao şi noao străluciri diresă pînă în zilele acelui mare orator al romanilor, Cicero...

Lexiconul de la Buda, 1825, p. 63—77.

DIN *ISTORIA BESERICEI ROMÂNILOR* (1813)

Adevărat, linba românească în stat [=situaţie] ca acela iaste, cît măcar ce ştiinţă se poate da în linba aceasta; cei ce sîmţesc greotate întru aceasta,

[1] *Ma* = însă.
[2] Tipărit o singură dată: *limba* (p. 71).
[3] Evidentă lipsa acordului adjectivelor.
[4] Cheia.
[5] Explicaţia lui P. Maior.

de acolo le vine aceea că nu s-au dat încă a ceti cărți românești, și mai vîrtos că pînă acum în linba românească numai de lucruri de casă, de lucruri de jos, de care grăiesc toate moașele [=babele], au fost deprinși a vorbi și cu alții, și cu sine. Unde întru științele cele înalte nu ne-ar ajunge unele cuvinte, precum grecilor le iaste slobod în lipsele sale a se împrumuta de la linba elinească și sîrbilor și rușilor de la linba slovenească cea din cărți, așa și noi toată cădința avem a ne ajuta cu limba lătinească cea corectă, ba și cu surorile linbei noastre, cu cea italienească, cu cea frîncească și cu cea spaniolească.

După Rosetti-Cazacu, *op. cit.*, p. 373.

Ion Budai-Deleanu

DASCĂLUL ROMÂNESC PENTRU TEMEIURILE GRAMATICII ROMÂNEȘTI
(Biblioteca Academiei, Manuscris nr. 2 427)

Dialogu I

— *Dasc*... Vorba sau limba muselor nu este altă, fără limba întru care să învață științele ; această limbă să află la toate neamurile politicite, la care floresc învățăturile și este în sine tot aceeași limbă a norodului de obște, numa cît este mai curată și curățită de toate smintelile ce se află la limba de obște, a gloatei ; cu un cuvînt este limba lămurită și adusă la regule gramaticești apoi și înavuțită cu cuvinte obicinuite la învățături care nu se află la vorba de obște.

— *Diac.* Așadar vom putea învăța științele și în limba românească ?

— *Dasc.* Pentru ce nu... ?

— *Diac.* Deci eu nu văd nici o împedecare de a începe îndată ; căci eu știu bine românește, cetesc adecă și înțăleg toate cărțiie...

Dasc. Și cu toate aceste nu știi bine românește ; au socotești că cărțile noastre sînt bine scrise românește ? Toți care au scris pînă acum, au scris cu adevărat românește, dar puțini foarte sînt care să să fie înălțat oarecumva preste gloată cu voroava lor, sau vrînd a să depărta de vorba cea de toate zilele ; să nu fie trebuințat cuvinte străină (!) fără trebă (treabă ?) și fără alegere, iar mai vîrtos să arate vederat că știu un feliu de scrisoare ce este împotriva ființei limbii românești și împotriva tuturor regulelor gramaticești...

Dacă vom socoti limba noastră românească, cum să vorbește de obște și nu vom pune alt scopos al voroavei fără numai ca să ne slujească spre înțelesul unu cu altu, atunci cu adevărat că am vorbit bine, după vorba obicinuită. Dar luînd aminte de altă parte că aflîndu-ne în vreo societate aleasă unde tema voroavei este asupra osebite meșterii sau pentru vreo știință, ba unde trebuie cîteodată cu voroava bine întocmită a face cuvînt înainte unor

persoane de frunte, iar materia de care grăim nu este de lucruri obicinuite în vorba cea de toate zilele : atunci de bună samă nu putem vorbi cum vorbește Oprea cu Bucur în pădure, ci ne căutăm a pune toată silința ca voroava noastră să fie așa dreasă și rînduită, ca din period în period și din cuvînt în cuvînt să aibă nu numai legătură firească, ci și măsură după care s-au așezat graiul omenesc.

— *Diac.* Adecă să fie așa cum sînt și să cetesc cazaniile în beserici.

— *Dasc.* Cam asemene ; dar încă și mai bine ; căci și întru acel feliu de voroave sau orații besericești să află multe împotriva gramaticii cu tot rău grăite. Putere-aș eu aici aduce prea multe pilde de smintele ce se află la toate cărțile besericești, ba și la alte scrisuri ce sînt scrise cu mîna (manuscripturi) împotriva gramaticii, dar lăsînd cele mai multe pe altă vreme, numai una voi arăta aici ; adecă luînd amînă psaltirea vei afla mai la toată foaia acest chip de grăire : *l-au chiemat pre el ; mi-au dat mie ; te-oi mîntui pre tine ;* — precum să află și într-alte cărți, — ba cum și se vorbește de obște.

— *Diac.* Mie-mi pare că aceste să zic bine românește ; și nu știu, nici am auzit să să zică într-alt chip.

— *Dasc.* Dacă vei cunoaște regulile gramaticii însuși vei precepe că aceste chipuri de vorbă și ziceri sînt foarte smintite, căci zicînd *ți-oi spune ție* să adauge pronumele de două ori — adecă *ți* și *ție* și este tot atîta ca cînd am zice, vorvind lătinește : *ego tibi dicam tibi.* Insă tu acum aceste nu vei putea înțălege bine neavînd cunoștința lucrurilor și a rînduielii gramaticești ; iar la locul său vom avea pentru toate vorbă mai prelarg.

— *Diac.* Cum dar trebuie să să grăiască cele mai sus pomenite ziceri ?

— *Dasc.* Foarte bine și cu mult mai pre înțeles așa : *l-au chemat ; mi-au dat ; l-au mîntuit,* însă cum am spus aceste fu numai o pildă, iar toate cele lalte vom arăta dezvolbind (!) temeiurile gramaticii românești . . .

Acum dar ia aminte la cuvîntu ce am pus înainte. La unele cărți românești să zice *Cuvînt înainte,* la alte *Predoslovie,* care cuvînt s-au luat de la sloveni. Însă eu am numit *Prolog,* fiindcă socotesc cum că afară de cuvinte, care pînă acum s-au primit de la sîrbi și sloveni și care sînt la tot neamul obicinuite, să nu mai împrumutăm fără de la limba lătinească care este mama limbii noastre, iar întru lipsa cuvintelor la meșterii și științi vom împrumuta numai de la elini și latini ; iar neaflîndu-să unele la aceste doao limbi vom lua de la italiană și de la franțoză. Dar și pentru aceasta mai prelarg unde vom arăta fiece chip (cum) poate să se deplinească limba românească, ca să putem învăța cu dînsa științele.

Text inedit

DIN COMENTARIILE FILOLOGICE LA ȚIGANIADA

— *Monarh* va să zică sîngur stăpînitoriu. Însă trebuie a lua sama că cuvîntul *cetate,* vorbind politicește, nu să înțălege locul cel întărit cu ziduri sau tăria, precum la vorba de obște; ci în noima învățată și politicească să înțălege adunarea tuturor oamenilor de supt o stăpînie sau, deobște vorbind, toată țara, căci vine de la cuvîntul lătinesc *civitas* (țivitas), carea să alcătuiește din *cives* (țives) adecă cetățeni. Iar *democrația* va să zică stăpînia norodului, cînd adecă norodul stăpînește.

Țiganiada, ed. J. Byck, 1953, p. 341

Onor, adecă cinstire, cuvînt lătinesc, primit acum mai la toate neamurile, încă și la cele a cărora limbă nu purcede de la limba lătinească; cu mult dară mai vîrtos putem să-l primim noi, fiind limba noastră fiica limbii lătinești.

Ibid., p. 169.

Intîi, caută a lua aminte că poetul în voroava sa deobște să țîne pretutindeni de chipul vorbei deobște și întrebuințează cuvinte obștite între țărani, afară de tîmplări, cînd vorbește altcineva, căci atunci așa-și chibzuiește voroava ca să fie cuviincioasă persoanei care vorbește. Deci și aici fiindcă sîngur povestește, nu zice *sfîntul* Spiridon, *sfîntul* Gheorghie, Dimitrie sau Nicolaie, ci precum au fost obicinuit de demult și să obicinuiește astăzi la țărani, care sînt mai stătornici întru ținerea obiceaiurilor strămoșești. Și cu adevărat nu știu de unde au luat cărturarii noștri besericești acel cuvînt: *sfînt, sfîntă,* cînd adevăratul cuvînt strămoșesc este *sînt,-ă,* care pururea au fost trăitoriu în neamul nostru, care ș-astăzi zice Sîn-Petru, Sîntă-Mărie, Sîn-Georgiu ș. a.

Ibid., p. 165

DIN *PROLOGUL LA ȚIGANIADA*

... Am izvodit această poeticească alcătuire, sau mai bine zicînd *jucăreauă,* vrînd a forma ș-a întroduce un gust nou de poezie românească, apoi și ca prin acest feliu mai ușoare înainte deprinderi să să învețe tinerii cei de limbă iubitori a cerca și cele mai rădicate și mai ascunse desișuri ale Parnasului, unde lăcuiesc musele lui Omer și a lui Virghil!

Ed. cit., p. 64.

DIN *PREFAŢIE* LA LEXICONUL ROMÂNESC—NEMŢESC

... Măcar că limba noastră ce să chiamă românească are începutul său de la limba romanilor, adecă de la limba lătinească care au vorbit-o poporul romanilor, fiind încă în Italia şi la Roma lăcuind, totuşi după ce Traian au povăţuit coloniile romanilor la Daţia, adecă la Ardeal, la Ţara Muntenească şi la Moldova, acei romani descălecînd aceste ţări, au aflat acolo multe neamuri lăcuitoare, cu care după o lungime de vreme au fost silinţi să să învecineze. Din îmblare şi comerţul ades cu dînşii, au trebuit să împrumute din limba aceloraşi mai multe cuvinte (precum s-au arătat la cuvîntul asupra neamului şi a limbii româneşti ce să află alăturat acestui lexicon) precum să întîmplă fieştecărui neam, ce au avut nenorocire a fi cu lăcuirea în mijlocul deosebitelor limbi streine.

... Sînt multe cuvinte acele ce cu adevărat nu să află la lexicoanele lătineşti ; dară totuşi purceg de la lătenie căci : a) la lexecoanele lăteneşti [1] nu s-au pus fără acele cuvinte care s-au aflat la cărţile lăteneşti ce au ajuns pînă la vremile noastre ; deci multe care le vorbea romanii au rămas cu totul necunoscute ; b) ştim că limba lătenească mai pe urmă cu totul s-au stricat ; iară noi romanii dintru aceea stricată, avem o mare parte, precum : *drac, bălaur, zoao, stric, dereg, sîmbră, ţest, văr, mascur, doagă* şi mai multe ; c) trebuie a şti că românii însuşi au izvodit foarte multe cuvinte care nu să pot zice streine ; ci mai vîrtos proprii ale noastre, măcar nu le putem arăta purcedere de la limba lătenească, — precum sînt : *privighitoare, măsăriţă, măresc, cuceresc, capet* şi mai multe de aceste. Toate dară acest feli de cuvinte ori să fie de la daţieni sau sloveni ori de aiure ; fiind că o dată s-au priimit la tot neamul, nu să pot priivi mai mult ca streine, ce adevărat româneşti ; — dar nice să pot zice, pentru că une cuvinte au asămănare cu cele sîrbeşti cum sînt de la sîrbi luate ; încai nu să poate zice de toate ; căci este o mare întrebare despre unele, de le-am împrumutat noi de la sîrbi sau sîrbii de la noi ? Spre pildă : cetind oare care sloven cuvîntul *sicriiu* sau cum zic alţi români *sicriniu* şi să zică că cuvîntul acesta este luat de la slovenescul *şcrinia, scrinia* sau de la ungurescul *sécreni ;* foarte ar zminti căci *scrinium* este adevărat cuvînt *lătinesc* şi să pote prepune că mai curund slovenii l-au împrumutat de la latini decît latinii de la sloveni ; apoi nici puţea să zică că vorba *iubesc* este de la cuvîntul slovenesc любити fiindcă am putea răspunde : că şi latinii au zis *lubesco, lubet, lubenter.* Deci noi mai curînd am luat aceasta de la latini de cît de la sloveni.

... Să cade a şti că scoposul meu n-au fost să adun toate cuvintele cîte sînt obicinuite la români prin toate ţările unde se află ei cu lăcuinţa ; căci aceasta ar fi fost cu neputinţă unui om singur a săvîrşi ; fiindcă ar trebui să lăcuiască în toate acele părţi cîţiva ani luînd sama la voroava norodului şi

[1] Variante : *lexicon-lexecon ; latin-letin-lătin* etc.

doară lîngă aceasta să ar afla cele mai multe cuvinte străine, luate de la neamurile vecine, care cuvinte întru celelalte părți românești sînt neînțălesă.

Gîndul mieu au fost dară să adun numa acele cuvinte ce să află în cărțile și scrisorile de obște a neamului românesc. Lîngă aceasta și toate acele cuvinte care sînt obicinuite la tot neamul, ori de la care limbă să purceagă; căci de vreme ce s-au primiit o dată de cătră tot neamul (precum s-au zis mai sus) nu să pot zice mai mult streine, ci proprii a neamului românesc dintru care mai sus arătate urmează — a) că toate cuvintele obicinuite numai la o parte de români și nu să va putea dovedi că sînt adevărate strămoșești, adecă purcegătoare de la limba lătinească; acele nu pot să poftească să să pue la lexicon; b) toate cuvintele ruseşti și sîrbești fără de nice o alegere și trebuință băgate la cărțile bisericești; avînd noi în locul lor altele chiar românești mai vechi și mai de înțăles, trebuie să lipsască de la lexicon. De unde urmează că avînd noi limba noastră cuvintele *taur* și *porumb*, ar fi necuviincios să punem *buhaiul* și *holubul* bucovinenilor, care cuvinte ceialalți români nice le au auzit cîndva. Însă nice vom zice *scripcă* în loc de *vioară* — sau *alăută*.

Deci să nu bănuiască dumnelor moldovenii cînd nu vor afla aice *bucluceruri, calabalicuri, fudulia, oglendisirea, șeretlicuri, peșchiejul, tainul, tachiumul* și nenumărate alte nu de mult de la turci și de la greci împrumutate... Despre provințialismurile celor din țara românească nu pot să zic nimica căci nu am avut prilejul a cunoaște mai de aproape dialectul muntenesc... Dar dacă vei zice *jac* și *pradă*, fieștecare înțălege în urmă ce va să zică; acoloș *clicui* cînd putem zice adevărat românește: *chiema, striga*. Toate aceste dară împreună cu *psalomii, molidva* și *peasna, pavecernița* și celelalte n-au aflat loc la lexicon. Cu toate aceste am pus altele mai multe tot de acest feli care mi s-au părut că sînt mai larg obicinuite la obște și care îndată nu le-am putea tălmăci cu alt cuvînt spre de obște înțăles, precum: *pocăință, post, duh, cetesc, greșesc* și alte.

Aceste ajungă spre dezvinovățirea mea pentru că n-am băgat la lexicon multe cuvinte streine care, sau că nu s-au priimit de la tot neamul sau că s-au băgat la cărțile besericești fără trebuință.

Încerc amu să dau cuvîntul și celor ce doară să vor mira pentru ce am pus la lexicon multe cuvinte, pînă acum doară neauzite și neștiute. Mă mărturisesc că multe cuvinte de aceste s-au băgat la lexicon. Dară trebuie a ști că toate acele cuvinte sînt chiar românești și, veri că se află la cărțile vechi, veri că să obicinuiesc și acum întru unele eparhii românești, precum sînt, cuvîntul *op, propriu, șerb* și alte de aceste. De voi fi pentru aceste cîrtit de către oarecare; poftesc să binevoiască acei cîrtitori, mai întîi de toate, a băga sama cum că cea de frunte dătorie a unui făptori de lexicon este să adune toate cuvintele limbii aceie întru care va să facă lexiconul. Mai vîrtos cele ce să află la cărți.

Deci aflînd eu aceste cuvinte o parte la cărți, altă parte în gura norodului românesc vieţuitoare, nu le-am putut, cu atîta mai vîrtos, să le trec cu

vederea ; — una că sînt adevărate străimoşeşti ; alta că mai mulţi alţii mă ar fi de împrotivă bănuit, şi doară mai cu mare dreptate, însă cea mai vrednică pricină este că am vrut prin aceasta să deştept pre patrioţii miei şi să le arăt cum ei au început a lepăda cuvintele sale strămoşeşti şi a lua în locul lor alte streine, cu mult mai neharnice. Pus-am dar tote cuvintele româneşti macar că unele nu să obicinuiesc de obşte la toţi ; arătînd împreună la tot cuvîntul unde să află şi să obicinuieşte ca să-şi poată aceieşi patrioţi (deacă are vre oarecînd să-şi curăţească şi să-şi îndrepteză limba) aleage cuvinte după plăcere.

... Pus-am la lexicon şi mai multe cuvinte nu de mult de cătră cei mai aleşi şi învăţaţi dintru naţie întrebuinţate care mai toate cuvinte s-au împrumutat de la greci sau de la latini şi însămnează numiri, sau obicinuite numa la învăţături sau meşterii. Căci unele ca aceste poporul românesc nu le-au avut acuma în obiceai. O parte dintru aceste cuvinte să află şi la cărţile noastre, iară o parte să obicinuiesc de mult, acum, în conversaţiile de obşte şi la scrisori private ; toate aceste le-am însămnat cu o cruciţă (: + :) lîngă aceste am adaus şi eu însă foarte puţine altele, ce să află acum priimite la toate neamurile Europii, precum *alliantă, cabinet, echipaj, bagajă, avangardă, modă* etc. căci şi aceaste sînt de obşte cunoscute la cei politiciţi, apoi neavînd noi ale noastre, am socotit să fac un lucru priimit patrioţilor, puindu-le şi la lexiconul românesc ; în urmă am pus mai multe cuvinte obicinuite numai în Ardeal, şi am însămnat că numa la ţărani şi la poporul de obşte sînt obicinuite din pricină : că această parte a lexiconului este mai vîrtos alcătuită pentru ţara Ardealului şi a eparhiilor ungureşti.

... Mai încolo iarăşi pentru desvinovăţirea mea, trebuie a spune drept ce la infinitivele verbelor am adaos pretutindene — re ? Adecă pentru că am aflat la multe cărţi vechi şi anume ca Pravila, apoi, obiceaiul de a nu grăi, re, a infinitivuri nu este întemeiat întru altă fără întru obiceaiul norodului care obiceai la limba învăţată cu atît mai puţin să poată urma cu cît este în proiva bunei ortografii. Însă nice alte neamuri urmează obiceaiul norodului la limba sa învăţată precum nemţii ; la vorba lor de obşte, încă nu pronunţă *e* €) cel de pre urmă la infinitive adecă în loc de *gewesen* zic *gewesn* sau şi *gewest* şi totuş la scrisorile sale îl pun totdeauna.

De nu vor ajunge aceaste, caute mai multe la gramatica mea ; şi de nu s-ar îndestula cineva nice cu acele, atunci îmi caută a mărturisi cum că nu mare precepere întru învăţătura bunei voroavei va areta unul dintru cei ce vor îrti acest chip de scrisoare. Fiind, dară că eu puind *re* la infinitive, nu am vrut alta, fără să arăt cum că la limba românească îndreptată trebuie să să lue acel *re* la scrisoare, măcar că în deobşte nu să grăieşte. Iară care nu voieşte limba îndreptată pe acela nu oprim să să ţie şi de aci încolea de stilul psaltirii şi a letopiseţelor.

Adaug şi aceasta în urmă, cum că am alcătuit lexiconul după alfabetul românesc ; adecă după rîndul cum urmează slovele sîrbeşti, singur pentru îndămînarea patrioţilor : măcar că după dreapta socotinţă trebuia să-l alcă-

tuiesc după alfabetul lătenesc ; căci cu acest chip să ar fi putut lesni nu numa pentru noi căutare cuvintelor streine, dară și pentru alte limbi, căutarea și aflarea cuvintelor românești.

... Pentru ortografia lătenească care am fost silit a priimi la lexicon, adecă tălmăcind cuvintele românești și cu slove lătinești ; am arătat la gramatecă îndestulate pricini, și arăt și aice că am trebuit neapărat să fac aceasta pentru streini ca să nu-i asupresc cu atîte feliuri de slove asemene între sine ; ortografia mea care am aflat dintru toate mai destoinică ; cînd vom să scriem cu slove lătinești limba noastră ; doară va părea grea ; însă s-au pus numai pentru străini.

*

... Pentru cei ce n-au fost obicinuiți a întrebuința lexiconul îmi caută să dau următoare îndreptare, întîi, că fieștecare cuvînt are mai întîi de toate noima sa cea de întîi, și firească ; precum cînd zicem *cap* înțălegem după noima cea întie și firească acea parte a jivinilor vieţuitoare de la care să începe trupul și care ocîrmuiește celelalte mădulări, — dară cînd zicem *capu lucrului, capu codrului,* atunce *cap* să ia în a doaole noimă, pentru asămănare și va să zică începutul codrului și pricina întîe a lucrului. Așijdere zicem *capul oștelor,* și altele.

Aceste sînt toate noime strămutate pentru asămănarea lucrurilor cu capul firesc.

Drept aceasta trebuie a ști că eu tălmăcind cuvintele românești, am pus nu numa noima lor întie și firească, dară și toate celelalte întru cîte s-au obicinuit cuvîntul. Însămnînd noima a doaolea cu număr II, a treile cu III ș mai încolo cu IV, V, VI etc., unde și unde, însămnînd și osăbitele chipuri al voroavii precum și parimiile. A doao : cu adevărat ! neavînd vină, nu a trebui să mă dezbinez : dară fiindcă mi să va băga vină pentru ce am tălmăcit multe foarte cuvinte almintre de cum s-au obicinuit pre une locuri ? .. la care voi răspunde cum că la tălmăcirea cuvintelor am căutat mai nainte d toate, de unde purced și ce noimă au avut întru limba de unde au purces Deci aflînd că o parte de neam așa obicinuiesc și acum acel cuvînt cum s-a obicinuit la limba din care au purces — aceeași noimă am pus și eu la lexicon, necăutînd că altă parte de români iau cuvîntul acela întru altă noimă

Arătînd totuș de multe ori și celelalte noime încît am avut știință — spr pildă : cuvîntul *judec* se trage de la cuvîntul lătenesc *judico* și însămneaz la latini mai întîi de toate : acea lucrare a minții cu care ia potrivind doa lucruri sau mai multe între sine alege și închie cuvininţa sau necuvininţa adecă *hotărăște* ! De acolo s-au făcuț substantive *judicium* adecă judeţu car însămnează însuși hotărîrea minții. Deci iarăși s-au luat graiul acesta l practecă și au însămnat adunarea celor ce hotăresc pîrile și pricinile oamenilor, adecă care judecă, și s-au zis și acea adunare de judecători *județ* fiindcă acei bărbați adunîndu-să judeca pricinile cetățenilor ; de acolo prî

voroavă figurată au început a să chiema şi locul sau curtea unde să aduna judecătoriu *judeţ*, precum zic acuma la Moldova *divan*. În urmă s-au obicinuit a să chiema judeţu tot ţinutul care era supus unui judeţ, precum şi astăzi vedem în ţara muntenească, unde ţinuturile să chiamă judeţe. Deci luînd sama că acest cuvînt, *judeţ* purcede de la lătenia unde au avut şi are toate noimele mai sus numite ; apoi că tot întru acealeş noime să obicinuieşte şi la o parte de români astăzi ; ba şi la cărţile cele vechi să află acealeş noime ; eu încă aşa le-am pus la lexicon, necăutînd că pre la alte locuri nu sînt aşa obicinuite. Aşa şi dintru aceeaş pricină nu am tălmăcit cuvîntul *judecată*, precum îl tălmăceaşte norodul pre une locuri, adecă : în locul de *judicium Gericht* ce l-am tălmăcit precum este şi precum să cade *sententia Spruch* sau *Urteil* adecă hotărîrea judeţului, pentru aceasta nu este bine vorbit, cînd să zice — *l-au tras la judecată* — ci bine românește trebuie să să zică : *l-au tras la judeţ* ; dară cînd să zice : *i-au ieşit judecata* este bine zis şi nu să poată zice : *i-au ieşit judeţul* fiind că *judecata* este hotărîrea judeţului, sau hotărîta şi sentenţia. Dar nice am pus în locul adunării unde să judecă pricinile cetăţenilor, cuvîntul pre une locuri obicinuit, *judecătorie*, ci, precum să cuvine *„judeţ"*, fiindcă după firea limbii cuvîntul *„judecătorie"* are cu totul altă noimă, iar nu *judicium* sau *Gericht*, ci mai vîrtos *jurisdictio*, *Gerichtsbarkeit*, adecă putere de a judeca.

In urmă adaug şi aceasta că în Moldova rău s-au obicinuit a să zice *„judecători"* în loc de *jude*, căci, după curată limbă românească, este o mare osăbire între *jude* şi *judecători* ; fiindcă nu tot judecătoriul este *jude*, dară de împrotivă tot judele este judecători, adecă : judecători poate fi măcar cine, care judecă în sine asupra vreunui lucru, iar nu fieşte care poate fi *jude* (Richter) care din dregătorie judecă pricinile cetăţenilor. La Moldova nu să obicinuieşte acum cuvîntul jude, numai la ţigani, care numesc pre dregătorii săi în loc de judeci ; dară între alte părţi româneşti, ba şi la cărţi să află cuvîntul *jude* pretutindene, şi la numărul de mulţi *judeci*.

Intru acest chip l-am trebuinţat şi eu la lexicon prin care cuvînt să înţălege numai cel care este orînduit de la domnia ţării ca să judece pricinile cetăţănilor.

Spun adevărul că m-am ruşinat a pune la lexicon cuvîntul *vornic* prin care pre une locuri înţăleg românii tot aceeaşi ce înţălegem noi alţii prin cuvîntul jude. Întîi cuvîntul vornic nu este priimit la tot neamul ; deci nu să cade să pue în locul cuvîntului strămoşesc *jude*. A doao : *vornic* purcede de la cuvîntul slovenesc dvornicu дворнику, care chiar românește va să zică *curtean* sau om de curte ; Acum dară socoteşte bune cetitori ! cum poate să însămneze acest cuvînt unui jude sau judecători ! Să ar puţea, cu adevărat, aduce aice şi alte mai multe. Dar vrînd a scurta prelungul cuvînt *îm* caut a le lăsa pre un alt prilej : sîngur numa luînd aminte că scoposul mieu nu este ca să-şi mute o parte sau alta de români chipul voroavei sau dialectul său, ci numa sîngur acela ca vrînd oarecîndva patrioţii româneşti a-şi face o limbă de obşte pentru învăţături ; ca să să ştie feri de une cuvinte ce nu sînt

nice adevărate românești ; nice trebuincioase, și ca încît să va putea să-și curățească limba întru care vor să scrie asupra învățăturilor.

Cu aceste eu mi-am împlinit toată datoria ; pus-am temeiul culturii : alcătuind acest lexicon și o noao gramatecă, care va ieși deosăbit în tipari.

Arătat-am neajunsia și lipsele ortografii și a scrisorii slovenești ; arătat-am cărarea către o altă mai bună. Arătat-am și adevăratul chip de a scrie cu slove lătenești.

Deci adunînd aceste de naintea județului patrioților, nu socotesc că voi fi cîrtit pentru bunu cugetul mieu încai de către cei înțălepți a neamului.

BUDESCUL

Text publicat de E. Stîngaciu în „Limba română", 1960, nr. 2, p. 41—46.

IV. PREOCUPĂRI DE MODERNIZARE A LIMBII LITERARE

Concomitent cu activitatea înnoitoare a Şcolii ardelene încep să apară noi preocupări literare şi în ţările române, care luptau pentru emancipare de sub dominaţia turco-fanariotă şi încercau să stabilească un contact direct cu alte ţări de veche civilizaţie, cu cele de cultură romanică, cu Franţa, cu Italia, de care ne apropia comunitatea de origine şi de structură a limbii. Mai ales influenţa franceză se accentuează tot mai mult prin intermediul traducerilor şi prin emigranţii francezi, şi nu o dată prin legăturile strînse cu unele cercuri politice, culturale şi militare ruseşti, influenţate şi ele puternic de ideile revoluţiei franceze, de tendinţele iluministe apusene.

Văcăreştii, începînd chiar cu Ienăchiţă Văcărescu, au manifestat un interes sporit faţă de dezvoltarea limbii române. Erudiţia lor s-a îmbinat cu un adînc patriotism şi cu o muncă intensă pentru îmbogăţirea culturii noastre cu lucrări originale şi cu multe traduceri ; toate impuneau înnoirea vocabularului şi mlădierea stilului, toate reflectau influenţa pozitivă a culturii antice, a culturilor moderne, care au stimulat şi perfecţionarea mijloacelor de exprimare.

Ienăchiţă Văcărescu regreta că, după 1601 ani de la colonizarea romană, limba noastră nu avea nici gramatică, nici dicţionare, pentru a putea transpune mai uşor „cărţile de ştiinţă în limba rumânească" ; el găsea apoi modele care îi inspirau admiraţie şi recunoştinţă în autorii clasici ai antichităţii greco-latine, în marii scriitori francezi, în frunte cu Voltaire, în poeţii italieni (Tasso, Petrarca, Ariosto), plini de „multă dulceaţă" şi de „mari gîndiri". Gramatica lui şi dicţionarele păstrate în manuscris dovedesc preocupări filologice adînci şi clarviziunea scriitorului în privinţa dezvoltării culturii noastre moderne. Sinteza lor stă în versurile sobre ale *Testamentului* său : *Urmaşilor mei Văcăreşti / Las două moştenire / Creşterea limbii româneşti / Şi-a patriei cinstire.*

Urmaşii săi nu au uitat această îndatorire. Stilul poetic face un pas înainte prin creaţia lor, mai ales cu Iancu Văcărescu, un mare sprijinitor al teatrului, al traducerilor, al dezvoltării limbii literare. *Prologul* său, rostit *La deschiderea teatrului, intîiaşi dată în Bucureşti, în anul 1819,* vorbea despre rolul important al scenei în viaţa culturală şi despre importanţa cultivării limbii prin teatru : *În el năravuri îndreptaţi / Daţi ascuţiri la minte : /*

Podoabe limbii noastre dați / Cu românești cuvinte. Testamentul lui Ienăchiță nu a fost deci uitat.

Evoluția vieții politice și culturale spre orizonturi noi de libertate și de creație a impus limbii literare sarcini noi, îmbogățirea lexicului ei cu elemente noi, receptarea și asimilarea unui mare număr de neologisme, apropierea tot mai mare de cultura țărilor romanice și îmbinarea mai armonioasă a frazei, amploarea nouă a stilului poetic. Văcărești, Mumuleanu, Conachi vor discuta problemele limbii din acest punct de vedere complex, preocupați și de valorile metaforice ale cuvintelor și ale construcțiilor. Pentru prima dată în literatura noastră se abordează chestiuni de stilistică poetică în cadrul discuțiilor despre dezvoltarea generală a limbii literare. În același timp, apar cărți de știință în care terminologia era nouă. Gh. Lazăr, prin școala lui, a dat un mare impuls dezvoltării culturii în limba națională și implicit limbii, care trebuie să se acomodeze la realitățile noi. În documentele vremii întîlnim bogăția elementelor noi introduse în limbă, necesare modernizării culturii românești.

Înștiințarea lui Gh. Lazăr, adresată în 1818 tinerimii „de toată cinstea vrednică", pune accent pe nevoia asimilării de cunoștințe noi în domeniul matematicii, geodeziei (!), geografiei etc., fără a uita de predarea ortografiei, a cititului „desăvîrșit", a gramaticii „desăvîrșit cu sintaxu dimpreună" — fapt esențial pentru cultura tineretului intelectual. Este pentru prima dată că studiul limbii pătrunde în școli și asigură procesul creșterii interesului față de cultură și față de limba literară.

Cît de stringentă era confruntarea dintre tradiție și inovație în limbă se poate vedea din *Însemnare a călătoriei mele,* în care Dinicu Golescu se arăta sincer îndurerat că civilizația europeană, atît de înfloritoare în țările apusene, nu ajunsese încă la noi și nici limba nu dispunea de suficiente elemente lexicale pentru a descrie amănuntele impresionante care rețineau atenția unui patriot, adept al filozofiei luminilor. Fratele său, Iordache, termină în 1832 o gramatică, pe care o publică însă abia în 1840, cu titlul: *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești,* în care include un capitol de stilistică, cu unele exemplificări și explicații originale, ca, de exemplu, prezentarea metaforei după Quintilian, dar exemplificată prin proverbe. În altă lucrare, un „dicsioner" al limbii române, numit *Condica limbei românești,* în 7 volume mari, scriitorul introduce numeroase neologisme, multe folosite pentru prima oară în limba noastră, explică unii termeni regionali, din folclor, din scrierile vechi. Problemele limbii literare erau, așadar, analizate aprofundat și multilateral, cu un scop practic evident: asimilarea și lămurirea elementelor necesare unei comunicări complexe, îmbogățirea vocabularului și precizarea gramaticii și a stilurilor limbii.

Ienăchiță Văcărescu

OBSERVAȚII SAU BĂGĂRI DE SEAMĂ ASUPRA REGULILOR ȘI ORÎNDUIELILOR GRAMATICEI ROMÂNEȘTI (1787)

... Ar fi lucru dă mirare, și poate îl socoti fieștecine, cum în vreme de 1601 ani nu să află vreun om ca să grijască să coprinză starea limbii prin mijlocul a vreunii gramatici și să adune terminii filozofiii prin vreun dicțio-

nar, ca să poată tălmăci cu înlesnire cărţile de ştienţă în limba rumânească şi să nu mai puie în osteneală pă lăcuitorii acestor eparhii ce vor pohti să fie ştiutori dă ştienţe şi filozofie, ca să înveţe altă limbă străină, întru care să le afle acestea . . .

Dă aceea şi cugetînd să aduc şi această limbă a noastră în sistemă grămăticească după starea ce să află acum şi socotind că au a nu fire sau pierzania ei cea din ceput, dîn eparhia sfinţeniei tale s-au zămislit, iubirei tale de Dumnezeu să cuvine să o hărăzesc, ca iarăşi într-acea eparhie zămislindu-se, dă acolo să i se facă şi naşterea şi creşterea în celelalte părţi, precum şi a ne fire după dreptate şi cuviinţă.

Înţelepte părinte ! Am ostenit ostenind şi am obosit străduindu-mă, nu ca să fac Gramatică, ci numai *Băgări de seamă* asupra Gramaticei a limbii noastre. Un dumnezeiesc părinte şi dascăl bisericesc mi-au spus întru această trudă cu a mă face vinovat cînd nu voi face un bine ce aş putea, întocmai ca cum aş fi făcut răul ce este văzut. Un filozof latin mi-au dat în tot momentul inemă şi coragiu zicîndu-mi : *nici un lucru nu iaste cu greu a să birui dă către lucrarea îndeşită şi cu tărie şi dă către silinţa cea cu scumpătate.* Dă cîte ori am luat condeiul să scriu, de atîtea ori am şi hotărît să mă părăsesc de această epihirimă grea. Şi după ce am sosit la această stare, nu poci iarăşi să numesc Gramatică această alcătuire, fără dă numai Băgări de seamă asupra idiotismii limbii noastre spre regulile gramaticeşti ; dă am a cădea în vină căci am făcut, un om plin de amathie şi neştiinţă, această îndrăzneală să scoţ acest fel dă carte în vedeală, învinovăţirea-mi iaste iubirea patriei, a vecinătăţii şi a rumânilor ce vorbesc cu această limbă şi sînt gata să-mi iau de la aceştia pedeapsa după vina mea. Să nu se mire sfinţenia ta dă această propunere şi să o socotească doar ca un ritorism. Te încredinţez că însuşi simpatrioţii mii vor să-mi găsească la această alcătuire metahne şi greşăli ; cînd însă ? După ce se vor face dintr-acestea destoinici, şi să-i învrednicească Dumnezeu prin blagosloveniile sfinţiei tale. Şi atunci le voi da pă un filozof latin să le răspunză că *arhistratigul se înpărtăşează de slava ce dobîndesc ostaşii lui biruind ;* iar şi dă nu vor vrea să-l auză şi vor pohti ca să priimesc a fi biruit, la toate sufletul mieu să mulţumeşte. Şi, dă am greşeală, ea va desfăima şi firea şi un filozof grec dîn cei vechi, care m-au învăţat să mor pentru patrie . . .

Şi eu iarăşi mă aflu în osîrdie ca să aduc, de voi avea viaţă, şi un *Dicţionar* la vedere ; iar dă nu mă voi învrednici, las clironomi şi pă fiii mei cei trupeşti şi pă fiii mei cei gramaticeşti ca să clironomisească dragostea, rîvna şi silinţa mea cea pentru binele, cinstea şi folosul simpatrioţilor şi a patriei. 1787, ianuarie

Bianu-Hodoş, *Bibliografia românească veche,* vol. II, 1910, p. 320—321.

B. P. Mumuleanu

PRECUVÎNTARE LA CARACTERURI (1825)

... Vremea este să lăsăm toate neputințele și pricinuirile ce au fost pînă acuma în neamul nostru ; să lăsăm vorbile și defăimările iubitorilor de întunerec ce zic că limba noastră nu să poată aduce la desăvîrșire. Îndestul ne-au pătat prin amăgiri răi bîrfitori și noi, beți de amăgirea lor, uitasem că noi avem limbă și că sîntem neam. Necunoștința limbii ne-au făcut să uităm datoriile naționale și să fim neutri. Să rădicăm dar boala de pre ochii noștri, să vedem dăzvolt folosul ce au căpătat celelalte neamuri prin cultivarea limbilor lor. Nimic să nu proprească sărăcia limbii noastre, căci maica ei latina este izvorul de unde s-adapă toate limbile Evropii și orice idei și ziceri ne-ar lipsi, nici să ne rușinăm a o lua, nici să ne sfiim, zicînd că nu e rumânească, că vremea le va face cunoscute deobște în neam. Eu nu dau sfaturi, nici nu zic să lăsăm de tot limbile cele străine, căci aceasta ar fi o nebunie nesocotită a mea, dar mai întîi trebuie să învățăm gramatica și științele în limba noastră, precum toate neamurile, și apoi să învățăm limbi străine cît de multe, că atunci ne vom folosi mai bine dintr-însele, iar nu copilăria noastră să o pierdem p-o gramatică și în urmă cînd vreame nu ne mai rămîne, să ne apucăm de știință. Copilul are trebuință numai a citi în limba sa și în urmă intră în gramatică și-n științe, căci limba o știe, iar nu-și pierde vremea cea mai scumpă a sa să învețe limbi moarte și ziceri ca papagalul, precum obișnuiesc unii că învață franțozește numai ca să zică „bonjur" și „je vu saliu", iar nu ca să înțeleagă pe autorii și poeții cei mari și ca să zică oamenii că știu franțozește iar nu ca să se folosească. Unii ca aceștia niciodată nu umblă după folosuri, ci după vînturi și capriții ; cum pot conjuga un verb și cunoaște glasurile muzicii și doao-trei note să socotesc învățați ; încă mulți din cei ce știu ceva, împutîndu-li-să de alții că nu ostenesc pentru neam, să îndreptează cu sărăciia limbii, alții iar să căznesc să arate tot cu o zicere rumânească mai multe idei, lucru care nu să poate iar nu cum n-avem o zicere s-o luăm latinească sau grecească, ci vrem să fim noi mai presus decît franțezii. Nu vedem că dixionerul lor e plin de cuvinte grecești și înțeleg foarte bine că scriitorii nu scriu pentru lumînărari și pentru croitori neînvățați, ci scriu pentru cei ce iubesc citirea ; d-aceea și eu am întrebuințat multe cuvinte străine și știu că mulți o să facă dispote și o să mă dăfaime, dar facă ș-împuțează-mi că sînt mulți cărora le va plăcea și părerea mea, și de mă rătăcesc eu, mă mulțumesc a mă rătăci cu Văcărescul, întîiul neamului gramatic, pentru că de ne vom ținea tot d-acestea prejudecăți, totdauna mai rău vom fi rătăciți și limba nu se va mai lucra în veac și atunci în zadar ne mai putem numi că sîntem și neam ...

București, 1825, p. 57—67.

Dinicu Golescu

ÎNSEMNARE A CĂLĂTORIEI MELE

Mulțime de istorii ale Țării Românești se află în Evropa, scrise în limbele ei, și în limba românească, dar tot de streini ; iar de vreun pămîntean al aceștii țări făcută, nu să pomenește. Acum dar, cînd și domnia este încredințată pe mîini de otcîrmuitor și domn pămîntean, măriia-sa Grigorie vvd. Ghica, cînd și școale naționale s-au așăzat, cînd și filosofia în limba românească a vorbi acuma întîi s-au început prin părintele ieromonahul Efrosin Poteca [1], profesorul filosofiii, ale căruia osîrdii ne dau foarte bune nădejdi. Cînd mulți din nobila tinerime a patriii noastre, după ce ș-au săvîrșit cursul învățăturilor în Evropa cea luminată, în patrie s-au întors, prin care putem să dobîndim și multe tălmăciri de cărți în limba națională, și mijloace spre folosul luminii, podoabă a bunelor orînduieli a patrii noastre. Vremea este a ne deștepta, ca niște bune gazde care cînd ies din casele lor adună pe seama lor și a casnicilor lor ; așa și noi : adunînd binele care din citiri de cărți bune și folositoare, care din călătorii, care din întîlniri și adunări cu oameni de neamuri luminate, să-l împărtășim compatrioților noștri și să-l sădim în pămîntul nostru, spre rodire înmulțită, ca să cîștigăm și noi de la următorii [2] noștri mulțumirile ce le aud moșii și strămoșii, cîți sau de la sine au aflat, sau de la alții au luat și ne-au lăsat vreun bine.

Ed. Gh. Popp, 1964, p. 5—6.

Nu cumva sînt puțini aceia care știu limbi streine ? Din care fieșcine în soroc de un an, cînd va hotărî, nu va putea tălmăci o cărticică, o istorie cît de mică ? nu ar putea, împărțindu-se între dumnealor cîte o slovă, doao, să ne aducă lexicoane, adunîndu-să des și spuind unul altuia socoteala sa, și chipzuindu-să toți dinpreună, și făcînd cuvinte noao care ne vor lipsi ? Și ce, vorbesc într-un zădar ? O società de zece oameni poate face mare lucru, în vreme ce nu sînt zece numai, ci sînt mulți, din care, cine va ști mai mult va scrie mai mult și mai bine, și cel ce va ști puțin va scrie puțin și mai prost ; și acela pentru a sa puțină știință, sfiială nu trebuie să aibă, căci norodul nu va răsplăti numai multă știință, ci și buna voință, buna cugetare, ce va avea fieșcare după a sa putere să slujească patriii. Căci și cel ce va aduce folos ei un bulgăre de aur, și cel ce va aduce numai cît un grăunț de mei, tot trebuie să fie cinstiți, mai mult decît cei ce în urmă vor scrie, ca niște începători al acestui sfînt lucru și ca niște înlesnitori la cei din urmă.

Eu, plecînd din Brașov, am început să scriu celea ce vedem în limba națională, și nu după zile multe, ci după puține, am fost silit să scriu în limba grecească ; căci foarte des întîmpinam vederi de lucruri ce nu le avem numite în limba națională, cum : șadîrvanul, statue, cascade și altele, pentru care ar fi trebuit să zăbovesc ceasuri, socotindu-mă de unde s-ar cuveni să

[1] Profesor de filozofie la Sfîntul Sava.
[2] Urmașii.

le întrebuințez, și așa am fost silit să las limba națională și să încep grecește. Și aceasta nu făr' de a încerca rușine, căci toți tovarășii drumași scriia fieșcare în limba sa cea națională ; și scriind și eu, m-au întrebat de este aceasta scrisoare în limba națională ? Și de nevoie am spus că este grecească, mai poftorind că în patriia noastră toți fiii nobleții obicinuiesc mai mult în limba grecească să scrie.

Dar întru acest veac, cînd stăpînirea s-au încredințat la domn pămîntean, către carele cu îndrăzneală toți putem alerga ca către un părinte, arătînd fieșcine orice bine au putut chibzui, și cînd toți sîntem siliți de a îmbrățișa toate urmările spre folosul și luminarea patriii, nu mai trebuie zăbavă, ci numaidecît îmbrățișarea luminii bine e să se puie în urmare — pentru care sînt mulți foarte destoinici, ca să lucreze fieștecare după a sa putință pentru folosul patriii și cinstea familiilor dumnealor.

Ibid., p. 89—91.

Anton Pann

Știu că osebit dintr-aceste veți găsi multe greșeli în stil, în cuvinte și mai vîrtos în pontuație, care și în tomul al cincilea să vor vedea ; fiind unele de mine, altele de jecear (zețar) adăogate a rămas neîndreptate...

Am băgat de seamă că la multe tropare fiind cuvintele în apostrofă era greu de pronunțiat și înțelesul întunecat și făcea trebuință de tîlmăcirea și desplicirea frasurilor.

De aceea, apucîndu-mă încă în anul trecut cu cea mai de aproape luare aminte, le-am îndreptat după puterea mea, păzind a nu întrebuința cuvinte scurtate în apostrofi decît prea rar și pe unde iartă idiotismul limbei. Pe care și în anul acesta protocolindu-o din cuvînt în cuvînt, cu cea mai mare băgare de seamă, și negăsind nici un tropar să ceară osebită îndreptare, o înfățișez...

Din *Scrieri literare*, ed. Albala-Fischer, vol. III, 1963, p. 269 și 290.

C. Conachi

PENTRU METAFORĂ

Metafora se numește la stihuri a potrivi lucrare străină, bunăoar zicînd *amoriul arde*, cuvîntul *arde* este metafora către *amori*, pentru că numai focului îi dat ca să arză.

Deci dar pe lîngă canoanele știute urmează la stihurile cu metafora :

a) Atît o parte cît și ceilaltă parte între lucrurile ce rudește metaforaua să nu aibă împotrivire la firea lor, căci să strică stihul, bunăoar :

Fulgerînd cu doi ochi verzi
Și sufletul îmi dezmierzi.

Cuvîntul *fulgerînd,* cu toate că este lucru strein la puterea ochilor și ar putea face o metaforă minunată, dar fiindcă nu se potrivește cu firea cuvîntului *dezmierzi,* metaforaua rămîne greșită, pentru că firea fulgerului este de a omorî, ori de a înfricoșa, iar firea cuvîntului *dezmierzi* nici una, nici alta nu cuprinde, pentru aceea mă îndatoresc a preface stihul zicînd :

Tu fulgeri cu doi ochi verzi,
Dar nu omori, ce dezmierzi . . .

căci dau a înțelege că, de vreme ce fulgeri cu ochii, trebuie să omori, dar că nu omori este iar un sămn al milostivirii tale, asemănea urmează zicînd :

Cu ochii săgeți răpezi,
Dar nu omori, ci vînezi.

b) Cuvîntul ce va mijloci într-acele două lucruri străine ce începe metaforaua trebuie să fie o urmare firească ori a unuia, ori a altuia din lucruri, căci altfeli rămîne ră(=rea) metaforaua, bunăoar :

Ochii tăi inima-mi arsă
Cu oftările ce varsă . . .

pentru că cuvîntul *oftări,* carele mijlocește între cuvîntul *ochii* și între cuvîntul *arsă,* nici este o urmare firească, nici a ochilor, nici a arderii, deci prefăcîndu-se stihul acest feli :

Ochii tăi inima-mi arsă
Cu văpaia care varsă . . .

rămîne metaforaua întreagă și negreșită, pentru că cuvîntul *văpaie* se potrivește cu cuvîntul *arsă,* fiind o urmare firească a arderii.

Asemănea urmează zicînd :

Ochii tăi inima-mi arsă
Cu lacrimile ce varsă . . .

pentru că cuvîntul *lacrămi* este o urmare firească a ochilor.

Scrieri alese, 1963, p. 25—26.

Gh. Asachi

OBSERVAȚIE FILOLOGICĂ

Limba română ce derează de la idiomele care se vorbeau în Italia antică, a început se scria cu litere latine ; ist argument a uricului ei e de agiuns spre a statornici adevărul, în lipsa altor mărturii materiale, care în cursul a mai mult de una mii de ani s-au perdut.

Întrebuirea literilor chiriliane în limba noastră datează de la introducerea creștinismului în România, făcută de slavi, apostoli a bisericei răsăritene, carii, necunoscînd scriptura latină, au adoptat în limba română litere chiriliene, precum în Polonia apostolii bisericei apusene, necunoscători de litere chiriliene, au aplicat în scrierea limbei polone litere latine, deși dupre uricul ei slav se cuvinea a se scrie cu cele chiriliane. Asămene încungiurări și un simț etnic au îndemnat aproape de un veac pe românii [de] dincolo de nunți a scrie iar limba lor cu caractere latine, însă în aplicație filologii s-au lezbinat prin diferite sisteme de ortografie, voind numai prin acele litere să se poată reproduce unile din sonurile originale a limbei, la care nu se poate agiunge prin simple litere latine, încît din asta au răsărit ortografii complicate, ce astăzi națiile cele mai civilizate cearcă în a lor limbă a le simplifica.

Spre a înlătura o asămene greotate, nimerit s-au părut a adopta în limba omână ortografia cea simplă italiană și cu oarecare mic adaos de semne u numai că ea se va putea scrie corect și a se pronunția de asămene, ci și străinii mai lesne ne vor putea ceti și înțălege scrierile noastre și prin asta ne împărtăși de a lor critică luminoasă și nepărtinită, atît de folositoare entru dezvoltarea literaturii naționale pe o cale clasică.

Scrieri literare, ed. N. A. Ursu, vol. II, 1957, p. 344—345.

CÎTEVA OBSERVAȚII FILOLOGICE

Sentimentul naționalității române, în zborul care au luat, au atras și imba, cel mai puternic a ei factor și care cere nu mai puțină cultură. Lăăm bărbaților de stat direcția politică a naționalității noastre ; dorim, însă, pre a nu degenera limba în o babilonie, ca prelucrarea ei să se facă conform u un sistem recunoscut mai rațional. Dupre părerea archeologilor, limba omână este acea rustică a romanilor, adecă contimpurană acii latine, încît mbunătățirile ce sînt neapărate a se introduce în ea se cuvine a să face din ezaurile surorei sale cultivate ; și fiindcă latina este moartă, apoi acel drit u moștenit italiană, a ei fiică. Prin urmare, cuvintele ce ni lipsesc, frazele i dicciile nouă, dupre dizvoltarea ideilor și a științelor de azi, au a se

împrumuta de la acea italiană, dîndu-li forma și terminatul românesc. Așa dar latino- și galomania să nu se întindă și asupra reformei limbei, căci din fabrică fără matrice (calup) convenită nu pot ieși decît figuri diforme, vătămătoare caracterului limbei.

Introducerea literelor latine în limba română, care noi de patruzeci ani am predicat, este o consecvență a dorinței a să apropia de cultura gintelor romane ; însă și în aceasta urmează felurite metoade, între care acel a românilor Transilvaniei ni se pare că prin adoptarea unei ortografii complicate pe conta rădăcinilor, conduce pe cetitoriul în un adevărat labirint.

După cele de mai sus expuse, fără a mai înmulți numărul ortografiilor complicate, credem că acea italiană este cea mai conformă cu pronunția română, adăugîndu-i-se cîteva modificații pentru sonurile nazale. Încît, spre a statornici uniformitatea în scriere, s-ar cuveni ca Universitatea noastră să se ocupe de apropiarea ortografiei italiene la pronuncia română și a o decreta de oficială.

De se va adopta astă ortografie atît de simplă, actele și corespondențile nu vor înfățoșa un adevărat galimatias (confuzie) ortografic, vătămător interesului public și privat.

Ibid., p. 346—347.

V. GENERAȚIA PAȘOPTISTĂ ȘI MODERNIZAREA LIMBII LITERARE

Mișcarea progresistă de la 1848 a urmărit o înnoire a vieții politice, sociale și culturale pe toate căile și a dezvoltat cu o putere spirituală impresionantă inițiative, dezbateri, programe de luptă, menite să dea poporului posibilitatea de a-și manifesta mai liber forțele creatoare, resursele muncii și ale invenției, care aveau să stea la temelia civilizației viitoare. Ideologia pașoptistă a avut o influență decisivă asupra modernizării literaturii și a limbii române. Influența pozitivă a curentelor culturale răspîndite în Europa, romantismul mai ales, care a stimulat imaginația, voința și sentimentul descătușării de orice constrîngeri, de orice prejudecăți și apăsări, cerea un limbaj adecvat, termeni noi, un stil nuanțat, de unde și construcțiile îndrăznețe, metafora neașteptată, hiperbola nelimitată. Materia veche a limbii este frămîntată cu vigoare și dicționarul se umple cu neologisme de tot felul, impuse de varietatea tematică și de manifestarea, mai liberă decît oricînd în trecut, a personalității în arena luptelor și în ansamblul creației literare. Patetic, dar realist, în limitele istorice ale mișcării progresiste din jurul anului 1848, îndemnul lui Heliade rezumă o stare de spirit și tendințele fundamentale ale înnoirii necesare: „Ocupați-vă, vorbiți și scrieți, junilor, de limba națională; ocupați-vă a o studia și a o cultiva, — și a cultiva o limbă va să zică a scrie într-însa despre toate științele și artele, despre toate epocile și toți populii. Limba singură unește, întărește și define națiunea; ocupați-vă de dînsa mai-nainte de toate, și nu veți face prin aceasta decît cea mai fundamentală politică, veți pune fundamentele naționalității" (*Echilibrul între anthitesi*). Evident că Heliade se exprima oarecum în hiperbole și a exagerat rolul limbii în definirea națiunii, pentru că nu este, cum se știe, acesta singurul factor definitoriu. Dar epoca mișcării revoluționare era străbătută de astfel de accente patetice. Le găsim și la un autor mai echilibrat, la Alecsandri, în altă direcție însă, pline de semnificație pentru convingerile generației pașoptiste, pentru riscurile luptei lor patriotice. Eroul lui Alecsandri din *Boieri și ciocoi*, Radu, rostește acest monolog, în care recunoaștem confesiunea poetului patriot: „Crima de a spune adevărul! Crima de a-și simți inima revoltîndu-se în fața abuzului! Crima de a cere dreptate deopotrivă pentru toți, fie mari, fie mici, tari sau nemernici, avuți sau săraci. Într-un cuvînt, crima de a visa pentru omenire o soartă mai omenească, și pentru patrie o soartă mai

fericită, demnă, independentă! Iaca crima de care sînt acuzat și care negreșit mă va arunca-ntr-o zi pe calea exilului".

Tineretul studios, în contact nemijlocit cu centrele apusene de veche tradiție literară a simțit și a exprimat în scrieri literare originale și în presa tot mai larg răspîndită ideile noi ale veacului și aspirațiile legitime la libertate și cultură. Dovadă că problemele limbii formau o preocupare esențială a scriitorilor din această generație este opera lui Alecu Russo ca teorie a dezvoltării lingvistice, a cultivării stilurilor, și creația dramatică a lui Alecsandri, care a combătut pe calea comediei direcțiile nesănătoase ale evoluției limbii literare. Teorie și practică, orientate în sens critic, mulțime de observații constructive despre căile perfecționării limbii, o vastă arenă de afirmări și controverse, toate au constituit fermentul inovator pentru literatura și limba română modernă. După ani de muncă și de luptă, Alecsandri putea constata cu satisfacție: „Am avut fericirea să distrug multe prejudecăți înrădăcinate, să biciuesc multe defecte, să îndrum teatrul nostru pe adevărata cale națională și să dovedesc că limba noastră se potrivește admirabil și pentru comedie, și pentru muzică".

Scriitorii generației pașoptiste, animați de idei progresiste, au manifestat o complexitate de preocupări, care, înainte de toate, a dus la o împletire organică dintre tradiție și inovație, fapt remarcabil în fondul și limba scrierilor lor. Ei au avut curajul să privească înainte și să lupte energic pentru progres, dar au valorificat cu inspirație și patriotism tezaurul istoric al culturii și al limbii populare. De aceea, nu este exagerat să se vorbească la această generație revoluționară de un curent istoric și popular estetic.[2]

Vocabularul limbii s-a îmbogățit nu numai prin achizițiile neologismelor necesare, ci și prin dezvoltarea sistemului de sensuri figurate ale vechilor cuvinte, căci prin creația inspirată a scriitorilor cîmpul semantic vechi este depășit și valorile latente ale cuvintelor sînt scoase la lumină, ca un izvor nesecat de înnoire lăuntrică a cuvintelor comune. Normele limbii au început să se fixeze prin intervenția directă a scriitorilor filologi. O caracteristică de căpetenie a acestei generații este pasiunea pentru problemele concrete ale cultivării limbii prin normarea ei, continuînd astfel activitatea *Școlii ardelene,* prin dezvoltarea stilurilor limbii literare. Punctul central de orientare a fost limba vorbită, adică realitatea graiului obștesc; pe acesta l-au ridicat la valori noi de expresie și de corectitudine gramaticală. Fără a scrie o gramatică normativă, scriitorii de seamă au oglindit în opera lor bogăția, sistemul, tendințele și originalitatea limbii române literare. Tudor Vianu ne-a lăsat într-o pagină sintetică aspectele progresului în limba acestei epoci: „În această luptă se simțea nevoia ajutorului unei culturi mai înalte, mai cu seamă de ajutorul culturii popoarelor în care burghezia zdrobise feudalismul și luase în mîini frînele puterii politice. Oglindirea în limba literară a acestor tendințe va determina principalele direcții ale dezvoltării ei în secolul al XIX-lea, și anume: 1. eliminarea turcismelor și grecismelor, ca expresie a feudalismului înaintaș, 2. introducerea neologismelor corespunzătoare noilor acțiuni ale unei culturi superioare, 3. fixarea formelor, adică asigurarea unui nivel al corectitudinii în vorbire, 4. apropierea limbii literare de limba poporului, corespunzătoare aspirației către forme naționale de viață".[3]

---

[1] *Scrisori, însemnări,* 1964, p. 154.

[2] P. V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* p. 143 și urm.

[3] Tudor Vianu, *Probleme de stil și artă literară,* 1955, p. 184.

Mai trebuie să remarcăm un fapt deosebit: ritmul înnoirilor a fost extrem de rapid și el a cuprins și aspectul estetic al limbii literare, în sensul că, așa cum gîndise încă I. Budai-Deleanu, limba este pentru scriitori un instrument de comunicare, dar și o parte integrantă a artei lor, un instrument estetic care se adresează deopotrivă gîndului și sensibilității pentru a le înnobila.

Ion Heliade Rădulescu

GRAMATICA ROMÂNEASCĂ

Din *Prefață*

... Meșteșugul scrierii este aflat ca să ne înțelegem și cu cei ce nu sînt le față cu noi. De multe ori însă scrierea cea nedesăvîrșită a pricinuit confuzie și neînțelegere, care a stat cea dintîi pricină de a se pune regulile ortografiii: tot ce aduce neînțelegere trebuiește lămurit. Și aceasta a făcut să se nască atîtea semne ale prosodiii și ale punctuațiii. Dar fiește limbă și are ortografia sa, și aceea a stătut mai norocită, care s-a supus la mai puține reguli. Puntuația numai a stătut și este tot aceea la toate limbile, pentru că oamenii tot într-un fel se gîndesc și mișcările și opririle lor în vorbire sînt tot acelea. Cel mai delicat și cu gîndire lucru în ortografie, și care face cinste duhului omenesc, este puntuația; ea desparte și face chiare judecățile noastre, arată șirul și relația lor și ne face și să înțelegem, și să le facem înțeleși în scrierile noastre; și ea singură împlinește sfîrșitul pentru care s-au aflat regulile ortografiii, mai vîrtos în limbile cele vii. Toate celelalte nu sînt decît o pedanterie și o lipsă în gîndul și duhul omenesc, adică un semn de necunoștință a folosului și sfîrșitului ortografiii. Frații noștri italieni, foarte înțelepți și gînditori, au cunoscut ce le este de lipsă și care sînt roadele pedantismului într-această materie; pre dînșii și drumul păsirii întru cunoștinți al duhului omenesc trebuie să urmăm și noi. Aici îndrăznesc a vorbi pentru frații noștri din Transilvania și Banat, carii sînt vrednici de toată lauda pentru ostenelile și silința ce pun pentru literatura umânească. Pentru ortografia, însă, care voiesc să o întruducă, scriind cu literile latinești, bine ar fi fost să urmeze duhului italienesc, adică a scri după cum vorbim; și să nu se ia după ortografia franceză și englezească, are păzește derivația zicerilor [1], care este născută în veacurile sholasticismului, și de care chiar singuri acum ar voi să se scuture. Un meșteșug care voiesc să rămîie păstrat numai pentru cei ce vor avea norocire să știe latinește, și fără nici un folos așa de mare încît să stea în cumpănă cu greutatea și neînlesnirea. Cel ce cunoaște limba latinească știe că zicerea *timpŭ* vine de la *tempus*, sau de va scrisă *timpu*, sau de va scrisă *tempu*; asemenea

[1] Ortografie etimologică.

primăvara este cunoscută de unde vine, sau de va fi scrisă *prima-vera*, sau de va fi scrisă *prima-vara* ș. c. l. Pentru cel ce nu cunoaște limba latinească este în zadar oricum vor fi scrise zicerile, căci mijlocul scrierii nu poate să-l facă să cunoască izvorul, cînd el niciodată n-a fost acolo. Așadară pentru ce să nu scrim după cum pronunțiem, cînd scrim pentru cei carii trăiesc, iar nu pentru cei morți? Romanii, strămoșii noștri, scria după cum pronunția: Ciceron, Virgilie și ceilalți autori nu au scris faptele lor pentru romanii ce au trăit pre vremea lui Romul și Brut, ci pentru contimporani săi. Asemenea și noi nu scrim pentru strămoșii noștri, pe carii i-a adus marele Traian aci, ci pentru contimporanii noștri, și nu trebuie să-i căznim și să-i muncim atîta pînă să ne înțeleagă, și să le luăm dreptul de a-și scr limba, rămînind pe seama numai celor ce știu latinește și celor ce în toată viața lor vor sta cu dicsionerul în mînă.

*

... Acuma fie o pace și înceteze disputa, ca să vorbim pentru grămatică și limba rumânească. Limba este mijlocul prin care ne arătăm ideile și cuge tările noastre; acela ce cunoaște și știe mai multe lucruri, a aceluia limb este și mai bogată de vorbe, și mai plăcută. Pruncul, cînd este în brațel și la pieptul maicii sale, alte vorbe și numiri nu știe, decît numai a lucrurilo ce sînt pre lîngă dînsul în casă; știe să zică: *mamă, tată, papă, apă* ș. c. l După ce se mai mărește și începe a vedea și a cunoaște și lucrurile de pri curte, începe a învăța și numirile cu care se numesc acele lucruri, și limb lui mai crește și se mai înmulțește. Cînd se adună cu cei deopotrivă cu dîn sul, acolo învață alte vorbe care nu le știa; ale jocurilor și ale jucăriilor cînd merge la școală, acolo iarăși învață alte numiri ale lucrurilor ce acum poate le vede întîi; după ce vine în vîrstă și începe a învăța sau un mește șug, sau o știință cu care să trăiască în lume, aci dimpreună cu lucruril iarăși mai învață și alte numiri care pînă acum nu le știa, cu toate că era î limba sa, și așa, cu cît crește și vede mai multe lucruri și se adună cu lume mai mult, cu atîta limba lui se mai înfrumusețează și se desăvîrșaște Merge la plugar și vede alte instrumente și alte numiri; merge la lemna asemenea; merge la zidar, la fierar, la croitor, la cojocar, la cizmar, aseme nea ș. c. l. Va să zică, dară, că fieștecare meșteșug și știință își are num rile și termenii săi. Noi rumânii, pentru cîte meșteșuguri au fost între nc pînă acum și pentru cîte idei și cunoștinți am avut, am avut asemenea numirile lor, sau din limba noastră făcute, sau împrumutate de la acei carii întîiași dată s-au arătat între noi cu acel meșteșug. Acuma să punei că rumânul va să vorbească de grămatică, de retorică, de poezie, de geogra fie, de istorie, de filozofie, de matematică, de legi, de teologie, de medicin ș. c. l.; toate meșteșugurile și științile acestea își au numirile și termin lor deosibiți fieștecare; urmează dară ca, cînd va învăța rumânul grămatic să învețe asemenea și termenii sau limba ei, și așa și celelalte științi. Negr șit că va găsi într-însele vorbe și numiri pe care în limba familieră nu le-

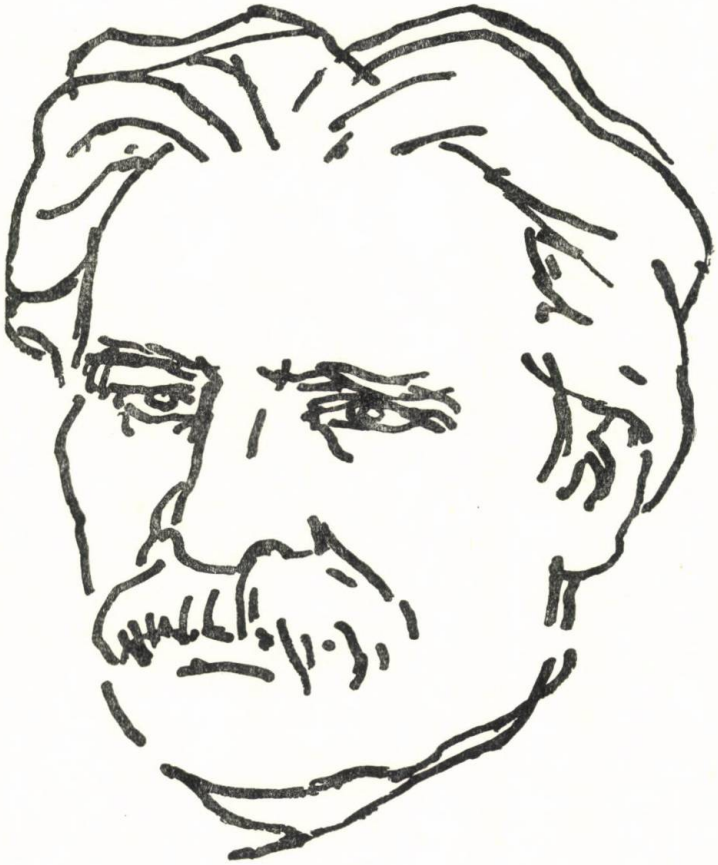

găsit ; apoi poate o să zică : de unde sînt vorbele acestea, că nu sînt rumânești ? Sînt de acolo de unde este toată limba noastră, de unde sînt zicerile *om, cap, ochi, ureche, nas, gură, dinte, limbă, barbă, braț, mînă, deget* ș. c. l., *pîine, apă, vin, făină* ș. c. l. Cum poate zice pentru termenii știinților că nu sînt rumânești, asemenea poate zice și pentru zicerile aceste familiere tot așa, pînă cînd se va lepăda rumânul de toată limba sa, rămîind cu buzele umflate, după vorba de obște ; ș-apoi pe care să îmbrățoșeze ?

Fiește care limbă, cînd a început să se cultiveze, a avut trebuință de numiri nouă, pe care sau și le-a făcut de la sine, sau s-a împrumutat măcar de unde, și mai vîrtos de acolo de unde au văzut că este izvorul știinților și al meșteșugurilor : grecii s-au împrumutat de la fenicieni, eghipțieni, arapi, asirieni ș. c. l., de acolo de unde și învăța științile și meșteșugurile ; romanii de la greci ; cestelalte nații ale Europii de la romani, și de la greci acelea care s-au împrumutat și romanii. Noi asemenea o să urmăm, și mai vîrtos cînd avem de unde. Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră moștenire, și de la surorile noastre partea ce ni se cuvine.

Noi, cînd auzim cîte una din vorbele degenerate grecești, pe care chiar grecii le urăsc, precum : *catadecsesc, mehatiriesc, pliroforiesc, plicsis, stenahorie, sintrofie, ipolipsis, arhonta, chiramu, ipochimen* ș. c. l., ni se pare că curge miere, miroase omul acela a simțitor și a politicos ; iar cînd auzim : *fras, problemă, emblemă, abis, enigmă, sistemă, haos, atom, imn, fas, eclips, ecliptică* ș. c. l., care sînt asemenea grecești, dar trebuincioase, ni se par streine și neînțelese, și zicem că sînt *anoste.*

Trebuie să ne împrumutăm, dar trebuie foarte bine să băgăm de seamă să nu pătimim ca neguțătorii aceia carii nu își iau bine măsurile și rămîn bancruți (mofluzi). Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie și de acolo de unde trebuie, și cum trebuie. Unii nu voiesc nicidecum să se împrumute și fac vorbe nouă rumânești : *cuvintelnic* (dicsioner), *cuvintelnică* (loghică), *prestentindere* (epitas), *ascuțitapăsat* (oxiton), *nempărțit* (atom, individ), *asuprăgrăit* (predicat), *amiazăziesc* (meridian) ș. c. l. ; alții se împrumută de unde le vine și cum le vine : de iau o vorbă grecească, o pun întreagă grecească, precum *patriotismos, enθusiasmos, cliros* ș. c. l. ; de iau de la francezi, o pun întreagă franțozească, precum : *nație, ocazion, comision* ș. c. l. ; de iau de la latinește, le pun întregi latinești, precum : *privileghium, coleghium, cendrum, punctum* ș. c. l. ; de iau de la italieni, asemenea, precum : *soțieta, liberta, cvalita* ș. c. l. Vorbele streine trebuie să se înfățoșeze în haine rumânești și cu mască de rumân înaintea noastră. Romanii, strămoșii noștri, de au primit vorbe streine, le-au dat tiparul limbii lor ; ei nu zic *patriotismos, enθusiasmos, cliros* ș. c. l., ci *patriotismus, entusiasmus, clerus.* Francezii asemenea nu zic *gheografia, energhia, chentron,* ci *jeografi, enerji, santr,* precum și italienii *geografia, energia, centro.* Asemenea și noi, de vom voi să rumânim zicerile aceste toate de sus, trebuie să zicem *patrio-*

tism, entusiasm, cler [1], *nație, ocazie, comisie, geografie, energie, centru, punt, soțietate, libertate, cualitate, privileghiu, coleghiu,* sau mai bine *privilegiu, colegiu,* după geniul și natura limbii.

Tot în materia pentru împrumutare intră și acest paradox : noi cînd luăm cîte un verb din latinește sau de altundeva să-l conjugăm, fieștecare loc și țară are cîte o stravaganță, după vecinii și conlăcuitorii săi. Rumânii din Țara Rumânească, avînd pînă acum a face cu grecii, ne-am învățat să *sisiim* și să *pipiriim* ; rumânii din Transilvania, Bănat și Bucovina, auzind iară totdauna limbi mai tari și mai aspre, s-au învățat să *ururuiască* și să *ălu-iască* ; adică cînd luăm verburile *formare, recomandare, repetire, pretendere, descriere,* cei din Țara Rumânească zicem *formalisesc, recomandarisesc, repetirisesc, pretenderisesc* ; cei din Transilvania, Banat și Bucovina zicem *formăluiesc, recomăndăluiesc, repetiruiesc, pretendăluiesc, describăluiesc* ș. c. l. Nu băgăm seama să vedem fieștecare verb de ce conjugare este și cum se conjugă ; nu ne uităm că verburile *formare, recomandare* sînt de a I-a conj. și că trebuie a se zice așa : infinitivul, *a forma* și *formare* ; partiți-pia trecută, *format* ; pe urmă prezentul la înmulțit, *formăm,* și la singurit, *form, formi, formă ; recomand, recomanzi, recomandă* sau *formez, recomandez,* după cum avem și alte verburi de la I-a conj. *lucrez, înființez* ș. c. l. Asemenea și verbul *repetire* este de a II-a conj. și face *a repeti* și *repetire* ; *repetit, repetim,* și prezentul la singurit *repetesc, repetești, repetește* ; și așa, tot după raționamentul acesta, *pretendere* sau *pretindere* și *descriere* fac : *pretend, pretenzi, pretende,* sau, mai rumânește, *pretinz, pretinzi, pretinde* ; *descriu, descrii, descrie* ș. c. l.

Trebuie a se cerceta și a se învăța limba rumânească și geniul său, și pentru aceasta este destul o băgare de seamă luminată și fără prejudicăți, și un paralelism al limbilor ce au relație cu dînsa. Ea a început a se cerceta încă din veacul trecut, și grămătici s-au făcut de mulți simțitori bărbați, carii au cunoscut-o și au știut să o prețuiască. [2]

---

[1] Latinii la κλῆρος au făcut pe *η, e* și pe *o, u,* după firea limbii lor ; noi, după firea limbii noastre, lepădăm pe *s* de la sfîrșit și zicem *clerŭ*; și pentru aceasta sînt vrednici de admirare mai cu seamă rumânii de la Blaj, carii poci zice că trebuie să fie cei mai literați și în limba latinească, și în cea românească, după școlile ce au ; și această zicere nu numai că nu o cunosc că nu trebuie a se zice după firea limbii grecești, *cliros,* făcînd un barbarism, ci fac și dispută că trebuie să se zică așa (*n. a*).

[2] Pînă acum, știute, zece grămătici s-au văzut afară asupra limbii rumânești, care sînt acestea :

1-a. Grămatica cu litere latinești a vrednicului de pomenire părintelui ieromonahului Samuil Clain, tipărită la Viena la anul 1780. Acest bărbat a cunoscut și a scris foarte bine limba rumânească.

2-a. A marelui ban Ioan Văcărescul, tipărită în Episcopia Rîmnecului la anul 1787, și a urmă la Viena. Acesta a stătut cel dintîi în Țara Românească ce a dăschis drumul rumânilor spre cultura limbii și pe urmă a lăsat ca o datorie fiilor și nepoților săi cercetarea și îndreptarea limbii ; scumpă trebuie să fie pomenirea lui la toți rumânii.

3-a. A d. Ioan Molnar, doctorul de ochi, tipărită rumânește cu nemțește la Viena în anul 1788 ; această grămatică pînă acum s-a dat de trei ori la tipar.

4-a. A sfinției sale părintelui protopopul și directorul școalelor rumânești neunite din Transilvania, Radu Tempian, tipărită la Sibii la anul 1797.

Dar ca să se desăvîrșească grămatica rumânească, n-au fost destul ca să fie făcute aceste grămătici ; era de trebuință și de nevoie ca să se puie și în lucrare, dîndu-se în mîinile copiilor prin școli, și învățătorii cu ei dimpreună asupra acestor grămătici să facă analisul limbii grămăticește, cît și loghicește. Și încît pentru aceasta Bucureștii se pot făli, pentru că încă de la anul 1816 s-a deschis aci școală românească în care să se învețe grămatica și științile în limba românească, unde cel dintîi profesor care a aruncat într-însa cele dintîi seminți spre luminarea românilor a stătut fericitul arhidiaconul și doctorul în teologie și legi Gheorghie Lazăr, a căruia pomenire trebuie să fie de mult preț la toți românii. El aci a început a croi muzelor haine românești și a învăța matematica și filozofia în limba patriii, la anul de sus numit pînă la 1822. Într-această școală și-a luat începutul și această grămatică și s-a pus în lucrare.

Dar limba românească acum pîșaște către desăvîrșire, și pentru cultura ei se ostenesc atîția bărbați ; dumnealui marele vornic Gheorghie Golescu gătește asemenea o grămatică și un dicsioner românesc [1], prin a cărora dare în tipar va mai pîși limba încă cîteva trepte către desăvîrșire ; dumnealui marele logofăt Iancu Văcărăscu are încă o grămatică românească cu litere latinești gata, în care zice că „prin litere se naște literatura, iar de la slove să n-aștepte cineva decît numai slovnire". Acest credincios cercetător și cultivator al limbii și Anacreon [2] românesc are asemenea și destule și mult prețuite poezii, prin care limba românească a cîștigat aripi și zboară dimpreună cu fantasia ; pagubă numai că nu le dă la tipar, ca să arate tutulor cît poate și limba românească, și să bucure pre toți românii prin cîntările

---

5-a. A d. revizorului c. c. tipografii din Buda, Gheorghie Șincai, tipărită cu litere latinești în Buda la anul 1805.

6-a. A d. Anton de Marki, directorul școalelor naționale din Bucovina, tipărită românește cu nemțește în Cernovici la anul 1810.

7-a. A d. Mihail Boiagi, profesorul de limba grecească nouă în Viena. Această grămatică este pentru limba macedono-românească, tipărită cu litere latinești în Viena la anu 1813.

8-a. A d. Constandin Diaconovici Loga, profesorul școalelor preparande românești dir Arad, tipărită în Buda la anul 1822.

9-a. A d. Andreas Klimens, tipărită la Buda românești la anul 1823.

10-a. A d. Ioan Alexi, teologul absolut, tipărită la Viena cu litere latinești la anul 1826 Fericitul d. protopopul Petru Maior nimic n-a uitat din cîte se aduc la luminarea ș cinstea românilor, și a scris și pentru ortografia românească cu litere latinești, unde are ș un dialog pentru începutul limbii românești. Vezi Dicsionerul ce s-a dat în Buda la anu 1825.

Vrednice de toată lauda sînt sfaturile pentru cum să se îndrepteze limba românească ale d... Iorgovici, tipărite la Buda în veacul trecut.

Poate să fie și alți bărbați carii au lucrat asupra grămăticii românești și nu ne sîn cunoscuți din pricina lipsii unei gazete românești, ce va fi poate vremea a se introduc între noi (*n. a.*).

[1] E vorba de Iordache Golescu, a cărui gramatică, *Băgări de seamă asupra canoanelo grămăticești,* s-a publicat la 1840, și al cărui dicționar, *Condica limbei românești,* a rămas în manuscris.

[2] Vestit poet grec (560—478 î.e.n.).

sale cele dulci, vesele, tinere și viteze ca el însuși. De nu le va da afară, sînt silit a îi spune că o să i le fur și o să i le dau eu la lumină.

Dar ca să se desăvîrșească limba și mai bine și ca să se hotărască o dată cum să rămîie termenii cei noi, aceasta nu se va putea pînă cînd nu se va întocmi o academie de cîțiva bărbați, a căror treabă să fie numai literatura românească, carii cu vremea vor pune în regulă și vor desăvîrși limba prin facerea unui dicsioner. Dicsionere ne trebuiesc, și mai vîrtos deocamdată pentru înlesnirea traducțiilor, precum latinește cu românește, franțozește cu românește, italienește, grecește, nemțește cu românește. Lucreze care cum poate și înlesnească-se traducțiile ; traducțiile cele bune înfrumusețează și nobilește limba ; prin ele intră în limbă toate frasurile și mijloacele de vorbire cele mai frumoase a deosebiților autori vestiți și, îmbrățoșîndu-le, le face ale sale ; apoi, în sfîrșit, se poate face și un dicsioner românește cu românește.

Incît pentru dicsionere, trebuie a aduce înainte nepregetătoarea osteneală a celor ce au început și au lucrat asupra aceștii materii. Mulți și mai demult s-au ostenit spre facerea unui dicsioner românesc, dar cel dintîi ce s-au văzut la lumină este cel ce s-a dat în Cluș [1] în două tomuri la anul 1821, și al doilea cel ce s-a dat la Buda într-un tom, la anul 1825.

Dea Domnul ca să sporească rîvna culturii între rumâni și să înceteze toate împrotivirile ; coboare-se pacea și fericirea cerului preste mult suferitoarea noastră patrie ; fie lacrămile și necazurile ei cele îndelungate și pline de dăznădăjduire auzite la cer și vază de acolo mîngîiere ; împărățească sfînta unire în brațele ei cele ostenite, și dreptatea însoțască toate pasurile și săvîrșirile rumânilor, ca să fie ei toți frați și toți să se bucure de drepturile pămîntului lor celui blagoslovit ! Fie ! fie ! fie !

Pagini alese, ed. I. Oana-Vl. Drimba, 1961, p. 162—164 ; 169—174.

SCRISOARE CĂTRE C. NEGRUZZI

... Pînă a nu intra a-mi da și cu părerea la cîte cu dreptate mă întrebi, voi să vă arăt că o limbă cu cît se lucrează, cu atîta se cultivă, se regulează și se desăvîrșește, legiuindu-se fiecare termin și fiecare fras cum să se zică și cum să se scrie. Prin urmare, cînd am început eu să scriu limba noastră, mai întîi mi-am croit o sistemă potrivită, după a mea părere, pe natura și însușirile ei. Mai întîi am scris-o foarte urît, ca fiecare începător, fără model, fără ajutor, fără tovarăș care să-mi sprijine părerea în părerea lumei. Singur a trebuit să mă lupt cu prejudețele și obiceiurile care de multe ori trebuie să le respecteze cineva, căci și de sînt mai totdauna nedrepte, dar sînt bătrîne, sînt înrădăcinate și sînt puternice ! Pretutindenea la început poate să mă

[1] Cluj.

vază cineva un scriitor care se încearcă, care încă nu are esperiență și prin a căruia pană abia trecuseră cîteva vorbe și frase ale limbei întregi ; totdauna însă m-am silit să nu ies din sistema mea. De multe ori iară un scriitor încercat poate să mă vază că scriind am vrut să fiu înțeles și, prin urmare, am respectat vorbele și frasele cele obicinuite sub forma în care se afla, care, deși vițioase, însă da să înțeleagă cititorului aceea ce gîndea scriitorul.

Sistema mea a fost ca să poată cineva aduce limba în stare, pe cît se poate, a exprima tot ce se gîndește, fie în materie fizică, fie morală, politică sau religioasă. Pe drumul acesta am vrut să am de povață, de se va putea, dreptul-cuvînt, armonia și energia și sau pe cîte trele să întrebuințez deodată, sau, după întîmplări, să aleg pe acea mai preferabilă și mai potrivită cu împrejurarea. Dreptul-cuvînt mă povățuia ca toate zicerile cele nouă să mă silesc a le rumâni, după cum le-au grecit, latinit, franțozit, italienit grecii, romanii, franțezii, italienii. Armonia (pe cît a putut să fie primitoare urechea mea de armonie, sau după cît a mea creștere m-a făcut să mă deprinz mai mult ori mai puțin cu sonuri mai blînzi sau mai aspre), armonia, zic, cerea ca în această pravilă de a rumâni vorbele să nu uit și drepturile ei ce în toate veacurile și în toate locurile le-a avut, de a i se face adică totdauna scutire din pravilă cînd a ei ureche delicată este rănită de aspriimea întîmpinului celui urît. Energia iară, avînd de cea dintîi împuternicire dreptul-cuvînt, își pierde toată puterea cînd e silită a se tîrî, zăbovindu-se de lungimea zicerilor ca să ajungă la a sa țintă. Atunci e măreață, atunci e sublimă cînd, purtînd adevărul pe brațele sale cele nervoase, se repede ca fulgerul din gura oratorului și merge de tună pe urmă în cugetele și inimile ascultătorilor. O limbă polisilabă mă socotesc că nu poate să aibă acea destoinicie și putere ca una ale căria ziceri sînt foarte scurte, lesne de pronunciat și cu îmbilșugare în fiecare rînd. Limba noastră, după cea grecească, este cea mai polisilabă din cîte cunosc și totdauna m-am silit, întru aceea ce s-au putut, a o mai scăpa de această întindere leneșă, încai în zicerile cele nouă ce le-am întrebuințat și unde am fost stăpîn a le da orice formă voi voi (stăpîn, zic, pe mine, iar nu în opinia lumei). Cu această sistemă, domnul meu, croită după a mea părere, fără să am dreptul a sili pe nimeni ca să o priimească, am urmat drumul meu.

Mai întîi am vrut ca să-mi fac termenii care îmi trebuia și nu am întreprins un dicsioner, căci nu știam ce să pui într-însul și scopul meu nu era ca să viu nechemat de nimeni și să mă fac legiuitor, după al meu capriciu, al unei limbi care nu o cunoșteam decît în general de la părinții mei, ce o învățaseră, și m-au învățat și pe mine, mecanicește.

Așa, am vrut mai întîi să-mi fac și să-mi hotărăsc mie o limbă prin care să mă esprim și să înțeleg aceea ce gîndesc ; am vrut să-mi fac vocabulerul terminilor tehnici, și m-am apucat de traducții ; am început mai întîi grămatica, și nu ca să pui la locul lor zicerile unei limbi ce nu o cunoaștem, ci ca să trec prin tipii limbei și ca să poci pune pe vocabulerul meu termenii cei noi gramaticali și să-mi formez limba grămăticii. Pe urmă am făcut sau

am cules o geografie, am tradus cursul de matematică a lui Francouer [1], logica lui Condilliac [2] ș. c. l., cîteva le[c]ții de literatură sau de poetică și de retorică. Prin urmare eu a trebuit, vrînd și nevrînd, a trece prin toți terminii trebuincioși în aceste științe, a-i boteza într-un fel, bine sau rău, și a-mi îmbogăți vocabularul meu.

Ca să nu-mi rămîie lucrarea neroditoare, ca să poci a mă folosi dintr-însa cugetînd de mai multe ori asupra unui object ce am cugetat o dată, m-am făcut apostat din casa părintească, care îmi propunea înainte protecții, slujbe, chiverniseli și m-am pus în mijlocul zidurilor celor dărîmate ale Sfîntului Sava, un biet dascăl cu cîțiva leușori pe lună, încongiurat de cîțiva școlari săraci, hotărîți și fanatici în prieteșugul meu și în cugetul și alegerea lor ; am început lețiile mele de la grămatică pînă am sfîrșit cu dînșii un mic curs de matimatică, cu geografia împreună, în limba națională, în vreme de șase ani, fără să mă întrebe nimeni ce fac, fără să vie cineva să încurajeze pe bieții școlari. Venea iarna, lemne de nicăieri ; fiecare școlar aducea cîte un lemn dupe unde găsea, care abia era în stare să încălzească preajma unei sobe sparte ce umplea casa de fum și să topească fulgii de zăpadă ce vijălia îi repezea pe ferestrele cele sparte. Tremurînd, cu mîna înghețată pe compas și pe cretă, ne făceam lecția ; și Dumnezeu a binecuvîntat ostenelile noastre, care era niște minuni ale *dragostii* și ale *hotărîrei*. Școlarii aceia s-au împrăștiat profesori prin județe ; în locul acelor dărîmături s-a întemeiat muzeul național, și alături a s-a înălțat Colegiul Sf. Sava ; limba ce s-a legiuit în acele dărîmături s-a îmbrățișat de toată tinerimea ; și felul scrierii și ortografia s-a introdus în toate cancelariile. Rod al aceliași strădanii este și teatrul național.

După ce dară mi-am format limba științelor sau a duhului, am vrut pe urmă să pîșesc și la limba inimii sau a simtimentului (...)

Fără să mă abat, zic, din toate acestea, fără să stric limba cea legiuită odată de moșii strămoși, ci numai după drumul și metodul lor să îndeplinesc lipsele ce ei n-au avut vreme a le deplini, adică întru aceea ce se atinge de limba științelor, a literaturei cei nouă și a ideilor ce lumea a dobîndit de atunci încoaci — mi-am pus înainte a traduce ceva din autorii cei mai vestiți noi, mi-am ales după a mea aplecare pe de Lamartine și Byron ; am vrut să văz pe cît se mlădie limba și pe cît este destoinică să esprime acele idei atît de frumoase, pline de patimă, înalte și posomorîte. Limba am aflat-o destoinică, căci ea mi-a fost dascălul și ea singură m-a povățuit cum trebuie să o mîi ; și cine o va asculta, cine nu va ieși din regulile prescrise ale naturei ei, va ajunge în scurtă vreme departe, căci, nerătăcit niciodată, merge de-a dreptul, fără a se abate. Destoinicia ei am văzut-o, am văzut-o mai destoinică decît pe cea franțozească, că este croită de la începutul său să fie limba, dacă nu a cugetării și a simtimentului, încai a cuvîntului și a

[1] Matematician francez (1773—1849).
[2] Filozof francez (1715—1780).

înțelegerii. Vorbele și frasele îi lipsesc ; ținuta sau scheletrul ei e mare, e elegant, e nobil. Energia nu îi lipsește, armonia se vede pretutindeni, și cînd va să fii zugrav, vezi natura.

Ibid., p. 177—181.

M. Kogălniceanu

INTRODUCȚIE

La *Dacia literară*

... *Dacia,* afară de compunerile originale a redacției și a conlucrătorilor săi, va primi în coloanele sale cele mai bune scrieri originale ce va găsi în deosebitele jurnaluri românești. Așadar foaia noastră va fi un repertoriu general a literaturei românești, în carele, ca într-o oglindă, se vor vede scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fiește care cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său.

Urmînd unui asemine plan, *Dacia* nu poate decît să fie bine primită de publicul cetitor. Cît pentru ceea ce se atinge de datoriile redacției, noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi și scandalul o urîciune izgonită. Critica noastră va fi nepărtinitoare ; vom critica cartea, iar nu persoana. Vrăjmași a arbitraruluj, nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare. Iubitori a păcei, nu vom priimi nici în foaia noastră discuții ce ar pute să se schimbe în vrajbe. Literatura are trebuință de unire, iar nu de dizbinare ; cît pentru noi dar, vom căuta să nu dăm cea mai mică pricină din carea s-ar pute isca o urîtă și neplăcută neunire. In sfîrșit, țălul nostru este realizația dorinții ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți.

Dorul imitației s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național. Această manie este mai ales covîrșitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de subt teasc cărți în limba românească. Dar ce folos ! că sînt numai traducții din alte limbi și încă și acele de-ar fi bune. Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cît vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unii literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sînt destul de mari, obiceiurile noastre sînt destul de pitorești și poetice, pentru ca să putem găsi și la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații. Foaia noastră va primi cît se poate mai rar traduceri din alte limbi ; compuneri originale îi vor umple mai toate coloanele.

Dacia, ce prin urmare va cuprinde toate ramurile literaturii noastre, va fi despărțită în patru părți. In partea dintîi vor fi compuneri originale a conlucrătorilor foaiei ; partea a doua va ave articole originale din celelalte jurnaluri

românești. Partea a treia se va îndeletnici cu critica cărților nouă, ieșite în deosăbitele provincii a vechei Dacii. Partea a patra, numită *Telegraful Daciei,* ne va da înștiințări de cărțile ce au să iasă în puțin, de cele ce au ieșit de subt tipar, relații de adunările învățaților români, știri despre literatorii noștri și, în sfîrșit, tot ce poate fi vrednic de însemnat pentru publicul român.

Tainele inimei, ed. Dan Simonescu, 1964, p. 138—139.

DIN PROGRAMUL ZIARULUI *STEAUA DUNĂRII*

... Ca jurnal literar, *Steaua Dunării* chiar din început se pune alături cu opiniile și tendințele *României literare.*[1] În deplin acord cu popularul nostru poet și redactorul ei, credem că literatura românească trebuie să se adape la izvoarele naționalității, adică în istoria, moravurile și credințile țării noastre. Vom combate dar din toate puterile noastre direcția falsă ce o parte din scriitorii de astăzi se încearcă a da limbii și literaturii. Spre aceasta ne păstrăm dritul absolut de a ne exprima opinia asupra orice scrieri dată la ivală. Persoana autorului va fi pururea sacră pentru noi ; dar opera sa fiind a publicului, va fi și a noastră. Supuind scrierile noastre la aprecia[ț]ia altora, și aceasta fără restricție, vom judica și noi scrierile altora ; căci critica s-a făcut neapărată mai ales în timpul de față, cînd limba românească este răstignită pe fel de fel de cruci, stropșită prin fel de fel de sisteme, întunecată prin fel de fel de ortografii, unele mai absurde decît altele. Sîntem pentru dezvoltarea limbei ; aceasta este o convicție a junețiі noastre ; cu optsprezece ani mai înainte am scris despre regularea și purificarea ei. Încă la 1837, fiind pe bancele Universității din Berlin, am fost pentru introducerea literilor latine ; și astăzi, dacă am ști că cu ele *Steaua Dunării* s-ar ceti și s-ar înțelege mai mult — lucru neapărat mai ales pentru un jurnal popular — de îndată am și adopta aceste litere, care fiind ale vechilor noștri strămoși, curînd sau tîrziu vor fi și ale noastre. Însă, precum în politică nu sîntem pentru utopii, așa și în literatură nu sîntem nici pentru pedantism, nici pentru șarlatanism ; sîntem pentru adevăratul progres. Urîm confuziile babilonice, urîm ignoranța și mediocritatea ascunse sub cuvinte răsunătoare dar seci de simț ; socotim că ne trebuie o literatură originală, nobilă, națională, însușită de a ne forma mintea și inima, o literatură de care să ne putem făli și înaintea străinilor.

Ibid., p. 259—260.

[1] Revistă condusă de V. Alecsandri (1855).

Grigore Alexandrescu

CÎTEVA CUVINTE ÎN LOC DE PREFAȚĂ

„Pentru ce nu publici scrierile dumitale?“ întrebai mai deunăzi pe un bărbat de spirit și de gust care ține ascunse în portofoliul său mai multe manuscripte de poezii. „M-am speriat, îmi răspunse, de cînd am văzut atîția poeți“ ... Negreșit, niciodată nu am avut mai multă îndestulare, nu zic de poezie, ci de versuri. De unde vine aceasta? Poate în parte din greșita idee că arta poetului ar fi mai ușoară decît a prozatorului, dupe cum socotim cei mai mulți, atunci cînd intrăm în cariera literilor cu toată încrederea juneței și neexperienței; poate însă asemenea dintr-o lege înaltă care va ca poeții să fie cele dintîi instrumente ale geniului noroadelor, cînd geniul acesta începe să se deștepte. În adevăr, armonia avînd o atracție naturală pentru cei mai mulți oameni și versurile frumoase întipărindu-se cu lesnire în memorie, toți aceia care la începutul civilizațiilor simt, sau cred a simți, în sufletul lor o scîntee divină aleg instrumentul acesta ca cel mai sigur, spre a-și răspîndi ideile lor. De aceea poezia e cea mai antică artă a spiritului omenesc; de aceea legile popoarelor celor antice erau scrise în versuri; de aceea în ierarșia literilor poezia are un loc așa de înalt. Ea face cea mai mare parte a gloriei națiilor; și cele mai însemnate fapte, cele mai înalte descoperiri au trebuință de ajutorul ei ca să poată trăi. Dar cu cît arta e mai frumoasă, atît este mai anevoie; cu cît sînt mai rari poeții care au lăsat numele lor la veacuri, atît mai numeroși aceia care s-au pierdut în adîncul uitării. Faimosul Beranger, puternicul liric al timpilor moderni, poet popular cu aristocratice forme și unul din capetele cele mai rezonabile ale Franței, zice că multe din cîntecile sale cele mai mici l-a costat două sau trei săptămîni de lucru; mărturisire ce dovedește cîtă strășnicie trebuie să aducă un autor la compunerea scrierilor sale; căci arta este așa de întinsă și variată, frumosul are atîtea nuanse delicate și fugitive, lucrările imaginației atîta trebuință de ale rezonului ca să poată ajunge ținta lor, care este frumosul ideal sau strălucirea adevărului după cum zice Platon, încît nu este de mirare dacă desăvîrșirea lipsește la mulți, cărora însă nu le lipsește talentul, și daca literatura noastră mai ales, a căria parte poetică nu se compunea pînă în anii din urmă decît de niște balade tradiționale, inspirații necultivate ale suferinței și ale naturei sălbateci, nu este, zic, de mirare dacă literatura noastră n-a produs încă nici un cap d-operă care să poată sluji de model netăgăduit: acelea nu ies decît în literaturele formate și limbile statornicite, după cum o știu mai cu osebire toți aceia care scriu, și prin urmare cunosc influența ce are limba asupra stilului.

Ce poci zice acum de poeziile mele? O parte din ele s-au tipărit la Iași, în anul 1842, și defavorul de care mă bucuram atunci a contribuit negreșit la priimirea ce li s-a făcut, dupe cum se întîmplă cu tot ce este poprit. Retipărindu-le acum, am șters pe unele, am vrut să îndreptez pe altele și am

adăugat cîteva, între care unele sujeturi istorice de un interes național, și prin urmare și mai puțin egoist: căci eu sînt din numărul acelora care cred că poezia, pe lîngă neapărata condiție de a plăcea, condiție a existenței sale, este datoare să exprime trebuințele soțietății și să deștepte simtimente frumoase și nobile care înalță sufletul prin idei morale și divine pînă în viitorul nemărginit și în anii cei vecinici.

Sînt departe de a crede că am tratat aceste sujete cu tot interesul de care sînt priimitoare. Dar *o scriere este totdeauna un mijloc de a face alta mai desăvîrșită*, și eu voi fi cel dintîi a aplauda pe acela ce va face mai bine.

Opere, ed. I. Fischer, 1957, p. 65—66.

DIN *EPISTOLĂ CĂTRE VOLTAIRE*

... Altfel e-n țară la noi: noi trebuie să formăm,
Să dăm un aer, un ton limbii în care lucrăm;
Pe nebătute cărări loc de trecut să găsim,
Și nelucrate cîmpii de ghimpi să le curățim.

Aș vrea să poți să-nviezi, o zi numai să trăiești,
Parnasul nostru să-l vezi, apoi să ne mai vorbești.
Unul, iscoditor trist de termini încornorați,
Lipsiți de duh creator numește pe toți ceilalți,
Se plînge că nu înțeleg acei care îl ascult,
În vreme ce însuși el nu se-nțelege mai mult.
Altul, strigînd furios că sîntem neam latinesc,
Ar vrea să nu mai avem nici un cuvînt creștinesc,
Și lumei să arătăm că nu am degenerat;
Altul, ce scrie pe șleau ca preotul de la sat,
Zice că e deslușit, se crede simplu; iar eu
Mă trag doparte, privesc și scriu cum dă Dumnezeu.
Cu toate-acestea luăm titluri de mari autori,
Dăm sfaturi și osîndim, ne facem legiuitori,
Ne credem pe cît putem ai lui Apolon nepoți,
Rîdem de unii cîțiva, și publicul de noi toți.
Amestecul întîmplat în limbile omenești,
Cînd s-a zidit acel turn, în vremile păgînești,
N-a fost atît de pestriț, n-a putut fi mai ciudat,
Decît acel ce aici urmează neîncetat.
Uniți am face ceva, am fi de vreun folos:
Avem un dialect bun, ușor și înmlădios...

Ibid., p. 170—171.

Costache Negruzzi

SCRISORI (DESPRE LIMBA ROMÂNEASCĂ) [1]

Domnul meu !

Literatura rumânească atîte veacuri înghețată de gerul barbarismului și a căria o umbră mai rămăsese, disfigurată și aceea, ciontită, a început a-și lua ființa sa. Domnia ta ai deschis drumul regenerații sale prin Gramatica D. T. Acum multe, frumoase alcătuiri și traduceri, s-au tipărit în București. Un Teatru Național s-a urzit și multe alte îmbunătățiri s-au făcut, care-ți fac multă cinste, domnule ! Noi ar trebui să fim geloși pe dv. și să ne arătăm gelozia scriind, traducînd și făcînd și noi ceva. Din nenorocire nu este așa și în vreme ce dv., dînd o formă regulată limbei, puteți scri ori ce voiți și socotiți de folos, noi întru aceasta zăcem încă în întunerecul barbarismului. Noi nu scrim, căci nu știm cum vom scri : de vom zice *barbar* și nu *varvar*, strigă că stricăm limba. D-om întrebuința vreo zicere streină pe care n-o avem, ne-am prăpădit. D-om scri *simtiment* (care fiindcă derază de la *simte — simțire* astfel trebuie să zică), nu-l înțelege. El s-a deprins a zice *santimant*, fără rimă și rezon. Asemenea și : *corăspundere, văl, prevedere, prezicere* și altele (care, românindu-se a trebuit să ia și forma românească). El s-a învățat a le cuvînta : *corispondență* (ital.), *voal* (franț.), *pronie* (gr.) și *poftorire* (slav.). El zice : *răspuns, răsturnat, răsuflare, desfăcut, descrezut, desrobit,* dar nu sufere : *revedere, reluat, recunoștință, desprețuit* etc.

Nu mă îndoiesc că și D.T. ai avut a te lupta nu cu mai puține pregiudețe, căci nătărăi unde nu sînt ? Acesta e un soi care rodește pe ori ce timp, pe secită și pe ploaie și care nu seacă lesne. Se vede însă că acolo sînt mai puțini decît la noi. Ai învins ; ai desbinat biata limbă de împestrituri, ai spălat-o de rugină, i-ai dat o haină potrivită cu a mumei și surorilor ei și ai făcut-o vrednică de a figura și ea pîntre celelalte . . .

Crede, domnul meu, că noi cei puțini, prețuind ostenelele d-tale, ne place a te avea model în scrierile și traducerile noastre, și a vă aduce laudă ce se cuvine unui literat reformator și legiuitor al limbei. Dar vei întreba, poate, ce scrim și ce traducem ? Aveți dreptate, căci nimic de la noi nu s-a văzut, pentru . . . o sută de pricini. Cea dintîi este pentrucă . . .

Acum, de-mi vei da voie a deschide cu d-ta o mică filologhicească dispută, sau, mai nemerit a zice, a vă cere oarecare sfătuiri și luminări la îndoielele mele, aș rămînea foarte îndatorat filoromâniei dumitale ; și mai întîi arăt, domnule, că mă unesc la acestea, a zice : *ori* în loc de *oriu* ; *regulamentele* decît *regulamenturile* etc. ; *recomandez* în loc de *recomanderisesc* etc. ; *murindul* decît *muritorul* ; *sbor, isvor* etc. în loc de *zbor, izvor.*

Și fiindcă S la noi nu se glăsuește ca Z între vocale, atuncea se va pune Z, d.p. : *zi, astăzi* etc.

[1] Schimbul de scrisori dintre Heliade și Negruzzi a fost publicat întîi în revista „Muzeu național" din 1836. Prezenta scrisoare trebuie deci pusă în strînsă legătură cu cea a lui Heliade de la p. 89.

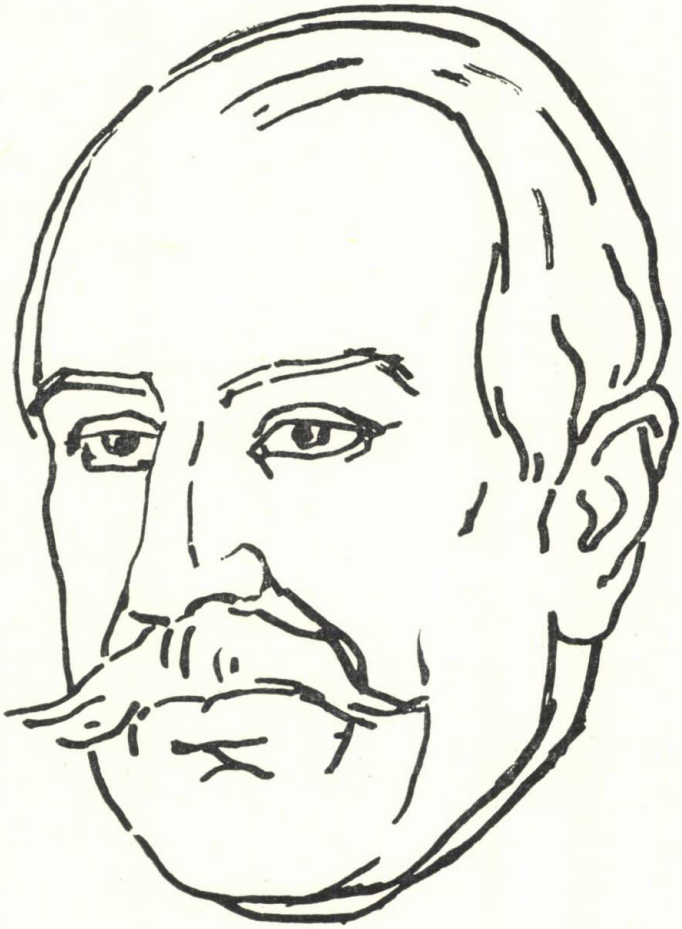

Cunoaștem greșala noastră la zicerile neutre, pe care noi le întrebuințăm în neam femeiesc : *privileghia, coleghia* și făgăduim că ne vom îndrepta, deși dv., care sfințiți neamul neutru, ziceți că ar trebui să zicem și în loc de *substantive, verburi—substantivi* și *verbi* : apoi atuncea ar trebui să zicem și în loc de *scaune, scauni* ; în loc de *drumuri, drumi,* prin urmare doi *scauni,* trei *drumi* etc. D. t. însă zici la unile numai, dar care sînt acele unile ? Se pot ele ști fără dixioner ? Și oare dacă s-ar da această voie a preface din neamul neutru în bărbătesc, fieștecare noitor, ca să facă și el ceva, vrînd să neutreze și să prescurteze, nu s-ar face aceasta nu o regulă, ci o zăhăire gramaticească ?

Dv. scriți : *jos, joc, judecător, ajutor* etc. cu ж și *gingie, lege, gelozie, gemere, genunche* cu ц. Noi lăsînd a zice că ц, sună mai bine decît ж, le scrim toate cu ц, pil(dui)ndu-ne de la italiana, de unde derază zicerile acestea : *giu, gioco, giudice, agiuto, ingiuro* etc., iar pe ж îl întrebuințăm numai la acele ce se trag din slavona, d.p. : *jale, jăratic, cojoc, pojar* etc., cărora nu le putem zice : *giale, cogioc* etc.

Dv. ziceți : *cîine, pîine, mîine* — noi zicem *cîne, pîne, mîne,* căci latina sau italiana nu zice : *painis, cainis, domaini,* ci : *pane, cane, domani,* — și apoi iar dv. ziceți la singurit : *mînă, mano* și la înmulțit *mîinile* — *mani.*

Țesătura limbei noastre — pare-mi-se — și dreptul cuvînt cer ca să imităm : 1. pe latina și 2. pe italiana. Pe acest temei noi zicem : *proțes ținilizat, pronunție, cantelerie, partițip, prințip, gheață, Țezar, Țițero,* etc. Dv. : *proces, civilizat, pronuncie* (pronunzia), *Cezar, Cicero,* dar *cantelerie* și celelalte, ca și noi. Tot după acest cuvînt, noi scrim : *ștenă, Știpion* etc. Dv. *șenă, Șipion.* Pentru ce vreți să italieniți pe român, a căruia limbă (precum d-ta însuți zici) trebuie să s-arăte în haine rumânești ? Care-i rumânul acela care, știind orice altă limbă, afară de italiana, poate înțelege că *șena* este *ștenă* și *Șipion,* Știpion ? Zicerile : *consocenza, sczienza, schedula scinteluzza, scettro* etc. românește s-au făcut : *cunoștință, știință, țedulă scînteiuță, schiptru* — precum s-a făcut și *corrispondenza-corespundere* etc. ; românul nu zice : *șiență, ședulă, șinteuță, șetru, ghiacie* ; dar ca să nu urmeze barbarism și cacofonie, nu fie *ștenă, Schipion* etc., nu fie dacă vreți — nici cum zicem noi imitînd pe latina, dar fie : *scenă, Scipion,* iar nu *șenă* . . .

„Muzeu național", I, 1836, nr. 36 și 141—143.

SCRISOAREA XXXII

(*Despre limba românească*)

Dacă ne încercăm a face oarecare observații asupra limbei noastre, facem cunoscut mai-nainte ca să fie tuturor știut, că n-avem nicidecum pretenția a fi priviți ca niște legiuitori sau cel puțin ca niște povățuitori ; voim numai

să emitem și opinia noastră alăturea cu a altor filologi, ce au lucrat și lucrează pentru limbă.

Ne aducem aminte de decadința în care căzuserăm în privința limbei subt domniile străine. În corupția generală, se corupsese și ea! Nu mai era acum limba lui Dositeu și a lui Cantemir, nici a cărților bisericești; era un gerg hibrid, mestecat cu ziceri turco-grece etc. Atunci era de bun ton a vorbi numai greceşte sau o românească pestriță. Damele noastre începură a nu putea pronunția pe *ș*, pe *ci* pe *g*. Ele ziceau: *mozicule, nu stii că nu se sede zos dinaintea duduțelor*?

Așadar limba moștenită de la strămuni, se cîrpea cu feluri de peticării eterogene și eram în risc a pierde ceea ce avem mai scump: limba!

In timpul acesta, vr-o cîțiva literați transilvani și banațeni, văzînd cu groază că frații lor — noi din principate — ne ducem de rîpă, începură a scrie mai multe dizertații prin cari ne arătau origina noastră (ce începuserăm a o uita); dar cu toată buna voință ce aveau de a ne îndrepta, scrierile lor aveau și ele defecte, căci și la ei se introdusese iarba rea (deși în mai mică cîtime decît la noi).

Așadar, treaba ajunsese a fi de tot comică, încît numai ridicolul ne putea nîntui, aplicîndu-ne vorba poetului: Castigat ridendo.

Din norocire, un om veni; un om care-și știa în perfecție limba sa; un om ce era totodată poet, jurnalist, literator. El se numea Eliad. Acesta se apucă să dezbrace *pe fata lui Chiriac*, cum o chemă el, de toate țorțoanile străine ce o desfigurau, arătîndu-ne-o întîi goală, ca pe Vinerea de Medicis, pentru ca să putem aprețui formele ei cele frumoase, se apucă să o învestninte cu hainele cu cari era deprinsă și cari o prindeau. Dar văzu că nu era destul a ne arăta grațiile fecioarei; trebuia să ne dreagă și gustul stricat, pricepu cu firească lui sagacitate că a brusca lecuirea, era a nu ne mai vindeca, și așa începu mai întîi a alunga o gramada de slove ce nu ne trebuiau... Apoi puse a ne arăta mlădierea limbei prin traducții din Lamartine și Byron.

Ca prin farmec, îndată mai mulți juni plini de inimă, se grupară în giuru-i. Ei se puseră la lucru cu o activitate febrilă. Alexandrescu, Boliac, C. A. Rosetti desfășurară toată încîntarea poeziei. Aristia ne făcu să facem cunoștință cu Omer și Alfieri. Bălcescu pre care l-am pierdut — ne vorbi de istorie. Kogălniceanu adună prețioase documente în *Arhiva română*; edită și colaboră la *Dacia literară*; în sfîrșit, el dezgropă și dete la lumină Cronicele noastre, operă colosală. El și cu alți juni studioși fondă ziarul literar *Propășirea*, în care Alecsandri publică primele sale poezii ce avură atîta răsunet, și cari îl ridicară îndată la titlul necontestat de întîiul poet național al României etc. etc.

Cînd gîndește cineva, că toate aceste se făcură în vreo doi, trei ani, se miră de ceea ce poate românul, cînd voiește.

Intîmplările anului 1848 au fost fatale literaturei române. Politica predominînd, literatura amuți. Ei bine! Ce s-a făcut pentru ea în curs de patrusprezeci ani? Perfecționatu-s-a limba? Staturnicitu-s-au regulele ei? Nici-

decum ! Atîta numai că am gonit slovele și am luat literile, fără a pune și bazele, după cari să le întrebuințăm în limba noastră. Atunci am văzut scriind fiecare cum îi plesnea în cap ; fiecare își închipuise o ortografie. Și apoi deodată ne pomenirăm inundați de o mulțime de scrieri ; și ce scrieri.

Traduceri de romanțuri rele, în cari traducătorii cădeau dintr-un exces în altul ; căci în adevăr lipsiră zicerile turco-greco-slave, dar se introduseră cele latine-franco-italiene.

Ne trezirăm cu poezii de felul acesta :

Charmantă [1] damicelă
Cu ochi ca de gazelă,
Te am, o columbelă, [2]
Divină și mult belă [3] ... etc.
. . . . . .

Nu ne vom încerca a dovedi origina limbei noastre ; filologi studioși și oameni mai competenți decît noi au făcut-o aceasta. Vroim să vorbim numai de oarecari anomalii ce există în literatura limbilor nu mai puțin curioase decît acele ce uneori întîlnim în natură. Așa d.e. vedem limba polonă scrisă cu *litere* și limba română cu *slove*, cînd ar fi trebuit să fie tocmai din contră.

Care să fi fost cauza acestei monstruozități și cui sîntem datori cu acest nou păcat ? Tot acelor cărora li sîntem datori multe de toate ; clerului bigot și ignorant. Papiștii nu lăsară pe poloni să scrie cu slovele lor, temîndu-se de slavii ortodocși de care ei erau încungiurați. Grecii asemene îndemnară pe români ca să se servească cu slovele cirilice, ca nu cumva să se strecoare printre ei odată cu literele și ritul apusean. Astfel, slavul adoptînd alfabetul latin, fu silit a-l împestrița cu felurite semne pentru ca să poată răspunde la pronunția lui groasă și gutturală ; iar românul se văzu încărcat cu o mulțime de vocale urîte cari nu erau ale lui ; și firește că limba lui cea pură s îngroși și se abastardi încît acum cînd am reluat literele străbune, n găsim într-o mare învălmășeală și sîntem nevoiți a întrebuința și noi to soiul de accente, cînd deasupra, cînd dedesubtul literelor, pentru ca să puter arăta tonurile acele groase ce au prins rădăcină în limba noastră. Ast prozodie de *porunceală* se făcu cu atît mai grea, cu cît fiecare inventa etimologie și o tecnologie proprie a sa.

Ni aducem aminte că —sînt acum mai 20 de ani — noi am fost chiama luare-aminte a literaților noștri asupra unei slove blăstemate care s-a sub stituit mai la toate vocalele noastre și care singură ne silește a orna acest nenorocite vocale, *qui n'en peuvent mais* ! [4] cu felurite căciule, care de car mai cornorate sau mai ascuțite. N-avem nevoie s-o mai numim ; lector noștri o vor cunoaște. Pînă cînd deci va veni timpul s-o alungăm ca să scă

[1] Fermecătoare.
[2] Te iubesc, porumbițo.
[3] Frumoasă.
[4] Care nu sînt de vină.

păm de dînsa, s-avem răbdare și să ne servim pe vrute pe nevrute cu accenturi, ferindu-ne însă de a abuza prea mult de ele.

Ar fi foarte de dorit ca din toate provinciile României alegîndu-se cîte un filolog, să se alcătuiască un comitet, care să stabileze odată ortografia și prozodia noastră ; și dacă s-ar face aceasta și acei bărbați învățați ni-ar face onoare a ne întreba care e ideea noastră în acest obiect, ni-am mărturisi către ei simbolul credinței noastre literare cam în felul următor :

„Credem în originea limbei române și mărturisim literele străbune, dar nu ni plac inovațiile nepotrivite cu natura limbei, și anume :

1. Nu ni place întrebuința consoanele duple, ce sînt numai o învălmășeală și o greutate la învățarea gramaticei. Numai la foarte puține și rare ziceri străine le-am priimi ca o escepție.

2. Sîntem contra lui *ŭ* pe care îl socotim numai o împlutură de prisos, și nu l-am întrebuințat decît ca să deosebim pluralul de singular, d. e. : *eram eu, eramŭ noi* etc.

3. Nu ne putem învoi cu *ciune* și cu *iune* ; pentru că dacă avem cîteva ziceri cu astă terminație, ni se pare că n-ar fi un cuvînt ca să ni lungim toate substantivele cu un cot mai mult cînd mai ales ea nici nu le-ar face mai frumoase și cînd în latină asemenea terminații nu există.

4. Asemene chiar subt amenințarea de a fi numerați între ignoranți și ruginiți, nu vom zice : *apt, aptiv, respect, carapter* etc., în loc de act, activ, respect, caracter, căci dacă am zice aceasta, am fi siliți să zicem poate și *năciune* în loc de *nație,* și cine mai știe cîte altele.

5. Mai credem că dacă *d* se pronunță ca *z* în cuvintele ce derivă din latină n-ar trebui a se scrie *văzînd* în loc de *vădînd* etc., pentru că de nu era a se păzi etimologia, era de prisos a relua literele și a lepăda slovele. Asemenea ni se pare că nu e generos a abuza de bietul *d.* Să nu facem pe *Zoița* și pre *Zamfira, Doița* și *Damfira,* precum nu s-ar cuveni să scrim *dabala, dîmbet, didanie,* în loc de zabală, zîmbet, zizanie etc. Dacă sîntem siliți să zicem *zeamă de vardă* în loc de curechi murat, cel puțin să nu scriem *deama de varză* ...

Punem capet pentru astă dată acestei observații fără a avea pretenție de a impune cuiva ideile noastre bune sau rele.

Opere alese, vol. I, 1955, p. 260—271.

„TREIZECI ANI SAU VIAȚA UNUI JUCĂTOR DE CĂRȚI"

Din prefață la ediția I (1835)

... Cît pentru cuvintele streine ce el au întrebuințat în traducire, de îl vor întreba de unde sînt zicerile aceste, va răspunde cu un literat bărbat român, că "sînt de acolo de unde este toată limba noastră, de unde sînt zicerile : om, cap, ochi, urechi, nas, dinte, limbă, barbă, braț, mînă, apă, vin,

făină, masă, casă ș.a." [1] Va mai adăogi că fieștecare limbă, cînd au început a să cultiva, au avut trebuință de numiri nouă sau și le-au făcut de sine, sau s-au împrumutat de acolo de unde au văzut că este izvorul științelor și-a meșteșugurilor. Grecii s-au împrumutat de la finicieni, arapi, eghipțieni, asirieni ș.a. ; romanii de la greci, cestelalte nații ale Europii de la romani. Noi aseminea urmăm, mai vîrtos cînd avem de unde. Noi nu ne împrumutăm cu cuvintele ce ne lipsesc, ci le luăm ca o moștenire de la maica noastră (latina) și ca o parte ce ni se cuvine de la surorile noastre (ital. franț. span. și port.).

În sfîrșit, traducătoriul aceștii drame o supune fără sfială criticii — se roagă numai lui Dumnezeu să-i dăruiască îndelungul trai a lui Matusala ca doar să va învrednici a auzi pe stenă limba patriei și a videa în locul lui Polcinel și a lui Arlechin reprezentîndu-se virtuțile și eroicește fapte a Ștefanilor și a Alexandrilor.

Ibid., p. 272—273.

C. Bolliac

[CĂTRE C. NEGRUZZI]

Domnul meu !

Foloasele ce dă literatura la înaintarea civilizației au fost simțite de toate națiile în toate veacurile, și înaintarea literaturii n-a crescut decît prin societăți.

O adunare de mai mulți cunoscători dă totdeauna drumul cel mai drept ideilor ; o adunare de mai mulți rîvnitori găsește frumosul literaturii, și o adunare de mai mulți lucrători îl face comun.

Un geniu sălbatic, prin societate se înnobilează ; un duh nestatornic, prin societate se reglementează ; și regula și statornicia au făcut totdeauna isprăvile.

Isprăvile literare fac civilizația, și civilizația singură, fericirea.

Un mai mare număr împreună dezbate ideile fiecăruia cîștigate în parte, tăgăduiește cele greșite, dezvoltă cele sănătoase, și dă suflet celor ce pot a se îndrepta.

Tot omul rezonează ; toată ideea are un cuvînt ; dar aceea e mai dreaptă, aceea e mai lămurită care s-a pieptănat de mai multe rații.

Omul ce nu și-a comunicat ideile, nu e niciodată sigur de dînsul.

Omul vrea ca să placă, și de ce place, o află numai prin societate ; cel ce nu s-a expus este totdeauna în îndoială, și îndoiala e singură care descurajează . . .

---

[1] Gramatica românească de I. Eliad. Tipărită în București (!) 1828. In 8. La prefață fila XXVI, (n. a.) ; în realitate *Gramatica* a apărut la Sibiu.

...Am citit, domnul meu, totdeauna împreună cu d-nul Eliad corespondența dumneavoastră și am rîvnit la norocirea de a mă număra și eu între prietenii dumitale, pentru că amirător ți-am fost de la citirea celei dintîi scrisori.

Am citit, am recitit toate băgările de seamă ce faci asupra limbii românești și m-am bucurat văzînd în dumneata mijlocul prin care să ne putem înțelege mai bine cu moldovenii, și să nu mai lăsăm sfîșiată în atîtea dialecte o limbă ce are așa de puține mijloace a se cultiva.

Ți-am citit toate ingenioasele poezii și m-am bucurat văzînd a se mai descoperi încă o coardă ce mai avea muza românească, și care era atît de puternică.

Am citit însfîrșit pe *Maria Tudor* și am fericit pe Hugo că s-a făcut cunoscut românilor atît de norocit; aș fi vrut, domnul meu, să aflu dacă te mai îndeletnicești cu vreo dramă din ale ăstui autor ca să nu fiu silit la urmă a-mi arde modestele traducții cum am ars începutul astei drame după ce am citit-o tradusă de dumneata.[1]

Ținta astei scrisori nu este, domnul meu, ca să-ți fac laude, căci ele umilesc pe cei ce le merită: faptele dumitale sînt destule ca să-ți plătească ceea ce-ți sîntem datori noi.

Ținta astei scrisori este a te pofti mădular la Societatea literară, adică colaborator la *Curiozu*, și a te ruga să mă numeri între prietenii dumitale.

Poate că te confunzi la atîtea titluri ce dau ăstui jurnal fără a-ți da nici o idee mai întîi despre dînsul.

Asta este ca să ajungă un jurnal critic care să ne poată curăți oarecum limba de mărăcini, care a ajuns a se privi ca talente în autorii noștri.

Vezi, domnul meu, ca să încep, deci, deosebirile ce sînt între termenii, frazele și chiar zicerile micului număr de scrieri ce avem în limba noastră, și mărturisește cît de bine ar fi fost cînd aste puține cărți, pe un simț mai comun, cu o limbă mai corectă, n-ar fi fost așa de mult originale; și felul ăsta de originalitate nu se poate tămădui decît printr-o neiertătoare critică a unei societăți literare, care să fie chiar și cenzura limbii...

Despre literatură, 1954, p. 7—16.

D. Bolintineanu

Cenzura însă își rezervă asupra scrierilor un drept atît de absolut, încît șterse nu numai ideile, ci și forma; se văzură corecții făcute de cenzură asupra limbei și ortografiei. Aceasta pentru scrierile mirene. Scrierile bise-

[1] Eu am tradus pînă acum pe *Lucreția Burgia* (i-am schimbat pe o din pricina calamburului „Burgia") și pe *Angelo, Tiranul Paduvii* (n. a.).

riceşti se trimiteau la cenzura Mitropoliei, această cenzură, compusă de oameni bucheri, se ocupa a şterge cuvintele noi : astfel văzurăm odată într-unul din manuscrisele ieşite de la această cenzură, ce însuşi avea trebuinţă să fie supusă la cenzură, ştearsă vorba religie şi înclăită cu lege etc., sub cuvînt că vorba religie este latină.

Opere alese, 1961, p. 541—542.

O poezie trebuie să unească trei condiţii ca să fie perfectă : cată să fie cu putere cugetată, cu adîncime simţită, cu eleganţă exprimată. Aici se găsesc aceste condiţii.

Ibid., p. 571—572.

Inspiraţia este plinitatea cugetării şi exaltarea puterilor şi înţelegerei, este o urmare a legilor care prezid la generarea înţelegătoare. Este o facultate care alege şi combină imaginile, este mişcarea sufletului care o îndeamnă să exprime emoţiile sale, ideile sale sub o formă frumoasă şi din care nasc gustul şi geniul. (...) Poezia este sau fonetică, sau plastică. Sunetul este cel mai puternic organ al ei. Poezia se exprimă şi prin plastică, adică prin pictură, sculptură, arhitectură, dar într-o sferă mai puţin întinsă.

Poezia cată să fie naturală, simplă, adevărată. Cu toate acestea, cată încă să se ferească de a fi prea naturală, căci ar fi învinsă în lupta ei cu realitatea, care are viaţă şi mişcare. Poetul cată să creeze asupra elementelor ce îi sînt date, altfel face articoli de ziare în loc de poezie. Astfel, cînd tratează sujete istorice, exprimă fapte, eroi, el cată să adaoge lîngă realitate o viaţă nouă pentru eroii săi şi să-i facă a străluci într-o rază de imagine. Poezia are asemenea un scop ; scopul este de a curăţi sufletele prin amintirea priveliştilor frumuseţei, de a ridica sufletele prin sentimentul admirării, de a le întări prin amintirea virtuţilor şi descrierea patimilor, avînd totdauna în vedere îmbunătăţirea soartei omului ...

Ibid., p. 572—573.

Alecu Russo

DIN *CUGETĂRI*

Răul n-ar fi fost mare, dacă oamenilor cu sisteme limbistice le-ar f plăcut a produce numai gramatice şi sisteme ; răul este că au scris multe ş de toate după visurile gramaticale şi au deschis era literaturii cu *patosul* De se mărgineau în sintaxe, în ortografie, limba putea să scape la largul ei să-şi plămădească după nevoie şi sporul ideilor, cuvintele şi vorbele fără a

trece prin patimele de față... Dar gramerianii, pe lîngă fiecare sintaxă, au alăturat, cum s-a zis, producțiile lor și cîte un lexicon de cuvinte ideale, care fac din limba de astăzi o amestecare foarte curioasă la auzire și mai curioasă la analis. Cum sare peste un șanț toată turma cînd a sărit o oaie, asemenea o turmă de copii, aprinși de focul lui Apolon și insuflați de flacăra muzelor, s-au aruncat după producători spre a *conchera* (tot stil român) templul gloriei și a imoralității! Ne este milă de cetitori, altminterea am încărca cîteva coale de cuvinte culese în potopul cuvintelor străine ce înecă literatura, cuvinte care n-au nici noimă, nici rudire cu ideea care autorii vor să deie la lumină. Mulți din scriitorii de astăzi, autori sau poeți, și-au pus gloria nu a traduce o idee oarecare într-o limbă înțelegătoare, ci a înăbuși, a sperie și a cîștiga mirarea păcătoșilor români cu cuvinte cît mai strălucite și mai șturluibatice.

*

... Nu de astăzi a simțit neamul român alunecarea limbii din matca ei; de pe la 1834, urechile pedantismului se arătau cu vînarea cuvintelor. Un om ce scrie frumos românește în proză și în versuri, adăpat în inspirațiile sale de izvoarele și obiceiurile limbii, deși deprins cu învățătura și cunoștința literaturilor și a limbilor străine, înseamnă primejdia într-o scrisoare ce va rămîne nemuritoare. Acest om, logofătul Conachi, are neologisme, dar hultuite [1] pe tulpina românească sau, cum zice singur el, „pe teapa noastră".

Să tălmăcim dar ce înțelegem prin pedantism, căci ar fi mare durere ca românii să-și închipuiască că pedantismul și învățătura, știința și erudiția sînt tot una. Pedantismul pentru noi nu este nici gramaticile ce ar da regule de ortografie și de țesătură, nu este nici lexicoanele ce ar fi arhiva limbii, pedantismul nu este nici silința de a îmbogăți limba cu cuvinte nouă de lipsă, căci am zis din început că idei, vremi și nevoi nouă cer și gînduri și cuvinte nouă; pedantismul nu este nici încrederea că limba trebuie a rămînea în limba hronicarilor, — limbă epică ce își dă mîna cu limba cîntecelor populare; știm că veacurile prefac limbile din epice în sintetice, din povestitoare în învățătoare, precum anii prefac copilul nebunatic în omul cu mintea coaptă; dar nici omul, nici limbile nu cresc într-o zi și nu-și pot schimba firea fără a pieri sau a nu mai fi. Pedantismul este voința de a statornici prin logică gramaticală, cursă din regulile gramaticei latine, tîlcuirea și forma cuvintelor vechi și nouă; pedantismul este de a lega limba noastră de modul declinațiilor unei limbe străine de noi prin țesătura și regulele ei; sunetul și forma, pînă și noima, adică sufletul cuvintelor este dreptul scriitorilor și a neamului, mare plămăditor de limbi și de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sînt numai arhiviști.

Prin pedantism și pedantism antiromân înțelegem iarăși cercarea de a împărți neamul în două limbi, cînd dimpotrivă încercările ei ar trebui țintite la înrudirea limbii obștești. Este serios de a rosti oare că nu se poate scrie

[1] altoite.

în limba țăranilor și a întreba dacă Schiller și Pascal etc., au scris în limba populară ? Și Schiller și Pascal au scris în limba populară, însă limba lucrată, înmulțită, îmblînzită, întinsă și întrebuințată de o mie de scriitori ce au fost înaintea lui Schiller și Pascal, încît niciodată germanul sau franțuzul nu și-au pierdut mintea din ochi ; neînțelegerea dintre țărani și Schiller este numai în știință și neștiință ; în idei, iar nu în cuvinte ; căci nici la franțezi, nici la nemți gramaticii nu au întemeiat gramaticile lor pe gramaticile străine, nici s-au îngrijit mult din ce declinație le vin cuvintele și ce ascuțire cer acele cuvinte ; toate idiomele, toate dialectele germane, celtice, latine, care cu vremea s-au amestecat și înrudit și au concurat a forma limba fraților, au introdus cîte un cuvînt, cîte o zicătoare ; urechia obștească a prefăcut cuvîntul latin după auzul nou, a sucit, fără regulă hotărîtă, cuvîntul celtic sau german și așa, cu veacurile și cu cărțile, s-a format limba de astăzi, limba diplomatică, cum ziceau ungurii la 1848. Pentru noi dovezile istorice ne îndeamnă a crede că de bine ce avem norocul de a fi numai o limbă, pentru că toate spițele noastre s-au rezumat de una mie de ani într-un singur neam, nevoia ne-ar fi de a mări, iar nu a schimba, de a ne uni în limbă, ca și în gînd, iar nu de a ne deosebi, a adăogi, iar nu a lepăda.

Ce înțelegem prin limba poporală ? ... Doară luăm de limbă oarecare alterații a cuvintelor întrebuințate, dar conjugația, articolul și țesătura țăranului în cît se osebește de a sapientului ? ... Simplicitatea țesăturii române ar putea să ne dea nădejdea că osebirea între limba scrisă și limba zilnică nu ar fi fost niciodată mare. Din nimica D-zeu a zidit lumea ; cu cevași gramatici, românii au agiuns la haos, călărind pe gramaticile latine. Credem că astăzi, pentru a scrie românește, nu trebuie gramatici, trebuie rîvnă, idei și giudecata dreaptă a lucrurilor ; după înmulțirea avuției, gramaticii vor veni și vor zice : cutare a scris frumos, bine, după rîndul limbii și firea neamului, și vor zidi gramaticile române, iar nu latine. Fost-au, mă rog, oameni vrednici ai românimii : Ureche, Costineștii, Clain, Șincai, Mitropolitul Dosoftei, Petru Maior etc. etc.? În ce limbă scriau ? ... în limba poporului ? Ni se pare că este greșală ; toți aceștia au scris în limba obștească ; de aceea și sînt mari, nemuritori și vrednici, pentru că toți îi înțeleg, mici și mari, neștiutori și învățați ...

Scrieri ; ed. P. V. Haneș, p. 120—126.

*

După socotința me, rolul adevăraților învățați ce se vor îndeletnici cu filologhia, va fi să se mărginească în definiția rînduielilor limbii, statornicia sintaxei și a ortografiei ; iar alcătuirea, întrebuințarea, iscodirea sau depărtarea cuvintelor trebuie să rămîie proprietatea urechii, a bunei judecăți a scriitorilor. Codul limbii nu poate fi mai aspru decît codul politicesc. Cuvîntul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români, are drit de împămîntenire și numai obștească frămîntare și nevoia poate să-i deie indijenatul, iar nu autoritatea fabricanților de sisteme. Oare elementul fundamental german

a limbii engleze îi necinstit, deși limba englezească cuprinde multe cuvinte franțeze, italiene, latine?

Oamenii serioși, ce privesc literatura ca complementul naționalității, sînt datori să se opuie puhoiului de sisteme *cuvîntașe* și a combate tendința literaturii cu cuvinte verzi și stacojii, ca frunzele copacilor, cînd le-a bătut bruma toamna, în loc de idei bune... Ideea bună aduce cuvîntul... deșertăciunea subt cuvinte sturlubatice ce nu se leagă unul cu altul îi cangrena noastră...

Cînd românii vor întorloca o societate serioasă spre așezarea și dezbaterea cvestiilor limbii, cînd vor pune pe izvod tot ce au, cînd societatea aceea va încheia jurnal de toate cuvintele primite, îndijenate, lepădate, înnoite sau învechite din țările unde se vorbește românește, cînd se va așeza sintaxa și ortografia nu după placul fieștecăruia, dar după duhul istoriei și a originurilor neamului, atunce literatura își va lua zborul și va fi expresia neamului. Însă, ce va fi și mai de folos încă pînă atunce, ar fi să vie în ciuda pedanților un soi de Pascal, Racine să scrie în limba românească, fie aceea limbă pură sau pe slavonie în *ții*, în *io*, în *in*, în *iune*, o carte de inimă și de duh român... În acea zi pedanții se vor șterge ca umbrele, că nimică nu omoară pedantismul, ca o carte frumoasă, simplă, de gust și de idei.

Reacșia contra apucăturii literaturii de astăzi trebuie să vie; judecata și gustul se vor isca în ziua aceea în care vom înțălege că literatura este pîinea zilnică a unui neam. Într-acea zi se va rîdica furtuna împrăștiitoare a pedantismului. Puține scrieri vor scapa; acele scrieri sînt a oamenilor carii s-au oprit pe marginea prăpastiei novatorilor, fără însă să se îmbrace cu totul cu mantua limbii poporale, tocmai ca oamenii ce înot între două ape... Unii, deși numai tălmăcitori a ideilor și a scrierilor străine, și-au pus încale silința a le traduce într-o limbă limpede și înțeleasă, în care sistemele nouă și-arată urechile cînd și cînd, ca o pată neagră pe o pînză albă. Sînt însă cîteva scrieri care dovidesc o presimțire de misia literaturii și se deosebesc de operele pedanților prin o mișcare slobodă, o aducere aminte de obiceiurile limbii și prin urmare au o acție morală pe cetitori, dar sînt rari... Totimea literaturii samănă o mozaică, a căria pietricele, nepotrivite în flori și mărime, nu sînt unite cu ipsos, toate literaturile cunoscute s-ar putea scula și zice: „Pagina aceasta-i a mea; ideea aceasta schimonosită și desrumusețită, o cunosc; fraza cutare îi furată din operele lui Lamartine, lui Dumas, lui Hugo, lui Byron, fila atîta, rîndul al 5-lea sau al 6-lea".

Departe de a împiedica studia antichității și mai ales acea latină, noi um îndemna din tot sufletul, căci acea studie îi baza dritului nostru istoric. Însă de la studia literară la aplicația ei la starea noastră este o prăpastie le șeptesprezăce veacuri... Sînt mulți oameni dintre români care știu latinește și chiar numai latinește; asta nu-i de ajuns. Pe lîngă latinească mai rebuie tactul care întorlocă [1] trecutul cu ceasul de față, ca să le tămăcească i să înțeleagă duhul lucrurilor și frămîntarea lumii. Învățații noștri latini

[1] unește.

s-au uitat în lumea nouă prin ochiana lumii vechi. Revărsarea popoarelor nouă a prefăcut pământul, hristianismul a prefăcut civilizația ; rămîne numai a despica în interesurile și civilizația de astăzi înrîurirea vechimii și măritișul ideilor, interesurile popoarelor nouă cu tradițiile și vieața veche.

Ibid., p. 173—176.

Vasile Alecsandri

DIN PREFAȚA LA *OPERE COMPLETE* (1876)

... Unde ai găsit că eu așĭ fi comis vreodată vrun sistem limbistic cu infinitive ? Sistemul meu a fost totdeauna de a mă feri de sisteme gramaticale și de a mă conduce după armonia limbei. Am admis finalul *ție* dar am văzut că și finalii *ere, ire* și *are* au drept la împământenire ca unele ce sînt armonioase. Nu mă împac cu *ciune, țiune, țione* și alte bazaconii *eiusdem farinae ;* dar cînd urechea mea nu țiuie cînd aude vreun cuvînt nou, îl admit fără greutăți ; chiar pe *țiune* nu-l resping în cuvintele *noțiune, moțiune, rațiune,* fiindcă *noție, moție, rație* îmi par ridicole.

Așadar te rog să nu mă pui în rîndul fabricanților de sisteme codașe, căci frica mea cea mare o fost totdeauna de a mă găsi pe aceeași linie cu Pumnul, Laurian, Eliad și alți cioplitori cu barda în formele frumoase ale limbei noastre. N-am scris niciodată după regule statornicite de *sapienți,* de gramatici, de academici, am scris după cum m-a călăuzit inspirația și urechea ... (nu Vasile Urechiă).

... Cine au intrat la vorbă frățește cu locuitoriul de la cîmp și nu s-a mirat de ideile, de giudecățile lui și nu au găsit o mare plăcere a asculta vorba lui împodobită cu figuri originale ? De pildă : vrea să grăiască de un om bun ? el zice : „e bun ca sînul mamei". De un om nalt și frumos ? „e nalt ca bradul și frumos ca luna lui mai". De un om rău ? „are mațe pestrițe". De un om urît ? „urît tată au avut". De un om prost ? „el socoate că cîte păsări zboară toate se mănîncă". De un isteț ? „scoate pe dracul din pământ". De o femeie frumoasă ? „e ruptă din soare". De un întrebuințat mic ? „om cu trei parale în pungă și cu piept de o mie de lei". De un lăudăros ? „intră în doi ca-n doisprezece și nu-l scot nici douăzeci și patru". De un tînăr cu părul alb ? „l-au nins devreme" ș. c. l., ș. c. l., ș. c. l.

Ibid., p. 119—120.

Limba este tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc. Ea este cartea de nobleță, testimoniul de naționalitate al unui neam ; semnul caracteristic prin care membrii aceleiași familii se recunosc în marea diversitate a popoa

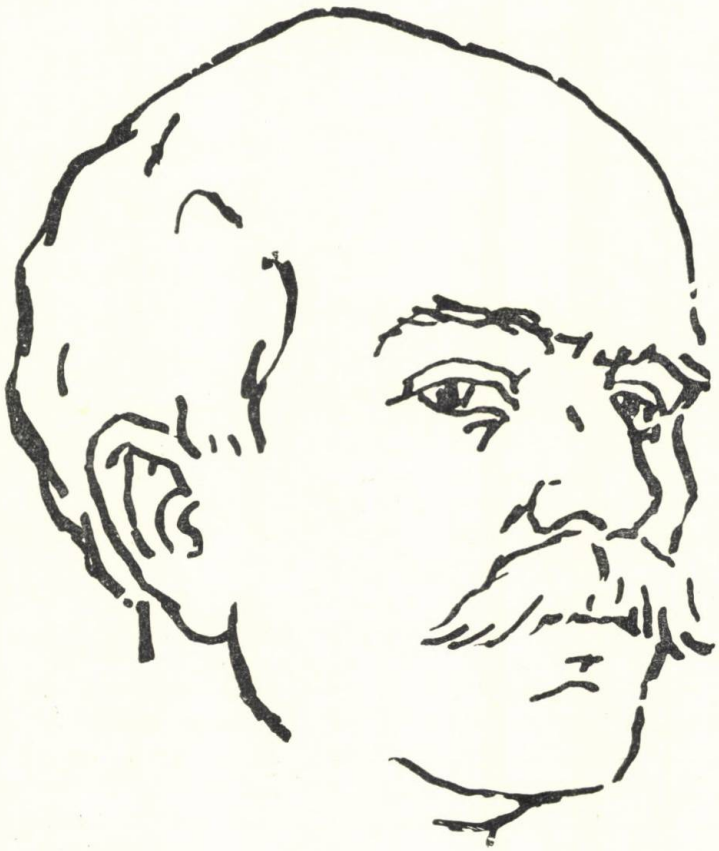

relor din lume, lanțul tainic ce-i leagă împreună și-i face a se numi frați, altarul împrejurul căruia toți se adună cu inimi iubitoare și cu simțirea de devotament unii către alții.

A se atinge fără respect de acest altar este o profanare ; a cerca de a-i schimba forma sa originală, spre a-i da o aparență străină, este un act de pedantism și chiar de nebunie, într-un cuvînt a dezbina marea familie introducînd diverse jargonuri în diversele ramuri ale ei, este un fapt de lesnațională, căci el naște o fatală neînțelegere între frați și poate cu timpul să producă înstrăinare între dînșii.

Ibid., p. 121—122.

Ion Ghica

Limba și urechea le spunea că nu erau nici tătari, nici greci, nici slavi ; purtau nobleța neamului în inima și în spiritul lor, fără să se preocupe de arborele genealogic, nici de fărtalele de nobleță. Scriau românește fără filologie și fără morfologie, fără să știe dacă sînt etimologiști, fonetiști sau eclectici ; dar scriau cum vorbeau și scrisul îl numeau icoană, crezînd că el trebuie să fie reproducțiunea esactă a vorbei ; puneau cît mai puține buchi, ba pe unele le mai aruncau și pe deasupra ca să facă economie de timp și de hîrtie. Unde să le dea lor prin gînd că avem două limbi, una în gură și alta pe hîrtie, și că trebuie să vorbim într-un fel și să scriem într-altfel ; vorbeau toți aceeași limbă. Acum lumea s-a subțiat, fiecare vorbește și scrie limba sa proprie și știe că sîntem strănepoți ai lui Traian. Dar mulți cred că de la venirea acestui împărat în țară pînă la sosirea lor în viață, nu s-a mai petrecut nimica pe pămîntul românesc ; nu încep însă a socoti toți tot de la aceeași epocă. Unii numără existența țării de la Regulamentul Organic, la care cred că au colaborat, fiindcă au fost chemați de l-au iscălit ; alții, morți tăieți, nu vor să convie ca să fi mai fost ceva pe lumea asta înainte de patruzeci și opt ; spun și scriu într-una că s-au plimbat pe ulițile Bucureștilor cu steaguri și cu masalale strigînd pe : trăiască guvernul provizoriu, și că erau cei mai de dimineață pe cîmpul Filaretului. Pentru alții iar călendarul românilor începe de la îndoita alegere a colonelului Cuza, sau din noaptea lui 11 februarie ; își închipuiesc că ei au suit pe Alexandru Ioan I, că ei l-au dat jos și că tot ei au adus pe Carol I. Cei mai înfocați astăzi nu recunosc de adevărați patrioți decît pe acei care au strigat : moarte turcului ! și cred că, deși n-au fost la bătălie, dar că fără vitejia lor cea civică Țara Românească era pierdută, umilită, batjocorită, tăiată de turci (...).

Opere, ed. I. Roman, vol. I, 1956, p. 143.

*

... Școala lui Petru Maior, Șincai, Samuil Clain și altor bărbați, cărora noi, românii, le sîntem datori cu deșteptarea noastră. Ei ne-au dat cea dintîi impulsie și de la ei avem lucrările cele mai însemnate asupra limbii naționale și cele mai anevoie cercetări asupra istoriei neamului, însfîrșit de la ei e începutul luminilor noastre, care totdeauna este pasul cel mai greu de făcut.

Scrieri, ed. P. V. Haneș, vol. IV, p. 262.

Profesorul să se folosească de toate ocaziile ce-i va da gramatica latinească ca să dea școlarilor noțiții deslușite și devărate asupra limbii românești și să le arate mai cu seamă cum formația zicerilor românești atîrnă adesea de aceea a zicerilor latine ; într-un cuvînt, profesorul să puie necontenit gramatica românească în paralel cu cea latină.

Ibid., p. 447.

Invățătura limbii se va împărți în trii ani ; în anul dintîi se vor da tinerilor cunoștințe de gramatică și se vor exersa la ortografie și în compuneri ușoare. In al doilea se va arăta construcția, punctuația, formarea perioadelor și se vor îndeletnici la compunere. Anul al treilea va fi numai pentru compuneri, dîndu-li-se pentru aceasta să alcătuiască scrieri de care vor avea multă trebuință. Această învățătură va cuprinde patru lecții pe săptămînă.

Ibid., p. 328.

Ion Codru Drăguşeanu

RUDIMENTELE GRAMATICEI ROMÂNE (1848)

Este o părere destul de generale între oameni că limba cea adevărată ar fi în gura poporului și această părere face pre cei puțini cugetători să se amăgească foarte ; căci de vom lua lucrul în deaproape cercetare, pre ușior ne vom putea convinge despre a ei falsitate. Las că nici o limbă cultă pe fața globului pămîntesc nu se află în gura poporului strîns luat, deară chiar limba noastră română, ce nu poate pretinde asemene rang, cu toate că diferența dialectelor sale, mai ales a celor cisdanubiene, e foarte puțin pronunțată, și că din altele e prea ragulariă ; limba română zic nu e aceeași în gura tutor (!) individilor poporului român. De aceea noi, cari astăzi tindem a ne cultiva limba, caută să facem distenciune între popor în genere și popor în speție ; căci de vom lua poporul în genere, atunci nu putem

nega că el n-ar vorbi adevărat românește, iar îndată ce-l vom lua în speție, vom recunoaște că, în loc de limbă, poporul are în gură cel mai scîlciat gerg, ba încă tot individul gergul seu propriu. Misiunea limbistului român e deară să generalizeze tot ce e bun și conform cu geniul limbei române în gura poporului, însă și să restrîngă și să suprime tot ce e rău și contrariu aceluiași în gura individelor. Toată vorba fiă uzitată, fiă adoptată, trebuie să treacă prin acest criteriu, alăturîndu-se cu altele din familia sa, sau derivîndu-se de la rădăcină, după forme rațional, nu însă după capriț, nici după bunplacul fiăcărui agramat.

din *Precuvîntare.*

Timotei Cipariu

CHRESTOMATIA SAU ANALECTE LITERARE

Cum să putem defige începutul literaturei române subt vericare din aste două aspecte, se cere neapărat mai întîi de toate a defige cu preciziune tempul, de cînd limba românească începu a forma una limbă de sine stătătoare, va să zică : de cînd ea scăpă de sub aripile limbei mame sau de sub protecțiunea unei limbe sorori, ce apucă de asupra, care aici, veri mama, veri soră a fost limba latină, și de cînd ea-și luă una fizionomie proprie, deși reținînd trăsurele mamî-ne sa și a sororilor, dar distinctă de fizionomia acestora, precum e distinctă fizionomia individului de a părinților, fraților și cumnaților săi, ori și cît de altmintea să semene cu ei.

Ci defigerea acestei epoce încă e mult cu anevoie, nu numai pentru că mult încă se dispută de originea limbei noastre, dar chiar și în opiniunea noastră, că e de origine romană, din acea cauză că monumentele ne lipsesc. Cu toate aste, în opiniunea noastră „că e de origine romană", mai aproape de adevăr ni se par a fi, cum că limba românească începu a veni la existența ei de sine stătoare mai întîi cînd împărțindu-se imperiul roman în orientale și occidentale, provinciele abitate de români căzură în partea orientelui și de aici înainte rupseră comunicațiunea cu provinciele căzute în partea occidentelui, în carile se vorbea latinește. Epoca mai decisivă fu, cînd prin edictul lui Phoca, împăratul bizantin, pe la anul 602 de la Chr., limba latină încetă a mai fi judecătorească și diplomatică în imperiul orientale și așa se precurmă de tot orice influență limbei latine asupra limbei românești. De unde, nu fără fundament, ni se pare a putea zice : cum că începutul secolului VII după Chr. e epoca mai definitivă a independenței limbei românești de către limba latină și de către limbele sorori de prin Italia și celelalte provincie occidentali.

Rumpîndu-se așa comunicațiunea între limb românească și sororile ei, deodată se rupse și formarea analogică între ea și limbele italice. De aici este că în unele părți aflăm atît de mare asemănare între ele, iar între

altele atîta de mare diferență ; altă cauză acestui fenomen neputînd fi decît că cele asemeni se trag din epoca dezvoltării înainte de rumperea comunicațiunii, pre cînd adecă limba românească făcea încă un corp cu limbele italice, drept care și procesul formării lor era unul și același pentru toate împreună ; iar după rumperea comunicațiunii între ele, limba românească găindu-se așa zicînd de către trunchiul și rădăcina de mai înainte, dezvoltarea ei încă nu putu, de aci înainte, să se facă întru toate părțile întru asemenea cu a celorlalte sorori de pre pămîntul italic.

Blaj, 1858, p. X—XI.

*

Sîntem cu totul pentru uzul vorbirii românești, urmîndu-l, cercîndu-l culegîndu-l și examinîndu-l din toate monumentele despre limba românească, după toate dialectele ei ce ne sînt cunoscute.

Principii de limbă și scriptură. Blaj, 1866, p. 345.

*

Nici o națiune nu-și croiește vocabularele apriori, ci așteaptă mai întîi să apară necesitățile și să formeze noi vorbe, care, receptîndu-se în uzul comun, în urmă pot să fie introduse și în marele depozitariu al limbi, ce-i zic dicționar.

Archiv pentru filologie și istorie, Blaj, XL, p. 787.

*

Toți vorbesc și vorbim românește, da' nu toți într-o formă. Limba e una, ci forma e diversă.

Ibid., XVII, p. 322.

*

O limbă în care nu s-au făcut încercări și probe de tot genul de stil, nu poate ajunge la ace ușurătate a stilului care se cere de un scriitor, căci rișicum, variind obiectul, va căuta să varieze și după argument și după copul scrierii, încă și după diversitatea culturii, poziținii și stării politice, bisericești și literare ale unui popor sau unei clase de oameni pentru care scrie.

Principii, p. 277.

*

Limba unui popor fiind și ea faptă istorică și prin urmare adevăr istoric, de aici nu mai încape îndoială că și în gramatică sînt a se face cer-

cetări serioase, conștiincioase, și gramatica limbii are a se funda pe baze istorice.

Elemente de limbă română..., Blaj 1854, p. V.

*

Progresul ce s-a făcut pînă acum întru curățirea și înavuțirea limbii (române), în gustul și demnitatea stilului și... în ce ține de cultura limbii românești, mai ales de la 1848 încoace, distinge epoca de acum... de toate epocile de mai înainte, și nu ne îndoim că acest progres se va continua și mai încolo și va duce limba la un grad aproape de perfecțiune.

Archiv, XXX, p. 614.

G. Barițiu

CĂRȚI, CITITORI

... Să nu ne sfiim a mărturisi că cele mai multe cărți românești ieșite pînă acuma sînt traducții făcute din limbi străine, cum din elina, franțeza germana ș. a. O nație începătoare n-are pricină a se rușina, dacă scriitori ei deocamdată sînt partea cea mai mare numai traducători; traducția este unul din cele mai puternice mijloace de a ne îmbogăți limba și de-a o face mult mai mlădioasă. Întrebăm însă cu tot dreptul, păzit-au toți traducători noștri regulele traducerii cu destulă acurateță? Ba nici zece inși pînă acuma. Cei mai mulți din noi credem că a traduce bine este un lucru prea ușor, îndată ce știm vorbi oricum două limbi. De aici vine, că la noi se adeverează mai mult decît la alții acea zisă italiană, *„un traduttore e un tradi tore"*.[1] Am avut în mînă două traducții române a unui auctor franțez, făcute de doi inși în același oraș; cîtă deosebire, nu numai în alegerea vorbelor sinonime și a frazelor, ci și în sensul întreg pe la unele locuri! Nu se poate zice că ambele traducții au fost rău nemerite, atîta însă cutez a întări, că una din aceleași trebuie să fi fost greșită cu totul. Am deosebit noi toți pînă acum că altfeliu se traduce o carte de științe și cu totul altfeliu productele poetice? Am respectat în traducere, împreună cu sensul cuvintelor scriitorului, totdeodată și armonia limbei noastre? Ne-am păzit de a nu grămădi limba cu flori străine, care ei nu-i stau bine, încît se sfiește a ieși cu ele în public? Apoi totuși ne este năcaz dacă oamenii noștri la cea dintîi față citită aruncă traducțiile noastre în pod sau la piperiu.[2] Un prietin în anul trecut nu-și pregeta a aduna cîteva mii de vorbe străine semănate prin cărțile

[1] „un traducător e un trădător" (it.) *(n. ed.)*.
[2] *la piperiu* — pentru confecționatul pungilor de piper *(n. ed.)*.

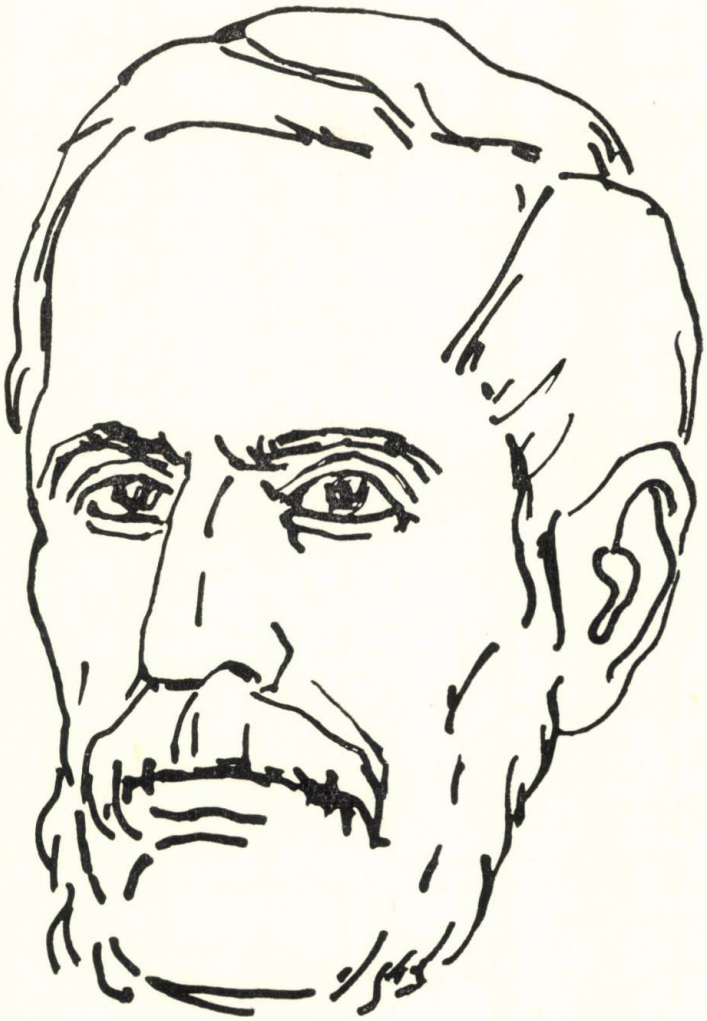

noastre cele traduse, de care dînsul este convins că cei mai mulți cetitori, cari nu cunosc mai multe limbi străine, nu le înțeleg nicidecum ; el cugetă a le tipări. Eu însă l-aș sfătui ca să lase la o parte acel vocabulariu (vorbariu) și să mai aștepte puțin, pînă ce ar ieși la lumină și dicționariul româno-franțozesc a d-lor P. Poenaru, F. Aron și G. Hill,[1] după care vom vedea ce vom mai face. Metodul ce se silește și d. Eliad a-l introduce și la noi, de a îmbogăți limba mai mult din sine prin compuneri și derivații, doar ne va scăpa de o mulțime de vorbe străine. Mai greu lucru este a traduce frazele străine. Ai noștri află vina în sărăcia limbei. Dacă însă va căuta oricare mai fără iubire de sine, va afla că vina este în capul nostru, că mai nici unii nu ne cunoaștem limba bine. S-a pomenit la noi, ca aceia, cari voiesc a lucra sau a traduce în românește, să facă cîte o călătorie și să petreacă în deosebite ținuturi pe unde lăcuiesc români ? Mulți iarăși din noi se țin prea norociți că au început a învăța mai întîi limbă străină, apoi pe a mumă-sa : de aci vine că sătenii noștri uneori au mai bune și mai frumoase fraze decît unii literați de ai noștri. Întru adevăr, de aș avea feciori cîți patriarhul Iacob, nici pe unul nu l-aș suferi să-mi gîngăre în limbă străină și nu mai întîi în a mume-sei. Am o mie de pilde că pruncii cari au început a învăța limbi străine numai în al optulea sau al noălea an le-au învățat pe acelea ca născuți străini, într-aceea iubire cătră limba națională li s-a fost sădit de timpuriu și ei cugetă în limba suptă. Atîta se și cere spre a putea zice că îți cunoști limba, ca să cugeți într-însa ; atunci frazele cele mai firești îți vin de sine și nu arunci părțile cuvîntului una peste alta, încît urechile să nu le poată suferi. Din norocire limba noastră în puntul acesta nu este așa nedumerită ca franțeza și ca germana, încît să ceară o hotărîtă urmare a părților cuvîntului una după alta întru toate amăruntele expresiei ; cu toate acestea de multe ori e cu totul nesuferit, ca spr(e) p(ildă), în română nește să aruncăm verbul tocma în urma construcției ca în lătinește sau nemțește ș. a. Scurt, traducția să nu fie numai verbală, nu pruncească, nu mehanică. Bine ar fi, ca mai înainte de a ne apuca să traducem, dacă voim a folosi publicului nostru, să luăm într-o mînă originalul și în alta traducți făcute în altă limbă și judecate de cele mai bune. Așa cine vrea a traduce din latinește pe oricare clasic, să caute mai întîi traducții de ale nemților cari pe latini și pe greci i-au tradus pînă acum de mai multe ori și bine foarte. În sfîrșit ar fi de dorit ca de traducerea poeților să se apuce iarăș numai poeți, căci numai poetul poate pătrunde pe poet, iar altmintrelea e teamă ca nu cumva traducția să se facă meserie ticăloasă, cum s-a făcut ea și pînă acum pe la unele teatruri în Europa, unde vezi cu durere multe bucăți foarte bune nu traduse, ci numai însciate, iacă-așa. Noi credem că vremea noastră e cea mai întocmită pentru traducerea clasicilor elini și latini. În Moldavo-România se află un frumos număr de literați cari cunosc limba elinică bine și iarăși în Ardeal și Bănat sînt cari cunosc pe latina. Fi-va aceasta și peste 20 ani tot așa ? Avem pricină de a ne îndoi. Așadar

[1] Profesori în acel timp la școala „Sf. Sava" din București *(n. ed.)*.

dacă voim să avem cititori buni, să traducem bine ; să dăm însă — orișicum — în mîna românului și dicționariu.

Articole literare, 1959, p. 57—61.

LIMBA JURNALELOR

In ce limbă are să vorbească publicistul către cetitorii săi ? Se prea înțelege că în limba națională a acestuia ; dar în ce limbagiu și în ce stil ? Un pedant va scrie și va vorbi totdeauna în limbagiul său cel întortochat, se va încorda să scrie înalt și adînc, pe lung și pe larg, cu figuri multe desfigurînd totul, pentru ca să silească pe oameni a urî citirea jurnalelor. Un bădăran va scrie tot înjurînd și tăvălind prin noroi virtutea și nevinovăția, pentru ca toți cei buni să se revolte asupra lui. Un „gramatist" nu va scrie niciodată, pînă cînd nu-și va perfecționa regulele sale gramaticale și ortografice întru atîta, ca să nu mai facă nici o eroare, din care cauză va și osîndi pe toți aceia cari începînd de la 1573 și pînă la 1858 au scris cîte ceva și nu au așteptat cu toții pînă cînd d-lui apucă să-i învețe gramatica și ortografia sa.

Viața și ideile lui G. Barițiu, de R. Pantazi, 1964, p. 1966.

Andrei Mureșan

CÎTEVA REFLEXII ASUPRA POEZIEI NOASTRE

Cu poezii au făcut începutul toate națiile Europei, vrînd a-și cultiva limba, de cumva au prevăzut că aceea este capabilă de vreo cultură. Acesta este un adevăr atît de clar, încît nu văz trebuință de a înșira exemple pentru lămurirea lui. Cum că limba românească și pînă acum a dat semne că e priimitoare de o cultură mai naltă, încă este cunoscut. Destul e dar a atinge numai atîta, că în prințipatele de peste Carpați ea este astăzi limba bisericei, limba statului, limba domnitoare, și în lipsa celei franțeze poate că ar fi și limba conversației, deși pînă acuma în puține case aristocratice, luînd afară pe servitori, a meritat a fi vorbită. Scopul meu nu este a trata deosebit pentru mijloacele prin care s-ar putea cultiva această limbă. O asemenea osteneală o încred unui condei mai deprins, unor creieri mai ageri ori, scurt, unui ins, pe care, atît poziția sa mai potrivită, de unde ar putea privi peste toți românii, căci toți trebuie respectați, cît și mai ales împregiurările prorii l-ar ierta a se coprinde cu asemenea obiect critic. Eu luai asupră-mi a face numai cîteva reflexii asupra poeziei, în interesul unor tineri din Transilvania și Ungaria, despre cari citii cu cea mai mare bucurie că, fiind încă

în cursul învățăturilor, au început a forma soțietăți nevinovate cu scop de a se coprinde cu acum răsărinda literatură românească, dintre cari unii s-au și dedat spre deprinderi în ramul poeziei.

Poezii și articole, ed. D. Păcurariu, 1963, p. 113—114.

DUPLICA

(Asupra poeziei)

...Se cere de la un poet român ca să fie cunoscut cu geniul și natura limbei românești, să știe cu ce limbi este aceasta rudită, și care din acestea îi poate subministra vreo analogie sănătoasă. Trebuie să recunoască candidatul de poezie că limba noastră este limbă romană, întocma ca și latina, franțeza, itala, spaniola și portugheza, care toate îi sînt surori, iar nu a o scoate din limba gotică și rudită cu germana, cum face dînsul, care, ca să-și poată dezvinui scăderile versurilor sale, citează pe părintele Gleim, Schiller, Pfeffel și în urmă pe maghiarul Illés Pál ; aceia toți sînt scriitori vrednici în limba lor, iar ca să-i aplice cineva la limba română, este o cutezare oarbă, ce merită a fi înfruntată serios. Dacă voiește poetul român să se întocmească în metru ori în rime după o altă limbă, deschidă poeții itali, de la cari au învățat și germanii a păzi măsura, melodia și rima, și va afla negreșit ce dorește, dea însă pace lui Schiller și limbei lui, cu care nici nu a simpatizat și nici că va simpatiza românul vreodată, și care, ori și din ce punct de vedere va fi privită, este depărtată de a noastră cît ceriul de pămînt, și aspră pentru urechile românului, ca și pentru toate celelalte popoară romanice. Spre adeverirea, zisei, aduc de martor pe însuș germanul Bouterwek în estetica sa literară, unde el recunoaște că gloata de consonante aspre și clănțănitoare grămădite în limba germană, unele peste altele, sună neplăcut.

Pretind ca numai acela să scrie versuri pe care natura l-a dăruit cu urechi sănătoase. Precum la muzică se cere un auz deosebit, fără de care nu se poate păși mai departe, tocma așa se pretinde și în poezie un auz foarte subțire, fără de care — fie orișice talent — înaintare nu va face.

Să deosebească tînărul foarte bine între limba latină și între cea română, cînd vine vorba de cădințe sau rime ; căci după cum am zis și întîi, latinii n-au întrebuințat cădințele ; știm bine că exametrii leonini care seamănă a cădințe : „Contra vim mortis, non est medicamen in hortis", nu-i putea suferi poeții lor clasici.

Ibid., p. 125—126.

VI. EPOCA SCRIITORILOR CLASICI DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI TRECUT

Tradiția comentariilor filologice s-a menținut și în epoca marilor clasici care s-au afirmat după 1870, cei mai mulți participînd la dezbaterile periodice din sînul societății Junimea și colaborînd la revista „Convorbiri literare". Problemele limbii literare au fost analizate cu acuitate și cu spirit realist atît de filologi, istorici literari, critici, cît și de scriitorii care au îmbogățit literatura noastră cu opere de mare strălucire artistică. Alecsandri, Odobescu, Maiorescu au înfruntat cu succes orgoliul Academiei și au scris critici nimicitoare contra tendințelor eronate în dezvoltarea limbii literare. Atitudinea lor a făcut o mare impresie asupra generației mai tinere și a coalizat pe Eminescu, Slavici, Creangă, Caragiale împotriva stricătorilor de limbă. Primejdia care venea din partea acestora n-a încetat nici la 1880, dovadă critica acerbă adesea, consecventă și competentă, a lui Eminescu, Hasdeu, Slavici, iar după aceștia a lui Coșbuc, Vlahuță, Delavrancea. Această critică a fost încurajată, și nu rareori orientată în mod concret prin contribuții memorabile, de către Titu Maiorescu.[1] „In lupta pentru limbă și adevăr și contra jargoanelor franțuzite și nemțite și a beției de cuvinte, d-sa a rămas învingător — scria Eminescu despre Maiorescu în *Timpul* din 8. II. 1878; autorii loviți de pana sa energică nu mai cutează a se întoarce la obiceiul lor de a înșira cuvinte nouă în loc de idei adevărate; limba, și împreună cu ea mintea, se curăță și se lămurește, căci numai o limbă în care cuvintele sînt împreunate cu un înțeles hotărît de veacuri este clară și numai o cugetare care se servește de o asemenea limbă este limpede și cu temei".

Literatura clasică, în care se oglindeau cugetări profunde, realități filtrate prin sensibilitatea creatorilor de mare talent, adevărurile vieții și latura umanistă a frămîntărilor individuale și colective, a asigurat și strălucirea limbii artistice, echilibrul între vechi și nou, dilatarea valorilor originale ale tezaurului nostru lingvistic. *„Limba și legile ei dezvoltă cugetarea"*[2] — era o replică a lui Eminescu la teza lui Heliade despre rolul esențial al cunoașterii în dezvoltarea capacității de expresie a limbii. Deci studiul vieții, al realității,

---

[1] D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii*. 1965, p. 26.; cf. Gr. Brîncuș în „Limba română", 1/1965.

[2] Manuscrisul de la Biblioteca Academiei, nr. 2285, f. 113.

al progreselor omenirii trebuie să se asocieze cu observarea continuă a specificului limbii, a forței plastice a stilului construit din materialul comun al limbii tuturor. Creația literară de anvergură conținea forțe propulsive nesecate pentru perfecționarea limbii și a stilurilor ei. Dar clasicismul însemna măsură, control, spirit inovator chibzuit, respect pentru adevărul obiectiv în creație, în limbă. Odobescu a formulat astfel sarcinile scriitorului preocupat de fondul și forma scrierilor sale: „Cărțile se scriu spre a fi citite, și numai acele citiri pot fi profitabile cititorului pe care el le înțelege și care, conținînd idei sănătoase prezentate într-un mod logic, sînt scrise într-o limbă de toți pricepută, de toți gustată, într-o limbă care nici dezgustă mintea prin formele și expresiunile ei pocite și înjosite, nici o spăimîntă prin netrebuincioase și nejustificabile inovațiuni".[1]

Pericolul acestor inovații nepotrivite cu fondul de idei, cu tratarea temei, era foarte întins în epoca ultimelor decenii ale secolului trecut. Galomania, atît de vehement combătută de Eminescu, de Coșbuc,[2] Slavici etc., retorica goală, înfierată de Maiorescu (*Beții de cuvinte*) și de Caragiale, care a ilustrat-o magistral în *Temă și variațiuni*, demonstrînd pînă la ce ridicol poate ajunge lipsa de logică și de gust, în fond lipsa de educație, în mînuirea limbii, au impus reflecții critice de amănunt, instructive și azi, scriitorilor noștri clasici. În scrisul lor predomina convingerea necesității de a perfecționa prin procedee adecvate limba literară, căci lucrarea migăloasă, cu solide baze de cunoaștere a tradiției istorice și populare, asupra cuvintelor, a frazelor, a contextului cu infinite nuanțe, era menită să fie un îndreptar stilistic și o întruchipare a celor mai autentice valori, forme construcții ale limbii obștești. „Dezvoltarea, cultivarea și desăvîrșirea acestei limbi literare e o chestiune de mărire națională pentru noi, iar aceia care duc limba aceasta spre desăvîrșire sînt scriitorii noștri mai de valoare".[3] I. Slavici exprima prin aceste cuvinte un consens al confraților săi și sentimentul de mare răspundere pentru cultivarea limbii literare. Scriitorii au valorificat în felul lor particular posibilitățile de exprimare a ideilor prin limbă și au analizat și dificultățile de amănunt în legătură cu dezvoltarea vocabularului și a stilurilor limbii. I-au preocupat, pe cei mai de seamă, chiar capitole speciale de gramatică, așa cum ne-a dovedit Slavici în *Amintirile* sale sau Eminescu în comentariile sale din „Timpul".

Dar aspectele cele mai importante ale discuțiilor despre limbă sînt — în această epocă — cele estetice. Arta literară clasică a prețuit în mod deosebit structura formei, valorile afective ale limbii, precizia, concentrarea și înnoirea construcțiilor stilistice. Temele variate cereau infinite manifestări ale invenției pe baza tradiției, în cadrul normei vorbirii obștești. De aceea, sînt extrem de utile comentariile scriitorilor clasici pe marginea creației lor, în legătură cu dificultățile adecvării cuvîntului la obiectul comunicării: de aici întrebarea etern valabilă a lui Eminescu: *Unde vei găsi cuvîntul ce exprimă adevărul?*

La această întrebare s-au dat unele soluții, izvorîte din practica șlefuirii frazei, a paginii literare. În anii în care poetul *Luceafărului* își definitiva pentru tipar cea mai importantă parte a operei sale, Macedonski scria în revista sa „Literatorul" aceste cuvinte despre „logica poeziei": „Pentru a scrie versuri trebuie ca cineva să fie deplin stăpîn pe limbă

---

[1] *Opere*, ed. Tudor Vianu, 1955, vol. I, p. 304.

[2] G. Istrate, *Părerile lui Coșbuc despre limba literară*. În: *Omagiu lui Iorgu Iordan*, 1958, p. 443—447.

[3] *Articularea numelor proprii*. În: „Tribuna", 1888, p. 207.

şi să cunoască în mod amănunţit toată armonia sau toată nearmonia ce rezultă din întocmirea literelor în cuvinte şi din interciocnirea acelor litere şi cuvinte între ele".[1] Ca în acest pasaj, alţi scriitori clasici au atras atenţia mai ales asupra capacităţii de înnoire şi perfecţionare a limbii literare, a limbii artistice, prin selecţia, organizarea, densitatea elementelor constitutive ale contextului; avea dreptate Şt. Petică să scrie în ultimul an al secolului trecut: „Estetismul nu mai e un cuvînt; estetismul e o putere".[2] Formula cuprindea desigur o chemare la cultivarea limbii literare.

Al. I. Odobescu

REVIZUIREA DICŢIONARULUI ACADEMIC

...Să dăm studioşilor români — şi nouă înşine, socotiţi printre ei — mijloacele practice de a studia formaţiunea şi dezvoltările succesive ale limbei naţionale, prin scoaterea la lumină a adevăratelor *acte civile* ale adolescenţei sale;

Să găsim putinţa de a ne înfige adînc în măduva graiului poporan de prin toată românimea şi s-o sorbim de acolo spre a-i distila virtutea în rezervoriul comun al limbei naţionale;

Să adaogem la aceste două comori ascunse în rărunchii traiului nostru strămoşesc tot ce ne pot da mai bun scriitorii noştri moderni şi ştiinţa universală;

Şi din toate acestea să întocmim un inventar complet şi raţional al întregei noastre avuţii, să înfiinţăm adevăratul *Dicţionar al Academiei Române,* carele, precum s-a mai zis adesea printre noi, *„cată să fie oglinda limbei din trecut pînă în prezent".*[3]

Opere, ed. T. Vianu, 1955, p. 323—324.

PSALTIREA TRADUSĂ ROMÂNEŞTE DE DIACONUL CORESI

...Cînd românii simţiră trebuinţa de a avea cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, cînd voiră să înţeleagă ceea ce se zice în biserică, spre a se feri de eresurile şi de dogmele nouă ce reformatorii calvini se cercau a le introduce în cărţile sînte, cînd în sfîrşit domni cu inimă română ca Mihai Viteazul, ca Matei Basarab, ca Vasile Lupu voiră ca ordinele lor să fie înţelese de toţi supuşii şi începură a scrie cărţi şi hrisoave româneşti, atunci preoţii,

[1] „Literatorul", I, 1880, nr. 23.
[2] *Ibid.,* 1899, nr. 20, p. 1.
[3] *Analele Societăţii Academice,* Tom. VII, p. 51 (a. a.)

grămăticii și logofeții însărcinați cu traducerea română a scripturilor slavone întîmpinară neapărat o mare greutate de a exprima pre limba necultivată și cu totul poporană a românilor atîtea idei de ordine mai înălțată. Vocabularul uzual și casnic cu care plugarii din Dacia Traiană se serveau de cînd, în biserică și în cancelarii, domnea limba slavonă, nu fu de ajuns pentru interpretarea ideilor morale, speculative, doctrinare, diplomatice și administrative ce i se impuneau acum din nou. În această lipsă, traducătorii găsiră mai lesne a strămuta zicerile și formulele d-a dreptul din limba slavonă din care ei traduceau și astfel un nou val de slavonisme inundă limba, tocmai în regiunile ei cele mai înalte, acolo unde însuși spiritul și morala se revelau poporului, astfel *gloria, libertatea, sperarea, amorul, onoarea,* ale căror numiri latine erau de mult uitate de poporul înjosit al României, deveniră pe limba învățaților *slava, slobozenia, nădejdea, dragostea, cinstea* slavonilor ; astfel *legea, culpa, misericordia, victoria, forța,* pe care negreșit le-au cunoscut mai de mult colonii romani din Dacia, deveniră, ca la slavoni, *pravila, vina, mila, izbînda* și *sila.*

Aci dar vedem o a doua înrîurire a limbei slavone asupra celei române, exercitată prin traducerea cărților bisericești și a limbagiului oficial. Aceasta se perpetuă acum de două sute de ani și mai bine ; dar ea n-a pătruns tocmai așa de adînc în limbă, ci există numai ca un văl superpus, pe care o mînă măiestreață poate să-l ridice cu discrețiune și îngrijire fără de a altera întru nimic adevăratul caracter al limbei naționale.

Tot astfel a fost, dar și mai superficială, influența exercitată, în cei d-întîi ani ai secolului nostru, de limba rusească asupra vocabularului oficial al românilor din principatele dunărene. Administrațiunile rusești, care ne adusese *prikazaniile, otnoșeniile, raspiscele, opisele* și alte barbarisme de felul acestora, ne-au lăsat pentru cîtva timp aceste suvenire, pe care însă le-a spulberat într-o singură zi limba românului rebelă la asemenea neologisme neapropiate firei sale. Dar rusismele nu au fost introduse numai în limba cancelariilor ; am avut chiar scriitori de talent, mai ales în Moldova, care nu s-au ferit a traduce uneori *ad litteram* din rușește, și trebuie să mărturisim, fără spirit de părtinire, că acele inovațiuni nu sînt productele cele mai nemerite ale stilului lor. Totuși, această influență n-a existat decît o zi și îndată a și pierit ; asemenea, printr-o stăruită cultivare a limbei vom vedea dispărînd dintr-însa cea mai mare parte a elementului slavon ce i s-a impus în prelucrarea limbei de către traducătorii secolului al XVI-lea și XVIII-lea. Să nu sperăm însă niciodată, și chiar să nu voim, a șterge urmele înrîuririi primitive, căci atunci putem zice că, împreună cu dînsa va dispare și limba română cu caracterul său propriu și constitutiv, cu originalitatea sa de limbă neolatină formată subt o influență diferită de acelea ce au predominat la formarea limbilor neolatine din occident, surorile ei. Proveņalii, italienii, francezii, spaniolii, portughezii au urmat, în dezvoltarea limbei lor, căi cu totul diferite de ceea în care, de la început, a fost aruncată limba latină din Dacia. Alte elemente, alte influențe au determinat modificările limbei latine la dînșii ; altele cu totul au fost la noi. Să

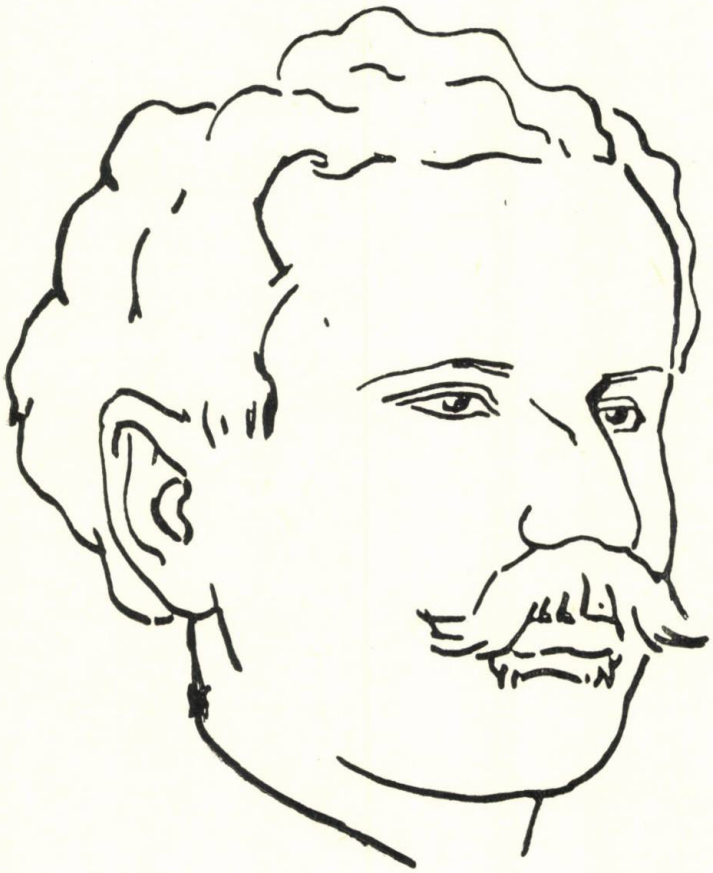

nu voim dar a croi limba noastră pe tipare, neasemuite, să nu căutăm a o asimila în zadar la regulile de dezvoltare ale lor, ci mai bine să studiem cu atențiune cum s-a strecurat elementul modificator la noi și, cînd voim a ne curăți limba de străinisme, să ne ferim întotdauna de a ataca principiile ei constitutive. Scalpelul ce voiește a purifica limba nu trebuie să pătrunză mai adînc decît unde este adevărata rană.

Pe acest drum, să nu sperăm însă că vom ajunge vreodată a reda cu totul limbei noastre caracterul ce-l avea dînsa mai nainte de secolul al XVI-lea ; în multe cazuri aceasta ar fi și pernicios, căci astfel am sărăci-o de multe forme nimerite și elegante ce s-au putut adopta în urmă ; dar, iar, înavuțind-o cu zicerile de origină latină ce au pierit sub copleșirea slavonismelor, n-ar fi oare spre folosul limbei și spre înfrumusețarea ei de a lua înapoi din vechiul dialect al secolilor trecuți multe fericite și expresive cuvinte și forme, pe care timpul și influențele străine ne-au făcut a le uita ?

Ibid., p. 284—286.

CONDIȚIILE UNEI BUNE TRADUCERI ROMÂNEȘTI DIN AUTORII ELENI ȘI LATINI

... Ceea ce este limpede și lămurit în mintea omului, el poate s-o exprime cu claritate și cu preciziune. Această axiomă a logicei literare este tot așa de adevărată în privința traducătorului, cît și în a scriitorului care de la sineși compune ; dacă acestuia se cere ca să-și lămurească propriele sale cugetări mai nainte de a le enuncia, cellalt trebuie să se pătrunză bine de gîndirile modelului său, să-și însușească tot complexul de idei ce se văd și se străvăd în stilul lui. Cînd va fi căpătat acest dar, cu care studiul singur îl poate înzestra, sarcina-i va fi foarte împuținată. El va ști cu cine are a face, cunoscînd și puterile și subtilitățile modelului său, prețuindu-i frumusețile și cumpănindu-i slăbiciunile ; unica lui grijă de traducător va rămînea a fi, cum mai bine să le strămute, toate netrunchiate, toate nevătămate, toate vii, în limba nouă d-asupra căria el voiește să altoiască anticul model ...

Ceea ce este însă și mai puțin ușor, chiar pentru cei care știu bine limba din care traduc, pentru cei care se țin strînși legați de înțelesul autorului și care se silesc a traduce cu exactitate toate ideile, toate nuanțele stilului său, este de a scrie totodată și frumos românește. Cu toate însă, aceasta este a treia și poate mai de toți simțită și prețuită condițiune a unei bune traduceri. Ce folosește în adevăr publicului cititor dacă un erudit carele netăgăduit cunoaște foarte bine limbile antice și poate chiar gusta în sineș toate finețele scrierilor clasice, s-a opintit a transversa — mi-aș fi permis a zice îndată a pritoci, de n-ar fi fost vorba de nobilele creațiuni ale geniului antic — a scălămba cel puțin acele creațiuni într-o limbă trivială sau extravagantă, greoaie sau pretențioasă ?

Cărţile se scriu spre a fi citite, şi numai acele citiri pot fi profitabile cititorului pe care el le înţelege şi care, conţinînd idei sănătoase, prezentate într-un mod logic, sînt scrise într-o limbă de toţi pricepută, de toţi gustată, într-o limbă care, nici dezgustă mintea prin formele şi expresiunile ei pocite şi înjosite, nici o osteneşte prin a ei frazeologie nomoloasă şi încălcită, nici o spăimîntă prin netrebuincioase şi nejustificabile inovaţiuni.

Ibid., p. 302—304.

*

Aşadar, traducătorului i se cere a fi limpede, corect, elegant, cumpănit şi mai cu seamă inteligibil în limba sa ; căutînd formele literare, el nu trebuie să scape din vedere nici puritatea şi demnitatea stilului, dar nici folosul ce pot trage cititorii din claritatea cărţii lui. Cu cît vor fi ideile mai simplu şi mai lămurit expuse, cu atît ele vor fi mai preţuite şi mai spornic semănate în inima lectorului ; cu cît cuvintele vor fi mai alese, cu atît ele îi vor susţine mintea în sfere mai nobile şi mai înalte ; cu cît mai mult vor lipsi din limbă ziceri hibride, gîrbovite şi scăpătate, cu cît mai puţin vor răsări într-însa superfetaţiuni neologiste, cu atît scriitorul va fi mai gustat de public şi totdeodată mai folositor şi limbei şi literaturei naţionale.

În perioadele cele mai mari ale culturii omeneşti, scriitorii cei buni au fost luminătorii epocei lor ; ei au scris pentru oamenii din timpul lor ; au scris ca să fie pricepuţi de dînşii, şi numai astfel au reuşit chiar a face ca razele răspîndite de ei în timpul vieţuirii să se resfrîngă şi asupra depărtatei posterităţi. A scrie limba trecutului este un joc retrospectiv, o petrecere de anticar care, chiar cînd e perfect executată, rămîne a mulţămi numai un foarte mic număr de amatori. A voi din contra să scrie cineva limba viitorului este c utopie, fără de nici un temei este a cerca dupe calculele iluzorie viitorul limbelor, precum necromanţii şi vrăjitorii cearcă în zodii şi cu bobii viitorul sufletelor . . .

Ibid., p. 304—305.

*

DINTR-O SCRISOARE A LUI A. I. ODOBESCU

. . . Bine e, fără îndoială, să ne ferim de cuvinte străine sau înstrăinate de limba românească, fie dînsele franţuzisme moderne, sau latinisme pedante, sau pocite arhaisme slavone, greceşti şi turceşti, fie chiar şi maghiarisme cu caracter local.

Dar ce este încă şi mai de seamă, e să *cugetăm româneşte*, cînd scriem şi cînd vorbim. Întocmirea frazelor să se facă în mintea noastră după logica limbii pămîntene, iar nu după sintaxe străine, ca cele franceză, ori germană, ori latină, ori ungurească. Aci, pare-mi-se, e clenciul curatei vorbiri

și al frumoasei scrieri românești. Ceea ce pe buze sau de sub pană iese dintr-o cugetare întocmită românește, apoi tot cu răsunet și cu înfățișare românească ajunge la auzul și la vederea altora, char și dacă, pe ici pe colo, s-ar strecura în stil și în rost cîte o vorbă cu față străină.

Ca oricine să se poată încredința de ceea ce spui, aș da aci o povață ; e un fel de cumpănă ce slujește ca să poată prețui oricine care anume din două greșeli este mai păgubitoare pentru limba noastră : *vocabularul* străin ? sau *frazeologia* străină ?

Luați, bunăoară, scrierea unui om de talent care nu știe să cugete altfel decît românește, dar carele, din nenorocire, a fost atins și el de molima — sau de *microbul,* cum zici d-nia ta, — a cuvintelor străine, a neologismelor ; luați, spre pildă, o pagină din cele din urmă tipărituri ale lui Eliad.

Schimbați fiecare cuvînt de natură sau de formă italienească, printr-o vorbă neaoș românească, pe care tot acel Eliad ar fi întrebuințat-o cu vr-o cîteva zecimi de ani mai înainte. Citiți acea pagină, astfel prefăcută, și, fără îndoială, veți regăsi într-însa o adevărată suflare românească, mîndră și voioasă de a fi recăpătat veșmintele ei firești, ce o prind așa de bine.

Pe de altă parte, însă, alegeți dintre numeroșii scriitori contimporani care, cu tot dinadinsul grămădesc și îmbulzesc în scrisele lor tot felul de cuvinte bătrînești și poporane ale românilor, alegeți o pagină și despuiați-o de acele podoabe, care stau acățate — „ca nuca în părete", — pe o urzală țesută în stative [1] franceze ori germane, și îndată vi se va învedera că neologistul cel cu sintaxa românească a scris cu mult mai românește decît lexicograful care-și împestrițează gîndirea croită pe tipar străin cu nesăbuite arhaisme și cu nepotrivite cuvinte țărănești.

Drept exemplu pentru întîiul soiu de scriitori, am numit pe Eliad ; pentru cel de al doilea, nu iau asupră-mi să numesc pe cineva. Aleagă-și fiecare pe cine va vrea din gloată. Eu mă dau la o parte, căci, — după cum mi s-a spus, — o școală nouă de scriitori ultra-naționali a declarat prin grai și prin tipar că mult-puținul ce m-am priceput și eu a scrie românește în viața mea a rămas acum cu totul prejos, de cînd acea școală a înălțat și a statornicit și limba românească prin stilul ei pestriț, nescărmănat, înjurător și străbălat.

Mult îmi pare bine însă, că m-a osîndit acea școală nouă să rămîn printre cei cari, cugetînd totdeauna românește și ferindu-se de orice soi de limbă, pe care lumea n-o pricepe, — de mult ce vrea să fie națională, — nu se feresc să întrebuințeze, la locul ce le prieste, și cuvinte noi și vorbe vechi, după cum mai frumos vine la auz și mai nimerit la înțeles.

Din vol. *Cum vorbim,* de Gh. Ionescu-Gion ed. P. V. Haneș, p. 71—74.

---

[1] război de țesut.

B. P. Hasdeu

LIMBA POETICĂ

... Poezia are o limbă a sa, care nu se încheie în cadenţă sau în consunanţă, ci în alegerea şi gruparea cuvintelor, potrivit cu misia artei. Această chestie a fost de minune dezbătută de către celebrul filozof scotlandez Dugald-Stewart, al cărui aducem aici însuşi textul, generalmente cam prea puţin citat: „Poetul, în producerile sale serioase, ţinteşte a înălţa închipuirea cititorului mai pe sus de lucruri simţite, a-l răpi din cercul vieţii de toate zilele; de aceea el cată să se ferească de ziceri triviale, de vorbe vulgare; şi dintre expresiile limbii sale, care sînt deopotrivă clare, să aleagă pe acele mai puţin întrebuinţate". In aşa chip se formează cu încetul la toate popoarele un grai poetic, prea depărtat de la simplicitatea prozei şi mai puţin supus nestatorniciilor modei, ca politicosul limbaj al ordinarei conversaţiuni. De îndată ce-l îmbrăţişează poeţii, prozaiştii cei buni îl înconjoară, ca prea pompos pentru genul lor. Astfel, el îşi păstrează farmecul cît timp fiinţează însuşi limba; ba încă devine din ce în ce mai plăcut înaintînd în vîrstă; cu vremea, singur sonul cuvintelor recunoscute poetice, neatîrnat de înţelesul lor, deşteaptă în noi jucundele impresii, lăsate de mai înainte prin opurile cele mai gustate; încît iubitorul poeziei îl aude cu mulţămire pînă şi în nişte fraze altminte neînsemnate. Limbile se deosebesc mult în respectul avuţiei graiului poetic. Engleza întrece fără asemănare pe franceza; zicerile sale poetice sînt atît de numeroase, încît înlesnesc calea renumelui chiar autorilor mediocri, prin singur prestigiul fonetic. Dar poezia diferează de proză nu numai prin cuvinte, ci încă prin o certă a lor înorînduire, care, adoptîndu-se odată şi sfinţindu-se prin cursul timpului, poetizează zicerile cele mai comune; pe cînd nimic nu darmă nurul poeziei ca un şir de cuvinte, dispuse într-o ordine atît de vulgară, încît cel dintîi ne face deja a prevedea pe acele următoare. O singură expresie proastă desplace; dar apoi cu cît mai vîrtos două asemeni, grupate în modul în care le întrebuinţează conversaţiunea familiară: o aşa pereche însuşeşte unei poezii caracterul parodiei. Limba română are ea sau nu cuvinte şi fraze poetice? Le are pînă şi acea irocheză! Cine nu cunoaşte „fala", „pulberea de stele", „cosiţa aurorei", „a spinteca aerul" etc. ale poeţilor noştri. Totuşi, necum poetaştrii, ci şi barzii români cei mai renumiţi cad adeseori în răceala graiului prozaic.

Din *Istoria limbii române*,
Bucureşti, 1881.

*

Nemic mai social ca limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societății. Nemic mai expus, prin urmare, la pericolul unor aprecieri *emoționale*, în loc de cele *rationale*. Limba unui popor se confundă și se identifică cu naționalitatea lui, cu memoria părinților, cu leagănul, cu mama, de unde ea se și numește *limbă maternă*, expresiune sublimă, născută în Italia din veacul de mijloc și pe care de la gintea latină au împrumutat-o apoi germanii. Zicînd aceasta, iată că eu însumi, ca român, simțesc o caldă emoțiune. A o birui pe deplin, a o supune rațiunii celei reci, fără a scoate măcar un suspin de protestare, e anevoie.

Momentul cel mai priincios pentru constatarea, înțelegerea și primirea adevărului este acela cînd o cestiune socială a fost deja exagerată în două direcțiuni opuse ; căci numai atunci emoțiunea izbită prin antiteză, se sperie de extreme, se oprește cu nedomerire, recheamă ea însăși ajutorul rațiunii. Un asemenea moment a sosit pentru graiul român.

Nu e aici vorba de limba *literară* și cu atît mai puțin de limba *științifică* în specie. Națiunea română a făcut într-un scurt interval niște pași atît de mari și atît de iuți pe calea progresului general, încît cercul său de cugetare lărgindu-se peste măsură, literatura la noi și mai ales știința se văd silite, vrînd nevrînd, a căuta dinafară un arsenal de expresiuni, pe care nu le află de loc, sau nu le găsesc după plac în graiul poporului. Acel arsenal ni-l procură latina și limbile romanice, de care ne leagă gintea, curentul de aspirațiuni, însăși proveniența culturei noastre actuale. Această procedură de a forma o *limbă literară* cu mîna tuturor românilor o indicase cel întîi, pe la finea secolului trecut, bănățeanu Paul Iorgovici, ceva ca a lui Dante : „De vulgari eloquio", pentru limba literară a Italiei. Heliade nu a făcut în Muntenia decît a aplicat și a propagat ideile lui Iorgovici. Tot așa Asachi în Moldova.

Orice s-ar face, orice s-ar zice, literatura română, mai cu seamă cea științifică, și-a croit deja o limbă pe care o înavuțește și o va înavuți mereu, nu cu elemente slavice, maghiare, turce etc., ci numai cu elemente latine. Dacă latinitatea nutrește într-un mod aproape exclusiv limba literară engleză, deși germanică în fond, apoi cu atît mai vîrtos ea nu poate a nu fi unica sorginte firească pentru limba literară română.

Prefață la *Cuvente din bătrîni*,
Vol. III, 1881.

*

Popor ! iată ceea ce deosibește pe știința limbei, născută în secolul nostru, de acele studii lingvistice de altă dată, care n-au lipsit pe ici pe colea nici chiar în negura veacurilor de mijloc. Oare de ce nu s-a putut plăsmui această știință în mințile cele semizeești ale unor uriași ca Aristotele sau Bacon ? De ce ? —

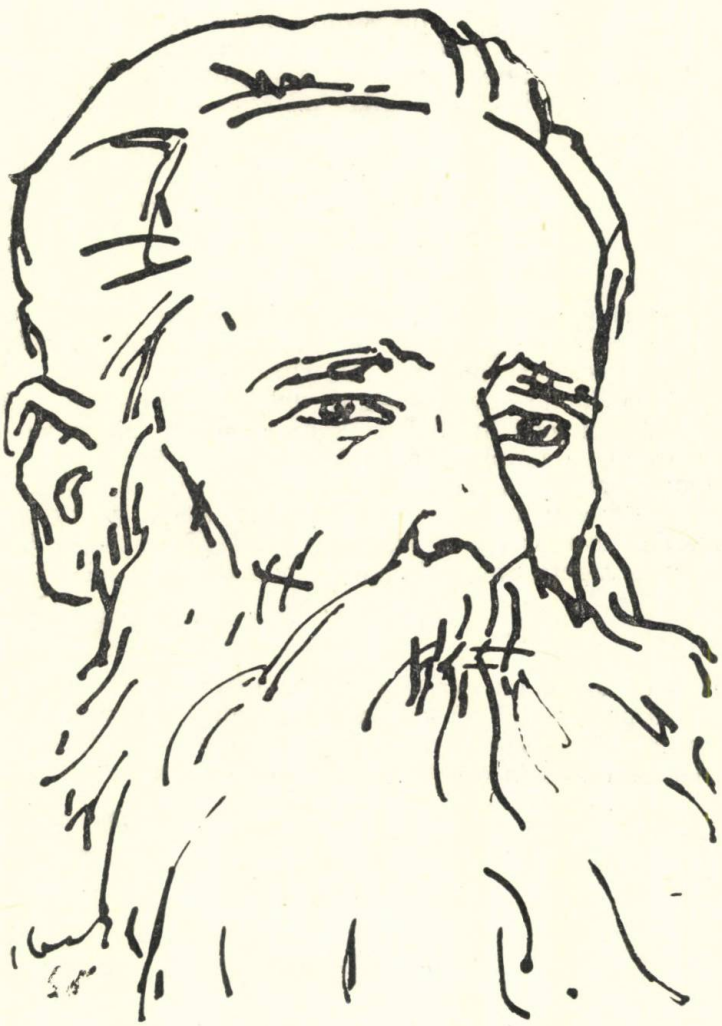

Fiindcă orice națiune ceva mai înaintată se credea atunci a fi prea superioară celorlalte mai puțin dezvoltate, și fiindcă în fruntea fiecărei națiuni se păuna cîte o clasă socială rădicată cu mult mai pe sus de straturile cele de jos, crezîndu-se datoare a le disprețui și a nu le băga în seamă, după cum strălucitul păun — se zice — nu se uită niciodată la picioarele sale, căci sînt aspre și întunecoase. Sub asemenea aristocrație între națiuni și sub o asemenea aristocrație între clase, orice altă știință sau artă putea să propășească, dar nu lingvistica, al cărei material brut se află mai întreg în cătune, în bordeie, nu în palaturi.

Dicționare și dicționare, în *Etymologicum Magnum Romaniae,* II, 1894.

*

Pentru pasiune și pentru imaginațiune, pentru simțirea peste tot, o sintaxă fixă e ceva peste putință, ordinea distribuirii în frasă depinzînd numai de la ordinea mai mult sau mai puțin capricioasă în care se succed impresiunile individului într-un moment dat. Copilul nu are o sintaxă fixă; n-o poate avea un grai în copilăriă; nu vrea să-l aibă nici poetul. Din aceeași causă interjecțiunile, libere de orice regulă sintactică, abundă în poet, abundă în copil, abundă într-un grai în copilăriă. Tot de acolo acele digresiuni, cele necontenite parentese, acele reticențe și întrerumperi, acea expansiune fără frîu, cari ar fi privite în proză ca o lipsă de legătură între cugetări. Proza cugetă, simte și cugeță; poezia simte, cugetă și simte.

Istoria limbei române, 1881, p. 126—127.

Limba poetică, ca un perpetuu reprezentant al începuturilor graiului omenesc și ca precursorul cel mai activ al „limbei naționale", procură lingvistului un material bogat și atrăgător, de care totuși cată a se servi cu pază, căci e periculos în orice caz a urmări lumină în *licenția poetica*..

Ibid. p. 128.

Titu Maiorescu

LIMBA ROMÂNĂ ÎN JURNALELE DIN AUSTRIA (1868)

...Nu orice introducere de cuvinte nouă și orice aplicare de cuvinte vechi la înțelesuri nouă constituie o originalitate falsă, ci eroarea se comite numai acolo, unde introducerea este de prisos și aplicarea falsă. În cazurile din urmă însă ne credem cu atît mai mult datori a combate o asemenea tendență spre inveniiuni nouă, cu cît fenomenul ei nu este izolat, ci stă în

raport cu un șir de alte procedări analoage în literatura noastră. Aceeași originalitate falsă a autorilor și aceeași tendență de a schimba toate o întîlnim și în sfera gramaticală, și pe tărîmul discuțiunilor ortografice.

Greșeala fundamentală în toate aceste provine din necunoașterea valorii proprii ce are limba unui popor. Limba, în orice manifestare a ei, în gramatică ca și în expresiuni și idiotisme, este un product necesar și instinctiv al națiunii, și individul nu o poate niciodată modifica după rațiunea sa izolată. Fără îndoială, limba nu există decît în rațiunile indivizilor, și toată viața îi este atîrnată de cugetarea și reproducerea în mințile generațiunii prezente și a celor viitoare. Însă această viață, în esență, nu este reflexivă ci instinctivă, și se produce în majoritate cu forța fatală a legilor naturale, și nu după arbitriul reflecțiunii individului. De aceea limbile s-au înavuțit și se înavuțesc totdeauna prin scrierile poeților geniali, cari, fără a se gîndi la teoriile limbistice, se exprimă după simțămîntul ce-l au despre ceea ce este potrivit cu limba lor ; dar nu se înavuțesc niciodată prin filologi, prin membri de societăți academice etc., al căror studiu reflexiv îi face capabili de a afla legile ascunse ale simțămîntului după care poporul cu poeții săi și-a creat și-și mărește limba, dar îi face totdeauna prin chiar faptul acesta reflecțiuni incapabili de a forma și reforma din nou.

Singurul rol ce scriitorii reflexivi, filologii mai întîi, dar apoi și ceilalți prozaiști ai științei, îl pot avea în privința limbei lor materne, este de a se supune fără împotrivire, de a o recunoaște ca autoritate legală a naturei proprie a poporului lor. În această privință ei se află în poziținea oamenilor de știință fizică, a căror chiemare este de a descrie fenomenele și de a le explica, constatîndu-le legea după care se conduc, iar nu de a face hipoteze despre ceea ce ar fi trebuit să fie acele fenomene. Ce am zice de un astronom, care, în loc să ne explice legea lui Jupiter, ne-ar spune că Jupiter după calculul lui, s-ar cuveni să se miște mai bine între Mercur și Venus decît între Mars și Saturn ?

Tot așa de nepotrivită ne pare procedarea filologului care ar voi să ne silească astăzi să zicem *ursili* în loc de *urșii,* sau *ul Domn* în loc de *Domnu* sau *meniciune,* în loc de *menire*, motivînd asemenea schimbare prin faptu că așa i se pare lui mai rațional.

Singura rațiune de îngăduit, în această materie, este uzul poporului care face lege, și care își are totdeauna cauza lui binecuvîntată și mai pro fundă decît rațiunile filologilor. Astfel, scrierile care se încearcă a silui limbă, precum sînt de exemplu la noi *Tentamen Criticum* al lui A. T. Lau rian, *Gramatica* d-lui Cipariu, *Dicționarul Academic* Laurianu-Massimu, n merită să fie calificate decît de curiozități literare fără valoare practică î ceea ce privește direcția lor originală la formarea limbei.

Între forma limbistică ce unui individ îi pare mai rațională, și într forma obicinuită în dialectul cel cult al poporului, nu este iertată nici măca șovăirea. Forma individuală trebuiește înlăturată și uzul trebuiește primi ca lege superioară.

Este de cea mai mare importanţă pentru direcţia sănătoasă a unei literaturi de a se pătrunde de acest adevăr. Căci în opoziţia dintre formele gramaticale sau expresiile limbistice originale, primite de un număr mărginit de autori, şi dintre formele şi expresiile obicinuite în dialectul cult al poporului, limba poporului rămîne totdeauna deasupra, şi nu este exemplu în istorie, ca vreodată să se fi întîmplat altfel. Rezultatul necesar este dar, că o literatură scrisă în asemenea mod rămîne înapoi şi se pierde pentru popor, şi că acesta îşi continuă calea sa fără a se putea lumina de învăţătura altmintrelea poate folositoare a literaţilor săi.

Critice (1866—1907), ed. 1931, p. 111—113.

DIRECŢIA NOUĂ

... Direcţia nouă a făcut dar un pas spre progres, cînd desrobindu-ne de acele sisteme greşite, ne-a îndreptat luarea-aminte spre o limbă mai potrivită cu vorbirea poporului de astăzi, spre limba frumoasă în care scria Constantin Negruzzi şi pe care nu am fi trebuit să o părăsim, rătăcindu-ne după confuziile filologilor. Multe întrebări şi îndoieli se nasc firește şi aici. Că e mai bine să zicem *roditor* decît *fertil,* mai bine *a unelti* decît *a machină,* mai bine *obicei* decît *abitudine,* ne pare vederat. Trebuie însă totdeauna să zicem *priincios* în loc de *favorabil? nădejde* în loc de *speranţă* etc ? Este bine să împrospătăm vorbirea cea veche în întinderea în care o face d. Lambrior ? Aceste sînt întrebări, al căror răspuns ni-l va da instinctiv acel scriitor, pe care natura îl va fi înzestrat cu darul de a cunoaşte firele din care se ţese limbagiul poporului român. Nouă celorlalţi nu ne rămîne decît a urma, depărtaţi de orice silă teoretică, simţul nostru limbistic, ştiind bine că judecata din urmă nu o pot pronunţa decît urmaşii noştri.

Ibid., vol. I, p. 227—228.

Mihai Eminescu

Măsurariul civilizaţiunii unui popor astăzi este o limbă sonoră şi aptă a esprima prin sunete noţiuni, prin şir şi accent logic cugete, prin accent etic sentimente.

Echilibrul, în „Federaţiunea", 22, IV. 1870.

Alăturăm observarea cum că limba, alegerea și cursivitatea espresiunii în espunerea vorbită sau scrisă e un element esențial, ba chiar un criteriu al culturii.

Maturitatea culturii publice a spiritului poporal se manifestă cu deosebire în limba sa, și între culții unui popor se numără numai aceia cari au suit înălțimea și domină terenul întreg.

Comoara și puterea limbistică, felul stilului și a espresiunii la un popor se reflectă și se manifestează în *literatura sa națională* : ea este izvorul din care să ieie fiecare.

Scrieri politice și literare, ed. I. Scurtu 1905, p. 12.

Da, de la Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți — din Dacia Traiană! Se cam șterse diploma noastră de nobleță : limba însă am transcris-o dir buchiile noastre ghebosite de bătrînețe în literile de aur ale limbelor surori Cam degenerase arborele nostru genealogic cu cîte o codiță străină, dar î vom curăți de toate uscăturile.

Ibid. p. 400.

Noi ne bucurăm de propășirea fonetismului în Transilvania. Acesta este un puternic mijloc pentru a păstra vechea noastră avere națională : unitatea în limbă și o normă unică în pronunție.

Ibid. p. 330.

Netăgăduită este însă valoarea lor [a cărților vechi] *stilistică* și *lexicală Stilistică*, căci nu sînt scrise supt influența limbelor moderne, cel puțin nu a celei franceze, și se găsesec în ele locuțiuni care încep a dispărea din limba de astăzi și se înlocuiesc prin șabloane de frase streine dezvoltării de pîn acum a limbei noastre ; *lexicală*, prin mulțimea de cuvinte originale, pe care scriitorii bisericești și laici, siliți să recurgă la proprii mijloace, le întrebuin țează în compunerile lor.

Ibid., p. 293—294

Cît despre limba traducătorului ar putea fi mai românească. Ce va s zică *prison*? N-avem vorbe românești îndestule pentru a însemna punere la răcoare? Inchisoare, temniță, prinsoare nu sînt destul de bune pentru traducători? Cererea curățeniei limbii e atît de dreaptă și apoi nu ține p nimenea nimic. Traducătorul n-are decît să se întrebe cum zice românu cutărui sau cutărui lucru pentru a se lecui de galomanie.

Ibid., p. 341.

Limba română la sine acasă e o împărătească bogată căreia multe popoare i-au plătit bani în metal aur, pe cînd ea pare a nu fi dat nimănui nimica. A o dezbrăca de averile pe care ea ... le-a adunat, în mai bine de o mie de ani, însemnează a o face din împărătească cerșitoare.

Ms. 2257, f. 175.

În privința limbei românești, Diez are meritul de a fi nimicit pe cale științifică toate basmele despre originea slavă a limbei românești, precum acele erau susținute cu patimă de filologi de școală veche slavonă și combătute în același mod nedibaci de școala veche a filologiei românești.

Scrieri, p. 326.

În limba sa numai i se lipesc [poporului] de suflet preceptele bătrînești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor săi. Și chiar dacă o limbă n-ar avea dezvoltarea necesară pentru abstracțiunile supreme ale minții omenești, nici una însă nu e lipsită de expresia concretă a simțirii și numai în limba sa omul își pricepe inima pe deplin. Și într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor ... oare s-ar fi născut atîtea limbi pe pămînt?

„Timpul", I. V. 1882.

Nefiind filolog de competință, declar eu însumi că opiniunile mele sînt cu totul personale și nu merită de a turbura lucrările filologilor noștri.[1]

Scrieri, p. 74.

După ridicarea la potență a aceluiași estrem (latinist) de către următori, trebuia neapărat să vină contra lui estremul fonetismului absolut, a iubirii nemărginite a limbii numai românești și esclusivitate față cu limba latină și cele surori. Aceste estreme au fost condiționate de însăși natura lucrului — nu poți defige mijlocul unei linii, pînă ce nu vei fi aflat punctele cele estreme.

Ibid., p. 68.

Presa noastră — scrisă în mare parte într-o limbă cosmopolită, lesne de învățat de către orice străin în cîteva zile — e o presă națională. Cu toate acestea, lucrarea ei zilnică asupra înțelegerii poporului șterge pînă și rămășițele de originalitate ale graiului nostru străvechi ... Dacă deschidem ziare de științe naturale, de medicină, de ce-o fi, ne ia ochii lipsa de respect pentru limbă, primirea de termeni străini fără trebuință și numai din lene

[1] În mod asemănător se pronunțase C. Negruzzi în *Scrisoarea* a XXXII-a *(Despre limba românească*.

le a căuta echivalentul românesc. Am văzut o carte intitulată „Despre cosmeticurile nuisibile sănătății". Își poate închipui fiecare în ce stare e amenințată să ajungă limba prin pretinșii oameni de știință. Cauza pentru care s-a lățit atît de mult stricarea limbii ... e aceeași, căreia peste tot îi datorăm toate relele de care suferim : politica.

„Timpul", 6. V. 1880.

Au căutat [pedanții] să ne silească să dovedim că fiece vorbă e latină și că toți, fără osebire, ne coborîm de-a dreptul de la romani. De prisos aceasta, pentru că nu originea face pe un popor să fie trainic, ci munca lui proprie, fie cu mîna, fie cu mintea ... Pierderea cea mai mare era că întreaga comoară a limbii ce sta din zicători, proverbe, inversiuni, adică din fraze gata făcute, moștenite din neam în neam, de la strămoși, se aruncă în apă pentru că în ele nu erau cuvinte de origine latină. Parcă cine știe ce nenorocire ar fi fost aceasta, parcă n-am trăit cu vecinii sute de ani și n-o să mai trăim, pare că se făcuse gaură în ceriu, dacă am primit noi cîte ceva de la ei și ei de la noi.

Ibid.

Fiecare lucru poartă în sine însuși măsura sa. De aceea e o caracteristică a omului inteligent și de bunăcredință, că formulînd lucruri sau rapoorturi în scris sau vorbire va cerca s-o facă în măsura dictată de firea lucrurilor, în scurt : expresia celor cugetate va fi adecvată cu materialul cugetat. Asta e specific uman. Pe cînd omul neinteligent face din sine însuși măsura lucrurilor și mestecă subiectul său în cele ce sînt și se-ntîmplă, — cel inteligent și de bunăcredință va cerca să se dezbere de tot ce-ar putea să-i întunece judecata. Inteligența e putința — bunăcredință e voința de-a vedea și reproduce obiectiv cele ce există și se-ntîmplă.

Scrieri, p. 23—24.

*

În teatrul românesc ți se pare că auzi citind pe cineva într-o limbă pe care el n-o pricepe. Ca să ne lămurim mai bine, vom stabili mai întîi că afară de accentul gramatical, pe care se înțelege că nu-l poate greși un român, căci nimene nu zice *mi*nune în loc de mi*nu*ne, există acea parte intențională a vorbirii, care se numește cu un cuvînt tecnic : accentul logic ... Ei bine, acest accent logic, sufletul vorbirii, se așază de către actori adesea cu totul falș. A vorbi natural este încă un mister pentru preoții Thaliei române.

Ibid., p. 339—340.

Suta a șaptesprezecea e purtată de ținta de-a da unitate limbii și poporului și ne pare bine că în senat se începe a se vorbi românește pentru a

restatornici (...) unitatea compromisă prin experiențe filologice și prin înrîurirea dicționarului franțuzit al breslei advocaților.

„Timpul", 1. V. 1882.

Am adunat multe vechituri din manuscripte și tipărituri vechi românești, pe care le-aș lua bucuros cu mine. Această împrejurare îmi scumpește călătoria, dar mi-ar păstra materialele spre a-mi umple timpul liber cu adunarea de cuvinte și locuțiuni. Incepe a mi se face clar că limba românească este într-adevăr bogată, posedă un număr de sufixe vii, ba chiar și cantitate. In hîrțoage vechi am descoperit mai multe formații sintactice fermecătoare, mai multe tipuri care au fost uitate, apoi conjuncții, prepoziții și adverbe și chiar două moduri noi, deși defective. S-ar putea strînge material pentru o sintaxă românească. Numai timp și liniște... Dar cine le are!

Poezii. Ed. C. Botez; cf. „Contemporanul" 29. VIII. 1952.

*

Archaismii poate că-i va încetățeni cu-ncetul poezia — dar numai ea — spunea poetul gîndindu-se la stilul artistic — căci e un drept esclusiv al ei de a revivifica colorile limbei prin vorbe dezgropate din mormîntul trecutului. Astfel, Goethe dă lui *Faust* prin archaismi, în vorba și forma versului, coloritul cel bizar al evului-miez, colorit pe care Schiller n-a înțeles a-l da lui *Wallenstein* al său.

Scrieri, p. 413.

*

Limba literară, nu cea grăită în societatea cultă, limba cronicarilor și a legendelor e pe alocurea de o rară frumusețe. Multe texte și bisericești și laice au un ritm atît de sonor în înșirarea cuvintelor, încît e peste putință ca frumusețea stilului lor să se atribuie întîmplării și nu talentului scriitorilor și dezvoltării limbei.

„Timpul", 21. V. 1881.

*

Unitatea actuală a limbii vorbite, deși este în parte un merit special al epocei lui Matei Basarab, dovedește totuși că și în această privire erau elemente cu totul omogene, preexistente limbei bisericești, care înclinau a căpăta o singură formă scrisă. Organografic vorbind limba era aceeași numai termenii, materialul de vorbe diferea pe ici, pe colo. O unitate atît de pronunțată a limbei dovedește însă o unitate de origină etnică".

Ibid., 1. IV. 1881.

*

Legile după care cuvintele latine s-au prefăcut în cuvinte românești și-au sfîrșit de mult evoluțiunea lor ; în momentul în care românii au primit cuvinte slavone, limba lor era formată, de secole deja. [1]

Ibid.

*

Limba noastră e singura în Europa care se vorbește aproape în același chip în toate părțile locuite de români.

„Timpul", 6. V. 1880.

*

Încă în suta a șaptesprezecea Miron Costin scrie regelui Poloniei că cel mai frumos și mai corect dialect românesc, cel mai apropiat de graiul italic se vorbește în Sătmar, unde cu toată emigrarea lui Dragoș, românii rămaș acolo sub fratele lui, voevodul Balc, sînt atît de numeroși ca și cînd n-ar fi ieșit nimenea din țară.

Ibid., 4. XI. 1882.

*

Ba pentru că limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă, dar grea, cu multele ei locuțiuni, îi cam jena pe prietenii noștri, am dat-o de o parte și am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită, pe care cineva, dacă știe nițică franțuzească, o învață într-o săptămînă de zile. Bietul Vaarlam, mitropolitul Moldovei și al Sucevei ... și-ar face cruce creștinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrul [2] (=păstrătorul) limbii n-o înțelege. Dar Vaarlam era un prost. În zilele noastre nici membru la Academie n-ar putea să fie.

Ibid., 22. I. 1880.

*

Limba cărților bisericești va fi supusă unei revizuiri în ceea ce privește slavismii tehnici, nejustificați și nepricepuți nici pînă în ziua de azi de popor. Cuvintele populare romanice se vor introduce în locul termenilor slavonești, cuvinte înțelese de toți ; frazelor li se va da, pe ici colo, rînduirea ce li se

[1] Precizări mai exacte și mai ample în recenta broșură : *Formarea limbii și a poporului român*, 1962, întocmită pe baza vol. I al tratatului *Istoria României*, București, 1960, p.775 și urm.

[2] Cuvîntul circulă frecvent, cu acest sens, în regiunea Maramureș ; l-am auzit în Sanislău (raionul Carei), în Baia-Mare.

cuvine după geniul limbii noastre, înlăturîndu-se traducțiuni servile și prea ad-litteram ; cu un cuvînt, ferindu-se în mod egal de neologisme, dar și de barbarismi..., revizuitorii cărților vor avea în vedere atît avutul propriu al limbii populare, cît și arhaismii aceia care se pot reintroduce fără alterare a înțelesului. [1]

*

Cronicele și cîntecele populare formează în clipa de față un material din care culeg fondul inspirațiunilor.

Studii și documente literare, vol. IV, p. 127.

*

Norma limbii scrise trebuie să fie cea care există obiectiv și în realitate în gura poporului de jos... iară nu fantasiile mai mult sau mai puțin ingenioase ale filologilor noștri. Așadar adevăr obiectiv și nu arbitrarităte subiectivă. In acest proces de a stabili o normă pentru limba scrisă, trebuie luate în considerare și unele influențe istorice care au resistat tendinței de espulsiune și s-au conservat în limba vie... Limba noastră, cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaște de frumoasă și dulce (V. Scherr Allg. Litteraturgeschichte).

Scrieri, p. 21.

*

A crede însă că un popor de peste zece milioane de suflete [era în 1877] au fost compus numai din nătîngi și că n-au avut nici destul auz, nici destulă minte pentru a-și plăsmui o limbă cumsecade, a primi apoi ciudatul axiom că numai d-nii filologi sînt oameni cuminți, carii ne pot pune la cale după teorii pe care le sug între patru pereți din degetul cel mic, o asemenea credință este o insultă pentru națiа românească, care au vorbit și scris bine și într-un fel înainte chiar de a fi sămînță de filologi pe plaiurile Daciei lui Traian. Ramura mutată în pămînt departe de trupina părintească, limba românească s-au nutrit în mediul ei nou prefăcînd nutrimentul în organe specifice ale sale și rămînînd limbă romanică.

Ibid., p. 311.

*

Materialul în care se sensibiliză ideea etern poetică sînt imaginele — nu însă imaginele tuturor popoarelor, ci a aceluia la care ea se sensibiliză. Tropii unei națiuni agricole diferă de tropii, de imaginele unei națiuni de

[1] După Aug. Z. Pop, *Eminescu și opera mitropolitului Varlaam*, în „Convorbiri literare", 1939, p. 373.

vînători ori de păstori. Sub ce imagine va îmbrăca unul simţămîntul etern al amorului şi sub ce imagini celălalt, decît numai prin acele pe care le posedă ?

Ms. 2257, f. 62

*

Farmecul poeziei populare îl găsesc în faptul că ea este expresia cea mai scurtă a simţămîntului şi a gîndirei. Lăsînd la o parte tot ce e nenatural, ea nu este decît limba simţămîntului şi pentru ca această limbă să fie totdeauna curată, adeseori se renunţă şi la rimă şi, căutîndu-se cuvîntul cel mai apropiat, nu se impune nici o silă la construirea versului. Şi să sperăm că tot se vor mai găsi suflete care să nu fie jignite de rima neînde-mînatică sau de simplitatea unui cuvînt vechi, ci vor preferi de a se adăpa mai bine la izvorul curat ca lamura şi mai preţios ca aurul al poeziei noastre populare, decît să bea din izvorul de apă de zahăr cu portocale. [1]

*

Dar la dreptul vorbind, la Piatra, într-un ţinut muntos plin de legende, de proverbe, locuţiuni, apoi de localităţi istorice, [revista] „Colectorul" nu găseşte ce să culeagă ? Un muntean de baştină, născut asemenea în ţinutul Neamţului de Ioan Creangă. Citit-au vreodată colectorii pe „Dănilă Prepeleac", pe „Soacra cu trei nurori" şi altele, ca să vadă care ar trebui să fie izvoarele, din care să se inspire, şi cum vorbesc şi se mişcă ţinutaşii din Neamţ ? Foi literare în provincie ar putea să facă un serviciu nemăsurat literaturii şi lexiconului român. Limba de rînd a ziarelor politice ameninţă a îneca, ca buruiana rea, holda limbii vii a poporului. Afară de aceea cu propăşirea realismului modern, [2] se şterg legende şi poveşti, proverbe şi locuţiuni, adevărate nestimate ale gîndirii poporului românesc. Dacă acele foi ni-ar da icoana locului prin culegerea *esact* a formelor caracteristice ale gîndirii poporului, ele ar fi nepreţuite. Dar traduceri din franţuzeşte sau din nemţeşte a unor producţii nesănătoase ? Cui folosesc ? Ele întăresc numai ideea falşă că poporul în două mii de ani n-a avut nici limbă, nici cugetare şi că aceste două trebuiesc plăsmuite în mod meşteşugit de către o anume academie.

Scrieri, p. 308.

*

Şi limba strămoşească e o muzică şi ea ne atmosferizează cu alte timpuri mai vrednice şi mai mari decît ticăloşia de azi, cu timpuri în care unul s-au făcut poporul şi una limba.

„Timpul", 1. V. 1882.

---

[1] M. Eminescu. *Opere complete*, I, *Literatura populară*, 1902, p. IX.

[2] Perpessicius, *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1957, p. 324.

*

Cînd dezvoltarea literaturii ajunge la punctul acela unde scriitorii învinș și-și dominează limba, deși cu oarecare cheltuială de putere, atuncea ei scriu mai bine.

Ms. 2 258, f. 222.

*

Momentul emancipațiunei unei limbi de sub influența atît etimologică cît și sintactică a unei alteia sau a unor altora străine — scria poetul în același loc — e cel mai fericit și cel mai fericit în privința limbei însăși.

Ibid.

*

Eliad se vede a fi fost în tinerețe un om foarte inteligent. Prin gramatica sa elimineză din ortografia română toate semnele prisositoare, prin cărțile sale didactice a dat ființă limbii științifice, din tipografia sa a ieșit la lumină între anii 30 și 50 aproape tot ce s-a tradus mai bine în românește. Cam de pe la anul 1845 începe însă în mintea scriitorului bucureștean o suficiență nemaipomenită și o decădere intelectuală cu atît mai primejdioasă cu cît Eliade era privit în vremea lui ca un fel de oracol. Limba „Curierului de ambe sexe" se latinizează și se franțuzește, el începe a scrie c-o ortografie imposibilă, nesistematică, un product bastard al lipsei sale de știință filologică pozitivă și al unei imaginații utopiste . . .

Scrieri, p. 301.

*

El scria cum se vorbește ; viul grai a fost dascălul lui de stil. Prin el limba s-a dezbărat de formele convenționale de scriere ale evului mediu și ale cărților eclesiastice, a devenit o unealtă sigură pentru mînuirea oricărei idei moderne. Din acest punct de vedere Eliad a fost cel întîi scriitor modern al românilor și părintele acelei limbi literare pe care o întrebuințăm astăzi. Chipul propus de el în 1828, pentru încetățenirea termenilor tehnici, a termenilor noi pentru idei nouă, se urmează și se recomandă și astăzi ca cel potrivit. Dacă mai tîrziu, el, omul practic al bunului simț și al esperienței, a început a croi sisteme apriori de ortografie, meritul lui nu scade. Literatura s-a ținut de începuturile sale cele bune (1826—1848) și a lăsat de o parte erorile. [1]

„Timpul", 21. XI. 1881.

---

[1] Pentru amănunte și precizări documentale I. O a n a, *Eminescu și Heliade*. În : *Culegere de studii*, București, 1961, p. 128 și urm.

*

Limba lui Bălcescu este totodată culmea la care a ajuns românimea ndeobște de la 1560 începînd și pînă astăzi, o limbă precum au scris-o Alecsandri, Const. Negruzzi, Donici și care astăzi e aproape uitată și înlocuită prin păsărească gazetarilor. Deși Bălcescu se întemeiază preutindenea pe izvoare și scrierea lui e rezultatul unei îndelungate și amăunțite munci, totuși munca nu se bagă nicăiri în seamă, precum în icoanele maeștrilor mari nu se vede amestecul amănunțit de văpsele și desemnul ngrijit linie cu linie. O neobișnuită căldură sufletească, răspîndită asupra scrierii întregi, topește nenumăratele nuanțe într-un singur întreg și, asenenea scriitorilor din vechime, el îi vede pe eroii săi aievea și-i aude vorbind după cum le dictează caracterul și-i ajunge mintea, încît toată descrierea persoanelor și întîmplărilor e dramatică, fără ca autorul să-și fi îngăduit a întrebuința undeva izvodiri proprii, ca poeții. Nicolae Bălcescu e lealtmintrelea o dovadă că limba românească, pe vremea lui și înainte de dînsul, era pe deplin formată și în stare să reproducă gîndiri cît de înalte și simțiri cît de adînci.

„Timpul", 24. XI. 1877.

*

Epistolă, menită a fi precuvîntarea cărții „Manualul vînătorului", ea a crescut supt mîinile autorului ei într-un volum de observații, alusiuni, descrieri, ironii și pagine de erudiție. Stilul deci e cel epistolar — al scrisorilor intime. Scrisoarea intimă înlocuiește graiul viu, conversația, de aceea ipsesc din ea grămădirile de abstracții, perioadele încărcate cu propoziții subordinate; ca și în conversații, vorbirea se mișcă în scurte propoziții principale și relațiile logice ale cugetărilor se cunosc mai mult din cuprinsul propozițiilor, decît din forma gramaticală a combinării lor. Nici în orînduirea materiei nu e atît de strict ținută și cugetările se înfățișează în șirul, în care s-au presentat ca inspirații ale momentului. In sfîrșit, autorul se servește de toate prerogativele stilului epistolar, chiar de post-scriptum. Astfel, luînd vînătoarea din antichitate, din evul-mediu, din vremea modernă, tablouri vii se urmează cînd cu repeziciune, cînd încetinel, îmbrăcate într-o melancolică descripție, pînă ce sfîrșești cartea, fără să știi cum ai ajuns la capătul ei. Limba e curată și are farmecul noutății. O mulțime de cuvinte și forme idiomatice, pînă acum scrise puțin sau de fel, dar a căror origine întăritoare este limba poporului nostru, fac cartea prețioasă și din punct de vedere lexical; citațiile arată gustul și cultura autorului... De aceea nu ne place capitolul XII,[1] dar ca alusiune la „Societatea academică", reacă !.

Scrieri, p. 298.

[1] Se știe că acest capitol al cărții nu conține decît cîteva rînduri de puncte. Odobescu l prezentase ca pe „cel mai plăcut pentru cititori".

*

Limba germană e foarte bogată în vorbe, în urma înlesnirii cu car dintr-o radicală se pot forma o mulțime de cuvinte derivate, fie prin adău gire de sufixe, fie pe altă cale. Acuma unii scriitori căutau a altoi limbi noastre fisionomia alteia, cu totul străine de ea, și prin acest soi de culti vare a limbii [1] au ieșit la iveală fenomene care au dat ocazie penelor sati rice să facă haz de jurnalistica de peste Carpați, care de altfel în privire onestității politice merită mai mult respect decît gazetele noastre...

„Convorbiri literare", 1. VIII. 1877.

*

Astăzi cînd ziare, profesori, ba pînă și o academie, și-au pus în cap s stîlcească graiul românesc, singurul liman și adăpost împotriva limbii păsă rești, practicate de gazetari ș. a., sînt fără îndoială scrierile celui mai bu prosaist (C. Negruzzi) și a celui mai mare poet al nostru (V. Alecsandri)

Scrieri, p. 329.

*

Filologii clubului [studenților de la Universitatea din Iași] ar putea s se ocupe, d. e., cu strîngerea locuțiunilor și proverbelor, cu cestiunile fono logice ale limbii române, cu stabilirea nomenclaturii științifice, cu adunare numirilor de plante, insecte, metale ș. a. E drept că aceste sînt cestiuni car cer muncă, dar n-ar suferi de sterilitatea teselor cu totul generale. Am pune de ex., întrebarea cum de se preface în limba română grupul *sc* în *șt*? C înrîurire are *i* consonans (*jot*) asupra vocalelor și consoanelor cu care s întîlnește? Cum se poate esplica prefacerea lui *d* în *j* (*putred, putrejune veșted, veștejit*). Iată cîteva numai din sutele de cestiuni de detalii, car merită atenția unui filolog tînăr.

Ibid., p. 234.

*

Mulți tineri nu stăpînesc pe deplin materialul de finețe și de distincțiun și numesc multe lucruri cu același nume.

Ms. 2285, f. 113.

Limba și legile ei desvoltă cugetarea.

Ibid.

[1] Termenul de „cultivare a limbii" care a părut nou și chiar nepotrivit unora, iat că apare încă la Eminescu, cu un înțeles precis, căci problema era actuală atunci și este azi actuală; l-au folosit și Heliade, Andrei Mureșanu, G. Barițiu, S. Bărnuțiu.

Limba română de aceea s-a depărtat și s-a înmuiat așa de tare, pentru că așa de lungă vreme nu a fost scrisă. Consistența unei limbi începe cu scrierea ei. Elementele primite în această scriere nouă, fiind chiare [=clare], devin consistente și rămîn în limbă, dacă nu contrazic cu direcțiunea spirituală a poporului. Ele nu trebuie să coincidă cu natura limbii, ci numai să nu-i contrazică.

Ms. 2 285, f. 169.

*

Se zice că prea dăm gură de lup onorabililor adversari și că în scrierea noastră nu se observă acele dresuri și cochetării stilistice, prin care strălucesc învățații „Românului". Gura păcătoșilor adevăr grăiește. Nu alegem vorbele după cum îndulcesc sau înăspresc lucrul, ci după cum acopăr mai exact ideea noastră. Vorba nu e decît o unealtă pentru a esprima o gîndire, un signal pe care — dă unul pentru a trezi în capul celuilalt identic aceeași idee și cînd sîntem aspri, nu vorbele, ci adevărul ce voiam a-l spune e aspru. De aceea nu prea întrebuințăm eufemismi. . . . Ne pare rău că în țara aceasta nu s-au aflat pururea destui oameni care să aibă curajul de a numi lucrurile cu numele lor propriu, nu cu cel figurat.

„Timpul", 21. V. 1882.

*

În realitate, stilul nostru nu este eufemistic. Ne-am deprins a căuta pentru orice idee expresia cea mai exactă posibilă. Dac-am voi să glumim, dacă nu ne-ar păsa de adevărul ce-l zicem, am putea să spunem lucrurile mai cu încunjur. Dar lucrurile la noi *nu se petrec* [1] cu încunjur.

Ibid., 2. IX. 1881.

*

Pentru ca discuția să nu devie o simplă ceartă de cuvinte, o logomahie, pentru ca să nu se ignoreze tocmai noțiunea fundamentală de care e orba, ne întrebăm: ce e reacțiune? O expresie împrumutată din mecanică, însemnînd acțiunea negativă produsă prin una pozitivă. În politică însă cuvîntul „reacțiune" s-a întrebuințat întîi la 1789, ca sinonim al contrarevoluțiunii, al unei acțiuni contrare revoluțiunii franceze. Cuvintele au înțelesul lor. Dacă acum le dăm un înțeles, acum un altul, nici o discuție nu e cu putință.

Ibid., 22. VII. 1880.

*

[1] Sublinierea semnificativă a lui Eminescu.

Mai întîi o mică observație filologică. *Pomologia* e un cuvînt hibrid, p care autorul ar fi trebuit să-l eviteze, cum trebuiesc evitate toate hibridel Oare s-ar putea zice *Dumnezeologie* în loc de *teologie,* sau s-ar putea zic în limba germană *Versfussologie* în loc de *Metrik*? Nu. Prin urmare nic *pomologie.* Autorul cred că nu împărtășește eroarea cea foarte răspîndit că bogăția unei limbi consistă în *cuvinte.* Adevărata bogăție consistă tot deauna în *locuțiuni,* în acele tiparuri neschimbate, care se formează în cur de mii de ani și dau fiecărei limbi o fisionomie proprie, apoi în bogăția for melor flexionare, în sufixe, în prepozițiuni (de care limba noastră are foart multe), în sfîrșit în acele mulțimi de finețe psichologice, care ele dau abi viață sunetelor moarte din cuvinte. Dacă n-ai un cuvînt, îl circumscrii pu și simplu, sau îl primești aproape neschimbat dintr-o limbă înrudită. Astfe în loc de *pomologie* se potrivea, credem, mai bine, *cultura pomilor,* căci pune două cuvinte în loc de unul — *claritatis causa* — n-a fost niciodat un păcat. Cît despre cuvintele multe, în loc de-a îmbogăți, ele sărăces cumplit o limbă. Ele iau ideei vioiciunea intuitivă. Cînd la rostirea ma multor cuvinte ai să-ți închipuiești același lucru, ajungi a nu-ți mai închipu nimic, sau mai nimic la rostirea fiecăruia din ele.

Scrieri, p. 313—314.

*

Acuma ivindu-se lîngă o vorbă veche și oarecum nesuficientă un sino nim care să împlinească nesuficiențele — vorba veche pierde din cercu însemnătății sale ceva — sau nu pierde nimic? Asta e întrebarea. Eu sus țin că pierde. Vorba primitivă pierde din terenul său tocmai pe atît cît cuprins sinonimul său. Presupunem că *a* a cuprins întinderea *x,* dar cuprinde în același spațiu întinderea *y,* — atunci faptul întinderei lui împlinit, nu-i rămîne lui *a* decît întinderea *x-y.* Sau e probabil și alt ca Vorba primitivă cîștigă două puncte de vederi: unul larg și altul stric Din punctul de vedere larg el păstrează drepturile sale și întinderea vech — acesta e înțelesul cel larg al cuvîntului. Din punctul de vedere strict, ni se prezintă tocmai așa cum l-au scurtat sinonimele sale — acesta e sen sul strict al cuvîntului.

Ibid., p. 414—415.

*

Cum e procedura noastră întru primirea cuvintelor latine (?). Totdeaun estremitară. Unul primește *en gros,* altul de fel. A primi în locul unei vorb românești bune una latină care să-nsemneze tot aceeași, nu ni se pa consult — a primi un sinonim care, însemnînd aceeași, înseamnă totu altceva, o altă nuanță a înțelesului, asta însemnează a-și înavuți, a-și înn bila limba. O espresiune pentru *mai multe* înțelesuri e miserie, *mai mul* espresiuni pentru *un* înțeles e copilărie, mai multe espresiuni însă pentr

mai multe înțelesuri, deși sinonime, e adevărată avuție a limbei. Și această avuție o recomand cu deosebire inovatorilor noștri. În genere vorbele nouă au un înțeles abstract cele vechi păstrează înțelesul concret; afară de acele vorbe nouă, de-a căror sunete e legat un înțeles cu totul material și care n-au sinonim în limba românească.

Ibid., p. 415.

*

La urma urmelor e indiferent care sînt apucăturile de care se slujește o limbă, numai să poată deosebi din fir în păr gîndire de gîndire. Un singur cuvînt alăturat cu altul are alt înțeles.

„Convorbiri literare", 1. VIII. 1877.

*

De fiece cuvînt vechi se ține un șir întreg de zicale, care înlocuiesc cu prisosință, ba întrec adesea mulțimea cuvintelor și fraselor nouă, primite în limbă, fără de nici o rînduială.

Scrieri, p. 309—310.

*

Această parte netraductibilă a unei limbi [locuțiunea] formează adevărata ei zestre de la moși-strămoși, pe cînd partea traductibilă este comună gîndirii omenești în genere. Precum într-un stat ne bucurăm toți de oarecari bunuri, care sînt a tuturor și a nimănui — uliți, grădini, piețe —, tot astfel și în republica limbilor sînt drumuri bătute, care sînt a tuturor, — adevărata avere proprie o are însă cineva acasă la sine; iar acasă la dînsa, limba românească este o bună gospodină și are multe de toate.

Ibid., p. 314.

*

Există multe indicii, atît în numirile localităților și rîurilor, precum și în alte împrejurări, care denotă o unitate a neamului românesc, preexistentă formațiunii statelor noastre. În adevăr, pe cînd găsim în Țara Românească Argeșul, găsim tocmai în nordul Daciei un părău numit Argestrul care se varsă din stînga în Bistrița, rîu ce izvorăște din Maramureș. Pe cînd în Țara Românească aflăm Cîmpulungul ca ținut descălecătoare, aflăm în Bucovina, în creierul munților, un Cîmpulung, tot ca ținut și descălecătoare.

„Timpul", 1. IV. 1881.

*

E științifice(ște) constatat că în văile munților, prin locuri pătrunse ra de comunicațiunea cu lumea, acolo se păstrează mai neatinse idiome vechi limbe mumii, dialecte împăiate...

Scrieri, p. 405.

*

E datoria unui publicist de a respinge productele greșite și criti cele sale vor fi cu atît mai aspre, cu cît literații, de care va vorbi, vor fi ma lipsiți de cultură. Cînd cineva nu s-a împrietenit nici măcar cu gramatic românească, să nu cuteze a scrie poesii și novele.

Ibid., p. 387.

*

E cunoscut că pînă acum nu avem nici o scriere serioasă asupra sin taxei române, întrucît ea se deosebește de aceea a altor limbi și că chia partea sintactică a gramaticei lui Cipariu are prea multe generalități și pre puține observațiuni în privirea modului curat românesc de a lega cuvintel între ele. Un studiu lung și amănunțit al limbei scrise de cei mai bun autori și al graiului viu al poporului ar putea să ne ducă de-abia la cunoș tința deplină a acelor legi, care stăpînesc nu numai modul de-a vorbi, da chiar modul de-a gîndi a poporului nostru. Abia după ce un asemenea stu diu s-ar fi făcut, s-ar putea utiliza în mod mai larg și pentru școală; p cînd gramaticile sintactice de pînă astăzi vor trebui să se mărginească c predarea acelei părți generale care stabilește legi comune tuturor limbilo

„Timpul", 27. VIII. 1878.

*

Studiul principal al unei școale rurale sau primare e limba românească ea este totodată organul prin care neamul își cunoaște ființa sa proprie organul prin care acest neam moștenește avutul intelectual și istoric a strămoșilor lui... Agronomie cîtă poftiți. De șase ori pe săptămînă, zilnic dar limba română rămîne limbă și s-a încheiat.

Ibid., 17. IX. 1881.

*

Daunele ce le face sistemul etimologic pur pronunției românești sîn însemnate. Avînd fiecare facultatea de a pronunța cum va vrea, generațiun cu generațiune vom păstra viciul pronunției corupte, — și teama etimolo giștilor cum că fonetiștii vor consacra prin us pronunția provincială și vo face dialecte, e ilusorie.

Scrieri, p. 411.

*

Noi ne bucurăm de propășirea fonetismului în Transilvania. Acesta este un puternic mijloc, pentru a păstra vechea noastră avere națională: unitatea în limbă și o normă unică în pronunție.

Ibid., p. 330.

*

Nu știm de unde și pînă unde actorii români au pronunții atît de străine. Limba românească este din acele cu dreaptă măsură; ea n-are consoane prea moi, nici prea aspre, nici vocale prea lungi sau prea scurte: mai toate sunetele sînt medii și foarte curate. Cu toate acestea în teatru avem ocasie de a auzi vorbindu-se cu ton franțuzesc (nasal), sau spaniol (gutural)... E drept că o ortoepie românească, o carte despre buna rostire lipsește, dar nu lipsește rostirea vie a claselor culte, nu lipsesc scrierile bune, nu lipsește limba scrisă, a cării dreaptă rostire este fixată de două sute de ani și mai bine. Ba chiar actorii români vorbesc foarte omenește acasă și (cu) prietenii lor; pe scenă-i altceva, acolo trebuie să vorbească ca franțujii și spaniolii.

Scrieri, p. 356—357.

*

Am spus-o de mai multe ori, că un *n* nasal de felul celui franțuzesc nu există în limba românească și pronunția *conte, contra,* în care *o* și *n* să se rostească ca un singur sunet, nu se află după a noastră știre decît în vechea limbă bulgară, în limba polonă de astăzi și în cea franceză. Căci *on* nasal nu e sunet compus, ci o vocală de sine stătătoare, pentru care în limba românească nu aflăm nimic analog. Totodată protestăm contra unor neologisme, introduse în frumoasa traducere a lui C. Negruzzi, „*Resbel* civil" desigur că nu este în scrierea lui Negruzzi, deși l-am auzit rostindu-se.

Ibid., p. 356.

*

Într-adevăr ne bucurăm mult văzînd un început de emancipare, de nefasta influință francesă, cu toate ideile ei pe dos despre clasicism, cu mișcarea ei pe catalici, cu vorba afectată și pronunția falsă. Reîntoarcerea la natură și la pronunția firească și-mbărbătată a limbii românești ni pare un succes foarte însemnat, oricît de neînsemnat ar părea unor ochi mai puțin pătrunzători.

Ibid., p. 337.

*

Din scrierea unui om se poate cunoaște gradul său de cultură: stilul e omul, se-nțelege de aceea fiindcă nu e numai forma limbistică și fiindcă nu consistă numai în cunoștința limbii, ci fiindcă esprimă totodată maniera

de cugetare și percepțiune a omului. Cum descrie cineva un lucru, așa l-a văzut și l-a priceput. De-a se esprima bine și corect asupra unui lucru e posibil numai la o universalitate a culturii, așadar la o claritate și idealitate a intuițiunii tuturor lucrurilor asupra cărora el vorbește.

Scrieri, p. 12.

Dați un premiu pentru rezolvarea problemului ortografic.

Ms. 2266, f. 65.

I. L. Caragiale

CÎTEVA PĂRERI

Expresia — adică forma exterioară, organele materiale — nu are rațiune de a fi dacă nu face să trăiască o intențiune.

Dacă expresiunea formată nu poate îmbrăca potrivit intențiunea, opera este un monstru neviabil ; expresia se topește-n vînt, ea nu înseamnă nimica ; fiindcă nu ea este scopul, ea este mijlocul, și ca atare, în cazul acesta, nu poate servi la nimic.

Așadar : potrivirea organelor cu viața, în natură — potriveala expresiunii cu intenția, în artă.

A crea — a apuca din haos inform elemente brute, a le topi împreună și a le turna într-o formă care să îmbrace o viață ce se diferențiază într-un chip absolut hotărît de tot ce nu este ea — aceasta este puterea naturii și a artistului.

Și această putere, la artist o numim talent. Talentul este deci puterea de expresivitate ce o au îndeosebi unii, pe lîngă iritabilitatea ce o au toți.

*

Cine înțelege ce este arta, orice i-ar spune așa-numitele sentințe fără apel ale opiniei publice, nu se va putea un moment amăgi asupra deosebirii fundamentale dintre stil și manieră.

Să încerc a ilustra această propoziție.

Vedeți colo pe cîmp, în revărsatul zorilor, o umbră cenușie... Este un om... poartă la subțioară un baston, ori cine știe ce, discret aplecat spre pămînt. Vedeți-l... Cu ochiul umbrit de pălărie, țintă-nainte, caută să apuce o cît mai largă zare. Uitați-vă ce stîngaci pășește, cum se furișează de domol și de sfios, cum evită orice pas precipitat, orice zgomot, orice atitudine amenințătoare care ar trăda cumva vreun gînd rău.

Dar, ia să ne întoarcem privirea în partea astălaltă, între zarzavaturi. Iată o altă apariție. Foarte încruntat, un uriaș cu mînile întinse-n sus, ținînd

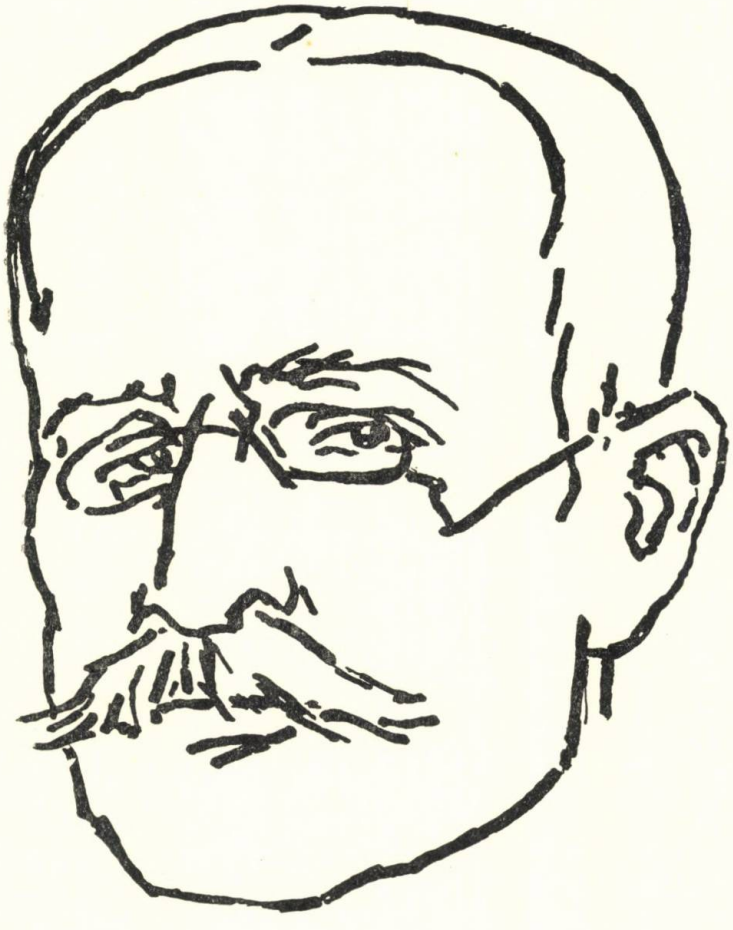

în dreapta un toroipan ridicat. Priviți-l cum stă mîndru și țeapăn, hotărît să zdrobească pe oricine s-ar apropia ... Poartă o legătură enormă pe cap și e drapat ca un suveran african în vestminte bătătoare de departe la ochi. Ce grozavă înfățișare!

Ce este acea umbră cenușie din cîmpie? Ce este bățul pe care-l ține aplecat la subțioară? Ce este în capul de sub pălăria aplecată bine pe ochi? Bățul e o pușcă și-năuntru-i moartea; sub pălărie e un gînd limpede și rău. Umbra aceea stîngace și sfioasă este un dibaci și îndrăzneț vînător. Vai de prima victimă pe care o va întîlni! Cu cît mai tîrzie va fi întîlnirea, cu atît mai vrăjmașă și mai socotită lovitura!

Ia să vedem acuma și pe voinicul fioros care păzește zarzavaturile. Ia să avem puțin curaj. Să ne apropiem binișor de el, să vedem ce are să facă ... Iată că nu ne face nimica ... Ne lasă să-i luăm din mînă toroipanu de scaete, ne îngăduie să-l dezbrăcăm de vestmintele lui pompoase, să-i smulgem de pe cap turbanul de paradă ... Acum l-am despuiat de tot. Ce am aflat oare dedesubtul groaznicului aparat? — O cruce de prăjină cu brațele-ntinse, legate cu un crîmpei de funie de tei, purtînd în vîrf drept cap o veche oală spartă ... Era un popondeț!

Ce agiamii trebuie să fie păsărelele ca, de veacuri după veacuri, să se mai sperie de aceeași oală spartă, de aceeași cruce de prăjină, de același primitiv artificiu!

Exact același lucru se petrece în artă.

Ce agiamiu trebuie să fie spectatorul sau cititorul care nu știe să caute ce se ascunde sub aparatul exterior al unei opere de artă, și care cască gura cu bună credință în fața unui torent de afirmări fără o picătură de confirmare — confundînd astfel maniera cu stilul!

*

Nu știu cine a zis o dată în glumă că e foarte ușor lucru să faci o statuă. Nu-ți trebuie decît o stană de piatră; în sînul ei, tocmai în mijloc, stă închis un Apollo, ca un miez viu care așteaptă să crape coaja lemnoasă. Ei! n-ai decît să o spargi tu și să dai drumul captivului ... Iei o daltă și un ciocan și scobești la o parte, încet-încet, țandră cu țandră, învelitoarea de prisos și Apollo apare victorios și strălucitor. Bagă numai bine de seamă să nu-ți scape dalta și să atingi miezul.

Acuma poți să scoți pe Apollo păzind turmele și luminînd pe ciobani primitivi ai Tesaliei, conducîndu-și carul, învingînd șarpele ori cîntînd pe lira cu șapte coarde după jertfirea cutezătorului satir; poți să scoți deci un Apollo simplu, maiestos, fulgerător sau sublim — asta e chestie de stil.

— Dar bine, zic eu, care am învățat pe de rost cursul de retorică; eu știu în cîte feluri poate să mi se arate fiul Latonei, stilurile toate le cunosc decît numai un lucru nu știu: cum să-i fac statua.

— Dacă nu știi, du-te de-nvață, îmi răspunde glumețul meu, și vei vedea (dacă vei fi fost chemat să poți învăța) că nu-ți trebuie de loc să cunoști

toate stilurile ; îți trebuie să cunoști numai un stil — stilul potrivit, care le încape pe toate spre a se putea potrivi, după nevoie, la orice intențiune.

Așa că aceea ce cursul francez îmi spunea că erau deosebite stiluri, nu erau decît variația de atribute ale unuia și aceluiași stil, atribute care trebuiesc ținute în dulap închise, și îmbrăcate numai la nevoie. Nenorocire aceluia ce va greși haina ; acela va păți ce am pățit eu cînd le-am dat drumul în lume prințișorului, arlechinului și Cesarului schimonosiți.

*

Cînd din sufletul meu, care e legănat veșnic de mișcarea lumii, tu, poet sau artist, voiești să scoți un acord nou, nu trebuie să uiți că eu nu te pot asculta, te arunc departe sau fug departe de tine, dacă te-ncerci la ce nu poți bine, dacă mă silești să-mi stric echilibrul nestabil și astfel să-mi poticnesc înțelesul.

Care va să zică, gnomule, dacă asta ți-este datul tău ; dacă tu, improvizatorul, ești legat de acompaniatorul cel mare, cu care sufletul meu are legături înainte de sosirea ta sub coatele lui, atunci improvizația ta melodică este în esența ei roaba acompaniamentului. Numai inventivitatea melodică este a ta ; liber ești să-ți alegi tonul, acordul și momentul cînd să intri și tu cu mînile tale pe claviatură ; liber ești să construiești, pe seria eternă de acorduri ale preludiului, infinite jocuri, după generozitatea și temperamentul fantaziei tale ; toate însă trebuiesc să nu iasă din ritmul lui. Aminteri, fie cît de torturată ca structură, cît de variată ca forme, cît de bogată ca întorsături, cîntarea ta va fi monstruoasă, absurdă, imposibilă.

Cînd, în valurile de acorduri pe un ton, lente și solemne, ale preludiului, tu vei nemeri alt ton și vei precipita mersul melodiei tale ; sau cînd, pe o cascadă precipitată a lui, vei voi să te oprești ca să faci o fioritură *ad libitum* [1], vei fi un gnom prost, care nu poate fi ascultat decît în bătaie de joc, și care merită luat de ceafă și aruncat cu dispreț departe pentru îndrăzneala și prostia lui, — fiindcă a avut neomenia să intervie cu un *charivari* [2] în sublimul preludiu.

Acea dibăcie de a-ți strecura cu o potrivită mișcare, în mersul preludiului etern, potrivita ta invenție melodică de cîteva tacte, acea virtuositate, este aceea ce numim stilul.

*

Dar ce are a face invenția tiparului cu cestiunile estetice ? Are mult a face, și despre aceasta s-ar putea scrie mai multe de cîte pot încăpea într-un cadru strîmt ca al notițelor de față.

---

[1] Lat. „după plac".
[2] Muzică discordantă.

Oricît ar fi cineva de înaintat în vederile politice, oricît ar crede că, numai din ridicarea necontenită a nivelului intelectual și moral al unei societăți, și numai din treptata egalizare a condițiilor de trai al indivizilor, poate rezulta ordinea ideală a statului și culmea de înflorire a speței umane — trebuie să recunoască un lucru, că niciodată nu se vor egaliza puterile și virtuțile particulare ale indivizilor. În lumea viitoare, în lumea pe care cel mai extrem utopist o poate visa, vor fi diferențe de închipuire, de judecată și de gust de la individ la individ.

Cel mai extrem utopist nu și-ar putea, credem, închipui o lume compusă din indivizi absolut deopotrivă la spirit, o lume în care toți indivizii să fie egal de talentați sau lipsiți de talent, egal de inteligenți sau egal de proști. Mai înțeleg să nu creadă cineva că la un moment dat domnul Voltaire poate fi mai de spirit decît toată lumea ; oricine, care se simte mai sigur zicînd *noi* decît zicînd *eu*, are dreptul să se mîndrească de concursul anonim ce el îl dă lumii ca să o facă mai de spirit decît celebrul bărbat. Dar ceea ce n-ar fi de înțeles, ar fi să-și închipuie cineva o vreme cînd, în toată lumea, fiecare să aibă tot atîta spirit ca domnul Voltaire.

Așa fiind, talentele, mai mult sau mai puțin numeroase la un moment dat, vor fi în lumea aceasta vecinic niște excepțiuni ; asemenea și cei ce le vor înțelege acele talente vor fi iarăși niște excepțiuni mai mult sau mai puțin frecuente ; totdeuna însă imensa majoritate a lumii va fi compusă din oameni normali, care nu văd cu gîndul decît pînă la vîrful nasului, și văd cît le trebuie. Generații după generații de imense majorități se vor strecura fără să lase în urma lor ceva deosebit una pentru gîndirea alteia ; cu păstrarea patrimoniului de gîndire și cu continuarea speculării lui, vor fi însărcinați totdeauna numai cîțiva, un foarte restrîns număr : aceia vor însemna cultura și progresul lumii întregi, aceia vor putea să dea un înțeles altul continuității speciei umane decît al continuității altor spețe animale.

Și pentru aceasta, ei trebuiesc, în afară de tot ce e variabil, local și trecător, să penetreze în lumea aceasta, adică în raportul dintre ea și om, ceea ce este constant, general și vecinic.

Trebuie să înțeleagă dar orișicine ce grea e sarcina acestor puțini, — sarcina artiștilor și gînditorilor, — și cum trebuie ea să se îngreuneze cu cît mai multe generațiuni se succed, pentru că, cu cît mai tîrziu a venit artistul sau gînditorul în lume, cu atît îi trebuie mai multă originalitate și mai mare putere de concepție pentru a covîrși capitalul din ce în ce sporit de gîndire umană, și pentru a găsi forma nouă.

*

Îl prinde sau *nu-l prinde* — iată două expresiuni populare românești foarte ciudate, în care încape tot înțelesul frumosului : în ele se cuprinde tot ce poate cineva spune asupra artei, asupra talentului și stilului.

Vedem într-un teatru de stat un actor vechi și experimentat, cu o reputație consacrată de întreaga opinie publică, jucînd un rol important. Tot ce se cheamă aparat teatral e întrebuințat cu o perfectă pricepere și dibăcie

lupă regula strictă a şcoalei — costum, plastică, declamaţie. Omul îşi pune oată bunăvoinţa, se repede, se-nţepeneşte maestos, ţipă, sforăie, ori sare, opăie, face toate contorsiunile şi strîmbăturile, după cum rolul e tragic sau :omic — în zadar ; ne lasă reci ; pentru ce ? — Pentru că nu-l prinde.

Aşa e şi-n literatură. — Toarnă sute şi mii de versuri ori de rînduri de ›roză ; cîntă toate stelele, luna, soarele, patimile, nimicnicia, eternitatea — legeaba, dacă nu te prinde.

Aşa e şi-n filosofie şi-n critică. Clădeşte cele mai transcendentale, ele mai profunde sau mai înalte tractate, cu tot aparatul posibil de eru-liţiune ; combină cele mai ingenioase teorii despre artă, artă pentru artă, u tendinţă, cu teză, cu sau fără mai ştiu eu ce — degeaba, dacă nu te prinde.

Tot aşa şi în teatru. Poţi pune să declame pe toţi eroii generoşi, toţi nartirii extatici, toţi intriganţii mizerabili, toate femeile sublime ori infame, oate închipuitele împrejurări ce pot rezulta din ciocnirea patimilor şi caracterelor omeneşti, — degeaba : dacă nu te prinde, *nu te prinde*.

*

Rezumînd cele de mai sus, zic : condiţia esenţială a operei de artă este nsuflarea pe care nu i-o poate da decît talentul. Fie de orice şcoală, de orice :en, de orice dimensiune şi proporţie, aibă tendinţă sau nu, urmărească sau u vreo teză — dacă e insuflată de un talent, opera va fi şi va trăi, puţin nportă cît ; o clipă, un veac, ori mai multe. Oricît va fi trăit, dacă a trăit destul. Intre a nu fi şi a fi, e o nemărginire, faţă cu care deosebirile de urată a fiinţelor sînt reduse la nimic.

Despre literatură, 1956, p. 37 şi urm.

*

De cinzeci de ani scriem cu litere latine. Limbi străine, de alte familii ecît familia noastră romanică, au ajuns de mult să fie scrise perfect, logic i sistematic, cu literele noastre — limbi slave şi limbi germanice ; mahiara chiar, atît de deosebită de toate limbile indo-europene ! ... iar limba oastră, de cinzeci de ani ne tot batem capul şi nu reuşim s-o scriem cu terele străbune cum se cade ... De ce oare ? ... Numai şi numai, fiindcă e-a intrat în cap că o ştim scrie, fără a-nvăţa s-o scriem ... Dormi în pace, lături de nuieluşa ta, binefăcătorul meu dascăl !.

Auzi dumneata ! cuvinte romanice, patrimoniul la care avem drept fînt ca toate limbile de aceeaşi familie, să le luăm noi, românii, în forma i cu accentul caracteristic al limbilor germanice !.

«Senzaţie, senzaţional, univerz, univerzal, seziune, conceziune, penziune, erzecuţiune, perzeverenţă, furnizor, penzulă» ; că te apucă plînzul !

Pe urmă : «femeile însuşi, noi înşuşi, eu şi tu şi voi înşuşi» şi : «femeia ceia, şi oamenii aceea» ; şi «instrucţiunei, obligaţiunei, seziunei» ... Puţin e mai trebuie, să ajungem a ceti : «băiatul mamăi» şi «fata tatăi».

Să nu mai vorbim de aceia cari sunt în stare a scrie : «prefer mai bine», sau : «mai superior», «mai inferior» ; «foarte sublim» ; și «reclamă» în loc de «reclamație» ; «denunț» în loc de «denunțare», și «complect» și «complectare» . . .

*

Sărmana limbă românească ! Nu mai este, cum ar fi trebuit să fie, o plantă cultivată ! a ajuns o buruiană sălbatică ! . . . Multe vînturi au bătut-o ! odată o bătea vîntul franțuzesc ; acu o bate vîntul nemțesc. Noroc că mai are rădăcini adînci ; aminteri, i s-ar stîrpi soiul ! și ar fi păcat de ea, fiindcă (nu că s-o laud eu !) îngrijită, ce flori frumoase și ce sănătos rod ar da această voinică buruiană de veacuri desprețuită, cu care veacuri s-a hrănit și ținut sufletul unui întreg neam de oameni !

Care cum se scoală astăzi o calcă-n picioare, și, drept îngrijire chip și seamă și spre păstrare, o opărăsc cu cerneală de scris și de tipar ; și ea rabdă, ținîndu-și ascunsă puterea de viață în rădăcinile-i adînci, cît și-o mai putea-o ține și acolo : căci și acolo a-nceput s-o prigonească și s-o ajungă soarta rea prin așa numitele metode moderne . . .

Opere, IV, p. 131—133.

UN DICȚIONAR ROMÂN

Dicționarele au fost întodeauna considerate ca contingentul cel mai însemnat al genului plictisitor. Răsfoirea unor asemenea cărți nu se face decît la momente solemne în viața școlărească, la traducerea unui autor sau la prepararea unui examen și atunci, vorba odată găsită, nenorocitul caută să se sustragă cît mai repede de sub acea atmosferă savantă dar obositoare.

Iată însă un Dicționar, apărut zilele acestea — Dicționarul universal al limbii române de Lazăr Șăineanu — care pare a respira un aer mai simpatic și unde parcurgerea unei pagini îți satisface nu numai curiositatea, ci îți insuflă dorința de a nu bate în retragere. Prin ce mijloc a reușit autorul să facă întru cîtva interesante niște materiale obicinuit atît de aride ? Prin faptul, cred, că el nu s-a mărginit în opera sa de a înregistra un singur factor de cultură, ci a căutat să îmbrățișeze toate manifestațiunile vieții ale unui popor modern : literatură, științe, arte, meserii, industrie, comerț, etc. Astfel acest *Dicționar universal* oferă o imagine redusă dar precisă a culturii noastre actuale, întru cît ea se oglindește în limbă.

Un alt mijloc de care s-a servit autorul spre a da viață definițiunilor sale a fost preocuparea de a sprijini cu mărturii autentice vorbele și nuanțele lor de sens. Parcurgînd vr-un cuvînt cu o bogată ramificațiune de însemnări, dispuse cu pricepere și metodă, în momentul de a-și opri pașii, citațiune frumoasă dintr-un poet sau prozator de ai noștri încurajează pe călător a-și continua calea . . .

D. Șăineanu acordă cu drept cuvînt neologismelor o importanță egală cu elementele neaoșe ale limbii. Aceste neologisme reprezintă ultima fază a culturii noastre sub acțiunea Occidentului și în special a Franței. Prin răspîndirea din ce în ce mai mare a presei și a învățămîntului, ele încep a pătrunde în stratele de jos ale populațiunii urbane și a deveni astfel o parte integrantă a vocabularului românesc. Mahalagiul cel mai înapoiat nu mai așteaptă astăzi să primească în efecte, în natură, stima și considerația ce o adăstase mai multe zile de la șeful său sub-prefectul din vremea lui Alecsandri. Viața modernă cu curentele ei multiple vulgarizează pretutindenea nouile achizițiuni ale culturii.

Dar nici archaismele nu sunt trecute cu vederea în opera d-lui Șăineanu. Cunoașterea acestor vechi termeni de ordine culturală este indispensabilă celui ce nu voiește să se înstrăineze cu totul de trecutul istoriei noastre. Altmintrelea, se expune la pățania ziaristului, despre care povestește Ioan Ghica într-una din epistolele sale. Acesta scrisese că s-au luat de la turci 400 care de zaherea și criticul inteligent protesta, că turcii nu puteau să aibă nevoe de 400 care încărcate numai cu zahăr!

Ibid., p. 426—427.

Dragii mei! Să nu uităm niciodată că semnele scrisului nostru sunt roadele gîndirii noastre, cu multe necazuri și răbdare cucerite de străvechii noștri părinți. Să fim cu ele stăpîni severi, dar și cuminți și omenoși! Să nu le cruțăm cînd trebuie să ne slujească, dar nici să le punem cu d-a sila la slujbe nepotrivite cu puterea lor — căci în amîndouă cazurile trădăm egal interesul nostru propriu, păgubind intenției gîndirii noastre... Și mai stăruitor vă rog luați cu dinadinsul aminte la punctuația mea; păstrați-o cu toată scumpătatea...

Ibid., VII, p. 426.

Ion Slavici

EMINESCU ȘI LIMBA ROMÂNEASCĂ

Sînt acum patruzeci de ani, cînd Eminescu și-a început studiile universitare, lupta pentru puritatea limbii românești era în toiul ei și tot naționalistul cu oarecare știință de carte ținea să sporească limba maicii sale cu cîteva vorbe.

După ce se hotărîse odată, că au să fie scoase din limba noastră toate vorbele, care nu pot să fie derivate din limba latinească, rămăseseră de tot puține vorbele de care puteam să ne folosim și foarte adeseori eram nevoiți să ne ajutăm cu vorbe împrumutate, fie din limba latinească, fie din vreuna din limbile neolatine.

Erau însă și oameni de o fire mai îndărătnică, pe care numai cu ane voia, îi puteai îndupleca să se lepede de vorbele, cu care erau deprinși Eminescu era și el dintre aceștia.

El avea multă slăbiciune pentru muzica limbii românești și zicea, că neo logismele pocesc muzica aceasta fiindcă ele nu pot să fie rostite ca vorbele românești cele adevărate.

Ceea ce-i atingea plăcut urechea erau mai ales sunetele „ea", „oa", „ie" ă„" și „î", care lipsesc în neologisme, îndeosebi în versuri cînd, fie ritmul fie rima, îl silea s-o facă aceasta.

Pornit odată în felul acesta, a ajuns „puritan" în înțelesul că limba cu atît mai curată cu cît mai puține sînt în ea neologismele. Bucovinenii elevi ai lui Aron Pumnul, țiind și ei la vorbele vechi, erau neobosiți născo citori de vorbe derivate din ele ca *„sciemînt"* în loc de „filozofie" ori *„întîm plămînt"* în loc de istorie. Blăjenii, elevi ai lui Cipariu, își băteau mereu capul să derive din limba latină vorbe, pe care în adevăr le-am împrumuta de la slavi, de la greci ori de la maghiari, ca „Slatina" din „Stellatina". Eminescu lua în bătaie de joc pe acești sporitori ai comorii de vorbe. După părerea lui vorbele nu se născocesc, ci răsar ca firele de iarbă pe cîmp limba românească nu e, cum se zicea „fiica" celei latine, ci mai veche decî aceasta și românească e orișicare vorbă, de care se folosesc toți românii fiindcă o rostesc ușor, le sună bine la ureche și are pentru dînșii un înțeles bine hotărît. El nu mai cerceta dar originea vorbei, ci o prețuia după valoa rea ce i-o dă întrebuințarea. Neologismele i se păreau vorbe de puțină valoare nu numai pentru că sînt puțini cei ce le înțeleg, ci și pentru că înțelesul lor e oarecum sec, ca al tuturor termenilor technici. Era dec cuprins de o vie bucurie cînd putea să „desgroape" o vorbă, adecă să introducă în limba literară o vorbă răspîndită în popor, de care alți scriitori nu se folosesc, fie chiar și un provincialism și era neobosit scrutator al limbi vorbite.

Între manuscriptele lui s-a găsit un început de dicționar de rime. El a ținut să facă acest dicționar mai ales ca să găsească vorbe „dezgropate" care rimează cu altele, pe care scriitorii le întrebuințează mai des. „De dra gul rimei, pe care i-o dau „mură-n gură", zice el, — se va folosi și de vorba pe care i-o recomand".

Această constantă preocupare a lui în ceea ce privește limba era una din cauzele firii lui comunicative. El își petrecea viața în lucrare necurmată ori citea, ori scria, ori stătea de vorbă cu ori și cine — totdeauna cu gîndu de a prinde cîte ceva și de a se folosi. „Nu e, — zicea el adeseori, — nimeni nici atît de mărginit, nici atît de stricat, ca să nu poți învăța prin el ceva" și astfel avea un fel de slăbiciune pentru oamenii care nu erau de seama lui și nesuferiți îi păreau numai cei seci și prefăcuți, care își dădeau silința s pară ceea ce nu sînt. Cu deosebire stăruitor era Eminescu în ceea ce pri vește corectitatea gramaticală, și după puțina mea știință, nu e la noi nimeni atît de dumerit, cum era dînsul, asupra etimologiei române. În ceea ce pri vește însă sintactica, el recunoștea superioritatea lui Caragiali.

Încă pe timpul cînd ne aflam la Viena, făceam un fel de vînătoare de vorbe „rebele", care nu se supun la regulele generale, și mai nainte de a f început dicționarul de rime, el avea liste de vorbe „dezgropate" și de vorbe „rebele".

Erau atunci, ba mai sînt chiar și azi, nu numai oameni cu știință de carte ci și scriitori celebri, care nu țin seamă că în românește substantivele au în declinare două, numai două și totdeauna două terminațiuni. Astfel cetim în fiecare zi „școalei" și „școalele", cu toate că zicem „acestei școli", cum zicem mori, „morii" și „morile".

Eminescu ținea să nu abată de la regula aceasta, pe care n-au stabilit-o gramaticii iscusiți, ci o păstrează cu sfințenie poporul.

După ce s-a încredințat, că sînt și substantive ca „învățătoare" care au o singură terminațiune, precum și substantive ca „zamă", care au trei ter minațiuni, îi făcea ori și cine o mare plăcere, dacă putea să-i dea asemenea vorbe, care se abat de la regulă în ceea ce privește declinațiunea.

Altă grupă de vorbe rebele sînt cele terminate în „ie", ca „veselie", care deși la genetivul nearticulat face „veselii" ca toate cele terminate în „e" nu are genetivul articulat în limba literară „veseliii" ca în cea poporală, c „veseliei".

Mai mult îi dădeau însă de lucru substantivele terminate în „ă", între care sînt foarte multe, care nu-și fac a doua terminațiune în „e", cum cer regula, ci în „i" ca „limbă", „acestei limbi", și „limbile".

Admițînd abaterile de la graiul viu numai ca licențe poetice strecurate de dragul eufoniei, a rimei ori a ritmului, el ținea să fie dumerit, care anume dintre substantivele terminate în „ă" au a doua terminațiune în „i" și am intrat într-un labirint, din care nu mai putem să ne descurcăm.

Se simția scăpat de o mare greutate cînd a constatat că neologismele toate au a doua terminațiune regulată în „e". Într-una din zile însă căutîn du-mă la „cazarmă", o cătană, moț de la Cărpiniș, i-a spus că mă aflu în dosul „căzărmii". Asimilase omul neologismul întrebuințat în fiecare zi ne-mai zicînd „cazarmă", ci „căzarmă" zicea și „căzărmi", „căzărmii" ș „căzărmile", cum zice „vamă", „vămi", „vămile". Cu toate aceste zicem „mamă", „mamele" dar nu numai „mamei" ci și „mamii".

Nu rămînea decît să adunăm la un loc neologismele asimilate, care s potrivesc cu „vamă" și să le deosebim de cele potrivite cu „mamă".

Simțămîntul lui Eminescu era la început că deosebirile atîrnă de la eufo nie și că românul face a doua terminațiune cum rostește mai ușor vorba ș cum îi sună mai bine la ureche. În curînd s-a încredințat însă, că sînt l mijloc și considerațiuni de preciziune. Astfel românul vorbește despr „cozile" cailor și despre „coadele" femeilor, și nu are numai „roți", ci ș „roate". În același timp adjectivele nu se potrivesc cu substantivele. „Lada face „lăzi", „cada" face „căzi", dar „blîndă" face „blînd", ca să se deose bească de pluralul masculinului „blînzi".

Se sporeau deci în fiecare zi grupele de vorbe rebele, căci fără de el alcătuirea dicționarului de rime era peste putință.

Nu mai puțină bătaie de cap îi făceau vorbele bogate în forme, pronumele și mai ales adverbele, care în limba românească sînt un neprețuit mijloc de precizare.

Stăpînit de aceste preocupațiuni gramaticale, el nu era în stare să citească, nici mai ales să scrie, fără ca să facă în gîndul lui analiza etimologică și sintactică și în timpul celei mai animate discuțiuni îți tăia vorba, dacă te abăteai de la regulele lui în ceea ce privește alegerea, întrebuințarea ori așezarea vorbelor. Maniac ca și cei mai mulți dintre etimologiștii de pe atunci, nu era însă Eminescu.

Eu rosteam la început vorbele cum se obicinuiește prin Podgoria de la Arad. Eminescu se enerva adeseori și zicea că-i sfarăm timpanul pocind vorbele, dar nu se supăra și nu-și pierdea sărita ca mulți dintre gramaticii de atunci. După părerea lui, cea mai dulce și mai bogată în sunete era rostirea moldovenească. Ea însă nu poate să fie reprodusă prin literele pe care le avem. El stăruia dar pentru rostirea bucureșteană și, îndeosebi pentru cea din mahalaua Lucacilor, care e mai simplă și poate să fie fixată cu destulă preciziune. Îi plăcea însă tot ceea ce avea un caracter particular nu numai în rostire, ci și în genere în felul de a vorbi și trăgea cu urechea cînd catanele adunate la Viena din deosebitele părți ale împărăției stăteau de vorbă între ele. Adeseori întreba apoi: „unde se zice așa“ ?

Așa ajunseserăm să ne formăm convingerea, că cea mai bogată limbă e limba vorbită de românii de la miazănoapte, începînd din județul Sucevei peste Cîmpulungul Moldovenesc și peste Năsăud pînă la Sălagiu, unde se întrebuințează multe vorbe de origine romană, care aiurea s-au pierdut. E lumea în care a trăit mult jălitul nostru prieten Simeon Marian Florian și din care a ieșit Gheorghe Coșbuc. Interesant și astfel și frumos într-un fel oarecare i se părea lui Eminescu tot ceea ce era neobișnuit în materie de limbă, și el întreba mereu: „unde se zice așa“ ? Dar tocmai de aceea lua în bătaie de joc pe cei ce vorbeau cum nu „se zice“ nicăiri. El vorbește adeseori despre o limbă „păsărească“, și „păsăresc“ e pentru dînsul cum nicăiri nu vorbește poporul, tot ceea ce în materie de limbă e născocit, rezultat din impulsiuni momentane ori alcătuit, fie în pripă, fie fără destulă pricepere. Erau atunci și sînt și azi oameni, care zic, ba chiar și scriu, „un pahar cu apă“, „cu pălăria pe cap“ ori „mă duc în București“. Eminescu îi întreba „unde se zice așa“ și-i lua în bătaie de joc.

Nu avem să ne facem limba, ci să ne-o iubim și să cinstim pe cei ce ni-au plăsmuit-o atît de frumoasă și de înțeleaptă, cum o avem.

Sînt și azi între scriitorii noștri mulți, care n-o simt aceasta și „aruncă vorbele cu furca“. Unii dintre dînșii cunosc felul de a vorbi al poporului din vreo parte a pămîntului românesc, dar n-au citit nici cronicarii, nici cărțile bisericești; alții sînt mai cărturari, dar n-au trăit niciodată în mijlocul poporului și n-au nici o slăbiciune pentru limba românească; iar alții s-au dezvoltat sub înrîuriri străine ori trăiesc în cercul strîmt al vreunei mahalale ori prin încă mai strîmtele „saloane“, cu ale cărora atmosferă s-au deprins: sînt de tot puțini cei ce umblă pe drumul deschis de „Junimea“ și cuprind în gîndul lor, ca Eminescu, întreaga viață sufletească a poporului român!

Încă mai puțini, sînt însă cei ce scriind, cumpănesc, ca dînsul, ori și care vorbă și își dau silința să se desăvîrșească pe sine însuși.

Eminescu și-a petrecut toate clipele vieții lui lucrînd, fiindcă nu se socotia îndeajuns pregătit pentru ceea ce voia să facă, și e foarte puțin ceea ce ne-a rămas de la dînsul, iar din puținul acesta partea cea mai mare sînt lucrări după părerea lui încă neisprăvite, pe care le-a publicat cu inima îndoită — cedînd stăruințelor puse de alții.

Numai rar de tot se întîmpla, ca să fie mulțumit și el însuși de ceea ce a scris, și nemulțumit era — nu de ceea ce a zis, ci de forma, în care îi era reprodusă gîndirea. „Nu e asta", zicea el cuprins de neastîmpăr, și era în stare să țină manuscriptul ani de-a rîndul în săltarul „mesei de brad", să revadă mereu ceea ce a scris, ori să scrie în mai multe rînduri același lucru, căci cea mai frumoasă icoană e stricată și ea, dacă a rămas într-însa o pată ori un colț neisprăvit.

Exigențele lui în ceea ce privește forma erau atît de mari încît nu se mulțumea, ca limba, ritmul și rimele să-i fie de o corectitate desăvîrșită și să se potrivească cu simțămîntul reprodus, ci ținea ca muzica limbii să fie și ea alcătuită, încît să simtă ceea ce voiește el și cel ce nu înțelege vorbele.

Astfel în :

„O mamă, dulce mamă, prin negură de vremi
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi".

Sunetele sînt sombre și aspre, iar în :

„Somnoroase păsărele
Pe la cuiburi se adună".

Sunetele sînt senine și clare, pe cînd în :

„S-a stins viața falnicei Veneții"

ele sînt de bronz.

Pentru ca să poată ajunge la această desăvîrșire a formei, de care numai în puține dintre poeziile sale s-a apropiat, el trebuia să-și cîștige deplină stăpînire asupra limbii în toate privințele.

Aceasta și era una din cele mai constante preocupări ale lui pînă în ziua în care i s-a curmat lucrarea.

Amintiri, 1924, p. 37—43.

Al. Macedonski

DIN *EVOLUȚIA LIMBEI ROMÂNE*

„Literatorul" se apropia treptat de formula lui Heliade, restabilea legătura distrusă dintre prezent și trecut, era trăsătura de unire dintre timpul nou și clasicism, revenea treptat către generalitatea principiilor lui ortogra-

ce şi, ţinînd seamă de tot ce nu putuse poporul să-şi asemene lui Heliade, erca să inaugureze o eră nouă. Din punctul de vedere al formei şi fondu-ui, această formaţiune îşi reîntorcea astfel ochii către naţiunile neolatine, răia din aceeaşi viaţă sufletească şi culturală ca naţiunile occidentale de rigină comună şi proclama : că fondul în sine nu este, nu poate să fie, ecît ce-l face forma. Şi paradoxul, că, într-o formă frumoasă, poate să ncapă neantul sau un fond inferior, necorespunzător cu manifestaţiunea lui xternă era relogat în domeniul lipsei de logică şi judecată naturală. Dar redinţele grupării de la „Literatorul" se întemeiară mai ales pe principiile ă o limbă şi o literatură nu se pot modifica în trecut, că arhaizarea este morîrea limbei, că ea este ruperea acordului cu prezentul, că o gravitaţiune începută către nou se impune, că deci o literatură trebuie să inoveze dacă rem să trăiască şi să fie puternică, că exprimarea ideilor, fie prin grai, e prin scris, trebuie să aibă flexibilitatea mătăsii şi duritatea oţelului şi ronzului. În această ordine de idei aflîndu-se, este firesc ca cei de la „Lite-atorul" să fi repudiat ca o crimă fraza germană şi neadecuată geniului aţional. Fonetismul iar nu putea să fie considerat de ei decît ca ignoran-sm şi abrutizare. De altă parte, dacă au mers către neologism, aceasta nu a condus să excludă termeni eterogeni, pe care poporul a socotit buni să-i dopte în evoluţiunea vieţii lui. Cultul formei, însfîrşit, i-a depărtat de bana-tate, a fost pentru ei o disciplină dătătoare de roade bune, pe cînd, ca nd, au căutat să reprezinte o realitate : complexitatea sufletului modern, – iar nu artificialitatea lui.

Opere, ed. T. Vianu, vol. IV, 1946, p. 127—128.

George Coşbuc

CUM ÎNŢELEGE ROMÂNUL COLORILE ?

Cînd zicem : „duce lume albă", „a văzut stele verzi", „e pestriţ la maţe", în adjectivele *alb, verde* şi *pestriţ* noi n-arătăm culori, ci altceva. Poţi *uce lume albă* chiar şi în cea mai neagră pivniţă, cînd ai vin şi lăutari ; cît ntru stele, ele sînt roşii, albe, galbene, verzi însă nu ; nostim e că româ-ul *vede* stele verzi tocmai cînd nu vede nimic — din pricina unei palme ce căpătat-o *cînd i se face negru* înaintea ochilor. E cu neputinţă să afli în me un cal verde, cu toate acestea ce e mai uşor decît să scrii *cai verzi pereţi* ?

Să începem cu albul. Coloarea albă pentru români însemnează întîi şi tîi curat şi luminos, apoi nevinovat şi bun.

Lumina e albă. De aceea zice românul *a intrat alba în sat,* adică ziua. Şi răşi e *ziuă albă,* adică e ziua mare, s-a făcut de mult ziuă. Ziua mare cu ţelesul de zi lungă, cum e vara, e o vorbă pe care o ştie toată lumea, dar

cu înțelesul de lumină mare, toiul zilei, e vorbă neaoș românească. Leneși se scoală în ziua mare ; tîlharii îți sar în drum ziua mare. Acest *mare* curios în două compoziții ale poporului : *în ziuă mare* și *fată mare*. Precum ziua mare nu e zi lungă, tot așa fată mare nu vrea să zică o fată înaltă de statură, nici o fată mare de ani ci o fată fecioară.

Zile albe sînt zilele bune, fericite și cu belșug, zilele mari, spre deosebire de *zilele negre* care sînt mai dese. De aici apoi lume *albă,* care în povești înseamnă lumea noastră, căci celălalt tărîm unde sînt zmeii e lumea neagră ; însă în graiul obicinuit însemnează o viață fără griji și veselă. Povața românului — dar e numai vorbă, că n-o prea urmează — este să aduni *bani albi pentru zile negre.* Bani albi ar fi cei de argint ori cei noui de nichel ; însă nu la coloarea banilor se gîndește omul, bani albi sînt acei care te ajută să duci lume albă. Alb, fiindcă însemnează luminos, are înțelesul de frumos. Unei fete frumoase i se zice albă. În baladele poporului se numește albă fața eroilor, a voievozilor ; sînt fără schimbare versurile :

Pînă'n ziuă se scula
Fața albă că-și spăla
Barba neagră-și pieptăna.

Și vrînd să zică simplu că plîngea din ochi frumoși udînd cu lacrimi o față frumoasă, zice balada :

Din ochi negri lăcrămînd
Fața albă umezind.

Alb apoi însemnează curat. O cămașă „albă" poate să fie și roșie ori neagră.

Vitele mari le numește țăranul vite albe — poate pentru că sînt mai multe decît cele negre pe care nici nu le iubesc — dar poate că vorba e mai adîncă. Numai cu vitele își alungă omul sărăcia din casă și numai în vitele mari îi este toată puterea și de aceea sînt vite „albe" și chiar se spune în colinde că boul, calul și oaia au fost binecuvîntate de dumnezeu. Tot așa numește el cerealele (pe alocurea pe toate, pe alocurea numai pe unele) *pîne albă.*

Avînd în vedere coloarea adevărată a părului, românul zice : *om alb.* De aici apoi zicătorile : *a împleti coadă albă,* despre fetele bătrîne ; *a scoate cuiva peri albi,* adecă a supăra rău pe cineva. Tot coloarea adevărată o are în vedere cînd zice *negru pe alb,* vorbind despre scrisoarea pe hîrtie. *Săptămîna albă* e numită după mîncările albe, — brînză, lapte, unt, — care sînt iertate după canoane, în cea dintîi săptămînă a postului mare.

Unul dintre tablourile cele mai aținătoare la rîs, ale românului, este *Albul* și *Vînăta,* adecă mîrțoagele de iepe, mai ales ale țiganului. Un cal slab, prăpădit de foame și de muncă, îți face milă, dar și un fel de silă să rîzi cînd stăpînul lui e țanțoș, iar caii albi de obicei se văd cu mult mai slabi ca alți cai de altă coloare, li se văd mai bine coastele și șoldurile ieșite prin piele. Un cal alb, prăpădit, și alături un țigan negru, fudul, care se ține

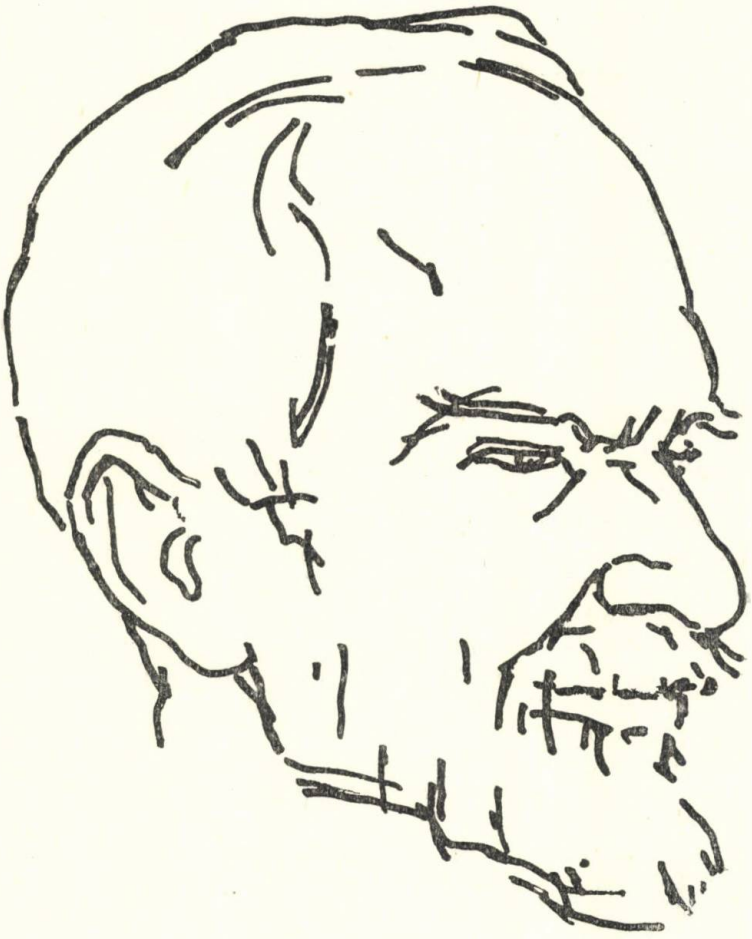

și el om cu avere în vite, e un tablou vecinic cu haz pentru român. „*E mîn cat de supărări ca alba de ham*", zice țăranul și, ca un trist adevăr : „*sănă tatea e ca o iapă albă, trece dealul n-o mai vezi*". Țiganul căruia i-a muri alba a jupuit-o și a venit acasă cu pielea pe mînă ; dănciucul văzîndu-l, a strigat din bordei : „Dec mamo ! Albei noastre nu e cu-ndemînă că-i aduc tetea pielea pe mînă". Și iarăși e proverbială zicala țiganului, care o duc tot în bucluc cu alba lui, că acum îi cădea în bot sub căruță, acum o ma ducea țiganul în căruță :

Alba-n car, alba sub car,
Alba în tot locul, peri-i-ar norocul !

Dintre comparațiunile iubite de popor, ale albului, mai dese sînt : *alb c laptele* sau *ca spuma laptelui, alb ca fulgul de ninsoare, ca părețele, ca hîr tia,* dar mai ales poetic : *alb ca oaia,* întrebuințată mai ales cînd vorbim d cărunțețe.

Precum prin alb arătăm frumusețea, așa prin roșu arătăm sănătatea prin negru arătăm urîțenia, iar prin galben boala. În ironie zice țăranul *e galben de gras.* Fața roșie și buzele roșii sînt frumusețe, pentru că nimi nu-i mai frumos decît sănătatea. E o expresiune tipică *roșie ca mărul,* cînd vorbim mai ales de o fată cu obrajii plini, rotunzi și rumeni. Și nu numa fetelor, dar tuturor oamenilor nu le stă nimic mai bine pe lume decît roșeață feții, căci rușinea îți înflorește obrajii și ți-i face roșii. Cine și-a pierdu rușinea nu mai înroșește. Ciuda te face vînăt, spaima te face galben, supă rarea te face negru ori alb, pisma te face verde, rușinea și mînia te fac roșu iar omul prins cu ocaua mică se face în toate felurile, căci schimbă fețe-fețe

Românul zice : *s-a înroșit pînă-n vîrful urechilor.* Mai plastic, însă zice *s-a înroșit pînă în albul ochilor.* E adevărat că urechile se înroșesc foart tare la tinerii sfiicioși, cînd se rușinează, dar ochii ? Ochii nu se înroșesc d rușine, și tocmai de aceea e frumos tabloul românului ; toată fața e roșie aprinsă, singuri ochii sînt albi. Și ochii pot să fie roșii, de nesomn. O d-apoi nasul roșu ! El arată vitejia beților, precum barba roșie arată rău tatea de inimă a celui ce o are. Să te ferești de oameni însemnați de Dum nezeu, române ; dar mai ales de cei ce au nasul roșu și barba roșie !

Verdele e coloarea trăiniciei, a puterii. Românul iubește natura. Ma ales cînd se renaște, — „primăvara, mama noastră" cîntă el. Cît de mul iubește el natura, cu verdele cel mult al ei, ne-o dovedește vecinicul începu al doinelor cu „frunză verde". De altfel, în portul său, în țesături, în mobilie rul casei sale, românul nu iubește verdele. Lucru curios !

Fiindcă verdele arată trăinicie și putere de viață, românul zice și despr omul voinic că e *verde* și mai ales despre însuși neamul său : „*român verde*" Un om poate să fie, într-acest înțeles, „*bătrîn*", „*dar încă verde*".

Frunzele și semănăturile, pînă sînt tinere sînt verzi ; cînd sînt îmbătrî nite, sînt galbene. De aceea verde mai însemnează și *necopt.* Vorbim d „*poame verzi*", nu pentru că le e coloarea verde, ci pentru că sînt necoapte

Metaforic, zicem despre un om că e *verde*, cînd *e necopt la minte*, deci „*e bătrîn, dar verde*" va să zică încă n-a ajuns la mintea cîtă ar trebui s-o aibă. „*E verde încă*" zicem despre tinerii care s-ar ţinea bătrîni la minte. Dar şi altfel : un lemn poate să fie oricît de alb, şi totuşi e verde. Avem deci lemn uscat şi lemn verde, care e de curînd tăiat şi nezvîntat.

Un om verde e însă şi răutăciosul. „*E verde de fiere*". Cel apucat de ciudă „*se face verde*".

Frumos e felul românului de-a exprima sinceritatea. „*A vorbi verde*", „*mi-a spus-o verde*". Sinceritatea prea multă poate să fie şi obrăznicie. De aceea şi obraznicul „*ţi-o spune verde*" şi nu altfel „*ci în faţă*" sau „*în nas*".

Despre albastru n-am ce vă spune multe. Vorba *inimă albastră* nu e a românului ; e adusă de prin ţările Apusului de ciocoi, a ajuns prin mahalale, şi de aici s-a răspîndit prin satele de pe lîngă oraşe. E a românului însă vorba *haine albastre*, cînd vorbeşte de orăşeni, mai ales de funcţionari, de surtucari, de guleraţi.

*

Românul n-are vorbă pentru coloare. El zice *faţă*. Vorbeşte de *feţele* curcubeului. Un om supărat e *în faţa pămîntului*. Purpura e *în faţa focului*, şi aşa mai departe. Ironic, pentru o coloare pe care nu o poate specifica : *e în faţa trăsnetului*.

Numele colorilor se iau ca nume ale unor anumite lucruri. Am arătat mai sus că prin colori se arată mai ales caii. Nu toate popoarele au acelaşi calapod de-a arăta prin colori anumite lucruri. Iată cîteva de-ale noastre : din *alb* am făcut cuvîntul *albeaţă*, care nu înseamnă orice lucru *alb*, ci numai o anumită boală a ochilor. *Albitură* nu e orice lucru albit, ci numai hainele de pînză. În limba veche am avut frumosul cuvînt *alboare*, însemnînd zorile zilei. Prin *verdeaţă* înţelegem frunza şi iarba cîmpiilor ; prin *verdeţuri*, numai legumele. *Gălbenare* nu e orice lucru galben, nici măcar îngălbeneala feţii celor bolnavi ori speriaţi, ci o anumită boală de ficat. Multe sînt galbene în lume, dar numai unul e *galben* şi acela se întîlneşte rar cu noi, căci e ban de aur. Tot aşa sînt cuvintele : *roşeaţă, vînătăi, roşior* (călăreţ în haine roşii), *albăstrime* (lume de oraş), *negreală* (în Ardeal şi Bucovina : cerneală) etc.

Şi ca nume se întrebuinţează unele colori, ca nume de botez : Negru — avem pe vestitul Negru-vodă, ca nume de familie : Albu, Albişoru, Albeneţ, Roşu, — Roşculeţ, Suru, Negru, Negruţ, Negrilă. Cele terminate în *eanu* şi *escu* (Negreanu, Albeanu, Albescu, Roşescu) nu sînt românească de baştină, sînt făcute, nu născute. Ca nume sînt întrebuinţate foarte des în basm : Împăratul Verde, Împăratul Roşu, Alb, Negru etc.

Dintre ale neamului, 1894.

DIN ÎNSEMNĂRILE DESPRE LIMBĂ

Să cetim mai mult, să căutăm mijloacele de dezvoltare ale limbii, să căutăm mijloace în limbile surori, în dialectele noastre, în graiurile locale, în cărțile vechi ; să studiem toate manifestările psihologice ale poporului, să exploatăm poezia și basmele poporului, să citim cu luare-aminte scrierile celor ce-au încercat după puteri și după vremuri să studieze toate aceste lucruri. Să nu cetim numai franțuzește ; să ne creștem copiii nu cu lacheii și cu slujii, ci să-i deprindem de mici cu limba română adevărată, în loc să-i îmbătăm cu franceza și engleza ; în școli să schimbăm orarul ; să mai luăm multe ore de limba română... ; să ne dăm și noi seama mai mult despre legile limbii, să nu scriem cum ne taie capul, căci dăm exemple rele. Să fim români cu sufletul, nu cu vorba, să iubim ce-i al nostru și să-l păstrăm ca ochii din cap. Studiu ! studiu ! Dacă toate aceste — pium desiderium ! — s-ar întrupa odată, fără îndoială am duce limba română la mai multă perfecțiune, căci putere de viață are în ea, mai mult decît limba franceză, și e frumoasă...

Din *Însemnări despre limbă*, în manuscrise la Academie, mapa VII.

PROVINCIALISMELE SCRIITORILOR NOȘTRI

E caracteristic în literatura noastră faptul că ne învinuim unii pe alții că scriem provincial. Voiam să zic că ne învinuim mai mult decît e cu cale, și că de multe ori anatemizăm pe un scriitor pentru cîteva cuvinte provinciale din opera sa.

Lucrul acesta își are și partea sa veselă pentru că, într-adevăr, noi nici nu știm pentru ce ne anatemizăm unii pe alții. Nu știm care cuvinte se pot numi, fără drept de apel, provincialisme și care nu. Dacă limba noastră ar fi așezată și fixată în margini bine hotărîte, cum e bunăoară cea franceză, controlată prin dicționare academice și polcită printr-o literatură veche, atunci am ști și noi, anumit ca și francezii, ce este provincial și ce este solecism în limba noastră. Dar noi acum ne începem literatura și tradițiile ei sînt puține și nu de-așa multă vreme și, acestea sînt unilaterale, pe teren bisericesc și istoric. Fiindcă noi sîntem rău nărăviți de-a compara totul ce-avem cu ceea ce au popoarele culte ale Apusului, în special cu ceea ce au francezii, sîntem vecinic cîrtitori ai noștri înșine și vecinic zăpăciți. Pe scriitorii noștri nu-i putem privi altfel, decît alăturîndu-i cu scriitorii cunoscuți ai Apusului, limba ne-o găsim barbară și săracă, pentru că mereu o alăturăm cu cea franceză, și așa cu toate celelalte. Slugarnica vorbă, și lipsită de demnitate, a boierilor lui Cantemir — mi se pare : *„Ticăloși, măria-ta !“* — asta ni-e înalta înțelepciune cînd vorbim de-ale noastre.

Cînd se încheagă o limbă literară, ea își adună toate elementele cîte și
e are răzlețe pe teritoriul ei, de pretutindeni. Culege și-apoi alege. Dar și
legerea se face cu multă încetineală, iar criteriile alegerii sînt multe și
mpuse de multe nevoi. Iar dacă limba noastră literară abia acum se în-
heagă, e lucru firesc că toate elementele ei constitutive trebuie să se adune
le pe-ntregul ei teritoriu, din toate provinciile. Eu nu înțeleg să se adune
n dicționar, ci în literatură, acolo unde elementele limbii sînt vii și circu-
ează. Graiul toscan a lui Dante a fost numai un sîmbure, pe lîngă care
-au alipit și se alipesc, chiar și astăzi, elemente de prin toate feluritele
raiuri provinciale ale italienilor, ca să formeze limba literară italiană. Tot
șa graiul în care și-a tradus Luther Biblia ; limba literară a germanilor și
stăzi primește cuvinte provinciale, și germanii se bucură ori de cîte ori
ăsare un cuvînt provincial care vine să le îmbogățească limba.

Nici nu se poate forma o limbă unitară a unui popor cînd un grai oare-
are, oricît de mult ar fi fost impus de o literatură puternică, exclude cu
ndărătnicie elementele specifice ale altor graiuri.

Ce este, deci, învinuirea noastră reciprocă în literatură, că unul ori altul
duce cuvinte provinciale în limbă ? In care limbă ? In cea care se formează
cum ? Dar cu ce să se formeze, dacă nu cu elementele pe cari și le adună
e pretutindeni ? Firește unii neorientați cred că limba literară ni-e formată
i constituită, iar baza ei ar fi graiul muntenesc. Aceștia au să țipe grozav
mpotriva moldovenismelor și ardelenismelor și mai știu împotriva ce, nu
entru alt motiv, ci numai fiindcă aceste nu sînt muntenisme. Frumos cri-
eriu de a face selecțiune între elementele unei limbi, care este și trebuie să
ie una și de toți românii înțeleasă, nu numai de o parte dintre ei !

Îmi aduc aminte că un scriitor muntean dintre cei mai de frunte, fiind
e față și el, pe cînd noi trei, d. Slavici, Caragiale și eu, ne frămîntam să
ăsim un nume pentru revista ce am scos-o împreună pe la 1894, s-a indig-
at de noi că ne-am hotărît să numim revista cu un cuvînt provincial (bănu-
sc că-l credea ardelenism). Spre mirarea și spre spaima mea, scriitorul
neu credea într-adevăr că vorba *Vatră* — cum am numit revista — este un
rovincialism și că ar fi un sinonim de prisos al vorbelor *moșie* sau *terito-
iu,* fiindcă nu cunoaște accepțiunea adevărată a vorbei și era zăpăcit de
netafora *vatra strămoșească.*

În cazul acesta, neștiința era judecător și condamnă ca provincialism un
uvînt îndeobște cunoscut. Lucru se întîmplă des, și nu e spre lauda noastră
ă orice cuvînt, pe care noi n-am avut ocaziune să-l auzim pîn-atunci
— cum o pat cei născuți prin orașe cu sute de cuvinte de la țară — sau pe
are nu-l știu din cine știe ce cauză (mai ales dintr-o sfîntă necunoștință
limbii), orice cuvînt ca acesta îl osîndim și „cu scîrbă" îl respingem ca pro-
incialism și pe bietul scriitor îl hulim că nu-și cunoaște limba.

Despre literatură și limbă, ed. Al. Duțu,
1960, p. 117—121.

PENTRU LIMBA ROMÂNEASCĂ

Limba românească a trăit, de cînd ni se pomenește prin cărți, în rel condiții de dezvoltare, dar gîndesc că niciodată nu i-au fost așa de rele c acum. Mult ori puțin, pe la curțile voievozilor noștri tot s-a vorbit romî neşte, s-a vorbit și prin casele marilor boieri, și, negreșit, boierii au căuta să vorbească mai pe alesul decît mulțimea slujitorilor de la țară, și lucru acesta, oricît ar fi fost de neînsemnat, contribuia la cultivarea și dezvoltare limbii. Și pe atunci, însă, cei ce se „osteneau" de-a ridica „proasta limb românească" erau necăjiții de cărturari scriitori.

Mai ales cei bisericești, și poate că numai ei. Traducînd, ei erau silit să caute și, unde nu mergea altfel, să creeze echivalentele românești, își fră mîntau capul să dea frazelor forme frumoase după modelele originalului ș se străduiau să unifice limba celor împărțiți sub multe stăpîniri *„ca n cumva moldoveanul să fie nepriceput cînd îl ascultă munteanul"*, și știin că *„acele vorbe sînt bune cari ca banii cei buni umblă în toate țările"*, c croiau o limbă mai aleasă și unitară. E de admirat munca acestor adevă rați frămîntători ai limbii noastre, și urmărindu-i de la cel mai vechi pîn la cei din urmă, te uimești de marile progrese ce le-a făcut limba în cursu vremii, îmbogățindu-se și poleindu-se.

Cu mult mai puțină vrednicie au arătat scriitorii de cărți de petrecere adecă de „povestiri lumești". Și jos de tot stă meritul cronicarilor. Uni dintre aceștia scriu foarte vioi și ți-e mai mare dragul să-i citești, dar ei s gîndeau numai la ceea ce aveau să spuie, nu și la felul în care spun, și d aceea stilul li-e neîngrijit, limba li-e cea obișnuită în vorbirea zilnică ș frazeologia întru toate ca a poporului. Negreșit tocmai în naivitatea ș plasticitatea aceasta stă frumusețea scrisului lor și numai la ei găsește filo logul formele adevărat poporale ale limbii de pe atunci, căci scriu frazel așa cum le aveau în gură, fără să se ostenească, asemeni scriitorilor bise riceşti, să culeagă și s-aleagă, să creeze și să cizeleze. O dezvoltare, dec văzută a limbii românești nu o aflăm în cronicari. Și nici nu trebuie să le cerem, căci scopul lor a fost altul, cel istoric, nu cel literar.

Și așa de cînd am început și noi să pricepem că limba e cel mai puterni mijloc al dezvoltării culturale a unui popor și că, deci, dezvoltarea și cul tivarea limbii devine de sineși un scop, de-atunci limba noastră a fost abă tută cînd la dreapta, cînd la stînga de cei ce credeau că au găsit adevăratu drum pe care să fie îndrumată și mijloacele cele mai prielnice cari s-o dez volte și s-o cultive. Încercări silnice ale filologilor. Într-adevăr a lor e che marea și știința de-a arăta căile pe cari s-a format o limbă, dar a lor numai știința, nu și putința. Un drum ne-ar fi dus spre o limbă latină c forme pocite rău, nici latinești curate, nici românești neaoșe ; iar altul spr o limbă creată ad-hoc și pe repezeală numai din elemente românești.

De pe urma acestor încercări nu ne-am ales cu nimic.

Mijloacele noastre, acum, sînt și puține, și slabe. Biserica a încetat s mai fie mijlocul cel puternic al cultivării și al dezvoltării limbii. Cărți reli gioase nu se mai citesc ; limba cărților bisericii e tot cea veche, înghețată î

vechile forme şi păstrîndu-şi arhaismele. Şcolile, fără îndoială, sînt un uriaş propovăduitor al unităţii limbii, ele ajută şi la cultivarea ei, dar pentru dezvoltarea limbii nu pot face nimic.

Societăţi literare, cum au avut şi au pretutindeni popoarele culte ale Europei, noi n-am avut niciodată şi nici n-avem. E adevărat că Academia Română e înfiinţată tocmai pentru scopul cultivării şi dezvoltării limbii româneşti. Dar ea există de scurtă vreme şi, deşi lucrează cu inimă într-acest sens, n-a putut produce nici o mişcare în literatură şi, din lipsa unui contact mai întins al ei cu publicul, lucrările ei sînt aproape necunoscute de public. Nici curtea noastră regală n-a avut contact cu literaţii şi nici un fel de legătură cu ei.

Ar mai fi teatrele şi saloanele. Dar teatrul nu poate da publicului decît ceea ce însuşi teatrului îi dă literatura şi el nu poate să cultive, cu atît mai puţin să dezvolte limba, ci numai să popularizeze ceea ce iese din condeiele autorilor. Iar cu saloanele ne cam bate Dumnezeu pentru nu ştiu ce păcat. În regatul Ungariei nu avem nici aristocraţie, nici averi mari, nici oraşe româneşti, ca să poţi vorbi de saloane. În Bucovina mai sînt, dar din nefericire limba saloanelor e cea germană. Iar în regat ştim cu toţii ce este. „Cei zece mii de deasupra" ai obiditului neam românesc au în dispreţ limba valahă şi o vorbesc numai de nevoie cu servitorii cari, din întîmplare, sînt români, căci şi aceştia sînt aleşi tot din neamuri străine şi aduşi de prin Franţa şi din insula britanilor. Saloanele româneşti — nu spun o blăsfemie că le numesc aşa ? — n-au nici o stimă de literatura noastră, de obiceiurile noastre, de nici o manifestare a vieţii româneşti. Ele nu numai că ne refuză orice ajutor şi, deci în chip negativ, ne fac răul, dar în chip pozitiv ne sînt duşmane prin stăruinţa de-a batjocori năzuinţele naţionale şi de-a zădărnici interesele ideale ale statului românesc. Fapta saloanelor noastre merge *pînă la trădare de neam* şi de les-majestate a naţionalităţii române. În loc să fie pîrghia cea mai mare întru ridicarea limbii româneşti, ele sînt veşnicul pumnal în mîna nesocotitului.

Şi rămîn singuri scriitorii, fără de ajutor dintr-o parte şi batjocoriţi dintr-alta, singuri ei ca să se ostenească a dezvolta şi a îmbogăţi limba. Puţină putere, chiar cînd am fi un neam cu mult mai mare şi mai cult. Ce să facă ei mai mult decît ceea ce-i iartă tristele împrejurări, şi cum să se dezvolte literatura pe toate ale ei tărîmuri, cînd toată putinţa îi este luată ?

Ibid., p. 122—127.

C. Dobrogeanu-Gherea

TRADUCERILE ŞI LIMBA LITERARĂ

... Limba în general, şi cea literară în special, nu e rigidă, de sine stătătoare şi vecinic aceeaşi, ci e un organism care se găseşte în continuă dezvoltare şi evoluţia ei e legată strîns şi e condiţionată de evoluţia intelectuală

și sentimentală a unei națiuni. Noualе idei, noțiuni, cugetări, nuanțările noua și felul de a simți ce se dezvoltă într-o nație provoacă o corespunzătoare schimbare în limbă, care trebuie să se schimbe și să se mlădie după ele prin crearea de curente nouă, prin împerecherea nouă a cuvintelor existente, prin construcții nouă chiar. (...)

Evoluția normală a limbei literare, însă, nu trebuie înțeleasă în sensul că ea evoluează zi cu zi, lună cu lună, — deși aceasta e încîtva adevărat — mai ales însă evoluează limba literară prin sărituri, dacă putem să ne exprimăm așa, de la o epocă la alta. În general, din vreme în vreme, limba literară rămîne în urma dezvoltării intelectuale și sentimentale a epocei, și atunci un scriitor sau mai mulți scriitori de mare talent o aduc iarăși în acord cu dezvoltarea epocei. *Brandes,* foarte spiritual, compară limba literară cu un instrument muzical care din vreme în vreme se dezacordează și atunci trebuie să apară vru-un scriitor genial pentru acordarea instrumentului. Pentru *Danemarca,* după *Brandes,* nevoia acordării se simte cam din cincizeci în cincizeci de ani. Se înțelege că e imposibil de precizat epocele, și noi vroim numai să arătăm caracterul evoluției normale a limbei literare. În ceea ce privește revoluțiile limbei, apoi acestea concordează totdeauna cu revoluțiile în relațiile sociale. Astfel a arătat *Lafargue* cum chiar o limbă atît de veche și atît de bogată ca limba franceză a fost revoluționată prin revoluția cea mare franceză. Rar însă s-a întîmplat o răsturnare și o revoluțiune atît de bruscă a graiului literar cum s-a întîmplat cu limba noastră literară acum vr-o treizeci-patruzeci de ani. Prin intrarea noastră bruscă în vîrtejul civilizației europene, s-a produs o revoluție întreagă în ideile noastre, în moravurile noastre, îmbogățindu-se, deschizîndu-se orizonturi largi pentru cele dintăi, rafinîndu-se, cîteodată bolnăvicios, dar totuși rafinîndu-se, cele din urmă. Limba trebuia să sufere o schimbare, ori mai bine zis o revoluție corespunzătoare — dar aceasta era imposibil ; schimbarea în moravuri, idei sentimente era prea mare și prea bruscă. Cît de mare era zăpăceala care a intrat din această cauză în rîndurile literaților noștri de atunci arată hotărîrea nebună de a crea o limbă nouă literară. Lupta care s-a încins pe acest teren e prea cunoscută ca să vorbim despre ea ; mai puțin cunoscută e zăpăceala care, într-un grad mai mic, durează încă și acum. Noi n-am avut noroc de acel geniu sau genii cari, în suverani absoluți, ne-ar fi decretat limba literară. Se înțelege, am avut scriitori de mult talent, dar n-am avut geniile necesare. În generația trecută am avut pe *Alecsandri* și *Gr. Alexandrescu.* Meritul nemuritor al lui Alecsandri e că el s-a întors și a făcut pe toți să se întoarcă către izvorul bogat și limpede al literaturei populare, dar acordorul genial, în sensul în care am vorbit, Alecsandri n-a putut să fie prin simplul fapt că el, prin concepția lui artistică, nu s-a ridicat mult deasupra genialului artist anonim pe care l-a descoperit. Limba lui Alecsandri e limba din poezia populară, cîteodată mai rafinată și atîta tot.

Gr. Alexandrescu a fost, ca artist, superior lui Alecsandri, dar el tocmai n-a putut să desfășoare toate darurile lui artistice, din cauza limbei pe care n-a fost în stare s-o revoluționeze. Un adevărat și mare revoluționar a

limbei literare române fu numai Eminescu, care a reușit să exprime în această limbă cele mai înalte gîndiri și simțimintele cele mai adînci care chinuiesc pe omul modern, dar și Eminescu oricît de geniu a fost, n-a putut să facă mai mult decît omenește era posibil. Creațiunea lui Eminescu ar fi fost neasemănat mai mare dacă găsea o limbă formată, și în zbuciumata și dureroasa alergare după *„cuvîntul care exprimă adevărul"* el a ruinat puterile creatoare și ne-a lăsat un volum de poezii geniale, a ajuns într-un dezacord atît de mare cu *realitatea vieții sociale*. După Eminescu nu s-a făcut mai nemică pe acest teren. Poeții mai de talent cari l-au urmat, cum e Vlahuță sau O. Carp, au scris versuri foarte frumoase în limba lui Eminescu ; mai departe n-au mers. Despre Caragiale care scrie mai frumos limba românească decît oricine în țara noastră, se poate zice același lucru ce am zis despre Alecsandri : prin înseși subiectele ce le-a tratat, cum e admirabila dramă *Năpasta*, i-era de ajuns frumoasa limbă populară și numai în nuvele face un pas însemnat înainte.

Coșbuc, prin marele său talent, e unicul care a mai insuflat viață limbei noastre, dar creația lui nu e așa mare ca să fixeze o limbă literară dîndu-i posibilitatea să înceapă o evoluție normală în sensul în care am arătat mai sus. Și iată cum rămînem și acum încă cu o limbă literară nefixată. Și trebuie să fie orb cineva ca să n-o vază. Uitați-vă numai la deosebirile adînci cari sînt în limba literară a scriitorilor noștri de frunte. Dacă-i cunoașteți personal, întrebați vă rog pe X ce crede despre limba literară a lui Y. Z. etc., și răspunsul invariabil va fi : „Ala nu știe o boabă românească, habar n-are de limba românească". N-apucă bine un scriitor român să sfîrșească articolul prin care a dovedit cele mai elementare greșeli de gramatică la rivalul său și iată că acest din urmă începe să azvîrle cu pumnii greșelile elementare din scrierile celui dintîi. (...)

Se înțelege, eu nu acuz pentru aceasta pe scriitorii noștri, dimpotrivă îi plîng. E o soartă peste măsură de tristă pentru un scriitor de a nu avea o limbă formată în care el ar putea să spuie tot ce gîndește și simte și *așa cum gîndește și simte* ; e o soartă asemănătoare cu a unui revoluționar, reformator social, care nu găsește încă în societate elemente reale pentru reformele lui generoase, și după o viață de muncă și sacrificiu, vede rezultalele meschine la care a ajuns. Sînt convins că din cauzele cari au făcut mai pe toată școala eminesciană să facă naufragiu, e și limba literară defectuoasă. Au fost și sînt între eminescieni tineri nu lipsiți de talent, care au avut sentimente personale, idei sau o înlănțuire originală de idei de exprimat, dar au fost învinși de limba literară nefixată și au căzut în imitare servilă, pentru că nu e glumă să-ți exprimi sentimentele și ideile și să creezi totodată și limba necesară exprimărei lor. Se înțelege, eu nu vorbesc de acei scriitori cari sînt stăpîniți de frază, ci de acei cari *vor* și *trebuie* să fie ei stăpîni pe frază. Pentru cei dintîi se înțelege că nu există vro greutate ; la ei frazele curg, se înșiră una lîngă alta, parcă povestite de o străină gură ; la ei frazele nu izvorăsc din adîncimile zbuciumate ale cugetului și ale sentimentelor. Vorbesc însă de acești din urmă. Vorbesc de acei artiști cari simt în ei destulă *virtuozitate*

pentru a cînta o simfonie frumoasă, dar scot sunete falșe din cauza defectuozității instrumentului muzical ; și ei, bieții, nu sînt din rasa acelor artiști mari și geniali cari știu să cînte dumnezeiește, modificînd totodată și instrumentul.

Dar ce e de făcut ? Vom aștepta oare ivirea acestor artiști geniali ? Se înțelege că nu ; geniile sînt accidente fericite și cine știe cînd vor veni, iar o limbă literară e necesară, ca să ne exprimăm așa, pentru întrebuințarea zilnică. Eu cred că și aicea traducerile artistice ar fi de foarte mare folos. Bineînțeles că vorbesc de traduceri în adevăr artistice, care ar rămînea în literatura noastră ca o operă de artă ; altmintrelea n-ar corespunde scopului. Dacă și de aceste traduceri se vor apuca toți văduvii de talent, dacă ele se vor preface într-un articol de comerț, atunci se va compromite încă o întreprindere intelectuală menită să aducă foloase, cum se compromit atîtea și atîtea la noi. Ni se va obiecta poate : „Dar a traduce artistic într-o limbă literară nu pe deplin formată nu e oare tot așa de greu ca și a crea ?“ Răspunsul la aceasta, ca și la întrebarea cine, cum și ce trebuie să se traducă, va forma obiectul articolelor viitoare.

Studii critice, ed. H. Bratu, 1956, vol. I, p. 334—337.

GREUTĂȚILE TRADUCEREI

... Să vedem acuma care a trebuit să fie criteriul, norma pentru schimbările menite să se producă în organismul limbei românești. E evident că ideile cele nouă și relațiile sociale cele nouă cereau de multe ori cuvinte nouă, sau lărgirea înțelesului unora din cele vechi, sau împărecheri nouă de cuvinte, dar care e norma și criteriul pentru toate aceste schimbări ?

Norma e însăși limba literară care s-a format în de-a lungul atîtor veacuri. Schimbările ce trebuie să se producă în limbă sînt acele pe cari le putea îngădui limba literară ce se formase. Scriitorii noi trebuiau deci mai întâi să studieze adînc limba literară a părinților lor, trebuiau să-i dea toată elasticitatea și expresivitatea cu putință, introducînd numai atîtea elemente nouă cît erau absolut necesare și cari puteau să se adapteze și să trăiască în mediul cel nou — în organismul limbei românești.

Au făcut oare așa scriitorii noștri ? Știm că nu ; dar aceasta nu ne interesează acuma. Altă întrebare cere răspuns. Dacă e evident că nu fiecare neologism sau construcție nouă, ori împărechere nouă de cuvinte, poate să se adapteze și să trăiască într-o limbă, ci numai acele cari au afinitate cu acea limbă, atunci se naște întrebarea : cum și prin ce mijloc să aflăm acele neologisme, acele elemente nouă cari au o afinitate cu limba literară în chestie și cari vor putea să se adapteze și să trăiască în ea ? Pentru aceasta, din nenorocire, n-avem nici un mijloc, știința limbei — filologia — în această privință nu ne mai ajută. Filologia studiază o limbă formată, dar n-o creează.

A afla aceste elemente se poate numai printr-un simţ artistic special. umai artistul înzestrat cu acest simţ special ghiceşte adevăratul cuvînt ıre va rămînea. Cuvintele nouă şi combinaţiile nouă de cuvinte se cern rin temperamentul, prin simţul artistic ca prin o sită miraculoasă şi rămîn umai acele cari în adevăr vor trăi în limba literară.

Dacă astea sînt exacte — şi sînt perfect exacte — atunci e lămurit penu ce artiştii şi nu filologii *acordează* instrumentul acesta — graiul liter — pentru ce ei reformează limba literară.

Pentru a fi filolog mare se cer alte calităţi intelectuale necesare pentru formarea limbei literare. Un artist mare reformează limba nu prin simplul pt că întrebuinţează cutare sau cutare element nou, ci prin faptul că ghieşte pe cel necesar. Aşa, spre pildă, din două cuvinte străine, deopotrivă frumoase, *belă* şi *etern* (cari au cuvinte corespunzătoare în limba românească: *frumoasă* şi *vecinic*) a rămas în limba literară numai cuvîntul *ern*. Dar acest cuvînt n-a rămas pentru că l-a întrebuinţat Eminescu într-un rs genial; dar Eminescu l-a întrebuinţat pentru că cuvîntul era menit să mîie, pentru că Eminescu prin simplă intuiţie artistică a simţit că e un vînt menit să trăiască în limba românească.

Din cele spuse aice şi din articolele trecute, se arată clar marile greuţi pe cari le întîmpină traducătorii operelor artistice din limbile străine. pinia dominantă că e destul să cunoşti bine limba din care traduci şi limba care traduci pentru a fi un bun traducător e o opinie foartă greşită. Într-o crare însemnată de artă e o bogăţie mare de idei originale, o mulţime de agini frumoase, o analiză psihică fină, o construcţie savantă a lucrărei tregi; acestea trebuie să le priceapă adînc traducătorul, şi trebuie să caute le reda, pe cît posibil, cu puterea originalului.

Ibid., p. 338—339.

Al. Vlahuţă

LIMBA ROMÂNĂ ÎN ŞCOALELE NOASTRE

... Un rău, asupra căruia nu pot îndeajuns insista aci, este că mai peste t locul se grămădeşte aproape întreaga atenţie asupra formelor reci şi olănoase ale gramaticei, lăsîndu-se de multe ori la o parte, sau într-o foarte alidă luare-aminte, miezul adevărat al studiului, materialul în esenţă — *mba* însăşi. E de netăgăduit că tot interesul, toată băgarea de seamă a irţilor şi-a profesorilor — dacă la bun liman vrem s-ajungem — trebuie să e pururea ţintuită asupra folosului practic ce izvoreşte din orice învăţătură.

Ce ispravă, mă rog, îmi face şcolarul care, ca pe apă şi pe nerăsuatemi va rosti toate chichiţele gramaticei, dacă nu e în stare să-mi lege cu ost şi cu socoteală zece vorbe de la dînsul într-un tot ca lumea, curat meşte-

șugit ? Imi face efectul unei mori de vînt care-și învîrtește fofezele într-una fără să macene un grăunte măcar.

Deprinde mai întîi pe școlar să-și dea seama de fiecare vorbă, să l cunoască perfect cuprinsul și să le întrebuințeze pe ales, cu măsură și c chibzuială. Sădește și cultivă-n el gustul și știința, estetica și algebra limbi Invață-l să construiască frumos și solid. Arată-i ce-i urît și ce-i frumos Insuflă-i dezgust pentru stilul umflat, lăbărțat, descusut și fudul. Impă timește-l pentru stilul așezat, bine legat, limpede, curgător și fără pretenți Fă-l să iubească și să prețuiască *poveștile, doinele, urările,* și toate cînte cele și zicătorile pline de tîlc ale istețului nostru popor. Acolo va descope acea frumusețe ademenitoare și plină de farmece a gîndirilor, cari izvorăsc firește și slobod, din adîncul simțirii omenești. Acolo va găsi inima neprefă cută și pururea duioasă a țăranului nostru, acolo eterna icoană, în car sufletul românului se arată, aci mîhnit și tînguitor, aci voios și zglobiu, ac viteaz și disprețuitor de moarte, aci blajin și atoate îngăduitor, aci îndîrji prigonitor și aprig — mînia pămîntului — împotriva vrăjmașilor de-afar sau din țară, dar totdauna mareț și bun pănă și în supărarea lui. Acolo ș numai acolo va putea lega prietășug cu acea limbă frumoasă și negrăit d dulce, fără de care poezia în veci nu va putea trăi.

Dă-i să citească bucăți alese din scriitorii români mai de soi, pune-l s ți le nareze. Intețește-l cu compozițiile, și citește-i-le, și critică-le, și fă ma mare caz pentru întrebuințarea greșită a unui cuvînt decît pentru un *scurt,* ține-l de rău totdauna pentru o frază siluită și de prost gust dec pentru o virgulă pusă la loc rău.

Nu fii pedant. Nu-l ameți cu *calcule algebrice în etimologie.*

Nu-l tortura cu limba strămoșilor noștri romani. Să învețe și să știi cît de multă latinească, dar să nu se încumeteze a-și latiniza limba. Acol unde de veacuri s-a înfipt un cuvînt rusesc, bulgăresc, turcesc, nemțesc, o de cîte ori, de unde ar fi, dacă e de toți înțeles și întrebuințat, dacă-n exprimă o notă perfect de clară în muzica limbii, de ce, stînd cu condeiu în mînă, să-mi trudesc capul în căutarea unui cuvînt de origine latină, car poate nici nu-mi exprimă cugetarea cu aceeași forță și rotunzime, și nici n are aceeași armonie în încumetrirea sunetelor, căci și partea asta privitoar la ureche, trebuie luată pe cît se poate, în băgare de samă la orice soi d scriere, nu numai la versuri. Ș-apoi, nici nu e tocmai lesne — cînd e vorb de adecătelea — să dai pe gîrlă un cuvînt care, prin îndelungatele și ale lu credincioase servicii, și-a dobîndit, în limbă, un drept de cetate. Și-n sfîrși ideea e totul — dacă e adevărată, dacă e naturală, dacă e limpede, dacă frumoasă, dacă e de toți pe deplin înțeleasă, ce mai vrei ? Ce te import de unde mi-aduc eu materialul ? Destul ca construcția să fie trainică, c temei și cu gust alcătuită. Nu înțeleg, desigur, prin aceasta a căuta c îndărătnicie numai cuvinte de pe la Nijni-Novgorod și de pe la Țarigra dar nici nu admit să se dea cu piciorul și să se disprețuiască acea sfînt comoară de frumusești ale limbei, în care păstrăm, ca pe niște moaște, toat poezia poporului nostru, numai pentru că *el* — de rînd cum este și făr

tiință de carte — și-a plîns amarul și nestatorniciile ursitei, în loc de *aflic-iunea și inconstanțele destinului,* pentru că el și-a pus în cîntec firea lui itejească, dar potolită și fără fățărnicie, *în loc de natura ori naturelul brav au eroic, dar calm și fără ipocrizie,* în sfîrșit, pentru că el s-a știut necurmat urtînd în pieptu-i dragoste în loc de *amor,* jale în loc de *doliu,* nădejde de nîntuire în loc de speranță de salvare, îndoială în loc de *dubiu,* groază în oc de *teroare,* patimă în loc de *pasiune,* și așa mai departe.

Acolo se încheie comoara și nevestejita mîndreță a literaturei noastre. colo povățuiește pe școlar și fă-l să-și scalde, ca într-un izvor limpede și ăcitor, tinerile lui gîndiri. Învață-l pururea să aibă o adevărată evlavie entru tot ce e măreț și vrednic de pildă și de cinste în neamul lui. Inge-unche-l în fața lui Negri, Lazăr, Eliade, Alecsandri... Pune-i un model inaintea ochilor. Atîță-l, înfierbîntă-l, fă-l român desghețat, destoinic și emeț, rîvnitor și statornic în a lui spre bine îndeletnicire...

Numai în chipul acesta socot eu că s-ar putea ridica o generație serioasă spornică la treabă, cu pricepere și bun-simț, avînd cunoștința și cultul *ade-ărului, binelui și frumosului,* în sfîrșit, numai bună pentru ca să spulbere ată șleahta de izmeniți și de arlechini, pîngăritori ai limbei și neamului mânesc, și să dea o altă față vieței noastre intelectuale.

Scrieri alese, ed. V. Rîpeanu, 1963, vol. II, p. 547—549.

SFATURI...

... Imaginile nu sînt decît drumuri, căi de comunicație între sufletul tale și al meu, unele mai anevoioase, mai strîmte, mai umbrite și mai tortocheate, altele mai drepte, mai largi, mai netede și mai luminoase, dar ate avînd aceeași menire — să înlesnească trecerea unei idei, ei emoțiuni, unei stări sufletești de la d-ta — scriitor, la mine — cititor, facă astfel ca eu să simt ceea ce-mi spui, ca și cînd nervii și viața mea, ntru clipa aceea, n-ar fi decît o prelungire, o continuare în spațiu și-n timp nervilor și-a vieții d-tale. Pentru asta, bineînțeles, se cere ca, mai întîi, ai ceva de spus. Imaginile d-tale sînt drumuri pustii, colori fără desen. În șert așteptăm să ne vie ceva pe drumurile acestea, cu atîta grijă așternute, deșert căutăm să prindem ceva din amestecul acesta de colori bătătoare la hi: soarele asfințește, se sting acordurile ultimului vers, și noi nu știm că de ce ne-ai oprit în drum, ce-ai vrut să ne spui, ce se petrece în sufle-l d-tale...

Acum, în ce privește forma, am avea de făcut următoarele observații: După muchia, *stîncărită*", nu merge. *Stîncoasă,* da; *stîncărită,* însă, lasă că u se poate spune, dar sună groaznic de urît. „Din mijit pîn'ce apune" e cam este mînă adus. De înțeles se înțelege, dar îi lipsește simetria gramaticală, ca o haină pe care ai încheia-o cu cheutoarea de jos într-un nasture mai

de sus, ș-ar sta strîmbă, supărător de strîmbă. „Pironind pe pieptu-și cruce n-are sens și stă acolo numai pentru rimă. Cît despre „Oastea-*mbucurată – *plînge . . .", afacerea asta cade-așa de hodoronc-tronc, că ne dă impresia ma mult a unei plesniri de coardă, decît a unui sfîrșit de cîntec.

Ibid., p. 481—482.

*

. . . Poeziile pe cari le învață (elevii) pe dinafară, bucățile pe cari l citesc rămîn departe de înțelegerea lor.

Rareori li se provoacă curiozitatea și nevoia de a scociori cu mintea, d a scurma ș-a căuta în pulberea de vorbe un grăunte de înțeles. Pentru c toate vorbele sînt indiferente — ele n-au decît darul de a suna. Ar fi d nespus de mare folos ca învățătorul să-și părăsească morga magistrală s să se scoboare lîngă elev, să stea prietenește cu el de vorbă, să-i soarb atenția și să-i lumineze, frumos și potrivit cu mintea băiatului, înțelesu fiecărei fraze dintr-o bucată de lectură, și să-i arate cuprinsul, tăria s nuanța fiecărei vorbe. Nimic să nu treacă necercetat și nepriceput. Copilu va simți cu încetul viața limbei pe care o vorbește. Mintea i se va dezmor și va începe să lucreze de la sine.

Incălzindu-se, cu chipul acesta, și punîndu-se în lucrare propriile lu facultăți, copilul va căpăta un început de onestitate intelectuală, care i-a fi de o mie de ori mai folositoare decît toată spoiala enciclopedică cu car iese înzestrat din cei patru ani de pisogeală și de bucherie zăpăcită.

Cînd oare vom înceta de a gava pe copii, ca pe gîște, c-un proviant p care ei nu-l pot mistui și pe care mai tîrziu îl dau îndărăt sub forme atît d repulsive și de nenorocite!

Ibid., p. 360—361.

Barbu Șt. Delavrancea

LUPTA LITERARĂ

Aveam un popor a cărui limbă și cultură — afară de cîțiva scriitori cronicari risipiți în lungul trecutului nostru — stăteau în cîntecele, basmel snoavele, ghicitorile și tradițiile sale. Cei care s-au răsculat contra stre nilor s-au plecat or ba la această comoară nesfîrșită și neatinsă ca să duc mai departe ceea ce grămădise la un loc generațiile de mai-nainte? In limb luat-au bogata, voinica și dulcea vorbă a părinților și bunilor lor drept leg firească a literaturei?

La început cu toții, firește, și-au vorbit limba, și-au scris, și-au cultiv limba neaoș românească. Le-ar fi fost și greu, dacă nu cu neputință, să fa

altfel. Multe limbi streine nu cunoașteau. Grecească nu le servea întru nimi mai ales că contra ei se ridicaseră. Operile cele mari ale romanilor și ita lienilor abia începeau a fi silabisite. Francezii erau puțin căutați și aproap numai în ceea ce privea începutul romantismului. Mult timp Lamartine fu model, pe lîngă Omer, pe care au căutat în urmă a-l traduce într-o limb fără nici o noimă.

Pînă la 1840 mișcarea în limbă era pe calea cea bună. Nimenea nu a fi avut curagiul de a născoci o limbă pe care românul s-o învețe cu dic ționarul. E drept că strecuraseră cîteva cuvinte de pe aiurea, fără vreo nevoi simțită, dar totuși nimeni n-ar putea face o vină însemnată dintr-o alun care produsă din cauza citirei literaturei neolatine...

... *O limbă artificială împuținează gîndirea; taie avîntul unui artis*

Micșorează puterea de a gîndi, căci jumătate din această putere es preocupată nu cu gîndirea în sine, ci cu traducerea care se face în min din cuvinte vechi și înțelese, vii și înfipte, în cuvinte noi și adesea neînț lese pe deplin, moarte și neașezate, tremurătoare, care vin și pier reped care într-o zi îți-apar și într-alta nu. Micșorează puterea de a gîndi, căci naște în minte un fel de dorință d-a căuta cuvinte noi, care crescînd — dată ce ești pe acest făgaș — dorința de cuvînt întrece pe aceea d-a țes aceste cuvinte, d-a le încleșta între ele pentru o idee nouă. Apoi puținătate cuvintelor noi înlocuiește bogăția celor vechi, auzite și cunoscute; și, m apoi, cuvintele cele noi neavînd lumina celor vechi, neavînd acea căldu care e naturală într-o limbă, creierul nu să aprinde de la faza de mai su născută din sărăcia și din recea țesătură a unor cuvinte căutate, ci să mol șește, să dă lenii, să consumă anevoie, ușor cade de oboseală, fără ca să lucrat ceva.

Se împiedică avîntul unui artist, ba chiar aproape e cu greu să-ți înch pui o natură artistică cu putință cu o limbă artificială. Adevăratului artist trebuie întreaga bogăție a unei limbi. Pentru el nu se poate zice că vorba cuta sună ori nu bine, este de cutare sau de cutare origină. Limba poporului es a lui. El are nevoie să-și spună toate impresiile primite de la oameni și d la natură. El trebuie să dea viață, să învieze și pentru ceilalți aceste impres de culoare, de formă, de mișcare, de mulțime, de pustiu, de ură ori de dr goste, de veselie ori de melancolie. Cînd dar i-ai porunci o alegere d cuvinte anume, artistul e mort, om, ca orice indiferent, ca orice băcan, d orice frizer. El nu să preocupă de originea cuvintelor, lui îi trebuiesc vorb pentru toate nuanțele ce-l tortură, și în fraza lui să presară cuvintele ca scînteiază, care sînt vii tocmai fiindcă țin de un întreg popor. Pentru el u cuvînt nou și fără familie față de cuvîntul vechi și înrudit cu atîtea al rădăcini și forme este întocmai ca dunga neagră a unui chibrit față d fosforescența ce a licărit pe urmele acestei dungi. Pe el îl impresionea fășia de lumină, pe cei indiferenți, dunga moartă...

Despre literatură și artă, 1963, p. 3 și 12—13.

Ceea ce Bălcescu și Hasdeu au fost pentru istoria țărei, Alecsandri a ost pentru limba românească. Nici criticii, nici filologii, nici publiciștii, toți n un loc n-au făcut atît cît Alecsandri pentru reînvierea limbei românești. i de aceea gloria cea mai mare a marelui poet stă aici, în lupta titanică entru triumful geniului literar al neamului nostru. Și fiindcă aceasta este devărata lui glorie, gloria lui va fi eternă, ca și limba neaoșe a țăranului in Dacia Traiană.

„Voința națională", VII, 1890, nr. 1772.

VERBUL PLASTIC ÎN CREAȚIUNILE POPORANE [1]

Elementul predomnitor în poezia poporană, care întrebuințează versul uit, este *verbul,* asupra căruia e o întreagă clasificare gramaticală, după odurile de a distinge felul acțiunei. S-ar putea face însă o clasificare și din unct de vedere estetic. Așa, sînt verbe care exprimă curate *abstracțiuni,* pe înd sînt altele, care exprimă o *însumare,* un acord de idei concordante. înd zicem : X *vine,* verbul *vine* deșteaptă ideea mersului, a apropierei, deci idee științată, abstractă. Cînd zicem însă : *Ioana înălbește pînza,* verbul *ălbește* deșteaptă în ideea noastră mai multe acțiuni : *a spăla, a bate, întinde.* Rezultatul acestor trei acțiuni stă în faptul de a albi, de a da o uloare hotărîtă. În verbul *venire* avem o singură clapă, pe care atingînd-o re un singur sunet ; în *a înălbi* avem un cuvînt, o clapă sub care nasc mai ulte sunete concordante.

Verbele dar, care cuprind în sine o sumă de acțiuni însoțite de multe ori u o modalitate, cu o calificare, o culoare, sînt plastice, iar celelalte, care eșteaptă ceva descărcat de plasticitate, sînt *abstracte.* Pe verbele plastice întreagă teorie psichologică și estetică se poate întemeia. Cînd un verb lastic cuprinde mai multe acțiuni, forma lui de descărcare e mai puternică ecît dacă l-am desface în acțiunile cuprinse, în mai multe verbe, poate iar adverbe și adjective. Lucrul se explică mai ușor. Fenomenul acesta sichologic se aseamănă cu un fenomen fizic. De-am avea legată cu un fir ubțire o bilă, și am izbi pe cineva de trei ori cu această bilă, însă cu o forță gală, individul ar primi trei izbituri egale, dar de-om face suma izbiturilor astfel l-am izbi o singură dată, individul va încerca negreșit o singură mpresiune, în loc de trei, dar cu mult mai puternică, cu mult mai durabilă. În *verb-sumă* produce în noi ca un fel de explozie de viață și de lumină ; esfăcîndu-l însă, impresiile vor fi mai reci și chiar adesea adormitoare. e-am face analiza cîtorva verbe, ne-am convinge pe deplin de acest lucru.

[1] Delavrancea a ținut, prin 1892, o serie de prelegeri la Universitatea din București ; revista „Doina", care apărea pe atunci, s-a publicat un rezumat al acestor prelegeri, re tratau despre *Verbul plastic în creațiunile poporane,* prelegeri în care sînt lucruri ce teresează de aproape studiile de folklor. Credem că va fi de folos să dăm la iveală easta lucrare a lui Delavrancea, foarte greu de găsit (nota din „Șezătoarea").

Așa, în cronicari ca și în producerile poporane dăm peste o seamă de verb plastice. De exemplu : *a pedestri.* O parte din armata moldovană — zic cronicarul — se preface a fugi și „îndată ce ajunseră pe culme *pedestriră î fața vrăjmașilor*". În *pedestrire* vedem descălecare, așezarea în corp de a mată, și desfășurarea luptei. De s-ar fi slujit de verbele care se cuprind î *pedestrire,* am fi fost mai puțin impresionați. Tot în cronici și în produce poporane, găsim momente mari de emoțiune exprimate prin un singur verb așa, după ce se descriu armatele sau eroii, cînd vin față în față, se zice „și aci armatele sau eroii se *izbiră*". Verbul *a izbi* se poate desface în acțiu nile lui : o acțiune, zgomot, o acțiune-luptă ; apoi în *izbire* mai găsim ș felul acțiunii după energia ei, căci se caracterizâ prin iuțeală ; apoi se ma arată, tot prin acest verb, vitejia, bărbăția. Cuvîntul *a izbi* mai înseamn *a ciocni, a se hărțăni, a se lupta* ; dar în *ciocnire* se vede imediat un sune sec, o scurtime de durată ; *hărțănire* arată o luptă mai mică, mai puți înverșunată, fiindcă este parțială ; iar *a se lupta* în abstracțiunea lui exprim totul, dar exprimă într-un mod abstract și amintește un tablou mic și verb plastice sînt numai acelea care pe lîngă acțiune cuprind în ele o culoare, sensibilizare, o calificare. Să lăsăm însă deoparte verbele care exprim acțiunea de a colora (*a înverzi, a roși* etc.) și să luăm verbele care cuprin în ele putere de sensibilizare. Așa, de exemplu, cine nu vede, pe lîng acțiune, cu totul altceva în verbul *a se dedulci,* cine nu vede partea sensibil a acțiunei ? Alte exemple. *A înmlădia* ne deșteaptă în minte *mlădița,* car cuprinde în sine ceva de gingaș, fraged, îndoibil ; cînd zicem : *cineva s-înmlădiat,* vedem îndată că în acel om e o natură bună, maleabilă. Intr *a biciui* și oricare alt verb, care ar arăta aceeași acțiune, de asemenea mare deosebire ; căci prin imaginea biciului și zgomotului ce el produc vedem un tablou foarte complex. *A se codi,* ce arată oare altceva, decît ce care *se codește,* e totdeauna la coadă ?

Tot așa *a ponegri,* în care vedem pe omul rău, clevetitor, care n-ar alt meșteșug decît de-a face din alb, negru. Exemplele acestea s-ar pute înmulți cu îmbelșugare, dar cele arătate sînt îndestulătoare pentru a dovec puterea de sensibilizare a verbelor plastice.

Din cele spuse, presimțim că verbele care de regulă sînt plastice au fami lie de sînge, direct coborîtoare ori laterală. Verbele cu familie întinsă îndat ce sînt spuse, împrejurul lor o întreagă familie se deșteaptă. Așa bunăoară cînd vorbind un țăran de un om care a fost rău sau care a ucis și care trecut prin multe nenorociri din pricina firei cea rea, cînd vrea să spun că omul acela s-a îndreptat, zice că *s-a omenit.* Lăsînd la o parte întrebuin țarea figurată a acestui cuvînt, care ia accepțiuni foarte ciudate, observăm că dînsul cuprinde în sine o parte absolut de domeniul moral, abstract, car devine foarte sensibilă însă pentru mintea noastră, căci o întreagă famili se deșteaptă și ne face să vedem îmblînzirea cea abstractă : *om, omeni omenos* și idei mai nouă ca : *umanitate, umanitarism* etc. Este așadar, forță vie și drepturi puternice care sînt mari în jurul acestor cuvinte, cu c familia lor e mai numeroasă în minte, întocmai ca un arbor cu rădăcin

ulte şi adînc întinse în pămînt. Prin această forţă vie şi prin drepturile ari se explică un îndoit fenomen, fenomenul că limba română a primit, e de o parte unele cuvinte nouă şi pe de alta a respins altele. Cînd un uvînt nou a trecut graniţa, toate celelalte cuvinte s-au deşteptat şi s-au itat la noul venit, ca să vază dacă e vreo rubedenie. Au fost primite însă nele cuvinte şi fără să se înrudească cu altele existente în limbă, dar au ost primite numai ca nişte clovni, ca o curată batjocură. Ce putea oare să ie în ajutorul cuvîntului *a sezisa*? Se întrebuinţează de unii, dar pentru el u s-a deşteptat mila nici unui alt cuvînt; văzîndu-l înlăuntrul unei fraze, imţim o impresie urîtă. De aci greşeala unor scriitori de a pune cuvinte ouă şi fără neam în frazele lor, deşteptînd în mintea noastră un fenomen e înăsprire, de aci încercarea zadarnică a unor oameni, mari şi învăţaţi de ltminterea, de-a ne înţesa limba cu cuvinte latine şi italiene. — Tot pe ceastă forţă vie şi drepturi mari a familiilor de cuvinte se explică fenomeul pentru ce unele cuvinte nouă au fost primite în limba noastră. De exemlu: *a dezminţi*, e un cuvînt nou, a fost însă primit imediat fiindcă n-a ăsit pustiu în jurul lui, ci o mulţime de membri ai familiei: *minte, mintos, uminte, minţi, mincinos* etc. El păru un membru rătăcit şi regăsit după ţîta timp de aşteptare. A fost o idee, ieşită din intenţiuni patriotice, aceea e a exclude cuvintele de origine nelatină şi de a introduce cuvinte nouă, care nsă nu-şi găseau familie în limbă. S-a putut ca anume vorbe să fie de oriine slavă, greacă etc., dar aceste cuvinte trăind mult timp în limba noastră, uară formele, vestmintele româneşti, căci fără îndoială geniul latin al asei a triumfat la noi şi a transformat cuvintele din alte limbi. Dintr-un adical o mulţime de cuvinte au răsărit, s-a format o întreagă familie după gi anumite romanice. Cînd s-a vrut să se ucidă un cuvînt, toată familia ii s-a revoltat. Drepturile şi forţa vie a familiilor de cuvinte a triumfat mpotriva cărturarilor. Dar sînt pe lîngă aceste categorii de verbe şi altele, are dacă au puţină familie, au în schimb puterea plastică de-a deştepta în nintea noastră imagini complete. Acestea sînt verbele onomatopeice. De x.: *a chinui, a dărdăi, a ţipa, a clănţăni, a bîjbîi, răbufni, rîgăi, bolborosi, oşmoni, bîzîi, ţîşni, ţîrşîi* etc. Ele au în ajutorul lor partea imitativă a aturei deşteptînd în noi felul, modalitatea, calificarea acţiunii.

Un întreg studiu folositor s-ar putea face pe calea urmată şi o întreagă lasificare de mare folos pentru cei ce voiesc să studieze limba în sine şi reaţiunile poporane. Dacă am urmări în toate părţile ei această încercare, m ajunge la această clasificare: sînt verbe care nu exprimă decît abstracuni, verbe care cuprind în sine o acţiune, cu o culoare, modalitate, califiare şi verbe care cuprind mai multe acţiuni. Această clasificare nu e rezulatul vreunui vis fericit, ci este o problemă rezolvată de marele autor anoim, poporul.

În creaţiunile poporane nu a existat scrisul şi chiar de au fost unele crise, numai prin memorie ni s-au transmis nouă. Verbul în aceste creauni joacă un rol decisiv. Versul e scurt şi finală a versului de obicei este n verb în care rezidă toată puterea. — Aceste versuri neputînd fi scrise,

ca să se poată ține minte, e nevoie de această parte plastică, căci mai iut se uită o abstracțiune și mai ușor se reține coordonarea de cuvinte plastice Oamenii de știință gîndesc cu abstracțiuni, artiștii cu imagini și alții, near tiști, cu sunete. Imaginile se reținmai iute ca abstracțiunile și poporu român făcînd artă, a trebuit să alerge în imagini și din pricina memorizări a trebuit să facă apel la cuvinte care se pot reține mai ușor — cel plastice...

Puterea de a sensibiliza la români e o însușire etnică care se dovedește nu numai în creațiunile mari ale lor; această putere se adeverește, se justi fică în toate: atît în operele mari, fie în proză, fie în versuri, cît și în preocupațiuni mai mici. Ce e *porecla*? E definițiunea unui suflet, în 2, note, în 2, 3 cuvinte! Voiește românul să descrie în cîteva cuvinte un or viteaz, cu viață mare și plină? Dacă e un crunt, zice că e un *taie-babă*, u om voinic, spătos, zdravăn e *sfarmă-pietre, surpă-mal*; un suflet de ero — *rupe-urs*; (de) oameni cu o iuțeală mare, e un *înghite-poște*..., un atle *ghioagă-n pumn* etc. Dar tot așa de vii sînt icoanele altor soiuri de oamen moi la minte, în: *limbă moartă, macină apă*; un om imperfect la simțur *urechi de zablău*, — oameni leneși și de nimic sînt niște *pierde-vară cască-gură, căscăund*. Un om viu care gîndește bine și spune bine e *gur de aur*; dacă e blînd, insinuant, fermecător, *limbă-dulce*, un indiscret *gura satului*, un om care nu-și dă de rost *umblă d-a încîtelea*, — un răutăcios e *fiere spartă, colțat* sau, mai trivial, *mațe pestrițe*; un risipitor e *mînă spartă*, un om umilit care-și găsește bunul vieții ori și unde și la ori la cine este un *lingău*, ori *linge-talere*, un om bun e *inimă dulce*, un om pli de o viață repede și scînteietoare e un *sare-n sus* ori *foc nestins* etc., etc. I exemplele citate porecla e de 2 cuvinte, dar nu e greu pentru popor să fixez într-un singur cuvînt caracteristica unui individ. În *pipăruș, sfredel, sfredel luș, prichindel, hăplea, ponivos* etc., etc. — sînt atîtea tipuri zugrăvite într-u cuvînt. Și nu numai în trecut poporul român caracteriza pe oameni pri poreclă, ci și astăzi și-a păstrat însușirile și înclinările lui firești. Ba s-ridicat și la familii boierești și le-a fixat cu cîte o poreclă inventată de e sau consfințită de el. Dovadă poreclele oamenilor politici de: Catană, Arăpilă, Chinezu, Vulpache, Gîgîță etc., etc. Puterea aceasta de a sensibiliza s dovedește cu mult mai puternic cînd treci de la un cuvînt, două, la descrier mai lungi. Așa avem descrieri care vor rămînea veșnic exemple neîntre cute. Iată cum descrie poporul sărăcia: *îi plîng copiii în vatră*, tabloul mizc riei e întreg; — *nu i-a rămas nici cenușă în vatră — n-are după ce be apă — îi iei tot din casă într-un pumn* etc., etc. Acestea nu sînt numai di depozitul trecutului, poporul român și azi e tot așa de viu în descrierile sale iată ca exemplu, un fragment dintr-o scrisoare a unui țăran care de-abi poate scri: *mi-ai luat dulama, mi-ai luat cojocul, mi-ai luat cămașa, ia-m boierule, și pielea, căci pielea fără zdreanță e rușinea omului.*

Dar nu numai în vorbe, în porecle, în zicători, în poezii și basme, s manifestă puterea d-a sensibiliza a poporului român, ci pînă și în boteza rea plantelor și a florilor, după miros, după culoare, după formă etc. Aș

unei flori vii cu culoare roşie-aprinsă poporul i-a zis *floarea voinicului*; — o floare care, înainte de a înflori bine, seamănă cu o mînă gata de a apuca... a primit de la popor numele de *mîna ielelor*; o floare ca o pîlnie albastră şi adîncită a fost botezată *ochiul şarpelui*; o floare cu petale ţepoase, galbene, spălăcite, a fost numită *barba sasului*; o floare din leguminoase cu miros de trandafir, culoarea ca sîngele, a primit numele de *sîngele voinicului* etc.

Pentru un popor care ştie a descrie aşa de plastic, care are o putere de sensibilizare atît de mare, facultatea de a crea este şi ea puternică, şi dacă n-a creat pînă acum opere care să stea în rîndul operilor mari ale popoarelor Europei, cauza a fost împrejurările dureroase în care a trăit şi neştiinţa de carte. Limba română se găseşte azi în aşa stadii încît se poate asemăna cu o materie topită, — nu atîrnă decît de la generaţiile tinere de a găsi formele rezistente şi neperitoare în care să se toarne această materie incandescentă.

O PRECIZARE A SCRIITORULUI

Credinţele mele asupra literaturii pot reieşi din cele ce scriu.

1. *Stilul* trebuie să varieze cît se va putea mai mult după situaţii (compară orice parte din „Sultănica" cu „Fanta-Cella"); să varieze: a) ca noţiuni, b) ca frază, c) ca muzică.

2. *Colorile* stilului: a) vorbe concrete cu tendinţă, concretizabilă; b) vorbe speciale — numai ele au înţeles şi vigoare; c) ura abstracţiunilor, vagului (căci chiar vagul se poate prinde în vorbe şi forme de o preciziune aproape minunată).

Verbele: (...) verbe cu acţiuni şi culoare — fac din limba noastră un monument filologic.

Acţiuni: (...) se preferă acţiunile interne celor externe, pentru că numai astfel se poate uni natura dimprejur cu tipul pe care îl descrii. Natura trebuie să joace un rol însemnat, capital — atît cît măreşte emoţiunile personanelor descrise şi a celor ce citesc.

Nu e vorbă care să fie urîtă după sunet; toate sînt bune cînd ne dau o nuanţă.

Există o legătură intimă între obiectul ce descrii şi muzica frazei tale. Un tablou de mare nu-l poţi ciopîrţi în fraze scurte, chiar de ai avea stilul cel mai bogat, cel mai corect din lume. Se poate zice, exagerînd lucrurile: este o metafizică în gîndirea noastră, care aci se umflă, se lăţeşte, aci se taie, cade, moare — apoi se urcă, se taie, merge repede etc., după cum situaţiile din natură sînt mari, mici, intensive, extensive, năprasnice ori umile etc.

In aceste vorbe, repede scrise, e toată năzuinţa mea.

Din revista „Cele trei Crişuri", 1933, p. 105.

VII. PROBLEMELE LIMBII LITERARE ÎN SECOLUL NOSTRU

Orientările ideologice, estetice, au fost foarte diverse la începutul acestui secol, dacă ținem seama de discuțiile care au avut loc în revistele numeroase, tipărite de anumite grupări literare. „Semănătorul" promova sursele rurale de inspirație, cu tendințe idealizante și în grai țărănesc, popular; „Luceafărul" scriitorilor ardeleni a apărut la Budapesta în 1902 și se considera un drapel de luptă politică și literară pentru eliberarea de sub dominația austro-ungară; „Viața nouă" a lui Ovid Densusianu venea ca o reacție contra excesele semănătoriste, propagandiste, militînd pentru o literatură estetică, acceptînd influența puternică a curentelor noi occidentale. „Viața românească" a grupat în jurul ei scriitori de primă importanță, cu o orientare progresistă, receptivi la tot ce e nou, sensibili la „specificul național", promovînd o limbă literară suplă, bogată, cu fine nuanțe de artă și de gîndire filozofică și de critică modernă. Le-am amintit aici numai pentru a rememora vastul cîmp al activității literare și desigur influența accentuată pe care au avut-o literatura, publicistica, știința asupra dezvoltării limbii literare. Cu mici excepții, erau respinse imitația cosmopolită și depărtarea de tradițiile sănătoase ale culturii noastre, ale limbii literare. În primul număr din „Semănătorul", Coșbuc și Vlahuță semnau o profesiune de credință în termeni energici, combătînd pe cei care au uitat de „limba și datinele strămoșești" și s-au așezat în șirul „vînturătorilor de fraze goale", contribuind la „batjocorirea limbii în școli, în teatru, pe tribuna Ateneului și-n presa de toate zilele". N. Iorga a dus, la fel, o luptă înverșunată împotriva impostorilor, după ce a preluat conducerea revistei.

„Viața românească" și-a înscris în programul ei, formulat în primul număr, promovarea „specificului național" în tematică, în limba literară, în manifestările cele mai variate ale spiritului creator modern. Multe idei despre limbă au apărut în primii ani ai acestui secol în toate publicațiile periodice, în cronicile și discuțiile critice atît de bogate și constructive; ele au promovat discernămîntul necesar pentru îmbogățirea continuă a limbii române literare. „Luceafărul" își propunea, la fel, să apere „vistieria graiului nostru", împotriva exagerărilor servile ale unor autori improvizați în reformatori moderniști. Mai mult încă, revista ardeleană pornea cu gîndul de a sprijini filologia română prin adunarea de material folcloric și lexical, specific anumitor regiuni românești; studiul foneticii

putea fi ajutat prin transcrierea cît mai fidelă, în anumite bucăți folclorice, a graiului regional (Luceafărul, nr. 5, din 1 sept. 1902).

Probleme noi și adevăruri esențiale despre progresul limbii literare au formulat în primele decenii ale secolului nostru: Coșbuc, Vlahuță, Delavrancea, O. Goga, D. Anghel, N. Iorga, M. Sadoveanu, Tudor Arghezi, Gala Galaction, prezenți în paginile celor mai cunoscute reviste, cu mult înainte chiar de a le fi apărut cărțile în librării. Ei au reținut învățămintele adînci ale generației clasicilor noștri și au îmbogățit cu teze noi mișcarea literară și lupta de idei în jurul conceptului de progres în cultură și în limbă. Cumpăna pe care o țineau între tradiție și inovație a permis înflorirea celor mai diverse procedee stilistice și a favorizat inițiativele cele mai îndrăznețe pentru regenerarea tezaurului nostru lingvistic, în pagini de artă poetică de un înalt nivel. G. Ibrăileanu a fost promotorul de mare autoritate al cultivării limbii literare, pe care a analizat-o și sub raport istoric, și ca factor esențial al creației literare, atrăgînd atenția scriitorilor asupra sarcinilor permanente de a pune în lumină valorile inepuizabile ale graiului obștesc, printr-o muncă de calitate.

O notă aparte în această acțiune aduc scriitorii contemporani cu o vastă activitate creatoare și publicistică: Sadoveanu, Rebreanu, Arghezi, Camil Petrescu și Cezar Petrescu, G. Călinescu etc. Ei sînt observatori atenți ai fenomenului lingvistic, îl notează amănunțit, îl comentează cu subtilitate. După primul război mondial, Sadoveanu întreprinde lungi călătorii prin toate regiunile locuite de români, pentru a cunoaște la fața locului graiul poporului. Îmi spunea o dată, cu prilejul unei convorbiri despre problemele actuale ale limbii literare, că avea un carnețel special în care își notase toate particularitățile de grai, pe care le-a redat apoi în construcția povestirilor de mai tîrziu (mai ales în vol. *Depărtări*). În același timp, Tudor Arghezi critica lipsa de gust și stilul cenușiu al unor contemporani, care nu știau să-și supravegheze „cu asprime mărginirile, ritmul, încrucișările și încovoiala frazei, denumite stil". Continuînd practica severă a laboratorului eminescian de esențe artistice superioare, T. Arghezi insista asupra aplicării unui „spirit de selecție" în folosirea cuvintelor și în construcția contextului. Munca de calitate a scriitorului angajează nemijlocit limba în tipare de circulație care se pot impune ca un model de expresie. Cu multă dreptate spunea Tudor Vianu că altfel s-a scris literatură după Eminescu și altfel se scrie după experiența și arta literară a lui Arghezi și Sadoveanu. Nu mai încap azi șovăirea, asocierile nebuloase, uniformitatea frazelor.

*

După o lungă tradiție în creația literară și după realizările artistice durabile în domeniul limbii literare, al stilurilor ei, în condiții istorice noi, problemele culturii stau astăzi pe primul plan, în epoca celor două decenii de construire a unei vieți noi, de promovare a valorilor artistice, create pentru mase. Nu încape îndoială că printr-un program bine gîndit și energic înfăptuit, de creație culturală și de valorificare a resurselor folclorice și lingvistice, limba noastră literară a ajuns la cea mai înaltă treaptă de unitate, corectitudine, de normare, generalizată în toate părțile. Noi și dezvoltate mijloace de culturalizare o răspîndesc în forma cea mai îngrijită și azi țăranul cooperator din Maramureș și mecanicul din Constanța sau funcționarul din Iași vorbesc la fel, fără diferențieri fonetice sensibile. Totuși se poate face mereu mai mult pentru îmbogățirea stilurilor limbii, pentru o nouă înflorire a meșteșugului literar. Despre aceste probleme s-a discutat cu folos în

revistele noastre din ultimii zece ani. Tudor Arghezi, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, G. Călinescu, Tudor Vianu, Perpessicius, M. Beniuc, Dem. Botez, alți scriitori mai tineri au adus puncte de vedere originale în legătură cu dezvoltarea limbii literare din epoca noastră. Au fost organizate sesiuni academice și s-au înființat rubrici speciale în reviste pentru discutarea problemelor de limbă literară. Interesul mare pentru aceste probleme a fost în parte satisfăcut prin apariția unor lucrări fundamentale, așteptate de mai bine de un secol, *Gramatica limbii române* și *Dicționarul limbii literare,* în 4 volume, apoi acela al limbii moderne, înscrise de decenii în planul Academiei Române, dar realizate în anii noștri. Alte numeroase studii filologice [1] literare, culegeri de articole [2] și cronici autorizate ale unor scriitori de mare prestigiu, ca cei amintiți mai sus, și ale filologilor noștri [3] au elucidat multe probleme controversate de secole în cultura noastră [4].

Mai trebuie, în fine, semnalat un fapt deosebit de important pentru progresul cultivării limbii române literare: dacă în toate etapele anterioare au existat curente contradictorii, lupte între grupări și ideologii adverse, azi unitatea de concepții, de orientări, de eforturi constructive, clar orientate în sens ascendent, asigură dezvoltarea literaturii pe făgașuri noi și a limbii literare, prin valorificarea și înnoirea resurselor ei inepuizabile, din care artistul de azi al limbii va ști să dăltuiască noi monumente ale geniului creator românesc.

G. Ibrăileanu

PROBLEMA LIMBII LITERARE

Unificarea limbii literare trebuie să se facă prin colaborarea tuturor graiurilor. Aceasta au înțeles-o scriitorii din veacul trecut și nimeni n-a spus-o mai bine decît Eminescu. Împrumutînd ca și atîți predecesori ai săi un cuvînt din terminologia politică, el a numit „unioniști" — numele celor care au voit unirea de la 1859 — pe acei care au fost eclectici în alcătuirea limbii literare, adică pe acei care au fost de părere că această limbă trebuie alcătuită din toate vorbirile românești. De almintrelea în realitate lucrurile nu s-au petrecut altfel. Atît scriitorii munteni cît și cei moldoveni au încetățenit în limba literară comună forme din graiul provinciei respective. Mai în urmă, și unii scriitori ardeleni, ca Coșbuc și Goga, au dat limbii literare unele expresii din poeziile lor. Iar un Eminescu, care a colindat mai toate ținuturile românești, a întrebuințat în scrisul său, mai ales în proza sa, cuvinte și forme din toate provinciile, mai ales din Moldova și din Ardeal.

---

[1] v. Al. Graur, *Limba corectă,* 1964.

[2] N. Mihăescu, *Limba noastră,* culegere de articole, 1963; același, *Abateri de la exprimarea corectă,* 1964.

[3] *Cultivarea limbii,* culegere de articole, îngrijită și prefațată de Gh. Bulgăr, 1964.

[4] B. Cazacu, *Problemele limbii române literare.* În: „Studii și cercetări de lingvistică", 1965, nr. 1, p. 13—22; cu un conspect general al studiilor despre limba literară din ultimele decenii.

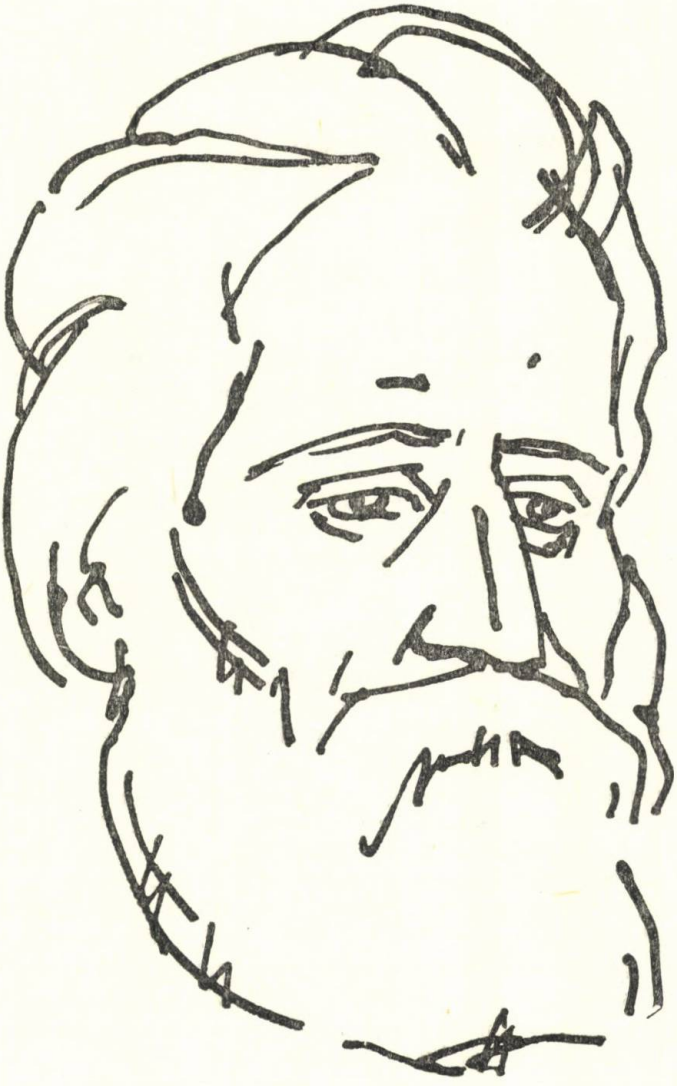

Acum, cînd s-a făcut unirea cea mare, unitatea limbii literare găsește cele mai bune condiții de a se desăvîrși prin vechiul mijloc al „unionismului" lingvistic.

Contactul mai strîns dintre românii de pretutindeni va pune pe scriitori în situația de a împrumuta unii de la alții și le va pune la îndemînă o infinită avuție lingvistică, din care se va alcătui o limbă comună bogată și nuanțată.

Dar acest proces de formare fiind un proces natural de selecție și de adaptare, desigur că va mai trece multă vreme pînă la desăvîrșirea lui.

Esențialul este că, acum, sînt puse la un loc, în retortă, toate elementele constitutive ale acelui compus care trebuie să fie limba comună a tuturor românilor.

*

Așadar limba literară s-a format prin colaborarea tuturor graiurilor românești, iar desăvîrșirea se va face tot pe această cale. Trebuie să ținem seamă însă de unele fapte care au avantajat și vor avantaja graiul muntenesc.

La dreptul vorbind nu există un grai „moldovenesc" propriu-zis. Formele „moldovenești", ca *ghini, chicior,* se găsesc și în Muntenia. Aproape nu este regiune din Muntenia, unde ele să nu se găsească. Adevărul este că, în Moldova, această vorbire este generală la țară și are un caracter mai pronunțat, pe cînd în Muntenia este sporadică și mai puțin accentuată.

Vorbirea ne-„moldovenească" din Muntenia este mai aproape de limba literară, adică de limba veche, de limba păstrată în cărțile bisericești. Această vorbire muntenească a rămas mai staționară, n-a suferit cîteva schimbări fonetice ulterioare, și astfel aproape coincide cu limba literară. „Aproape" căci nu este identică. Forme ca „ăsta", „ăla", „dă", „pă", „omu" (articulat) etc. sînt noi, față de limba veche bisericească, și de aceea sînt neliterare.

Rămîne însă că graiul „muntenesc", fiind mult mai aproape de limba literară, face impresia că este chiar limba literară și astfel, în lupta dintre diversele vorbiri românești pentru a forma limba comună, acest grai are un prestigiu deosebit, care-i dă un însemnat avantaj. Și este firesc și legitim ca vorbirea cea mai aproape de limba literară să aibă precădere.

Problema, bineînțeles, este relativă la dicționar, nu la fonetică. În privința foneticei există fixitate : fonetica literară este aceea a limbii bisericești.

Din cele spuse mai sus, nu rezultă că cuvintele moldovenești sînt neliterare. Rezultă numai atîta că materialul lexic muntenesc, în lupta pentru trai, este mai avantajat și că acest lucru este firesc.

Dar vorbirea muntenească este mai avantajată și de unele împrejurări neliterare, care decurg din faptul că Bucureștii sînt capitala țării. Limba din București are prestigiul limbii unei capitale, și unele persoane din Moldova au snobismul de a vorbi „muntenește". Limba aceasta este apoi a ziarelor care o răspîndesc zilnic în toată țara. Limba aceasta este în cea mai mare parte a cărților didactice, pe care învață copiii din toată țara. Este

limba generalizată în lumea militarilor și în lumea actorilor. Pe lîngă acestea, foarte multă lume din toate unghiurile țării se duce adesea la București cu afaceri. În sfîrșit cea mai mare parte din scriitorii noștri se stabilesc mai devreme sau mai tîrziu, în București, și se influențează în scrisul lor de vorbirea de acolo, așa încît graiul muntenesc are preponderență în chiar operele literare, adică în operele acele prin care mai ales contribuie la limba literară toate vorbirile românești.

Dar, în sfîrșit, orice fel de vorbire, orice combinație de vorbiri va învinge definitiv, este indiferent, căci oricare din aceste vorbiri sînt vorbiri românești, pline de sufletul românesc, așa cum s-a dezvoltat el de-a lungul vremii. Lucrul important este ca procesul de formare să se isprăvească odată și să avem o limbă literară *fixă*, de la care să nu se mai poată abate nimeni nici măcar cu o iotă, fără a se pune în primejdia de a fi taxat de agramat și incult.

*

Din punct de vedere al unificării limbii literare, neologismele prezintă o problemă asemănătoare cu aceea care ni se pune cînd este vorba să alegem cuvîntul muntenesc sau moldovenesc. În adevăr, după cum avem „curte" și „ogradă", tot așa avem „nație" și „națiune", „concesie" și „concesiune", „chestie" și „chestiune". Este evident că într-o limbă literară fixată nu ar putea să existe ambele forme. Ambele forme nu pot rămîne decît numai atunci cînd ele denumesc noțiuni deosebite, ca „porție" și „porțiune" etc.

Uneori neologismul are două forme — din altă cauză. De pildă „influență" și „înrîurire". Primul este cuvînt străin. Al doilea, tot neologism, este creat în chip arbitrar în sînul limbii române, prin analogia celui străin. Nici acestea nu pot rămîne, amîndouă, într-o limbă fixată. Alteori, pe lîngă neologismul direct există unul alcătuit prin utilizare, cu înțeles schimbat și forțat al unui cuvînt românesc, ca „icoană" pentru și alăturea de „imagine". Și aici trebuie să rămîie numai unul. Sau, unele șovăiri ca : „costă" și „coastă" (verbul „a costa"), „triumfă" și „triumfează" etc.

În sfîrșit nu mai dăm alte exemple, pentru că aici nu facem un studiu asupra neologismelor. Acum, ce va rămîne în limba literară ? „Nație" ori „națiune" ? „Influență" ori „înrîurire" ? „Imagine" ori „icoană" ? „Costă ... ori „coastă" ? Se pare că „nație", „influență", „imagine" și „costă" ...

Va rămîne forma care va fi întrebuințată mai des și de scriitori mai buni etc. Și va fi întrebuințată mai des și de scriitori mai buni forma care va fi simțită ca mai frumoasă, ca mai conformă cu geniul limbii române ...

Dar cum se vede, șovăirea în privința neologismelor este și ea o piedică de învins în fixitatea limbii literare.

*

Cultura străină care ne-a influențat mai mult a fost cea franceză, din cauza hegemoniei acestei culturi, din cauza comunității de rasă etc. Rămași

așa de în urmă față de cultura Apusului, din cauze pe care le-am văzut, — cînd am început să împrumutăm cultura apuseană, sub forma franceză, a fost fatal s-o introducem în doze forțate.

Un prim efect al acestui fapt a fost că limba franceză a devenit, pentru pătura cultă, limba literaturii. Lectura obișnuită a păturii noastre culte a fost și este în limba franceză. Un om din această categorie citește la o sută de cărți franțuzești o carte românească, mai ales cînd nu știe altă limbă străină, cum este cazul celor mai mulți, — pentru că literatura beletristică și științifică franceză, sau tradusă din franțuzește, este de o sută de ori mai bogată decît cea românească, dacă nu și mai mult.

Din cauza aceasta și din cauză că limba românească este săracă în termeni pentru noțiunile abstracte, unora le vine mai ușor să-și formuleze gîndurile abstracte în franțuzește, chiar cînd nu vorbesc franțuzește și chiar cînd nu pot vorbi franțuzește, din neobișnuință. De aici franțuzismele, o stîngăcie, ori un deficit în justețea și nuanțarea exprimării.

Remediul va veni cu vremea, prin o tot mai lungă și mai deasă întrebuințare a limbii române pentru toate nuanțele gîndirii europene.

Cultură și literatură, p. 69—77.

Ovid Densusianu

DIN *LIMBA NOASTRĂ CA IMAGINE A VIEȚII CULTURALE*

O limbă nu este numai un complex de sunete, de forme combinate și schimbate într-un fel sau altul ; ea mai este semnul unui anumit fel de gîndire, al unui anumit chip de viață, expresiunea stărilor sufletești și de cultură determinate de împrejurări. Din cuvintele pe care le aveam altădată sau le-am păstrat încă, din altele pe care le-am primit mai tîrziu, ni se deslușește trecutul ori putem înțelege și judeca timpul de azi ; singur un cuvînt uneori ne reînviază o lume întreagă de odinioară și ne poate spune mai mult decît șiruri de însemnări istorice ; și e destul să prindem din vorbirea de toate zilele cîteva forme pentru ca să putem spune cum gîndim și ce e cultura noastră.

„Viața nouă", 1905, p. 533.

DIN *ISTORIA LITERARĂ ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL UNIVERSITAR*

Nu poți despărți fenomenele lingvistice de cele literare. Între felul de a se exprima dintr-o epocă, între materialul lingvistic și producțiunea literară există totdeauna un raport determinat ; unui curent literar îi corespunde o anumită direcție lingvistică, un anumit fel de redare a ideilor

)rin cuvinte. A privi fenomenele lingvistice independent de cele literare este
ı avea o concepţie mărginită despre ele, a nu înţelege o parte din viaţa lor,
mprejurările care le-au dat un caracter hotărît şi le-au făcut să evolueze
ntr-o anumită direcţie... Dacă ne gîndim, de altă parte, că filologul este
lator să studieze particularităţile lingvistice în legătură cu motivele psi-
ıologice şi sociale care le-au determinat, aceasta îl apropie iarăşi în cer-
:etările lui de istoricul literar, pentru că şi acesta este chemat — dacă nu
:tăruie în metode învechite — să urmărească transformările literare în
umina faptelor de ordine psihologică şi socială.

Ibid., 1911, p. 382.

Octavian Goga

MUSTUL CARE FIERBE

...Pleiada Caragiale-Delavrancea-Vlahuţă[1], dispărută prea devreme
intre noi, într-o nobilă solidaritate, răscolea valuri agitate în opinia publică,
ăstrînd însă pe seama scrisului un respect religios, menţinînd totdeauna
:rupulele onestităţii artistice şi prestigiul de atelier. Coşbuc se frămînta
lături de ei. Mi-a fost dat adese ori să-l văd în casa lui Vlahuţă, unde în
ecinătatea pînzelor lui Grigorescu, se rosteau judecăţi şi se înfiripau pla-
uri, se încrucişau gînduri şi se comentau teorii, fie că le rostea amfitrionul,
ı fraza lui sacadată de meşter socotitor, fie că într-o împletitură de fulgere,
:aragiale îşi azvîrlea în faţa noastră verva orbitoare. Coşbuc cu buzele
trînse îndărătnic, în ochi cu o strălucire pătimaşe care îi lumina fruntea
ırgă de filozof antic, vorbea rar şi apăsat. Ne aducea snoave din călătoriile
ıi de la ţară, din nenumăratele lui rătăciri cu trenul cu care pleca fără
ntă, diseca încet o chestiune de filologie. Curînd însă se cufunda în tăcere,
)ată figura i se muia în melancolie şi cădea pe gînduri. Abia după miezul
opţii se scutura din apatia lui obişnuită, cuvîntul îi era mai pripit, colţul
urii îi tresărea de un tic nervos, şi o fosforescenţă stranie i se ivea în pupi-
:le aprinse. Nu, atunci nu mai era modestul referendar de la Minister, cu
miditatea stîngace a săteanului desconcentrat. O deplină conştiinţă a
:opriei valori îi ridica fruntea şi vorba lui se desfăcea în fraze scurte, repezi,
:nţioase. Nu vorbea de cei din umbra satelor, de obida lor, de politi-
anii venali, de subprefecţi nebuni, de suprema dreptate care se aşteaptă
:olo jos şi de grozava judecată din urmă. Mi se părea atunci că din noap-
a asupririi noastre seculare ţîşnesc accentele lui de revoltă ca nişte pum-

[1] Din Discursul de recepţie la Academia Română: *Gheorghe Coşbuc.*

nale ascuțite care se înfig în carne. Atunci se mijea pe dinaintea ochilor caierul de foc din care se smulgea „firele de tort" și doina lui, doina noastră ne înfiora în creștet.

P. 261—262.

D. Anghel

DIN *PRELUDIU*

... Sînt un uvrier [1] al frumosului și cred că arta le poate înnobila pe toate. O cugetare cît de adîncă, o idee cît de subtilă, o pornire cît de pro fund omenească, dacă e spusă fără grija de a fi îmbrăcată frumos, dacă e rostită fără de intuiția ciudată ce o au unii pentru sonoritatea intimă a cuvintelor, dacă e aruncată în fraze zvîrlite la întîmplare, nu-și pot ajunge scopul.

Artistul are la îndemîna lui sufletele, el știe să puie degetul pe strună care va face prin simpatie să vibreze struna altui suflet, el numai poate da culoare suferinții, numai el poate aprinde licăriri de lumină într-o lacrimă.

În grădină, ed. A. Rusu, 1963, p. 272—273.

DIN CUVÎNTARE ȚINUTĂ LA GALAȚI LA DEZVELIREA MONUMENTULUI LUI EMINESCU

... A exprima inexprimabilul, a da o formă lucrurilor informe, a-i pierde timpul cu alternarea monotonă a cadențelor, a trezi prin ritm sensibilități adormite, a face din cuvinte un leagăn cu care să adormi durerile altora, a desena un surîs pe o gură ce-a uitat poate de mult să rîdă, printr-o fericită corespondență de imagini sau de sunete, și din toate acestea să facă să nască frumosul, pe care să-l dăruiești contemporanilor tăi, poate ceva mai sublim?

Răsplata însă vine, și nu e aceea a statuii, nu e aceea a gurii care tace, ci a tristei guri care a rostit atîtea frumuseți prefăcute în cîntece : le-a dat drumul în lume; aceea a versurilor lui, ce ca un stol de păsări sonore și-au întins aripile și-au zburat din casă în casă; e a cărții în care și-a închis visurile și pe care aplecați am visat cu toții; e a graiului însuș pe care el l-a făurit în adevăr și îl vorbim noi astăzi.

Ibid. p. 178

[1] *Uvrier* — lucrător (fr. *ouvrier*).

Duiliu Zamfirescu

ROMANUL ŞI LIMBA ROMÂNĂ

Publicînd astăzi în volum al treilea şi ultimul roman din *Viaţa la ţară*, mă cred dator a da cititorilor cîteva lămuriri, privitoare la limba şi ortografia lui, precum şi la limba şi ortografia lucrărilor de imaginaţiune, apărute cam în acelaşi timp cu romanele subsemnatului.

Cine îşi aduce aminte de cuvintele puse de mine în fruntea volumului de *Novele*, apărut în editura Socec la 1888, acela va putea constata că *timp de zece ani am urmărit cu statornicie dezvoltarea literară a unei limbi româneşti*, care să îndeplinească cele *trei condiţiuni*, fără de care nu se poate scrie romanul:

a) să fie *limbă vie;*

b) să fie *mlădioasă* şi *elegantă;*

c) să fie *curată.*

S-ar părea că prima condiţiune cuprinde în sine pe celelalte două. Cu toate astea, practica zilnică ne dovedeşte că nu e aşa, — deoarece limba vie este limba parlamentului, împestriţată de neologisme aduse de obiceiuri străine; limba vie este limba universităţilor (mai cu seamă a celei de litere) pe care terminologia sistemelor filosofice moderne o face să fie neînţeleasă chiar publicului cult; limbă vie este limba baroului, a advocaţilor, a judecătorilor şi grefierilor (redactorii — cît de puţin literari! — ai sentinţelor); limbă vie este limba militarilor, a soldaţilor ieşiţi din serviciu, care luc cu dînşii la ţară o mulţime de cuvinte pocite şi comice, aduse de regulamentele şcolare din Fontainebleau, Saumur şi altele; limbă vie este limba cluburilor, limba gazetarilor zeflemişti, limba modistelor etc. etc. etc. Toate acestea sînt părţi eterogene ale unei limbi vorbite, care însă rămîn fragmentare, nu se înţeleg totdeauna între ele şi, mai cu seamă, sînt cu totul necunoscute poporului; toate acestea alcătuiesc o limbă vie, care însă nu e nici mlădioasă, nici elegantă, şi mai ales nu e curată.

Acum 30—40 de ani, noi n-aveam nici parlament, nici universitate serioasă şi complectă, nici magistraţi, nici militari, nici cluburi, nici gazete, nici modiste; sau, puţinul ce-l aveam, în materie de armată şi de mode, era şi atunci cufundat în ranguri, stofe şi deprinderi tot străine. Prin urmare *nu putem pretinde să fi avut numele românesc cînd n-aveam lucrul.*

Dar — ce e mai curios! — noi avem pe de altă parte o limbă literară, curată, elegantă, care, cu toate astea nu e vie.

E poate nevoie de înţelesul vorbei *viu* în materie de limbă.

In chimie, molecula organică este aceea care, pusă în atingere cu o altă moleculă, o absoarbe, îşi măreşte volumul şi nu-şi schimbă forma; este, împotrivă, anorganică, aceea care pusă în atingere cu o altă moleculă, se ontopeşte cu dînsa, îşi schimbă forma, dînd naştere unui al treilea corp.

Tot astfel este în literatură o limbă care pusă în contact cu o altă limbă sau numai cu părți dintr-însa, o absoarbe, își mărește volumul și nu-și schimbă forma, dînd naștere unei limbi nouă.

În general, orice limbă vorbită, fie oricît de rudimentară, oricît de nearmonică, este o limbă vie.

Vaugelas, însărcinat să facă dicționarul Academiei franceze, nu știe de unde să înceapă. Deodată bagă de seamă că oamenii din vremea sa vorbesc cu mult mai bine decît scriu. După oarecare chibzuință, Vaugelas găsește că e firesc să fie așa, „căci, la urma urmei, cuvîntul rostit este cel dintîi în rang, deoarece cuvîntul scris nu este decît imagina celui vorbit, după cum cel vorbit este imagina gîndirei".

Se poate afirma ca un adevăr absolut, că întotdeauna și peste tot oamenii vorbesc mai frumos decît scriu. Și cînd scriu foarte frumos, graiul lor este incomparabil mai frumos decît scrisul. Toată istoria este de față: la greci, la romani, în Evul Mediu, în Renaștere, în Epoca modernă. Și dacă de la Pericles și Demosthene, la Cicerone și Cesar, la Savonarola și Caloin la Bossuet și Mirabeau, la Pitt și Fox, la Gambetta și Gladstone, discursurile rămase nu ne par superioare literaturii scrise, cauza este că tocmai cuvîntul vorbit a perit și a rămas numai imagina lui (cum o numește Vaugelas).

În limba vorbită, ca în molecula organică, pot intra uneori cuvinte străine. Dacă aceste cuvinte cu totul nouă, fără nici un raport din trecut nici etimologic, nici fonetic, răspund unei adevărate trebuințe sufletești a poporului, ele sînt primite, și bine primite, și rămîn în limbă.

Și, dimpotrivă, sînt cuvinte vechi, scoase din însuși trecutul limbei unele pline de armonie, altele evocative, pe care în general scriitorii și poeții decadenți, anemiați de sforțări neputincioase de a produce, le dezgroapă din cronicari, de prin documente prăfuite, spre a da o frumusețe înșelătoare limbei. Pe acestea, limba vie nu le primește; ele nu intră cu nici un preț în graiul vorbit, ci, împerecheate cît de frumos, stau de o parte, în poezii curioase, atrăgătoare chiar, în novele pline de parfum, pe care după ce le-a citit, rămîi ca un om care obosit de a privi printr-un monoclu, spre a fi de modă, îl aruncă din ochi și așteaptă să-și odihnească nervul, spre a vedea lumea din nou cu privirea sa firească.

Această limbă curată, elegantă, este limba moartă de care vorbeam mai sus, și, din nenorocire, aproape singura care e bine primită la noi și trece drept literară.

„Noua revistă română", 1901, nr. 3
p. 481—490.

CÎTEVA CUVINTE CRITICE

Intrucît mă privește pe mine personal, am cea mai mare opinie despr limba noastră. Intr-însa se pot exprima gîndurile cele mai abstracte, precur și simțirile cele mai duioase. Lexicul său este foarte întins, iar sintaxa d o mlădiere rară, putînd să meargă sincronic cu evenimentele lumii... Ar

fost de mai multe ori consultat de traducători și am găsit oameni exasperați de bogăția limbii noastre, care pentru aceeași noțiune are trei sau patru cuvinte. Insă pentru a putea profita de o asemenea limbă, trebuie să o cunoști adînc și mai cu seamă trebuie să fi intrat cu intuiție de artist în amestecul secret ce s-a urmat între arhaismele și neologismele noastre ; trebuie să fi lucrat tu însuți la contopirea gîndirii filozofice străine cu graiul tău românesc. A lua deodată o catedrală gotică și a o descrie cu cele dintîi cuvinte ce vin sub condei este o greșeală de gust :

În fața mea de-odată arhanghel prea înalt
Satan trăi din flăcări în negrele vitralii
Rozace de lumină și domn al catedralii
Fulgerător de patimi sub aripi de bazalt.

Lăsăm deocamdată la o parte „*aripile de bazalt*". Dar vitralii și rozace ? Toată lumea știe că sînt geamurile colorate, că sînt ochiurile din zidirile bisericești. Arhitecții, zidarii și pietrarii le-or fi numind așa, vitrouri, rozace, ogive, ca să spună mai repede ce au de spus. Dar unui scriitor român, în anul mîntuirii 1916, nu se cade să zică vitralii. Colegul nostru dl. dr. Marinescu, ne face foarte dese comunicări despre boalele nervoase și prin urmare despre misteriosul organ în care sălășluiește sufletul omenesc, creierul. Noi îl ascultăm întotdeauna cu interes și cu plăcere și nici nu băgăm de seamă că d-sa întrebuințează o terminologie specială. Dar dacă un poet ar lua, bunăoară, glandele tiroidale și le-ar întrebuința în poezie ? Aceste par a constitui un marafet de organ mititel așezat prin regiunea gîtului care purifică sîngele ce merge la creier. Dacă o poetă ar zice poetului său :

Iubitul gîndurilor mele
Eu satisfac gustul matale
Și port colanul de mărgele
Pe glandele tiroidale,

evident ar face poezie nouă, dar n-ar fi frumos.

„Analele Academiei Române", seria II, 1915—1916.

Calistrat Hogaș

MOLDOVENISME

... De o bucată de vreme, de cînd centrul de gravitate al literaturii s-a mutat la București, și de cînd centralizarea — și efectul ei : botoșănizarea Iașului s-a desăvîrșit, moldovenii sînt tot mai des învinuiți că ar scrie dialectal, cu moldovenisme. Și nu e vorba de moldovenii care scriu acuma, ci de toți, și de cei ce au scris vreodată.

Ceilalți, muntenii și ardelenii — chiar ardelenii! — nu sînt învinuiți, pe cît știm, de „muntenisme", ori de „ardelenisme"... Să fie pentru că scriitorii munteni și ardeleni, din veacul al XIX-lea, ar fi scris, ei numai, în limba curat literară? Să fie incultura moldovenească de vină, ori un fel de dulce îndărătnicie patriotică moldovenizantă, așa ceva, de care vorbea mai dăunăzi un scriitor din Ardeal? Ori poate că învinuirea e nedreaptă și atunci care este explicația ei?

Mai întîi, limba literară românească nu e limba din Muntenia — asta cred că n-o poate crede decît un sergent-major. La noi, nu s-a întîmplat, ca în Italia de pildă, ca un dialect, grație unor împrejurări culturale, să ajungă limbă literară. Limba noastră literară s-a format în toate părțile locuite de români și e limba cărților bisericești. Limba românească a fost odată mai puțin deosebită, în provinciile românești, decît azi. Acea limbă, scrisă în vechile cărți bisericești, și rămasă mai stațională — pentru că în exprimarea cuvîntului domnului, schimbarea limbii e aproape un sacrilegiu — a rămas limba noastră literară de la începutul veacului al XIX-lea. În ea a scris un Beldiman, pînă la punct Conache etc. Încă o dată, această limbă s-a format și s-a păstrat pretutindeni, și dacă ar fi vorba să dăm precădere unei regiuni, apoi această precădere s-ar cuveni Moldovei, care, din pricina influenței culturii polone și altele, a avut mai multe idei de exprimat și, deci, a avut prilejul să aplice această limbă la o disciplinare mai mare.

Din faptul însă că graiul din Muntenia a rămas mai stațional, nesuferind cîteva schimbări fonetice, pe care graiul moldovenesc le-a suferit în plus (schimbarea labialelor b, p, v, f, a lui m, transformarea lui e, i după spirante etc.), mulți cred că limba literară e cea muntenească. Ca dovadă că nu e așa, e că ceea ce nu se potrivește cu limba cărților bisericești e „muntenism". *Asta, aia* etc. nu-s literare, deși sînt muntenești, pentru că în cărțile bisericești e *aceasta, aceea* etc.

Să ne oprim deocamdată aici, și să vedem ce poate fi un „moldovenism". Un moldovenism va fi *chicior, ghine, dzăci* și altele (după cum muntenisme ar fi *picere, făcutără* etc). Ei bine, pe cît știu, moldovenii nu scriu așa, nu se îndepărtează de la limba tradițională.

Această limbă veche, literară la 1800, n-a fost suficientă pentru a exprima bogăția de idei, cu care sufletul românesc a fost înzestrat o dată cu introducerea civilizației apusene. Atunci s-au primit cuvinte nouă, străine, pentru ideile nouă, străine. Forma neologismelor a fost o chestie foarte delicată. După multe și multe încercări și șovăiri, scriitorii au ajuns de acord: simțul lor estetic i-a călăuzit spre forma cea mai potrivită geniului limbii românești. Și *pretandarisesc* și *pretendez* și altele au murit și a rămas mai potrivitul cu firea limbii: *pretind*. La această mare românizare de cuvinte străine — care corespunde cu marea românizare de forme străine unde însă n-a fost tot atît noroc și bun simț — luat-au parte și moldovenii? Nu, ci în cea mai mare parte: C. Negruzzi, Alecsandri, Kogălniceanu etc. — pe lîngă, desigur, Alexandrescu, Bălcescu, Heliade... Poate fi aici vorba de forme, pe care moldovenii trebuie să le învețe?

Dar limba noastră literară mai e formată încă din două elemente : elementul orășenesc, mai ales limba clasei boierești (care apare des în Alecsandri, și în care e, de pildă, Robinson Crusoe, tradus de V. Drăghici) și elementul popular. Acesta din urmă mai ales e absolut important. El a dat estetica limbii românești de azi. C. Negruzzi i-a înțeles importanța (studiul său din *Dacia literară*, 1840 ; *Scrisoarea* ..., Negruzzi, I). Nu mai vorbesc de Alecsandri și Alecu Russo ; colecțiile lor, *Cugetările* lui A. Russo (*R. literară*), limba și tonul din *Doine, Lăcrămioare* și celelalte, sînt lucruri știute de toată lumea. Despre Kogălniceanu, vezi *Revista literară* și alte publicații. În Muntenia, importanța lucrului a scăpat la început chiar lui Heliade (vezi scrisoarea către C. Negruzzi de la începutul *Mariei Tudor*, Negruzzi, III).

Așadar, moldovenii au lucrat, cel puțin cît și ceilalți români, la formarea limbii literare. Și n-ar fi curios ca ei să n-o știe, căci toți, și Alecsandri și Negruzzi și Creangă și Eminescu, cică, ar suferi de acel dulce spirit particularist — se concede că ar avea ceva poetic acest spirit ? Dacă limba literară e vechea limbă bisericească, plus adaosurile de care am vorbit, și dacă această limbă a fost creată, între alții, și de scriitorii moldoveni, dacă adecă au scris într-însa, atunci cum chiar această limbă e dialectală ?

Cred că aș putea isprăvi aici.

Dar mi se va spune poate că moldovenii au luat alte elemente, decît muntenii, din limba boierească și cea populară ; că chiar în vechea limbă, în Moldova, erau ... ce ? forme ori cuvinte ? care nu se întrebuințau în Muntenia ...

Să ne înțelegem.

Forme gramaticale și sunete n-au fost deosebite în limba veche : *bine, vicior, fier, zece, țiu, vin* etc., în limba veche au fost așa și nu *ghine, chicior, hier, ghin, dzăci, țin* etc. Și toate cuvintele, neologisme ori populare, au intrat în limbă cu respectarea sunetelor din limba literară. Nici nu-s învinuiți scriitorii moldoveni de asta, și afară de Alecsandri, toți scriu bine, chiar de la C. Negruzzi, care, în Alexandru Lăpușneanu (1840) chiar merge prea departe, cînd, temîndu-se de *î* din *i* prin influența lui *r* precedent, scrie *risipitorul*.

De ceea ce sînt învinuiți moldovenii e întrebuințarea cuvintelor moldovenești, acolo unde sînt dublete (*curechi — varză, ogradă — curte* etc.). Și mai sînt învinuiți și atunci cînd, cum e Creangă, întrebuințează idiotisme, ori neexistente în Muntenia, ori, adesea, necunoscute de bucureșteni, și deci presupuse a fi anume în Moldova numai, și deci moldovenisme.

Dubletele. Pentru ce cuvîntul muntenesc ar fi literar ? Dacă dialectul muntenesc ar fi cel literar, ca cel toscan în Italia, atunci da, am fi datori să întrebuințăm pe de-a-ntregul acel dialect ; dar așa ? Pentru ce din cele două variante ale limbii literare (variante întrucît ne gîndim la dublete) varianta munteană ar fi literară ? Sau, mai bine-zis, trebuie să fie literară ? Căci, dacă ar fi, ar fi, și n-am avea nimic de zis.

Idiotismele. Fie chiar întrebuințate numai în Moldova, de ce se pun ele la index, și cele din Muntenia nu ? Și apoi, ar fi cuminte lucru, răpindu-i

tocmai acele expresii care îi dau coloarea particulară și în care, adesea, sînt înmagazinate experiența și estetica poporului român?

Dar va trebui, e absolut necesar, să avem odată o limbă literară unitară, una, ca orice popor cult. Da, dar acea limbă, ca orice limbă, va trebui să fie un product natural, spontaneu. Din aceste două nuanțe — poate din trei: și cea ardeleană — va ieși o limbă, una și anume: ori va învinge una, ori, ceea ce s-a întîmplat pînă acum, se va face o selecție din ambele, adică din tustrele, și în acea limbă viitoare se vor găsi expresii și forme din toate părțile. Ca și în trecut, tot scriitorii artiști vor fi aceia care o vor forma, și toți, din toate părțile vor da cîte ceva...

Opere, ed. C. Ciopraga, 1956, p. 471—475.

Emil Gîrleanu

MUNCA SCRIITORULUI

Cine a avut ocazia să intre în secția de manuscripte ale Academiei Române și va fi avut curiozitatea să cerceteze manuscriptele unui Vasile Alecsandri sau ale unui Mihai Eminescu, numai acela va înțelege ce muncă uriașă e aceea a unui artist conștient de arta lui, a unui artist îndrăgostit de formă și cuvînt. În caietele lui Vasile Alecsandri, presărate cu acea mărunță și feminină scriere, sînt sute de comparații, sute de ziceri populare de caracterizări, din culegerea cărora, alături de multe ori, a scăpat frumusețea unui vers din una dintre poeziile lui. În textele și carnetele lui Mihai Eminescu sînt atîtea însemnări, atît noian de însemnări, unele din ele scrise cu răgazul trebuitor, altele aruncate în pripă, aproape nedescifrabile, citibile numai pentru ochii lui, care astăzi nu mai ard, că rămîi uimit, sfios și umilit în fața unei munci din care a răsărit cea mai caldă și mai frumoasă manifestare a cugetării românești. Pe acei care îți scriu versurile pe negîndite, pe cîte un colț de masă, pe acei cari cred că poezia e desfătarea minții între două partide de biliarde, pe aceia i-aș duce bucuros să le arăt acele vrafuri de hîrtie, pe care poetul le scria numai pentru dînsul, pe care le menea nimicirii, și care sînt materialul enorm pe care geniul lui s-a sprijinit de ne-a dat închegate acele capodopere prin care poezia noastră poate trăi alături de poezia marilor literaturi ale lumii. Dar nu numai Alecsandri și Eminescu înțelegeau că îndeletnicirea scrisului cere muncă, observație și studiu, ci și mulți alți premergători ai noștri. Iată un simplu literat, care nu ne-a dat decît vreo cîteva poezii, unele studii și cugetări de folclor, Miron Pompiliu. Din întîmplare găsesc două dintre carnetele lui, cari-l arată ca pe un muncitor conștiincios al scrisului. În aceste două carnete sînt nenumărate observații asupra oamenilor, asupra țăranilor transilvăneni, prin ale căror ținuturi a călătorit, asupra cutărui profesor sau elev de-al lui

asupra felului cum unul vorbește și altul umblă. Cîte nu sînt în carnetele acestui scriitor! Cînd le citești, din foile lor răsar atîtea ființe că-ți pare rău că Miron Pompiliu, care era un eminent om de litere n-a avut și talentul să închege într-o nuvelă sau măcar într-o schiță cutare însemnare a lui.

Pînă mai dăunăzi am cercetat corespondența marelui Ion Creangă. Pune scrisori, mai ales cărți poștale, dar cîte însemnări! În tren, la hotel, în lasă, pe stradă, Creangă scotea hîrtia ce găsea prin buzunare și însemna e i se părea lui mai caracteristic. Așa, cunoscuta lui imputare ironică la adresa românului: „Românului îi e greu pînă se apucă de treabă, că de săsat îndată se lasă" am găsit-o pe o carte poștală; și pe alta am deslușit, u greutate, ceea ce scrisese în fugă: „Unde-s fete multe adeseori rămîne asa nemăturată", frază pe care mai tîrziu o întrebuințează și pe care acuma -o sugerase cine știe ce încăpere neîngrijită și în care vor fi fost cîteva „codane" leneșe.

Dar cîți dintre cei care citesc versurile lui Mihai Eminescu și povestirile ui Creangă nu-și vor fi închipuit că rîndurile acelea, cari le alunecă atît le ușor pe supt ochi, au fost atît de ușor așternute pe hîrtie!

Scrieri alese, vol. II, 1963, p. 382—383.

Ioan Al. Brătescu-Voinești

CONFERINȚĂ

...Fiți sinceri, probi, iubitori de adevăr, feriți-vă de exagerări și de mistificări. Numai așa cele povestite de dumneavoastră vor avea caracterul de autenticitate, de lucruri aievea petrecute, însușiri de mare valoare pentru o operă literară. Scriitorul nu trebuie să depășească niciodată limita credulității cetitorului, el e dator să fie mai veridic decît realitatea însăși, să se silească din toate puterile ca nu cumva cetitorul să-și zică: „asta nu poate fi adevărat, aici autorul alterează adevărul"!

A! ce mare însușire e aceasta. A avut-o într-un grad minunat, rareori atins chiar de cei mai valoroși scriitori ai literaturei mondiale, un scriitor al nostru, Caragiale, biciuitorul tuturor formelor neroziei noastre. Și meritul lui e cu atît mai mare, cu cît genul scrierilor sale, genul ironic, e acela în care un scriitor e mai în primejdie, decît în ori care alt gen literar, de a exagera, de a șarja.

Stau vii în mintea fiecăruia dintre dumneavoastră nenumăratele personagii ridicole din comediile și din schițele lui. Dialogurile lor, actele lor sînt pline de un ridicol, dus pînă la o limită niciodată depășită. În toată opera lui Caragiale nu găsești o replică neroadă, pusă în gura unui personagiu, — nu găsești un singur act, atribuit vreunuia, care să te facă să zici: „Aici Caragiale exagerează: asta n-o poate zice, sau asta n-o poate face un om, oricît ar fi de gogoman". De ce? Pentru că minunatul Caragiale știa că artistul trebuie să fie mai veridic decît realitatea însăși.

Fiți reținuți, stăpîniți-vă, feriți-vă de declamații. Stăpînindu-se, frînîn du-și avîntul, un scriitor poate emoționa pe cetitor mai zguduitor, decît prir fraze pompoase și declamatorii, — precum mult mai deslușit ne face să înțelegem durerea care-l sfîșie, acela care cu două șiruri de lacrămi îș mușcă batista în tăcere decît acela care și-o urlă, bătîndu-se cu pumnii îr cap și smulgîndu-și părul.

Fiți clari, cît se poate de clari, nu umblați după originalitate de stil. Sti lul căutat, alambicat, nu numai că nu folosește, dar păgubește o operă lite rară, îi dă un caracter artificial, prefăcut ; pe cînd stilul natural, nesilit, sti lul vorbit, face să ți se pară, cînd ai luat o carte s-o citești, că un prieter drag s-a așezat lîngă dumneata și-ți povestește din gură cele ce citești.

A ! ce minunată însușire e aceasta pentru un scriitor și vai ! cît de puțir e înțeleasă valoarea ei de mulți din scriitorii tineri, iconoclaști și grăbiț de a ajunge la o notorietate răsunătoare !

Gîndiți-vă că scriitorul cere cetitorului un sacrificiu enorm. Realitatea prezintă ochilor noștri atîtea frumusețî încîntătoare, atîtea spectacole plin de interes.

Nu numai în regiunile de munte cu creste încununate de zăpadă, cu pră văliri și încălecări de blocuri de piatră uriașă, care mărturisesc catastro falele frămîntări ale scoarței pămîntești, — petrecute acum sute de mii d secole în urmă, — cu păduri de brazi ori de fagi, sub umbra și tăcere cărora te simți cuprins de evlavie ca sub bolțile unei catedrale, — cu părai cristaline și guralive, — cu buchete de campanule spînzurate pe stînci ; — n numai pe marginea mării, uneori calmă ca o oglindă, unde simți că sufle tul ți se lărgește pînă în fundul zării, alteori răscolită de furtună cu valur uriașe, care parcă urlă spre cer mînia și indignarea ei de a se simți încătu șată între maluri ; — nu numai în cîmpiile vaste, mărginite în fundul zăre cu coame de munți, care se topesc în fumuri albăstrui, cîmpii în care poi admira răsărituri trandafirii și apusuri însîngerate și în care auzul ți-e fer mecat de cîntecul a miilor de vietăți care mișună în iarbă ; — ci chiar și î orașe, pe lîngă frumusețea grădinilor, a parcurilor, a muzeelor și chiar unora clădiri, realitatea prezintă ochilor noștri spectacole minunate și pline d interes. Stînd la fereastră, sau pe scaunul terasei unei cafenele, simpla prive liște a mișcărei lumei ce forfotește poate să procure clipe de mulțumire și d sustragere de la preocupări supărătoare. Marile invențiuni ale spiritulu omenesc, gramofonul, cinematograful, radiofonia procură minții și sufletu lui o hrană abundentă de cunoștințî interesante și de manifestări de artă

Și acum vii dumneata scriitorul și-mi ceri mie, cititorului, să-mi izole ochii și auzul de toate încîntătoarele izvoare de mulțumire pe care mi l procură realitatea și născocirile geniale, ca să citesc cartea dumitale.

Ei bine, în schimbul acestui sacrificiu pe care mi-l ceri dumneata, socc tesc că am și eu dreptul să-ți cer să alegi drumul celei mai slabe rezistenț pentru ca să-mi cucerești atenția ; altminteri îți arunc cartea cît colo.

Și care e mijlocul cel mai sigur ca să mă poți cuceri ? E fără îndoial claritatea. Din nenorocire un mare număr de scriitori tineri disprețuies claritatea.

Vorbeam într-o zi cu unul din aceşti tineri, care îmi încredinţase spre itire, cerîndu-mi şi o prefaţă, un voluminos manuscris, pe care deşi de ece ori m-am încercat să-l citesc pînă la sfîrşit, totuşi n-am reuşit.

Francheţa şi dorinţa mea sinceră de a-i fi de folos mă făcuse să-i atrag tenţia asupra valorii clarităţii de care cartea lui era lipsită.

Vă reproduc cuvînt cu cuvînt răspunsul lui : „Ce valoare poate avea o criere pe care o poate înţelege orişicine ? O carte care nu impune cititoru-ui eforturi serioase spre a o înţelege n-are nici o valoare. A povesti lucru-le, preocupat de grija de a fi înţeles cît mai uşor, e treabă de artist me-iocru. Iertaţi-mă, vă rog, dar dumneavoastră aparţineţi unei şcoli literare ıvechite, perimate".

Lipsa de reverenţă (ca să întrebuinţez un eufemism) a acestei replici şi ıai ales tonul de jignitoare compătimire al tînărului meu confrate, mă ıdreptăţeau să-i răspund :

— Tinere, recurg la obscuritate, la adoptarea unui stil încîlcit, aşa-nu-ıit „personal", numai aceia care, neavînd ceva destul de interesant de ovestit, încearcă să îmbrace goliciunea fondului sub împopoţănările unui il obscur şi ridicol ca al dumitale. Alergătorii ahtiaţi după originalitate de ormă au existat din cea mai îndepărtată vechime, — de scrierile lor nimeni u mai pomeneşte. Toată sgomotoasa reclamă de care se bucură unele opere ctuale, pentru pretinsa lor originalitate de formă, nu le va putea scăpa de totală pieire. — N-au rămas şi nu vor rămîne nepieritoare decît scrierile mpezi ca cristalul ; nu şi cele turburi ca noroiul, ca a dumitale.

Aşa puteam să-i răspund, — o merita. Dar fiindcă sînt un om care pot ă-mi stăpînesc mînia, i-am răspuns precum urmează :

— Dragul meu, cum ai socoti dumneata pe un om, care, intrînd într-o ăcănie ticsită de clienţi, la ora cînd patronul şi băieţii care servesc nu mai iu unde le e capul, s-ar adresa patronului astfel :

— Din fructul arborilor sub umbra cărora cuvinte blînde şi înţelepte, şite din gura Mîntuitorului, molcom, în tăcerea serei ce se lăsa, pătrun-eau în auzul ucenicilor săi, a patra parte din măsura de greutate obişnuită ı schimbul unei contravalori în moneda ţărei, am venit să-mi dai". Toate stea în loc de : „dă-mi o litră de măsline".

Cum ai putea să socoteşti altfel pe un asemenea om, decît drept un far-eur, sau un nebun ?

Crede-mă că aşa socoteşte bunul simţ al cetitorului cuminte pe scriitorul ı stil alambicat şi obscur.

Cînd ceea ce ai de povestit e interesant, cînd ai gîndit mult asupra-i, nd ai fost sincer şi profund emoţionat, forma vine de la sine, făr s-o cauţi. ingura grijă să-ţi fie de a fi clar, simplu şi sincer.

Fiţi cuviincioşi, fiţi încredinţaţi că între nenumăratele lucruri şi specta-ole care trec pe dinaintea ochilor noştri, sînt unele care nu pot deveni ıbiecte ori obiecte de artă, oricîtă genialitate ar avea cel ce întreprinde ă le zugrăvească.

Emulii unei noui şcoli literare, care pretind că revoluţionează arta scri-ılui, afişează un dispreţ suveran pentru scrierile cuviincioase. Nu e epitet

oricît de aspru, de trivial și de grosolan pe care să se sfiască de a-l într buința pentru clarificarea acelor scrieri. Cu ostentație și perseverență s duc să-și caute subiectele în substraturile drojdiei societății și oricît d dezgustătoare ar fi lucrurile înfățișate văzului lor de realitate, le șarjeaz încă, pentru a se dovedi îndrăzneți și originali. Activitatea, bucuriile și dur rile oamenilor normali nu-i interesează, zugrăvirea lor le pare banal lipsită de interes. Lor le trebuiesc eroi stranii, bizari, care săvîrșesc act excepționale ; — și în goana lor după nou și inedit, întrebuințînd uneo cuvinte și expresii luate din vocabularul chivuțelor și salaorilor, ne zugrăvesc tipuri patologice, monștri imposibil de situat nici în timp, nici în spa țiu, atribuindu-le acte de o absurditate apocaliptică. Ochii ucenicilor aceste școli literare nu mai pot vedea decît părțile grețoase ale lucrurilor. În fa copiilor lor nu mai văd nimic din frăgezimea și drăgălășia copiilor, — l auzul lor nu pătrunde nimic din naivitatea vorbelor lor. Din o mie de cop trecuți pe dinaintea lor, văzul nu li se oprește decît asupra rahiticilor, o hidrocefali, plini de bube în descrierea cărora se complac ca într-o bai călduță. Nenumărați bătrîni au prilejul să întîlnească în viață, — mul din ei curați, frumoși. Adormirea patimelor a adus pe chipurile lor însen narea. Părul și barba albă a unora aduc aminte chipuri de sfinți zugrăvi în biserici. Toți poartă în făptura lor acel ceva indefinibil, ca un bilet vizib de călătorie, călătoria din care nu se vor mai întoarce.

Ochii ucenicului școalei literare înaintate nu se oprește decît asupra bătr nului hidos și asupra murdăriei, neputințelor și mizeriei, fatal legate d bătrînețea lui. Feriți-vă de această rătăcire.

Fiți concentrați, nu uitați că o bucată literară trebuie să aibă o anumit proporție, care nu se poate depăși fără a păgubi valoarea ei. Sacrifica amănuntele care ar strica proporția bucății. Adeseaori simpla sugerare unui lucru produce asupra cetitorului mult mai mare efect, decît descriere amănunțită. Cetitorului îi place să-l lași să colaboreze cu d-ta, să adaog el lucrurile pe care le-ai lăsat la o parte. Eu procedam așa în mod instinctiv înainte de a-mi fi formulat în mod conștient acest precept. Acel care mi l-formulat și mi-a atras atenția asupra valorii lui a fost Titu Maiorescu Poate că vă interesează în ce împrejurare. Maiorescu avea un mod extrem de delicat de a plăti colaborarea la Convorbiri literare. El nu plătea în ban ci propunea să-l însoțești într-o călătorie, în care toate, dar absolut toa cheltuielile le lua în sarcina lui. Așa am făcut cu el cîteva călătorii, în car vă puteți închipui cît cîștig intelectual și moral am realizat, din comerț cu acest om, atît de superior. A doua din aceste călătorii am făcut-o l Abazzia, unde am petrecut o vacanță a Paștelui. Ne înțelesesem că acol în raiul de pe marginea Adriaticei, să scriu o bucată pentru numărul c mai al „Convorbirilor". De mai multă vreme purtam în minte povest unui cîine de vînătoare împușcat. Într-o noapte, la cîteva zile după sosire la Abazzia, m-am apucat să scriu *Moartea lui Castor*. Ca întotdeauna, prim formă în care am scris-o a fost de două ori mai mare, decît a rămas l urmă. Am tăiat o mulțime de descripții de natură, de scene din viața c

milie, am condensat și dimineața eram gata. Maiorescu bate la ușă, intră, mă găsește transcriind ultimile rînduri. Cînd i-o întind îmi cere și ciorna. -o dau, trece în camera lui și peste cîtă-va vreme se întoarce, iertați-mi psa de modestie, încîntat.

— Uite, îmi zice, peste bucățile pe care D-ta le-ai tăiat eu am scris cu reionu roșu : *de întrebuințat aiurea,* căci sînt toate foarte bune ; dar ai ăcut foarte bine că le-ai tăiat căci ar fi stricat proporțiile bucății. Îmi pare ine să constat că ai cea mai de preț însușire a unui scriitor, *spiritul de acrificiu.*

În sfîrșit, un ultim sfat ar fi acesta. Nu vă așezați la masă pentru a scrie nuvelă sau o schiță, decît după ce știți precis fraza din urmă cu care s-o erminați, iar după ce ați terminat-o, n-o trimiteți la tipar decît mai tîrziu. ecitiți-o de cîte ori aveți răgaz. Cu prilejul fiecărei recitiri veți constata ă i-ați putut aduce o mică modificare în bine.

Din pragul apusului, gînduri-amintiri, p. 98—114.

Panait Istrati

TRECUT ȘI VIITOR

... E inutil să te mai gîndești la vreun traducător, atît în ce privește tălmăcirea lui *Moș Anghel,* cît și a tot ce-i va urma. Ți-o spun aci în chip definitiv : *m-am decis să mă traduc eu însumi în limba mea maternă.* Și ca să știe și cititorii mei de ce mi-am luat această sarcină suplimentară, te rog să publici scrisoarea de față în fruntea volumului *Trecut și viitor.*

M-am hotărît să mă traduc singur în românește fiindcă, mai întîi de toate, *eu sînt și țin să fiu un autor romîn.* Țiu la aceasta, nu din cauză că mi s-a contestat acest drept, — (el mi s-a contestat de oameni cari n-au nici o cădere !), — *ci fiindcă simțirea mea,* realizată azi în franțuzește printr-un extraordinar hazard, *izvorăște din origine românească.* Înainte de-a fi *„prozator francez contemporan",* așa cum se spune pe coperta colecției lui Rieder, *eu am fost prozator român înnăscut.* Și dacă e adevărat că n-am realizat pe vremuri nimic care să-mi dea dreptul de-a fi trecut în rîndul prozatorilor români, cauza trebuie căutată aiurea decît în lipsa mea de bunăvoință ori de mijloace. Mijloacele și bunavoința se pot dovedi istoricește. Se mai poate dovedi încă ceva : rezerva pe care mi-am impus-o eu însumi. Făcut-am rău că nu m-am agățat de pulpana redingotei nici unui potentat al literelor noastre, și că n-am voit să mă înham la căruța literaro-politică a nimănui ?

Las pe oamenii de bună credință să judece.

Acestor oameni, — singurii cărora mă adresez în tot ce scriu, le voi spune că majoritatea eroilor mei sînt români, ori din România, — (ceea ce pentru mine e același lucru), — că acești eroi au gîndit și au grăit, — în

sufletul meu, timp de ani îndelungați, — în românește, oricît de universal ar părea simțirea lor redată în artă. Le voi mai spune oamenilor de bine că dintre toate meleagurile contemplate de lumina ochilor mei, acelea car mi s-au întipărit în suflet pe cînd mă purta mama de mînă îmi sînt cel mai scumpe, că numai un „înstrăinat" ca mine va ști să le ducă dorul ș să le desmierde amintirea, așa cum știu eu astăzi cînd trăesc din amintir

Iată cîteva din motivele cari, adăogate la cutezanța mea de-a scrie româ nește, precum și la numărul cititorilor mei din România îmi dau dreptu de-a fi scriitor român, în ciuda uruitoarelor „criticei" române.

Aș fi putut, totuși, să fiu, fără să mă traduc singur, ci numai colaborîn direct la literele noastre, și lăsînd altora sarcina de-a-mi tălmăci lucrăril din franțuzește, așa cum începusem să fac anul trecut. Ba chiar, omenește nici nu mi se putea cere mai mult, căci nu e o bagatelă să-ți mențiii terenu cîștigat la Paris, unde gloriile se ard într-o clipă, ca fluturii la lumînare, ș să mai dai atac și literelor de pe malurile Dîmboviței, unde atîția te așteapt cu ciomegele ridicate. [...]

... Nu mai vorbesc de stil și de comprehensiune literară pe cari zadarni le-ar căuta cititorul român în *Chira trădată* pe românește, ci de *neștiință* completă, de *ignoranța* absolută, atît a limbei franceze cît și a celei p care a bîlbîit-o din copilărie și a învățat-o în liceu zăpăcitul meu de tra ducător.

Și ca să nu fiu învinuit de patimă, iată aci cîte-va specime de boroboațe literare, spicuite în fugă, după primele corecturi venite la Masevaux și p cari le țin la dispoziția lectorului neîncrezător:

Text francez:	Era tradus pe „românește"	În loc de:
sacrements	„minuni"	(sf.) taine
absoudre	„iertare"	deslegare
aller à pied	„a merge pe... picioare" !?	a merge pe jos
oraisons des crieurs	„Cuvîntările gălăgioșilor"	Orațiile nuntașilor
nuptiaux	„nuntași"	de nuntă
taillis	„poiană"	crîng
peintre en bâtiment	„vopsitor de... vapor" ?!	zugrav de case
la glace à la main	„gheața ?! în mînă"	oglinda în mînă
attiser	„potoli" ?!	ațîța (adică exact contrariul !)
nez rabattu	„năsuc... ridicat în sus ?!!	încovoiat, acvilin (exact contrariul !)
le bout de la chevelure	„creștetul capului" ?!	sfîrcul pletelor
revers	„ascunziș" ?!	(lapte bătut !)

În sfîrșit, ce s-o mai lungesc. Un om care nu știe că *peintre en bâtiment* nseamnă *zugrav*, și confundă *casă cu vapor* ; că o persoană rănită la față e uită în *oglindă*, iar nu într-un bulgăre de *gheață* ; că *aftța* nu e *potoli* și ă un nas *încovoiat* nu e „un năsuc ridicat în sus", ci e scoborît în jos !... – un astfel de om, în loc să traducă scrieri franțuzești, ar face mult mai ine să învețe un meșteșug modest, să fie folositor societății lucrînd lemnul, ierul, piatra, ori, în lipsă de capacitate și pentru aceste meserii, să se facă amal, ori țîrcovnic, ori reporter de poliție, dacă ține musai să se ocupe u ... literele.

În nici un caz, însă, nu-i e permis acestui soi de „literați" să batjocorească ceea ce nu i-a fost niciodată sfînt și apoi să se ascundă sub anonimat, lăsînd pe cititor să creadă că incapacitatea și inconștiinciozitatea lui parțin altuia.

Căci așa a apărut „Chira" în românește : fără să se indice numele traducătorului. Astfel se poate crede că aș fi tradus-o eu singur, sau — și mai rău — că aș fi scris-o eu așa, direct în românește. Și într-un caz și în elălalt năzdrăvăniile cîrpaciului anonim cad toate pe bietul meu cap. Și, oamne, multe mai sînt aceste năzdrăvănii !

Orcît m-am zbătut să le înlătur — n-am izbutit decît numai în parte. Ar trebuit să refac toată traducerea, toată, de la început pînă la sfîrșit. Și ș fi făcut-o, dar nu se mai putea. A trebuit să mă resemnez, și mărturisesc ă m-am resemnat cu gîndul de-a mă răfui apoi în public cu traducătorii de agma aceasta, pe cari îi așteptam numai să contrasemneze, fie și cu inialele, mărturia ticăloșiei lor. Dar ei au fost mai prudenți.

Numai așa se face că a putut să apară tipărit în traducerea românească *Chirei* mele :

„Invitații se zvîrliră *peste* cele două ferestre ..."

„Nu *crîcneam* o *iotă*".

„Mîncarea ne-o aduceau *chiar* în odaie".

„Mă așezai pe un scaun *gol*".

„Ele mă bătură *la* spate și apoi mă sărutară".

„Pui de curvîștină" ! în loc de potrivitul și atît de românescul *„pui de ele"* ...

Mă opresc.

Nu știu, nu pot să știu, și deci nu vreau să știu — în ce chip vor fi raduse scrierile mele în alte țări. Dar în România ?! Cum aș putea îngădui are ca eroii mei, cari au trăit, gîndit și grăit românește, adevărat românește — ca moș Anghel de-o pildă, — să fie înfățișați românilor vorbind o îmbă caraghioasă și tîmpă, care nu e nici măcar păsărească ?

Cum să suport eu o asemenea rușine ? Cum să tolerez eu o astfel de batjocură ?

... Iată de ce, cum spuneam, e de prisos să mai cauți vreun traducăto pentru tălmăcirea în românește a scrierilor mele.

Sarcina aceasta trebuie, — sînt nevoit, — s-o iau asupră-mi.

Trecut și viitor, 1925, p. 10—14.

Liviu Rebreanu

CRED

... Dar, fiindcă sînt întrebat, îndrăznesc a spune că scrisul nu mi se par de loc o jucărie agreabilă și nici mai cu seamă o jonglerie cu fraze. Pentru mine arta — zic „artă" și mă gîndesc mereu numai la literatură — în seamnă creație de oameni și de viață. Astfel arta, întocmai ca și creația divină, devine cea mai minunată taină. Creînd oameni vii, cu viață proprie cu lume proprie, scriitorul se apropie de misterul eternității. Nu frumosul, născocire omenească, interesează în artă, ci pulsația vieții. Cînd ai reușit să închizi în cuvinte cîteva clipe de viață adevărată, ai realizat o operă mai prețioasă decît toate frazele frumoase din lume. Precum nașterea, iubirea și moartea alcătuiesc enigmele cele mai legate de viața omenească, tot ele preocupă mai mult și pe scriitorul care încearcă să creeze viață. Literatura rezultată din asemenea preocupări nu va mulțumi, poate, nici pe superesteții ce savurează numai rafinăriile stilistice sau extravagantele sentimentale, nici pe amatorii de povestiri gentile de salon. Nici n-are nevoie Literatura trăiește prin ea și pentru ea însăși. Durabilitatea ei atîrnă numai de cantitatea de viață ce o cuprinde.

Creația nici în literatură nu face salturi. E o verigă între trecut și viitor Își împlîntă adînc rădăcinile în pămînt ca să se poată urca mai sus, spre cer. Se uită cu evlavie pioasă înapoi, spre a putea privi mai sigur înainte Nu-și închipuie nici o secundă că înaintea ei n-a existat nimic și după ea se va prăbuși tot.

Sinceritatea e calitatea de căpetenie a scriitorului adevărat. Sinceritatea față de sine, din care izvorăște sinceritatea față de artă. Dacă nu te dăruiești întreg artei în clipa creației, nu vei zămisli decît monștri fără viață.

A crea oameni nu înseamnă a copia după natură indivizi existenți. Asemenea realism sau naturalism e mai puțin valoros ca o fotografie proastă Creația literară nu poate fi decît sinteză. Omul pe care îl zugrăvesc eu o fi avînd și trebuie să aibă asemănări cu mii de oameni, cum au și în viață toți oamenii dar trăiește numai prin ceea ce are unic și deosebit de toți oamenii din toate vremurile. Unic e însă numai sufletul. Viața eternizată prin mișcări sufletești — realism.

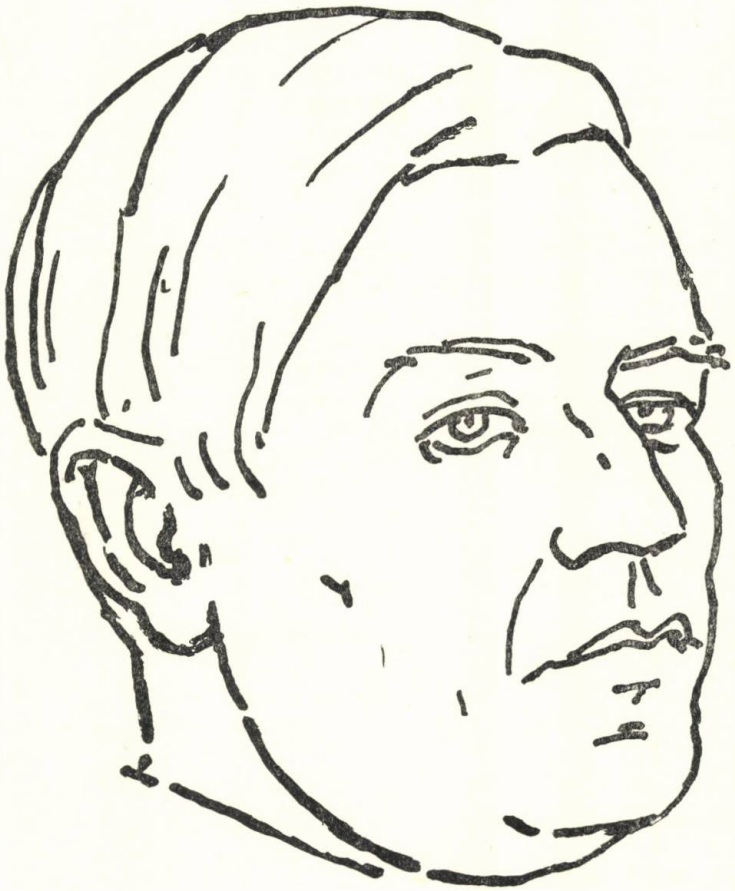

Temelia creației rămîne, negreșit, expresia, nu însă ca scop, ci ca mijloc. De dragul unei fraze strălucite sau a unei noi împerecheri de cuvinte, nu vom sacrifica niciodată o intenție. Prefer să fie expresia bolovănoasă și să spun într-adevăr ce vreau, decît să fiu șlefuit și neprecis. Strălucirile stilistice, cel puțin în opere de creație, se fac totdeauna în detrimentul preciziei și a mișcării de viață. De altfel cred că e mult mai ușor a scrie „frumos", decît a exprima exact. Poate nu e o simplă întîmplare că toți creatorii mari de viață s-au mulțumit să scrie bine și au neglijat floricelele stilistice după care se prăpădeau contimporanii. Precum iarăși nu trebuie uitat că tocmai stilul e mai trecător într-o operă de artă.

Expresia exactă îți cere mai multă sbuciumare : „cuvîntul ce exprimă adevărul". Numai prin ea poți urmări de-aproape sinuozitățile sufletului care explică viața. Psihologia și obiectivitatea merg alături și presupun aceeași retragere a eului scriitoricesc în colțul cel mai modest al sufletului, spre a lăsa loc desfășurării creației. Modestia nu e și dezinteres, ci dimpotrivă, o atitudine. Fără amestecul meu direct, opera va putea crește și trăi mai independent. Copilul zdravăn n-are nevoie în viață de hainele tatălui.

Dacă privești arta drept creație, trebuie să-i atribui și o valoare etică. Arta ca ușoară jucărie ar fi tot atît de incomprehensibilă ca și viața socotită fără rost. Arta n-are menirea să moralizeze pe om, evident, dar poate să-l facă să se bucure că e om și că trăiește, și chiar să-l facă om. Contemplarea vieții pe care o oferă creația, poate fi uneori mîngîietoare ca o rugăciune...

Amalgam, 1943, p. 10—13.

LAUDĂ ȚĂRANULUI ROMÂN [1]

...O caracteristică tot atît de importantă a unui neam, ca și comunitatea de sînge, este limba. La noi și aceasta e opera țăranului. Limba românească e o limbă țărănească. Farmecul și expresivitatea specifică le-a căpătat de la făuritorul ei originar, care a fost țăranul. Toată dezvoltarea ei, pînă în timpurile mai nouă, se datorește țăranului, singurul care a vorbit-o totdeauna. Limbile prea cultivate, ajunse la completă maturitate, devin rigide, abstractizante, mecanice. Pierzînd sau disprețuind contactul direct cu poporul, în cele din urmă îmbătrînesc, se artificializează, ajung a fi organisme moarte — limba latină, greacă, ebraică... — Limba noastră, cultivată numai de țărani, în legătură continuă cu pămîntul și cu lumea concretă, a păstrat expresia imagică și naivă a omului simplu, o prospețime pitorească și colorată, ritmul vieții mișcătoare. Limba aceasta, ca toate operele țărănești, e conservatoare și-și apără cu îndărătnicie conformația, rămînînd refractară încercărilor de violentare. Neologismele, în afară de

[1] Din *Discursul de recepție*, rostit la Academia Română.

cele de specialitate cu circulație numai în anume sfere, se generalizează anevoie și abia după ce suferă transformările noționale și formale potrivite cu spiritul ei.

*

Artă înseamnă creațiune de oameni adevărați și de viață reală. Nu atît meșteșugul stilistic cît mai ales pulsația vieții interesează. Opera odată creată trăiește singură prin cantitatea de viață ce o conține, ea e un izvor de energie infinită. Cînd creează, artistul face operă de sinteză (...) Arta e ceva prea serios ca să ne petrecem vremea cu jonglerii de bîlci. Ca să conțină elementul viabil trebuie mai întîi să fii sincer față de tine și apoi față de opera ta... Nu trebuie să pierzi din vedere factorul principal care este imaginea vieții în goană după *expresia cea mai frumoasă și cea mai nouă*. Cele mai puțin viabile sînt floricelele de stil, numai singur adevărul are viață în el și numai cu el vei învinge timpul.

„Viața literară", I, 1 (20. II. 1926), p. 1—2.

DIN CRONICELE DRAMATICE

Oamenii lui Shakespeare sînt zugrăviți cu o forță vitală așa de adîncă încît fiecare trăiește complect deosebit, vorbește un limbaj anume, cu vocabular și sintaxă proprii. Personagiile acestea se recunosc chiar numai după felul lor de a vorbi... Și oamenii lui Caragiale au, pînă la un punct, o individualitate verbală, dar mai mult prin ticuri, exclamații sau fraze care se repetă. In fond însă Caragiale are un dar unic de a-și caracteriza personagiile prin niște amănunte parcă insesizabile care le apropie imediat și direct de înțelegerea noastră. Autorul parcă presupune sau așteaptă o colaborare activă din partea cititorului sau spectatorului român. Poate de aceea *Scrisoarea pierdută* e atît de specific românească, mai românească decît oricare altă operă. Și tot de aceea transpunerea ei într-o limbă străină nu va reuși pînă ce nu se va găsi un traducător congenial care să facă aceeași operație față de publicul străin căruia i se va adresa.

Amalgam, p. 128—129.

Ibsen are arta deosebită de a-și face personagiile în același timp și străvezii, adică de a face ca din vorbele lor să se străvadă o viață dublă, una voită și alta nevoită. El știe să-și individualizeze oamenii la perfecție prin felul lor de a vorbi, făcîndu-ne să simțim din ticurile lor, din vocabularul lor, din felul lor de a-și construi frazele, tot mediul, toată originea lor sufletească, toate dorințele și năzuințele lor cele mai intime. Ibsen are darul excepțional de a imita desăvîrșit mersul unei convorbiri. Prin aceasta izbutește să

creeze pe scenă viață adevărată, personagii vii, sentimente reale. Dar totdeauna, dincolo de naturalismul acesta atît de minuțios, simțim cînd inteligența rece a gînditorului, cînd lirismul romantic al poetului Ibsen.

Ibid., p. 155—156.

Nicolae Iorga

LIMBA CA ELEMENT AL SUFLETULUI ROMÂNESC

Intre elementele care formează comoara sufletească a poporului românesc, nici unul nu cuprinde mai mult și nu oglindește mai adevărat decît însăși limba lui.

Cu privire la acest grai românesc, care s-a dovedit în stare, cu adăugirile cele firești, să îmbrace orice idei, cît de înalte, și orice sentimente, cît de fine, fiind, sub foarte multe raporturi, și mai ales sub acela al varietății și al unei armonii de o esență cu desăvîrșire subtilă, mai presus de limbile asupra cărora s-a exercitat înrîurirea atîtor oameni de geniu, ale popoarelor celor mari din centrul și din Apusul Europei, s-au ivit în cursul timpului idei și s-au prezintat propuneri care și pînă în ziua de astăzi împart spiritele și care cer o judecată mai asămănătoare cu a oamenilor de bun simț decît cu cea a teoreticienilor și a polemiștilor.

Odinioară limba aceasta era deschisă pentru orice năvală de cuvinte străine.

Ușile năvălirii se deschideau însă numai asupra cămăruței în care se găseau scriitorii și vorbitorii solemni din biserică și de la curte. Cum ceilalți n-au scris, dar au păstrat, și pe calea aceasta a unei păstrări neclintite se poate vedea cum au judecat generațiile care s-au urmat marile prefaceri, amestecurile cu grămada, copleșirile nesăbuite și prin aceasta chiar trecătoare și numai pe deasupra, fără să aibă o adevărată înrîurire asupra felului de a vorbi al mulțimilor.

Eliad, care pornise așa de românește, în legătură cu viața aproape țărănească din mahalaua Tîrgoviștii unde se născuse, și care apoi trăise într-o lume care nu se deosebea în ce privește nivelul social de cea a lui Anton Pann, a ajuns de la o bucată de vreme să creadă că într-o întoarcere la un presupus trecut, asemenea cu limba italiană, a graiului nostru s-ar putea găsi tot ceea ce trebuie, nu numai pentru a o face în stare să învește mînteze orice produs al minții, dar să o și ridice pe un plan superior. Am spus la ce rezultat, în ce privește producția lui poetică, a ajuns el prin această italianizare silnică și imposibilă a unei limbi care de veacuri întregi își avea rosturile, de la care nimeni n-ar fi trebuit să încerce a o îndepărta.

Italianizantul care era acest scriitor muntean, întors, de altminteri, către sfîrșitul vieții sale la întrebuințarea limbii cunoscute de toată lumea, avea

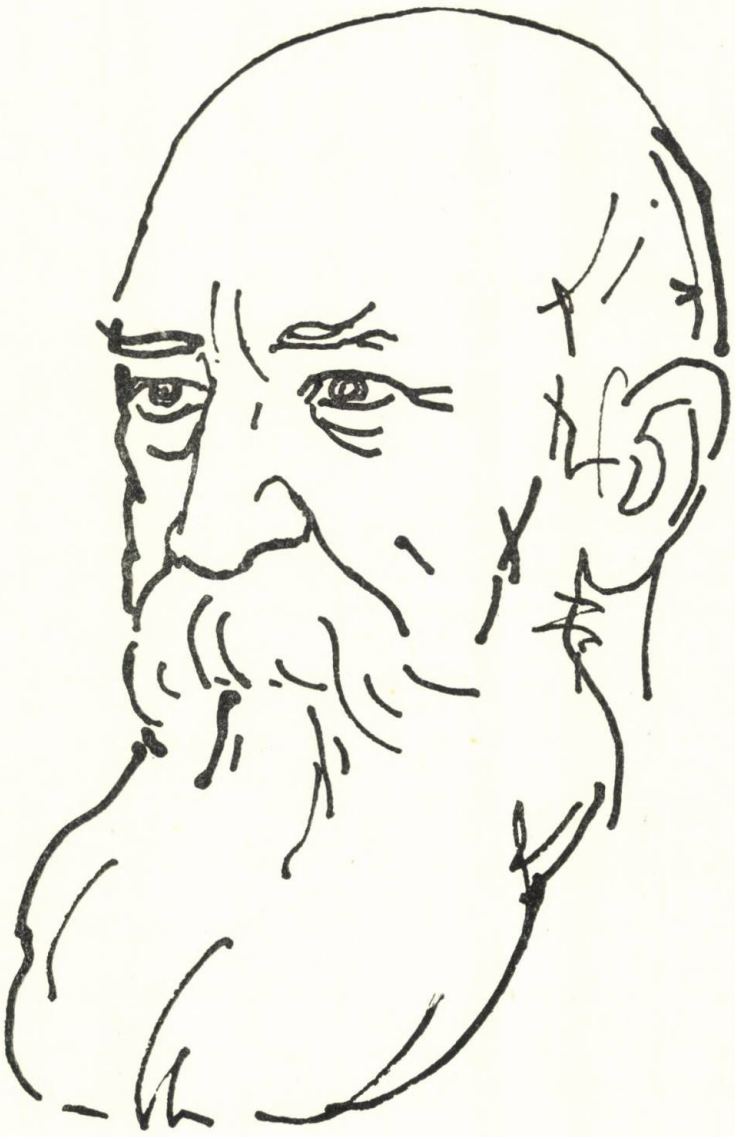

în față pornirea, tot mai puternică, la ardeleni, cari în felul acesta căutau să arate coborîrea din romani, și numai din romani și credința pe care au păstrat-o față de originile noastre, o altă prefacere, tot așa de puțin trainică pentru viitor, a acestei limbi smulse din datinile ei cele vechi.

Cuvintele latine, neprefăcute, prin urmare nepotrivite chiar cu felul nostru de a rosti sunetele, au pătruns în limba noastră, înlăturînd tot ce avea înfățișarea unui împrumut din slavona care era pe dreptate oropsită, în ce privește însă încălcările cărturarilor, iar nu ceea ce, din această limbă, ca și din atîtea, altele, ne însușisem de-a lungul veacurilor, prefăcîndu-l, de multe ori, adînc, cîteodată aproape desăvîrșit, după nevoile de armonie și de măsură ale limbii noastre și făcînd astfel dintr-însul, prin această potrivire, o creațiune, o făptură organică a noastră.

De pe la 1870, printr-un șir de scriitori cari nu erau legați prin nici o mărturisire de credinți teoretice, ci își trăgeau învățămîntul de la instinctul lor de adevărați poeți, s-a ajuns la părăsirea acestor rătăciri.

Precum am spus, poporul care nu cetea, sau cetea cărți făcute pentru dînsul și în care se ținea samă de graiul pe care-l păstrează el, nu fusese supus la nici una din aceste schimbări, și el n-a slavizat, n-a grecizat, n-a latinizat și n-a italianizat.

Cu atît mai puțin s-a supus el, sub influența unor saloane în care nu-i călca piciorul, la acele francizări care, într-un anume moment, pe la 1870, au omorît cu desăvîrșire orice manifestare poetică a literaturii din București.

El, poporul, temelia, și nu mulțimea națiunii rămînea și mai departe îndreptarul către care la orice îndoială trebuie să se îndrepte oricine.

Ceea ce a pus din nou întrebarea în ce privește limba bună și curată, — și adaug numai în ceea ce privește vocabularul, căci nu s-a băgat de samă îndeajuns cît de mult am pierdut mijloacele sintactice nesfîrșite pe care le are limba noastră, pentru a primi gramatica, potrivită după vechea normă latină a francezilor din secolul al XVII-lea, — a fost înlocuirea, în cea mai mare parte, a cărții prin ziare.

Ziarul a ajuns să fie cetit, dacă nu de toată lumea, cel puțin și de multe elemente din clasele adînci. A vorbi ca la gazetă a devenit pentru foarte mulți o regulă în ce privește alegerea cuvintelor, ca și, de altfel, orînduirea lor...

Nu s-ar putea înlocui, — o spunem, ca și Paris Mumuleanu odinioară —, acele cuvinte care au ajuns „de obște" și care „sînt dulci în auzul nostru", precum și cîte ne îngăduie să exprimăm nuanțele pe care nu le putem exclude din mintea noastră. Dar lupta care s-a dus și continuă a se duce astăzi ne îndeamnă pe toți la un lucru : la o chibzuire, de cîte ori este vorba de a cumpăni cuvintele vechi cu cele noi, cele dintîi avînd dreptul să treacă înainte.

Căci, altfel, sau rupem legăturile noastre cu un popor care nu ne înțelege, sau îl facem pe dînsul însuși să fie necredincios tradițiilor sale și să

rupă el cu ceea ce în curs de atîtea secole au izbutit să îndeplinească înaintaşii.

Sfaturi pe întuneric, vol. II, 1940, p. 187—192.

Gala Galaction

ARTA SCRISULUI

Nu e o meserie uşoară, şi nici plăcută nu e, meseria scrisului. Sînt altele mai fericite — şi fericiţi sînt aceia cărora le-a fost dat să facă altceva şi să-şi cîştige viaţa într-altfel decît scriind.

Dintre toate îndeletnicirile iertate, socotesc că îndeletnicirea scrisului este cea mai artificială şi cea mai nesănătoasă.

Războiul, agricultura, comerţul, industriile de tot soiul sînt mult mai vechi în omenire, mult mai firești şi mai spornice. E adevărat că scrisul a fost inventat de negustori, adică de acei oameni fără frică şi harnici, care plecînd pe corăbiile lor uşoare, de pe ţărmul Feniciei, al Africei, al Ahaei, deşteptară prin schimb, prin sabie şi prin rapt, toată albia Mediteranei. Din războaiele lor — crestate cu numărul captivilor şi al vitelor furate — se născu alfabetul. Fenicienii nu-l întrebuinţară însă decît în contoare şi schele, încolo îl dăruiră babilonienilor, evreilor şi grecilor. Aceştia, fie că aveau mai multă vreme de pierdut, fie că printre ei erau şi plugari (deci, oameni tăcuţi, gînditori, răbdători), pe lîngă vite, grîu şi aur se apucară să noteze, cu alfabetul împrumutat, rugăciuni, tradiţii, geografie şi primele observaţii astronomice. Aşa a început în lume această îndeletnicire abătută de la natură şi care mai totdeauna aduce pagubă — în primul loc celui ce se dedică scrisului. Dar să privim lucrurile cum sînt, fiindcă nu noi le-am adus în starea lor de azi şi să vedem care trebuie să fie atitudinea omului cuminte faţă cu o situaţie dată şi iremediabilă. Toată lumea astăzi, scrie ! : veniturile şi cheltuielile casei, marfa cumpărată şi vîndută, jălbi la autorităţi, scrisori familiare, contracte de închiriere, poliţe, cecuri, etc. Atîta n-ar fi prea mult şi dacă scrisul nostru nu trece mai departe, putem să zicem că rămîne în limite sănătoase şi utile. Iată, însă, că uneori luăm pana în mînă, nu pentru scrisori de afaceri, socoteli folositoare sau inventarii casnice, ci pentru — flori de măr ! adică pentru notarea unor lucruri absurde, fiindcă sînt închipuiri, pentru poveşti, auzite sau personale, pentru invenţii fără nici o raţiune şi cîştig. Aici trebuie să fim cu multă luare aminte şi pe noi înşine să ne tratăm cu multă severitate. Ce poate să-l îndemne pe cineva — admit pe cineva care este aproximativ între liceu şi universitate — ce poate să-l îndemne să scrie literatură ? Răspunsul : sau voieşte să cîştige bani, sau voieşte să adune slavă literară. Dacă vrea să cîştige bani, adică

să trăiască din literatură, face o greșită socoteală. Pînă azi, în țara noastră, nimeni n-a putut să trăiască numai din munca literară, nici Caragiale, nici Coșbuc, nici Vlahuță. Numai scriitorii de ziare — așadar gazetarii — au izbutit, în parte, să-și scoată și să-și asigure pîinea zilnică, din scrisul lor trudnic de fiecare zi. Deci, acela care voiește să-și facă din scris o carieră, să ia calea ziarului și într-o zi va ajunge să hrănească pe sine și pe ai săi din cîștigul de ziarist. Se poate, însă, cazul mult mai grav, ca numai slava literelor să fie tainicul imbold care-l face pe un tînăr să-și neglijeze treburile — biroul, lecțiile, uneori catedra, alteori cazarma — și să atină calea poeziei și a poveștilor. Dacă cineva se simte într-adevăr neliniștit și tainic prigonit de demonul ambiției literare — din capul locului acest om nu este de felicitat. Ambiția lui literară poate să fie sau nu stearpă, adică fără tovărășia talentului literar, poate să fie și fecundă, adică dăruită de talent. Și într-un caz și într-altul, mari dureri așteaptă pe ambițiosul nostru. Mai întîi, îi trebuie o răbdare puțin comună. Cîțiva ani de zile trebuie să scrie numai ca să distrugă. Un an, doi, trei ... va agonisi poezii, nuvele, impresii, exclusiv pentru soba din odaia de lucru. Ceea ce poate să păstreze este jurnalul intim, unde se povestește singur, unde are prilejul să-și ascută stilul și puterea de observație. Acest jurnal nu se poate publica decît, cel mult, după moartea autorului. După trei-patru ani de literatură ascunsă, cel ce s-a pregătit astfel poate să se încerce să debuteze. Dar fără mari speranțe, fără încredere în bucata de debut și foarte calm față de succesul sau nesuccesul eventual. În toată această împrejurare (după mine unul tristă, fiindcă un scriitor, cu cît e mai talentat cu atît e mai nenorocit) trebuie un singur lucru : o muncă uriașă ! Muncind, vei învăța să scrii corect, conform gramaticii, conform sintaxei. Muncind vei învăța cum să legeni o frază pe arcuri moi. Muncind vei învăța cum să faci să treacă, printre norii rîndurilor tale, argintie și tremurătoare, luna imaginii frumoase. Muncind, vei învăța să faci gîndul să se miște pe hîrtie, cum ți-este voia : la pas, în trap, or vijelios, ca El Zorab. Muncind, vei izbuti într-adevăr să arăți ... că ai talent. Vai ! dacă ai talent. Căci, dacă nu ai, toată munca ta e de prisos. Vei grămădi carte după carte, vei fi povara contemporanilor, mulți vor crede că ai talent — și poate tu însuși vei muri convins că ai fost un luceafăr al omenirii. Și totuși tu n-ai avut talent ! Aici nimeni și nimic nu poate să ne mîntuiască. Aceasta e trista noastră soartă. Trebuie să muncim pînă la năucire, ca să dovedim că avem talent dacă avem. Dar putem să muncim toată viața și într-o zi să se întrevadă că am muncit degeaba, căci nimic nimic nu va rămînea de pe urma noastră. Munca e aspra condiție a evidentierii unui talent. Dar munca nu e niciodată dovada sigură că ai talent. De-abia nepoții, posteritatea, perspectiva timpului ... Vin să spună ce a fost și n-ai fost. Iată ce vă așteaptă, onorații mei corespondenți, cu talent sau fără talent — Domnul știe ! — care cereți șovăielnica mea părere asupra scrierilor voastre.

Ginduri și fapte din veacul meu, 1958, p. 238—240.

Ion Agîrbiceanu

CULTIVAREA LIMBII ÎN DISCUȚIE PUBLICĂ

Limba fixată în scris este limba *literară,* în opoziție cu limba vorbită zilnic. Năzuința în culturalizare este ca și cea vorbită să se identifice tot mai mult cu cea literară. Limba literară *per eminentiam* ar trebui numită *limba creațiilor artistice,* în versuri și în proză ; limba folosită în *scrieri științifice, istorice* etc. ar fi să se cheme *limba literară științifică.*

Cele două ramuri ale limbii literare trebuie să întrunească pentru a-și ajunge scopul, calitățile deosebite. Nu se poate scrie un tratat de fizică în limba literară a unui roman, și nici invers.

1. *A cultiva* limba literară însemnează a ține seama de următoarele postulate :

a) a păstra materialul lexical încetățenit în limbă, ca și formele gramaticale, sintactice, de topică, așa cum le-am moștenit de la cărturarii înaintași, cînd le aflăm exacte, și cuvintele neîmbătrînite ;

b) a elimina cuvintele vetuste sau prea uzate, care nu mai acopăr înțelesul de azi al cuvîntului, și a le înlocui cu altele care dau înțelesul complet al conceptului despre un lucru așa cum ni se prezintă el azi, evoluat în cuprins;

c) a îmbogăți limba cu vorbe nouă luate din limba neaoșă românească, adică din graiul universal înțeles de toți românii. Uneori, *cînd e nevoie,* și cînd se descoperă un termen dialectal, *frumos, expresiv, plin,* limba poate fi îmbogățită și cu el, dar numai prin stilul unor veritabili creatori de literatură frumoasă ;

d) mai rar, în cazuri stringente, cînd ne lipsește un termen, se poate împrumuta și un cuvînt din limbile afine celei românești ;

e) a îmbogăți limba cu epitete nouă, legînd de substantive adjective vinere, rar folosite, dar care întineresc întreg cuvîntul.

Toată această acțiune de *cultivare a limbii literare* se referă, evident, la *limba creației literare.*

Limba *literară științifică* are alte căi și izvoare de a se îmbogăți și cultiva ; progresul științelor, atît de vertiginos azi, o încarcă, vrînd-nevrînd, cu un potop de termeni noi, dintre care mulți universali acceptați în toate limbile.

2. *O greșeală de limbă?*

a. O greșeală de limbă e orice greșeală de gramatică, de sintaxă, de topică ;

b. a păstra arhaisme greoaie, ieșite din folosință azi, fie ca lexic, fie ca formă gramaticală sau sintactică ;

c. a folosi neologisme în locul cuvintelor pline de înțeles, general folosite în limba vorbită ;

d. a folosi un cuvînt dialectal de strîmtă circulație, în locul unuia de largă circulație („unul care umblă în toate țările");

e. folosirea de termeni inestetici, de la periferii sau de jargon, ori a unor cuvinte care cuprind sudalme, trivialități, cum se mai pot întîlni, din păcate la unii prozatori tineri.

3. *De cultivarea limbii trebuie să se ocupe* în primul rînd toți cei care scriu în vederea publicării. *Scriitorii* să tindă spre o limbă literară tot mai bogată, mai viguroasă, mai clară, mai concisă. *Oamenii de știință* să năzuiască spre o limbă literară sobră și limpede.

„Limba română", 1960, nr. 3, p. 24—25

Mihail Sadoveanu

ARTA LITERARĂ ȘI CULTIVAREA LIMBII [1]

[. . . . . ,

— Desigur că mulți cititori ai operei dumneavoastră ar fi bucuroși să afle ce împrejurări v-au ajutat să realizați acea bine cunoscută bogăție și originalitate a limbii poetice pe care o scrieți.

— Mi-a plăcut să caut frumusețile limbii și puterea vie a imaginilor. Le-am găsit în multe cărți ale trecutului și în creația anonimă a folclorului spre care m-am aplecat totdeauna cu interes și prețuire. Scriitorul are mereu de învățat de la înaintași și de la dascălul nostru de limbă, al tuturor, poporul, creatorul și purtătorul limbii, cum potrivit se spune în limbajul filologilor. Într-un fel și scriitorul este filolog. Materialul limbii în care omul de specialitate vede etimologii, forme gramaticale, particularități sintactice și stiluri diverse, reprezintă pentru scriitori mijlocul fundamental de comunicare a ideilor sale... Bogăția limbii, variantele stilului poetic nu apar la întîmplare. E nevoie de o aplecare necontenită și pasionată asupra tezaurului limbii. Din acest tezaur scriitorul trebuie să știe să aleagă „cuvîntul ce exprimă adevărul". Înainte de a putea alege trebuie să aibă din ce alege. Munca artistului e însoțită permanent de un studiu al mijloacelor expresive. Cu cît spiritul critic va fi mai treaz în alegerea vorbelor, cu atît disonanțele vor fi mai puține și limba mai potrivită.

Arta literară înseamnă mai mult decît o simplă corectitudine în exprimare. Fraza prozatorului sau versul poetului cată să aibă armonie, împerechieri noi de cuvinte, metafore izbutite. Moștenirea noastră literară și întreaga literatură universală ne oferă multe pilde de bogăție și originalitate a limbii. Să învățăm mereu din aceste izvoare și să cumpănim bine cuvintele cînd scriem.

*

[1] La 75 de ani de viață, autorul celei mai vaste opere epice din literatura română a răspuns la cîteva probleme ridicate în cursul unui interviu, pe care l-am publicat în 1955.

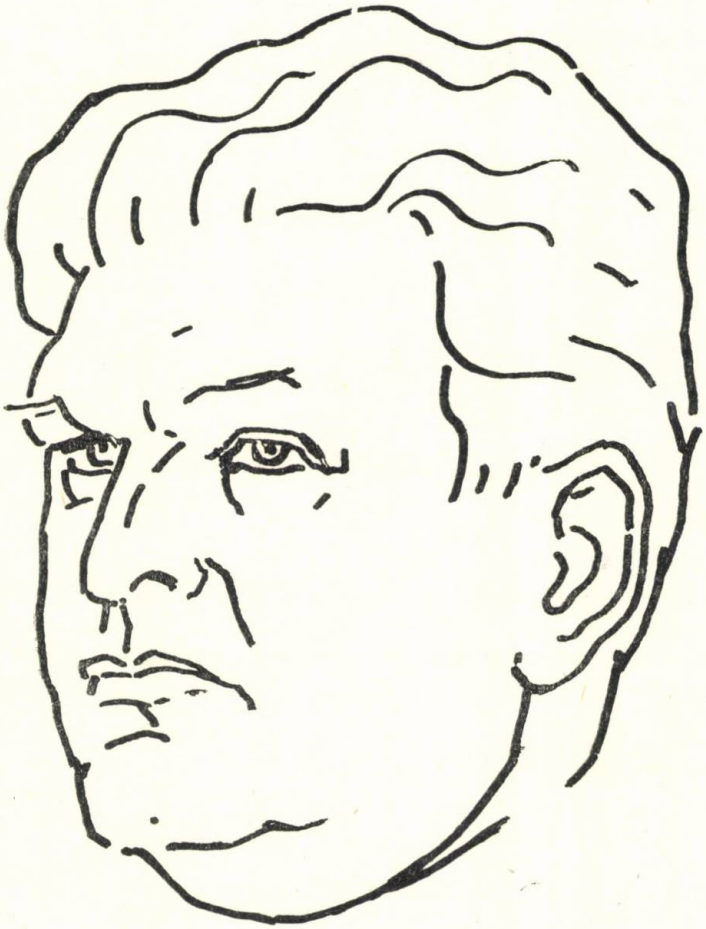

— În ce chip munca artistică a scriitorilor poate sprijini acțiunea de cul tivare a limbii noastre literare ?

— Adevăratul scriitor tratează dintr-un impuls firesc cu cea mai mar băgare de seamă limba. În acest sens, el va folosi pentru eroii săi limbaju care li se potrivește ; nici o notă discordantă, nici un cuvînt aproximativ Caragiale e în acest domeniu un maestru inegalabil.

Potrivit trebuințelor lucrării artistice, autorul modelează fraza și ritmu expunerii, punînd pe primul plan elementele sugestive : imagini, termen concreți, asocieri nouă, comparații originale și îndrăznețe. Fluxul emotiv a creatorului trebuie să se transmită cetitorului prin limba pe care o folosește Din acest efort creator naște limba poetică și cu ea o lărgire considerabil a capacității expresive a limbii literare. În stilul unei opere izbutite din punc de vedere artistic se concentrează calitățile de seamă ale artei literare conciziune, exactitate, originalitate și frumuseță. Să nu-i uităm pe scriitori secolului trecut — nu-i mai pomenesc — preocupați necontenit de perfec ționarea limbii. Scriitorii sînt cei dintîi care, în interesul unei comunicăr directe și precise a gîndului lor, trebuie să scrie o limbă corectă din toat punctele de vedere. Prin asta, ei contribuie în cea mai mare măsură l cultivarea limbii literare, așa cum prin valoarea artistică a stilului lo aduc un însemnat sprijin sporirii capacității ei expresive [...].

*

— Ați dovedit un interes deosebit față de studiile apărute în domeniu istoriei literare, al criticii și al lingvisticii. Cunoașterea acestor studii î ce chip poate folosi tinerilor scriitori ?

— E drept că am urmărit îndeaproape ceea ce se scria despre cărț despre fenomenul literar, despre problemele limbii. Revistele și paginil literare ale ziarelor m-au atras, cînd dezbăteau probleme actuale, cu spir științific și de pe o poziție cinstită. Poți să nu împărtășești punctul de veder al unui autor de astfel de studii, dar cînd depune un efort bine intenționa de a înțelege și interpreta fără prejudecăți și resentimente arta literară munca lui este utilă și trebuie apreciată.

Aci aș vrea să mă opresc la un amănunt despre care am pomenit doar î treacăt cu alt prilej. E vorba de felul în care consultarea unor lucrări d specialitate lingvistică poate veni în sprijinul documentării scriitorulu Cînd a apărut „Atlasul lingvistic român", am putut verifica, cu ajutorul hăr ților, atît de frumoase și de riguros întocmite, exactitatea informațiilc mele culese pe teren. Se văd notate în această excelentă lucrare atît felu de pronunțare, formele lexicale variate, cît și variantele morfologice de p teritoriul țării noastre. Am văzut acolo consemnate moldovenismele lu Creangă, care nu sînt simple regionalisme, ci cuvinte populare. Ele trăies în graiul popular, în graiul țăranilor din partea nordică a țării. Multe vort din cronicarul Neculce continuă să fie întrebuințate astăzi în popor. Se poat vedea exact în „Atlasul lingvistic" pomenit pe ce arie circulă anumite cuvint O simplă aruncătură de ochi a scriitorului pe hărți îi poate arăta deosebiri

În ce privește limba vorbită în diversele locuri. Inadvertențele lexicale ar putea fi deci îndepărtate din operele scriitorilor și prin consultarea unor astfel de lucrări speciale.

Atît din atlas cît și din glosarele întocmite pentru vechile texte religioase și istorice, din culegerile de lexic regional (lucrări care ar trebui reluate astăzi), s-ar putea folosi un material prețios pentru studiul limbii. Cercetările științifice în domeniul istoriei literare, al criticii, al lingvisticii sînt deci vrednice de luat în samă de scriitori tineri [...].

*

— Lirismul, s-a spus adesea în critica literară, și dacă nu mă înșel și dumneavoastră ați întrebuințat această formulă într-un interviu acordat poetului Demostene Botez prin 1926, constituie caracteristica fundamentală a operei pe care ați creat-o mai bine de o jumătate de veac. În ce chip se manifestă, în structura limbii poetice, această trăsătură a fondului operei literare?

— În perioada de creație trăiesc într-adevăr cu intensitate întîmplările eroilor mei. Iau parte necontenit la bucuriile și necazurile lor... Aș putea spune că ei îmi dictează. Mie îmi rămîne să cumpănesc cuvintele.

*

... În viață întîmplările nu se suprapun, ci curg mereu cu o altă față... La fel în limba povestitorului, fără ca vorbele să fie mereu altele, legătura lor cată să fie nouă. Am spus undeva despre poezia lui Eminescu, despre structura imaginilor sale, că în ele vorbele despărțite și izolate de la începutul lumii, dintr-o dată se unesc și se logodesc într-o bucurie tainică.

Ca să nu cadă în convențional, artistului i se cere stăpînirea meșteșugului literar. Și aici aș vrea să observ un amănunt.

În mînuirea limbii scrise, multe neajunsuri poate aduce — și faptul e vizibil mai ales în încercările literare ale tinerilor scriitori — folosirea exagerată a epitetului. Multora li se pare că un cuvînt simplu, bine ales și bine legat în țesătura frazei nu spune suficient. Atunci îi adaugă un calificativ. Nu neg valoarea epitetelor; acestea folosite însă prea des, umbresc ideea scriitorului și astfel gîndurile lui în loc să meargă direct la cetitor, se împiedică de cuvinte de umplutură, care dau un aer retoric, inutil stilului literar. Preciziunea prin concentrare, frumusețea prin simplitate, claritatea prin proprietatea termenilor fac mai mult decît oricîte podoabe. Dozarea epitetelor e o problemă a cărei rezolvare se poate orienta după arta clasicilor noștri Negruzzi, Creangă, Caragiale. Urez tinerilor scriitori succes deplin pe drumul artei adevărate. Munca lor perseverentă și însuflețită va îmbogăți patrimoniul culturii noastre și va contribui la ridicarea poporului către binefacerile progresului și ale științei.

„Tînărul scriitor", 1955, nr. 10, p. 15—18.

Tudor Arghezi

DESPRE ARTA LITERARĂ [1]

— Mă lupt de o viață întreagă cu cuvintele. Am căutat să le supun ș din materia lor plastică, să modelez, după gînd și simțire, un veșmînt no pentru idee, pentru sentiment. Numai Dumnezeu știe cîte gînduri, cîte ela nuri și prezențe trec și se sting în zarea dintre condei și călimară. Simțire are o întindere și o adîncime uneori cu neputință de îmbrăcat strîns în zal de cuvinte. Am și uitat șirul anilor de cînd le tot potrivesc. Din zăbava asta m-am ales cu mulțumirea smerită de a fi stîrnit cîteodată o vibrați nouă în vorbele din vechime și rînduind un ritm mai rupt, am prins fan toma cîte unei imagini poate că îmbietoare pentru om. Căci omului îi plac poezia.

În limbă cuvintele nu stau izolate. Dicționarul le dă ordine și explicare Comunicarea ideilor începe cu alegerea cuvintelor. Împrejurări deosebit cer cuvinte pe potriva lor.

Transpunerea într-un mesaj nou a viziunii adevărului frumos plămădi și rafinat printr-o neîncetată și minuțioasă distilare cere o separare strict a metalului de zgură. Nu e o muncă de rînd, pentru că în ea nu poate încă pea nici pripeală, nici ușurătatea. Cine, dacă nu scriitorul a ținut să de frazei armonie, relief și putere dinamică de viață? Prin îndatorirea lu față de cititori socot că scriitorul are misiunea, aș zice sacră, de a ridic nivelul limbii cît mai sus.

*

—Stilul în ce are mai pregnant și mai personal este o expresie a per sonalității care se află cu un cap deasupra scrisului comun. Legă turile noi dintre cuvinte, cioplirea epitetului sau construcția particular a frazei sînt fapte neconformiste pentru poet. Mediul, cultura am biantă, moștenirea din vechime, graiul pitoresc al poporului, au lăsat urm diamantine în limbă. Cîștigurile acumulate în trecut nu trebuiesc uitate. În general vorbind, limba literară de uz curent are un lexic și șabloane în care s-au tocit relieful și culoarea metaforică a vorbelor vechi. S-a observa de mult că poezia cea mai prețuită e cea care, din elemente simple ș binecunoscute, reușește să construiască imagini și metafore nemaiîntîlnite Poezia pune într-adevăr puține probleme de vocabular, dar foarte multe d organizare și de rînduială nouă în cuvinte. În poezie cuvintele iau asupr lor sarcini expresive noi, răspîndind pentru înțelegerea obștească alte lumini potrivit sensibilității care le-a chemat din adîncul conștiinței ca să le trimit

[1] În toamna anului 1958, cu prilejul unor convorbiri pe teme literare și lingvistice c marele nostru poet, în timp ce pregăteam materialul volumului *Tablete de cronicar*, apăru în 1960, am consemnat unele idei importante pe care le-am publicat, după revizia și apro barea paginilor de către poet, în „Luceafărul" din 1 decembrie 1958, de unde le reprodu aici, minus comentariile care însoțeau unele pasaje.

în lume ca mesageri ai tulburării de-o clipă. Dacă expresia acestei stă afective nu este repetabilă în vorbirea comună, simțirea care i-a dat naștei este ipotetic posibilă în fiecare om. Rezervele limbii sînt suficient de ma pentru a putea construi din elemente disparate expresii, fraze, forme de st corespunzătoare reacțiilor delicate ale sensibilității. Poetul, acolo unc omul nu vede nimic, reține miracolul lumii în mișcare și înnoire. Jocuri d umbre și lumini plămădesc în minte fapturi și lucruri mari. Nu trebuie oar ca limba și stilul poetic să poarte semnul înfiorării și al mirării ? Cam c asta se alege și cititorul care dă peste o poezie acceptabilă.

La dreptul vorbind, inovația poetică are un substrat explicabil, dacă r gîndim că poetul receptează mai diferențiat, mai intens și mai colora aspectele realității. Cu antene fine, el întîlnește lucruri, oameni și peisa despre care va scrie alegînd și concentrînd cuvintele în expresia poetică. R lațiile complexe din lumea în care se mișcă, cheamă în minte și relații n între cuvinte. Adaosul de nuanțe în cuprinsul cuvintelor vechi oglindeș fața nouă a materiei sau a spiritului care o filtrează individual. Simțirea cunoașterea mai adîncă, alta decît în registrul receptării obișnuite, germ nează bogăția, noutatea și relieful limbii poetice...

*

— Azi, într-o vreme a tuturor vitezelor astronomice, observ uneori c scriitorul, în loc să se concentreze cît mai mult, punînd miez în fiecare fraz ca să atingă mai repede ținta, este mai degrabă atras către diluări și lu gimi de exprimare, criticabile, fiind inutile. Umflarea strică iremediabil sci sul. Lucrarea poetică e o victorie asupra rezistenței cuvintelor, asupra te dinței către difuziuni. Aici e bine să se aplice spiritul critic și autocritic cel mai înalt înțeles al cuvîntului. Frumusețea limbii nu poate fi apărată nu poate fi sporită fără o muncă supravegheată și fără aplicarea perm nentă a gustului estetic. A crea din cuvinte o lume de idei și de simțiri n echivalează cu a înălța și înnobila limba. Jocul minor al cuvintelor conve ționale nu va rezista niciodată timpului care cerne, cerne peste noi, pes închipuirea și ambiția contemporanilor valorile adevărate și le așează locul cuvenit. N-avem dreptul să scădem cu nimic bogăția și onoarea limb noastre. Scriitorul, ca om de conștiință, cu sentimentul dezvoltat al pasiun artistice, e obligat la acurateță și precizie. Cuvîntul lui devine puternic nou numai cînd transpune pe hîrtie o simțire valabilă. Expresia poeti inovatoare, proprie, încărcată cu noi valori metaforice, trebuie să răscu pere pacostea gunoaielor lexicale din limbă. Scrisul de mîntuială ofensea dorința omului cinstit de a se ridica la marea împlinire. Realismul nu p tinde cruditați lexicale, nici indiferență stilistică. Cei care le preferă trebu scuturați pentru că păsesc în contratimp cu năzuința pozitivă a cititoril S-a statornicit încă de la Homer că scriitorul reprezintă excelența artisti a limbii. E o sarcină grea, dar de noblețe. S-a făcut oare ceva în lum asta fără strădania intuitivă ?...

*

— Ați amintit de preocupările mele mai vechi. Dacă atunci am spus, cum cred, adevărul, esența lui rămîne în picioare. Împrejurările noi și solicitudinea oficială pentru scriitori sînt un fel de avans care ne angajează la mult... Gîndul mare și versul puternic sînt fructe ale reculegerii, ale simțului realității și atestatul smereniei. Ele izvorăsc din filozofia altoită pe condiția umană neuniformă. Dacă autorul a găsit o părticică a adevărului sau a frumuseții și e în stare s-o comunice atrăgător semenilor săi, fapta lui e o operă de creator. Receptarea realității și conștiința misiunii artistice trebuie să stîrpească din scriitorul tînăr vanitatea care ucide valoarea sau umflă către neant aspirația, planurile schițate și neîmplinite. Creația literară nu poate avea suport decît talentul, buna credință, stăruința, stăruința înverșunată pentru expresia concentrată. Limba operei literare rămîne un sistem mereu perfecționabil, de care se leagă capacitatea de a recrea lumea din miezul faptelor ajunse în conștiință. Versificația superficială, într-un stil de proces-verbal e primejdioasă. Ea pervertește gustul. Eu cred că în proză chiar, lipsa filonului liric, uniformitatea și exasperanta exactitate a detaliilor, obosesc. Scînteia metaforei și violenta iscare a epitetului urmăresc să răvășească materialul amorf al expunerii discursive, plate. Mi-a plăcut să răstorn rînduielile vechi ale cuvintelor de dragul unui nou contur stilistic pronunțat și chiar violent. În scrisul poetic nu poți fi banal, găunos, emfatic. Să nu ne jucăm, cînd avem de spus adevăruri clare, cu vorbele goale. Știu că șirul cuvintelor este imens, că există ierarhii cam didactice și o categorisire pe compartimente de vechime și de regiuni. Există, cum se spune arhaisme, regionalisme, termeni tehnici și multe, multe neologisme fără gust și ființă materială, greu de integrat în configurația versurilor. Neologismele neaderente sînt în general vorbe fără matcă, fără patrie și fără noblețe poetică...

*

— Adesea tînărul scriitor nu are tihna pătrunderii în ascunsele semnificații logice și afective, statornicite în matca cuvintelor românești, în înțelesurile care s-au frămîntat de-a lungul veacurilor cu lumina, cu soarele, cu melodia păsărilor și a codrului, cu plînsul fluierului ciobănesc și cu răzvrătirea haiducească a baladelor noastre vechi. Scriitorul nu se poate împăca, n-ar trebui să se împace, cu pierderea și urgisirea cuvintelor vechi, cu izgonirea unor vorbe din popor sau regionale, plastice. Nici neologismul nu e de prisos cînd poate da precizii inexistente în tezaurul vechi. Ați observat ce noutăți splendide a scos Eminescu din aliajul unic de vechime și noutate turnat în poeziile lui? Dar îndărătul jocului aparent ușor, cu vorbele parcă sculptate în marmură, stă o muncă dîrză de adunare, de asimilare, de studiu și discernămînt a formelor și a sensurilor. E un lucru primejdios să te încrezi și să te mulțumești cu ceea ce ți se pare că știi din limba pe care o vorbești. Adevăratele cîștiguri ale expresiei poetice stau în densitate și exactitate. Exactitatea năzuiește către transcrierea unui tumult interior, nu ca formulă matematică a densității de simțire. Versul cioplit o dată, de

două ori, de o sută de ori, trebuie să vină în lume ca o vestire nouă, ca un strigăt de triumf și de eliberare. Fără sentimentul însuflețirii materiei și fără bucuria descoperirii unui zăcămînt sufletesc neștiut și încă nerostit, nu văd cum poate exista poezia adevărată. Detest aerul de publicitate și de permanență poetică a celor care versifică facil, pe teme minore. Confecția calculată poate fi corectă dar îi lipsește suflul vieții. Curînd timpul care este vindecătorul tuturor mîhnirilor și judecătorul faptelor bune și rele, al valorilor și al oamenilor, alege ceea ce trebuie încredințat veciei. De la Homer și Pindar la Rilke și Esenin poate a fost glasul inimii și îndemnul către înnobilare, către înfrățire sub aripa protectoare a frumuseții. Legea estetică e un criteriu fundamental în poezie, și limba scriitorului trebuie strunită către armonie, adîncime și densitate.

Rîvna aceasta nu e încă destul de susținută. Revistele noastre ar face bine să-și impună un criteriu mai sever în publicarea producției poetice. Critica, oricît de țepoasă, dreaptă însă și bine intenționată, nu poate fi decît în folosul disciplinării colaboratorilor. Criticii noștri trebuie să-și ia rolul în serios, trebuie să privească misiunea lor într-un mod mai complex. E insuficient a judeca aproximativ conținutul; trebuie cîntărită și valorificată lucrarea scriitorului asupra limbii. Cunoașteți desigur pasiunea criticilor vechi pentru problemele limbii noastre poetice. Revistele literare vechi au publicat un întins material documentar privind aceste probleme. Ceea ce e valabil acolo, trebuie fructificat și azi...

*

— Gustul, bogăția și ordinea există în cea mai mare măsură în toată literatura noastră țărănească; există și în literatura clasică, cultă, în paginile cărților vechi religioase și mirene, scrise cu simțire și pasiune și frumos. Vechii noștri confrați nu s-au gîndit la faima creatorului popularizat și încoronat. Cu răbdare, cu sinceritate și cu multă cunoaștere de sine, cu adîncă pătrundere în rosturile firii și ale naturii, ei au făcut adevărate minuni în limba literară românească, simțind răspunderea scriitorului față de cuvînt și față de idee.

Viața poetului, ca și viața creatorilor din alte domenii, e plină de avînturi și de zădărnicii. El ia cuvintele, le împletește și din împerecherea lor poate ieși mătase sau frînghie. Datoria lui de conștiință e să țeasă numai mătase și să dea în lume numai lucru împlinit care să bucure și să înalțe. Să privim cu recunoștință la vechii mucenici, care au adăugat, rupînd din sufletul lor, cuvinte potrivite și făpturi diafane de stil ca să ne legene închipuirea și să ne umanizeze gîndul, voința și gestul nostru de atîtea ori nesocotit...

— De multe ori se abuzează de neologisme sau de termenii pretențioși, care nu spun mai bine și nici mai exact gîndul decît vechile cuvinte românești. În poezie neologismul rareori se potrivește bine. Se găsesc totuși, cum se știe, la Eminescu cîteva zeci, bine țesute în contextul versurilor, a frazei desfășurate într-un chip nou. Termenul tehnic și neologismul sînt ca

nonedele de circulație universală. Cum am zis, neavînd matca adîncă în graiul de vechime, ele poartă pecetea convenționalului, putînd reda exact o semnificație, dar fiind în același timp reci și solemne pentru simțirea poeziei. Jocuri subtile și ingenioase, mai adesea grandilocvente și cu substrat ironic sau comic, pot fi construite cu neologismele. O răsturnare prin inciție a mărunțelor pretenții de adîncime și filozofie s-a iscat sub pana inspirată a unor scriitori deveniți stăpîni pe arta împletirii termenului popular, arhaic, regional cu neologismul de circumstanță. În acest chip, valul de abstracțiuni și aproximații proprii neologismelor a putut fi netezit și limpezit prin topirea lui în matca largă și infinită în posibilități poetice a lexicului nostru frămîntat de secole cu truda, înverșunarea milioanelor de asupriți. Putem asimila prin cultură și documentare un volum mare de cuvinte, de etichete, de procedee literare. Limba poetică e însă un aspect al substanței, o echivalență exteriorizată a simțirii. Ea se revarsă firesc și fără multe calcule atunci cînd simțirea noastră adună, în adîncimi inexprimabile, impresii, amintiri, senzații și elanuri copleșitoare. Din infinite întinderi ale imaginației și din peisaje în care ne-am înfipt ființa în conștiința de la naștere, cuvîntul ce exprimă adevărul vine spre noi însoțit de vecinătăți care-l armonizează și-i potențează virtuțile plastice. În general, pe tulpina neologismului nu înfloresc semnificațiile posibile în cuprinsul cuvintelor vechi.

De șaizeci de ani de cînd urmăresc fenomenul literar mărturisesc că adesea m-a cuprins consternarea de cîte valuri de cerneală și de hîrtie se irosesc din vanitate literară. Am experimentat nenumărate curente literare, au trecut peste noi mode și orgolii sterile și furtuni mărunte, cu aerul de a regenera graiul poetic. Au trecut toate și a rămas străvechea virtute a limbii poporului, unealtă de preț, bogată și destoinică, în stare să poarte către inima omului de azi și de totdeauna, de aici și din toate colțurile țării, mesajul poeziei. Trebuie să perseverăm ca vorba scrisă să fie pe măsura gîndului, să poarte în ea scînteia făcătoare de minuni : cititorul să-i simtă puterea și să tresalte la trecerea prin sensibilitate a unei metafore, a unui vers. Cred în dragostea pentru frumos, pentru adevăr și pentru onoarea limbii a tinerei generații de scriitori și sper ca în viitorul apropiat să am pe masa mea noi volume pătrunse de inspirație adevărată, de sinceritate, de mai multă simțire ; deci scrise într-o limbă originală, incandescentă. E rarea poate a unui veteran, dar e și profesiunea de credință a unuia care crede cu tot sufletul în miracolul poeziei.

„Luceafărul", 1. XII. 1958, p. 10—11

SCRISOARE CU TIBIȘIRUL

Miracole nesfîrșite zac în noi și împrejurul nostru, pe care viața în societate ne-a dezvățat să le prețuim... Miracolul suprem : cuvîntul, cu diviziunea lui : limba. Cum s-au născut cuvintele ? Întrebarea, de sineși didactică, cere răspunsul care aparține didacticii celei mai sterpe. Să nu insistăm, să

contemplăm... Dar al cui este cuvîntul? al omului, al naturii? Nu este cuvîntul de-un neam cu apele, cu vegetalele, cu minereul? A putut cineva să-l „facă", să-l facă viu și energic, să-l ție minte înaintea tiparului, să-l treacă urmașilor fără catalog? Cuvîntul se moștenește ca bătaia inimii și ca sîngele; cu o lingură de sînge s-a făcut alt sînge și torente de sînge în sute de milioane de viețuitoare. Generațiile, toate zic pînii „pîne" și-i singurul cuvînt potrivit și propriu; căci „cîne" însemnează altceva și „pîne" iarăși ceva deosebit. La începutul veacurilor a rostit cineva singur odată pîne? Cine?...

E miraculos cuvîntul pentru că la fiecare obiect din natură și din închipuire corespunde un cuvînt. Vocabularul e harta prescurtată și esențială a naturii și omul poate crea din cuvinte, din simboale, toată natura din nou creată din materiale în spațiu și o poate schimba. O mie de tone de pietriș sînt chiar pietrișul și dacă din ele nu aș putea face decît macadam, cu simboalele lor eu pot face orice afară de macadam și chiar macadam închipuit. Cuvîntul permite evocarea și punerea în funcțiune a tuturor puterilor închipuite și sacre. O idee se face act, scoborîtă în cuvinte. Dar cuvîntul însuș nealăturat unei împrejurări descrise are o viață personală, împrumutată de la lucruri, și el poate ajunge o putere de sine stătătoare. Meșteșugul cuvîntului a cernut și cerne fără răgaz lumea și sufletul ei — și a dat naștere literaturii și elocvenței.

Un cuvînt numește, alt cuvînt îl pune în mișcare, un alt cuvînt îi aduce lumina. Un cuvînt cîntărește un miligram și alt cuvînt poate cîntări greutatea muntelui răsturnat din temelia lui și înecat în patru silabe. Cuvinte fulgi, cuvinte aer, cuvinte metal. Cuvinte întunecate ca grotele și cuvinte limpezi ca izvoarele pornite din ele. Într-un cuvînt se face ziuă și alte cuvinte amurgesc. Cuvintele scapără ca pietrele sau sînt moi ca melcii. Ele te asaltează ca viespile sau te liniștesc ca răcoarea; te otrăvesc ca bureții sau te adapă ca roua trandafirie. Chimia aplicată la culori și parfume este o copilărie comparativ cu magiile foarte vechi, pe care le realizează cuvintele, de la primele cîntece și basme despre dumnezeu și om.

Toate cuvintele însă lăsate-n voia singurătății lor sînt ca niște timbre uzate și nu pot evoca peste-nconjurul lor îngust nimic. Cînd vine cîntărețul povestitorul sau apostolul, cuvintele tremură ca pasările îndrăgostite la ivirea liniștitelor dimineți; ele cîntă, vorbesc sau amenință și blestemă... Și după cum sub un condei cuvintele uscate se îndulcesc, sub un condei mai viu el înviază mai mult; focul sfînt care le-a zămislit le dă și o vigoare mai dură. Miracolul cuvîntului se împlinește cu miracolul înflăcărării lui. Prin cuvinte trec lămpile cu raze divergente ale talentului de a le reconstrui.

Fiecare scriitor este un constructor de cuvinte, de catapitesme de cuvinte, de turle și de sarcofagii de cuvinte. Cuvîntul construit poate să aibă gust și mireasmă; poate oglindi în interiorul lui profunzimi imense pe-o singură latură lustruită; el dă impresii de pipăit aspru sau catifelat, după cum sapă-n lespezi sau se strecoară prin frunze...

Nici un meșteșug nu este mai frumos și mai bogat, mai dureros și mai gingaș totodată ca meșteșugul blestemat și fericit al cuvintelor. El devine o pasiune nestăpînită și a scriitorului mediocru, și a meșteșugarului de geniu — și, cînd o urăște mai mult, atunci o iubește artistul mai puternic. Atelierul : un colț de masă, instrumentul : un condei pe hîrtie ; cea mai ieftină instalație : totul se găsește concentrat în linia care le unește, invenția — și din mîna deschisă, ca dintr-un corn de abundență, curge avalanșa miraculoasă a cuvintelor, flacoane de superesențe.

Dacă și-ar da într-adevăr seama de zestrea fără sfîrșit care mișună ca niște aur viu în chivotele lor sufletești, scriitorii s-ar simți mai mulțumiți și invențiile lor literare ar aduce optimism și bucurie în viața bunilor cetitori. Ei ar construi iluzia cu realitate în cantitatea necesară, pentru a înconjura mințile cu confort și a incendia lumea cu văpaia pură a speranței . . .

Tablete de cronicar, 1960, p. 75—77.

Ca Flaubert, prințul chinuiților, Caragiale căuta ore-ntregi, zile-ntregi, cuvîntul cel bun, elasticitatea insinuantă, sau asprimea, sau ritmul unei fraze. Intuiția lui, necunoscută la mulți din scriitorii mai tineri, era a unui artist de vocație. El vedea stilul aproape material, cu scobituri, cu reliefuri, cu linii și arabescuri, și cetind pe Caragiale străvezi conturul și graficul ideilor. Pe unele din paginile lui pare că ți-ai plimba pipăitul, ca să descoperi sub fluiditatea degetelor, ca atunci cînd înconjuri cu mîna o tiară veche de aur, pietrele scumpe prinse definitiv în metalul de preț . . .

Ibid., p. 26

Ceea ce trebuie relevat la Caragiale, înainte de toate, este pasiunea lui pentru corectitudine și stil. Caragiale nu este scriitorul cîtorva volume întîmplătoare și al unei literaturi periodice lipsită de spiritul selecției.

Scrisul era la Caragiale o religiune. Pentru a compune o simplă scrisoare, el apela la puterea tuturor facultăților eliminatoare și critice pe care le punea în acțiune la degajarea din întuneric a unei idei. El a crezut în scrisul lui și n-a luat numele artei în deșert.

Ibid., p. 56.

Scriitorul încărcat cu o personalitate se înfățișează însă, prin firea lui, ca un individ puțin docil jugului obicinuinței. El va jigni, cu utilitate, urechile criticului literar sacrosanct și-i va păsa puțin de altfel de rănile pe care le primește spiritul de rutină, pregătit în toate timpurile să tragă la o răspundere didactică și doctorală pe un nou venit. Limba tinde la calîpuri, scriitorul e chemat să le sfărîme, să dea cuvintelor orientările sale, să le dozeze cu fantezie, să cioplească din nou calapoadele, după pasul cugetării lui.

Ibid., p. 69.

Ne place scrisul, pentru că ne place și olăria, pentru că ne place lumina electrică, mecanica, pentru că ne plac mîțele și ciinii. Ne-ar pasiona într-o viață de mai puțină uzură precizia cuvintelor, puritatea conturelor în gîndire, plastica imaginilor, arhitectura abstractă a unei idei. Dar nu primim cu nici un preț morfoleala literară, scrisul fără rîvnă, fără dogoare. Ne interesează să căutăm în scriitor suferința și bucuria și pe artist, atunci cînd cei mai mulți ne supără invariabil cu impresia că ling în tingire streină.

Ibid., p. 73.

Poezia păstrează sufletelor care se împărtășesc cu ea, în munca profesională a inginerului, a medicului, advocatului, acea tinerețe de naivități scumpe și de încrederi în viață și în purtătorii vieții, care încă nu a dezvățat cîmpia și muntele să scoată flori și parfume, alături de minerale și petrol. Ea face posibilă rezonanța intelectuală și suavitatea existenței, înlătură scepticismul care prăbușește pe oameni, garantează culturii o împrospătare continuă și omului, locuitor al unui mare miracol zilnic mai întins, facultatea de a-l simți.

Scriți, citiți, cîntați — și trăiți.

Ibid., p. 86.

Trebuie să te simți fericit cînd scrii, împărtășindu-te cu trupul și sîngele miracolului din mister, tălmăcit în pasul cuvintelor, în luminișul cuvintelor, în reflexul cuvintelor ascunse.

Nu uita că atunci cînd gîndești și cînd scrii, cînd împăienjinești ipotezele și icoanele cu vorbe, alese pe firul lor întreg și încrucișate la timp, nu uita că tu te rogi, și că fără rîvnă și fără văpaie nu poate să fie nici rugă, nici rug. Așa, să începi, virginal, cu adevărat și simplicitate, stropit cu aghiasmă de luciole.

Ibid., p. 88.

Incontestabil se scrie în general mai bine, mai frumos și mai substanțial — mai ales, după război. Insă frazeologia care vine de la superstiția voluminosului domină cu deosebire cartea : conținutul unei singure pagini bătut cu nuiaua face clăbucul necesar pentru măcar un capitol. Se cere — și autorul trebuie să trăiască, nădăjduind răgazuri — și cărți mai bune.

Ibid., p. 101.

Ne-am jucat cîtva timp să numărăm în frazele unor foarte respectați scriitori, de cîte ori relativul *care* le cade între două puncte de text, sub condei. E probabil o manie din familia obsesiei numerale : cînd îți este cu neputință să te gîndești la ceva, ți se pomenește conștiința numărînd pașii, pietrele, oamenii, automobilele și arabescurile din zugrăveală. A repeta un

cuvînt de două ori într-o pagină e deja niţeluş cam plictisitor. Ce naiba ! dacă practici meşteşugul caracterizării ideilor prin expresii, parcă se cuvine şi grija respectivă de cititor, care nu e mai imbecil decît scriitorul. O dată ce şi utilitarele industrii de balamale, cuie şi motoare îşi fac o regulă din căutarea stilului şi lustruiesc fierul brut, îl alămesc şi îl nichelează, cum să ne placă oare ca scriitorul să-şi toarne fonta cum se nimereşte ?

Dar să repeţi pe *care* nu de două ori, ci de patru şi de cinci ori, nu într-o pagină, dar într-o frază, cu nişte amabilităţi faţă de tine pline de o bunăvoinţă fericită, e aproape intolerabil. Mai ales că acest *care* nu e independent ca vorba *tutun* şi nu începe el, decît într-un singur caz foarte special, nici propoziţia, nici ideea ! De cinci ori *care* într-o singură frază e obligat să stea în raport cu un obiect unic şi nu cu cinci substantive bătute cap în cap. E adevărat că atunci nu mai poţi să scrii atît de lesne şi iute. E nevoie să dai tîrcoale sensului, acordat cu o frază gătită.

Licenţa nu e făcută desigur pentru pisici. Oamenii au găsit-o ca să o întrebuinţeze şi să fie emancipaţi de constrîngeri. Dar fără o severă inspecţie a propriului său vocabular şi a căilor de comunicaţie ale unui text, pe care îţi face plăcerea să-l semnezi cu majusculele groase, a scri nu mai însemnează atît de mult a scri şi semăna mai repede cu a te afla în treabă pe albul inefabil al hîrtiei.

Ibid., p. 103—104.

Scriu în toate zilele fără această constrîngere şi adun manuscrise fără scop. Trebuinţa de a le lăsa să zacă şi să se răcească e un comandament : la citire, selecţia e făcută prin rezistenţă. Dacă rabzi o primă şi o a doua lectură a manuscrisului tău, sforţare mai totdeauna antipatică, şi dacă manuscrisul nu ia direcţia coşului numaidecît, poate că ai norocul să brodeşti. Plăcerea meşteşugului ţine atît cît durează scrisul, ca visul frumos numai în somn. Dacă îţi trezeşti scrisul la lectură, îţi dai seama fără greutate că, luat de condei, ai dormit un vis, la lumina zilei, stupid.

Am scris sumedenii de versuri în manuscris şi am tipărit cartea mea de versuri, cea dintîia, la 47 de ani, cînd trecuseră toate momentele de coincidenţă. Intîrziasem asupra orariului meu cu 7 ani, gîndul meu statornic fiind să scot o carte, dacă se va putea, la 40 de ani — şi o singură carte. Nu devenisem profesionist, interzicîndu-mi categoric să-mi fac din ce mocnea mai delicat iradiant o meserie — şi adevărata carte a unui artist cred că e una, cu condiţia să fie unică... Mai tîrziu, a trebuit să cedez şi să public mult mai multe decît voiam.

Neavînd avere părintească, a trebuit să o cîştig, pentru că nu mi s-a împăcat firea cu boema, cu gheata scîlcie, cu mătreaţa de pe guler, cu cămaşa murdară. Din pînză mi-am ales inul şi din ştofă mohairul. Natura mi-a dat un ceea ce se cheamă standard de viaţă ridicat, care nu putea să fie alimentat dintr-o profesie de subaltern şi cea dintîi avere adunată, la fizic şi la moral, a fost o ireductibilă independenţă. De cîte ori am simţit că o îndatorire plătită mă face număr curent, am părăsit-o, riscînd să mor de

foame, însă foarte încredințat în secret de contrariul, cum a și fost întotdeauna.

Am făcut multe meserii și am trecut prin vîltori ca un cîine care le biruie, preocupat să scape de înec un singur obiect. Obiectul cîinelui meu era... condeiul. Mi l-a dus în gură ani de zile vitejește.

Ibid., p. 117—118.

Activitatea scriitorului trebuia organizată în interesul cititorilor de limbă natală; scrieri personale și traduceri. Dar sînt traduceri și traduceri, traduceri asimilabile cu o creație, și traduceri de mîntuială, pentru lichidarea în pas gimnastic a unui contract călcat. Traducerile repartizate pe afinități și aderențe cu autorul străin ales au șansa să fie cele mai apropiate de original și de substanță. În materie artistică, unde scrisul ține de meșteșug și stil, și episodul povestit e învăluit sau alterat cu deducții, concluzii, poezie, reflecție, transparență, traducerea brută, consistînd în echivalarea cuvîntului scris cu corespondentul lui din lexicon, nu e de ajuns. Pe lîngă portretul personal al cuvîntului în perspectivă, întors de profil sau prezintat din spate, cuvîntul limbii are nuanțe, sporiri și scăderi de intensitate, modificări de siluetă și de aromă, atît pentru umbra sau scăpărarea vecinătăților mai apropiate sau mai depărtate, cît și prin circulația pe dedesubt în text și frază a intenției, lăsată prin cerințele evocărilor subtile, răzlețe, nedeslușită și perceptibilă în atmosfera lucrului scris.

O însemnătate majoră o are și coincidența accentului ideii cu accentul frazei. Îndată ce zigzagul viorii interioare nu se suprapune cu pasul expresiei, ritmul compromis o destrăbălează. Sute de asemenea probleme, în aparență mărunte și nedecelate de cititorul satisfăcut mediocru la lectura unei așa-zise traduceri, se totalizează concentrate în personalitatea autorului ales pentru o traducere bună, pe linia originalului. Alegerea traducătorului aproape exactă trebuie făcută prin analogie de către un for expert, căruia nu-i lipsește sensibilitatea nu numai materialmente profesională, dar și cu exponentul personal, căpătat din strădania de a extrage continuu din întunericul spontaneităților gratuite o scînteie. Căci a-l munci, scrisul nu e în sine o jucărie anodină, ci, de fapt, o tortură frumoasă, dar și dureroasă, ca orice naștere, obligată să dea o ființă nouă, umană, vegetală sau elucubrativă dintr-un embrion...

Traducerile sînt de toată trebuința, însă scrise decent și frumos și de către scriitori, și perfect calificați, dar și în concordanță de sensibilitate cu originalul.

Ibid., p. 144—145.

Scrii o pagină, o citești, o recitești a doua zi, a zecea zi și dacă nu-ți mai place o arunci în foc; focul ăsta îl ții în permanență aprins ca și pe celălalt, din amfora ființei tale. Arzi mult și păstrezi puțin, aduni puținul

u puținul și din puțin iese multul. Nu te hrănești, aștepți și rabzi, iobag al oinței tale, tu care-ți ești și slugă și stăpîn în același timp.

Ibid., p. 159.

Ce însemnează pentru scriptura graiului românesc prezența lui Galaction n secol nu se cade să fie spus de prietenul lui, parțial, căci e stăpînit încă e o emoție de acum 60 de ani, la citirea manuscrisului *Moara lui Călifar*.

După Alexandru Odobescu, care-și supraveghea cu asprime mărginirile, itmul, încrucișerile și încovoiala frazei, denumite stil, Galaction e cel dintîi rtist, în timp, al verbului inefabil și virginal.

Ibid., p. 189.

Victor Eftimiu

DIN *MAGIA CUVINTELOR*

E bogată limba românească prin marile contribuții aduse de invaziile i infiltrările din trecut și prin influența civilizațiilor contemporane. Avem ouă, trei și chiar mai multe expresii pentru o singură noțiune, fiecare din ceste expresii cu nuanțele ei.

Un cîștig neprețuit pe care ni-l pot invidia popoare mult mai vechi și nai înaintate.

*

Nu ne putem limita la vocabularul părinților, cari, neavînd obiectul, u puteau să-l numească.

Ziariștii și scriitorii noștri au citit cotidianele, hebdomadarele și cărțile Parisului, admirabil stilizate, împrumutînd mlădierea, eleganța, subtilitatea nei limbi, care — deși fixată de secole — se reînnoiește ea însăși în grație i profunzime.

Nu putem să nu ținem seamă de toate aceste îmbogățiri. A elimina nseamnă a sărăci, a steriliza, a pietrifica o limbă. Iar limba unui popor nu oate trăi și nu se poate dezvolta decît în libertate.

*

Libertatea îmbogățește limba. Scriitorul — mai ales ziaristul — va ăuta cuvîntul potrivit nu prin constrîngerea unei prejudecăți, tradiționaliste au moderniste, ci în onesta preocupare de a se face cît mai înțeles, de a fi ît mai aproape de limba vorbită.

Am scris „mai ales ziaristul", pentru că ziaristul slujește cotidianul și ealitățile sale. Omul de litere, poetul, creatorul epic sau dramatic va trebui

să țină seamă de subiectul pe care-l tratează: una e limba unu basm, a unei povestiri cu țărani și alta a romanului cu tîrgoveți, a celui cu burghezi, aristocrați sau intelectuali, dintr-o lume modernă, cosmopolită Vocabularul dramei istorice nu poate fi același cu al comediei de salon. Fie care temă își impune stilul. Adresîndu-se maselor, tălmăcindu-le păsurile informîndu-i, gazetarul își va alege un stil la îndemîna tuturor. Va evita vulgaritatea, dar și pedanteria. Nu va scrie nici ca vechii autori de letopi sețe, dar nici ca superesteții de la „Nouvelle revue française". Un stil voit căutat, duce la artificialitate. Expresia prețioasă e detestabilă.

Va folosi cel dintîi termen ce i se prezintă, fiindcă, de obicei, acesta cel mai just, realizează cu mai multă autenticitate ideea. La urma urmei cuvintele nu sînt căzute din cer, imuabile. Cuvîntul e o convenție, o împe rechere de sunete menite să redea cît mai exact o noțiune. Mă intereseaz mult mai puțin originea unui cuvînt, decît puterea lui de sugestie, de con vingere. Voi alege expresia cea mai directă și mai muzicală, termenu cel mai scurt, mai obișnuit. Nu voi urmări să-mi umilesc lectorul prin superioritatea mea științifică, folosind termeni rari, nu-i voiu sublinia igno ranța. Originalitatea unui stil să vină din varietatea și ingeniozitatea împe recherilor, nu din cuvîntul neobișnuit, căutat prin cronici sau dicționare.

*

Generația noastră a văzut ofilindu-se atîtea și atîtea expresii, care s-au devalorizat o dată cu retragerea din viața românească a călugărilor grec sau a funcționarilor levantini, o dată ce relațiile noastre cu Stambulul s-au rărit, înlocuite fiind de comerțul cu Occidentul.

Nu mai *hiritisim* pe nimeni, îl *felicităm*. Nu mai sîntem *zuliari*, ci *geloși* nu mai *meremetisim, reparăm*. Tăiem vitele la *abator*, nu mai avem *cher hanale* și *zalhanale*. Spunem tot mai puțin *tavan, dușumea, caldarîm* și to mai mult *plafon, parchet* și *pavaj*.

În loc de *han, culă, odaie, iatac* (turcește) avem *hotel, turn, cameră dormitor* . . .

Cine-o să mai știe mîine ce-au fost *muscalii* din piața teatrului, *sacagii salepgiii* copilăriei noastre? Cum să mai păstrăm cuvîntul, cînd însuș obiectul a dispărut?

*

Contribuția vecinilor, a năvălitorilor, a emigranților a dăruit limbe românești, de-a lungul secolelor, o bogăție de expresii de care nu se bucură alte popoare.

Amor, dragoste, iubire par a însemna același lucru, dar *amorul* presu pune un sentiment erotic, în vreme ce *iubire* e mai vast, mai general. Poți iubi o femeie, dar poți iubi și patria și artele și copilul. Pentru acestea nu poți nutri amor. *Dragoste* e mai puțin decît *iubire*. A-ți fi drag cineva nu e tot una cu a iubi pe cineva. Iubirea e mai intensă, mai adîncă, mai activă

lecît dragostea, care se situează între afecţie şi iubire. Ne lipseşte totuşi, o nuanţă, acea franceză *tendresse,* care nu se traduce prin *duioşie* cum hotărăsc dicţionarele, ci are şi un parfum de caldă şi melancolică afecţiune erotică, o gingăşie de sentiment mai suavă decît amorul şi mai puţin pasionată.

*

Incăodată : originea, vechimea unui cuvînt trece pe-al treilea plan. mportantă, în primul rînd, e *preciziunea* cu care el exprimă, din noţiunea ndicată, majoritatea dacă nu totalitatea nuanţelor, lealitatea cu care serveşte ideea.

In al doilea rînd trebuie să punem *califonia,* sunetul lui armonios, lumiozitatea, eleganţa lui.

*

Trecutul unei limbi, ca şi al unui popor, e mai puţin interesant decît viitorul ei.

Noi tindem spre viitor.

Să-l facem, în toate domeniile, cît mai curat, cît mai frumos. Voinţa e a fi ceva e mai înaltă decît ceea ce, întîmplător, poţi fi.

Avem norocul de-a avea, printre strămoşi, nobilul popor latin. Să ne nchinăm viitorul lui şi numai lui. Să tindem ca limba românească să aibă luminozitate şi o nobleţă mediteraneană, adoptînd chiar cuvinte care, prin rigine, nu sînt latine, dar pot deveni, prin sonoritate, mediteraneene.

Ibid., p. 12—32.

*

Bogăţia limbei româneşti, pitorescul şi varietatea de expresii pentru singură noţiune — care, uneori, mai mult *pare* decît este o noţiune unică — u trebuie să ducă la confuzie, prin folosirea cuvîntului care nu e pus la ocul lui, care nu exprimă sensul strict al noţiunii indicate. Termenul improriu este un ambasador incorect : pentru prestigiul aparenţei vestimentare, au evidenţierea vechimei şi a nobleţei sale, el nu-şi îndeplineşte misiunea ncredinţată de gîndul-suveran, ci trădează atît pe cel care a trimes cît şi e cel ce primeşte solia.

Ibid., p. 35.

*

Adjectiv foarte drag lui Vasile Alecsandri, *dalb, dalbă* nu mai trece de incizeci de ani încoace, sub condeiul nici unui publicist al nostru, fiindcă u ştie nimeni, precis de unde vine şi ce înseamnă. Alecsandri şi Murnu întrebuinţează de cîte ori au nevoie pentru umplutura versului de două

silabe inofensive : armă *dalbă, dalbă* tinerețe, chelnă *dalbă, dalbă* vitejie marmoră *dalbă,* plus *dalbele* picioare ale lui Moș Nestor.

Ibid., p. 80.

*

A căuta, cu orice chip, cuvîntul rar, a răscoli vocabulare locale, expresi tehnice țărănești, cu ecoul limitat și originea suspectă și a le arbora osten tativ, cu surîsuri de superioritate, cu îngîmfări de savant, — este o abilitat ieftină pe care o putem practica fiecare. Oricînd putem găsi sau imagin asemenea alăturări de sunete. Nu le putem numi cuvinte. Cuvîntul circulă cuvîntul e viață vie, evocă spontan, e plastic, cîntă frumos, lumineaz universal.

Ibid., p. 99.

Limba românească a ajuns într-o fază de perfecție care exclude oric licență, chiar în poezie. Cine nu știe să-și mlădieze gîndul și ritmul, să l fuzioneze armonios, — cine nu este un tehnician desăvîrșit al verbului, s nu se exprime în versuri. Și, mai ales, să nu traducă. Mie, cititor, puți îmi pasă de truda, de penibilele d-tale eforturi, în căutarea expresiei per fecte, îți cer desăvîrșirea, fără nici o indulgență.

Versul trebuie să fie rotund și luminos ca bobul de mărgăritar, cu iri zări și iradiațiuni și sonorități și ecouri catifelate.

Ibid., p. 104—105

Pe lîngă socotelile și entusiasmele lor, pe lîngă intraripările și combina țiile lor, firești toate și omenești, conducătorii de teatre și toți actorii n trebuie să uite că sînt în serviciul comandat al limbei românești. Dac disprețuiesc creația autohtonă, nu trebuie să disprețuiască instrumentul pri care își vor cînta veselia, pathosul sau melancoliile. N-au dreptul să folo sească limba defectuoasă a unor traducători grăbiți și incompetenți. O anu mită decență îi obligă să însărcineze cu transpunerea în românește a come diilor străine scriitori autentici — de preferință autori dramatici — car să dea fiecărei fraze valoarea și sunetul național. Mult mai ușor vor învăț interpreții un text firesc, svelt, spumos, aerian, decît greoaiele paragraf în care numai cuvîntul e românesc, nu și mișcarea gîndului, circulați sîngelui, palpitarea nervilor. Românul are o sprinteneală, o nerăbdare car interzice folosirea perioadelor liniștite și abondente ale popoarelor apusen Traducătorul trebuie să țină seamă de acest imperativ temperamental și s stoarcă din textul interpretat ceea ce este esență de gînd, nu gîndul întreg nu toate nuanțele și întortochiatele jocuri ale dramaturgului străin. Di lipsa echivalentului concis, sugestiv, noi folosim perifraze care lungesc u text și așa prea lung. Redarea fidelă și totuși localizată a unei opere străin presupune o muncă și o aplicațiune duse de la frenezie pînă la migală.

Orice traducere trebuie să fie ea însăşi un model de stil, fie că autorul e Sofocle sau Racine, fie că lucrarea e datorită unui vodevilist contemporan. Toate genurile îşi au utilitatea şi obligaţiile.

Limba românească îşi cere dreptul la respect, la puritate şi la eleganţă, nu numai în scrisul poeţilor şi al esteţilor, dar pretinde ca în orice împrejurare în care facem apel la serviciile ei, să ne purtăm cu deferenţa şi gratitudinea afectuoasă cuvenită unei înalte Doamne.

Ibid., p. 363—364.

Eugen Ionescu

IDEI SUGERATE DE O CARTE NOUĂ [1]

Emanciparea de stil înseamnă renunţarea la reţetele de şcoală şi înlăturarea pericolului de uniformizare prin tehnică. Nu poate avea intuiţie un cadru exterior predestinat (cum Flaubert credea în expresia unică) în cuvînt sau în frază sau în planul schematic preconceput al unui gen literar. De aceea — lipsa de construcţie, fiindcă eliberarea de sub norma apriorică, impusă, străină de poezie, individuală prin definiţie. Fiecare viziune poetică şi are construcţia proprie, îşi îmbracă propria-i haină ... Tehnica şi schema, genul, construcţia, înseamnă schematizare, mecanizare, stereotipie. Şi, din alt punct de vedere, cuvîntul sonor alungă poezia iar floricelele sînt „mofturi stilistice".

... Cultul cuvintelor sonore şi pompoase a fost una din cauzele grabnicului faliment al romantismului francez. La orgoliul cuvîntului, intuiţia se face mică şi umilă. Poezia rămîne ţărmurită, subjugată, fiind înspăimîntată de cuvîntul sonor ... Cuvîntul să nu fie decît simplu suport al reprezentării. Aceasta pluteşte astfel imaterială şi liberă, descătuşată de cuvîntul pur, imbold şi nu încătuşată în cuvînt. Determinînd tehnica şi nu de tehnică determinată. Şi prin aceasta se înlătură pericolul convenţionalismului, al academismului. Cuvinte banale şi şterse. Cuvîntul banal să se integreze într-o tonalitate sufletească ; melodia lirică independentă de cuvînt şi deasupra cuvîntului să-l cuprindă şi să-l întunece. Nici un efect teatral de frază, nimic pompos în cuvînt. Cuvîntul detronat şi umil, piedestal al intuiţiei. Cuvintele modeste nu mai supără şi nu atrag. Permit zborul liber al reprezentărilor. Şi mai cu seamă nu supără pentru că nu le mai simţi ... Iată motivele cultului cuvîntului modest, şi de ce se încearcă revenirea la expresia nudă ...

„Viaţa literară", V, 1931, nr. 131, p. 3.

[1] E vorba de *Artişti şi idei literare române*, de Paul Zarifopol, Biblioteca „Dimineaţa", nr. 128, din 1930.

Ion Marin Sadoveanu

NOTE DE ȘANTIER LITERAR

Dacă o existență mai îndelungată te face să asiști la prefaceri și pri meniri radicale, cum s-au petrecut la noi în țară, în climatul socialismului nu mai puțin cîteva decenii trăite te duc de-a lungul unei schimbări esen țiale a limbii. Meditînd asupra acestui lucru, încerc să însemnez cîte ceva despre întocmirea limbii pe care o scriu și o vorbesc. Fără a fi lingvist, con sider că pot interveni totuși în discuția despre limba literară, deschisă de articolul din *Scînteia* (29. III. 1962), referindu-mă la propria mea experiență literară de cîteva decenii ; împărtășind aceste gînduri, sper că ele vor f folositoare tinerilor scriitori.

La începuturile de mai bine de cincizeci de ani în urmă, am mai prin bătrîni cari, într-o limbă pitorească, deși bucureșteni neaoși, foloseau înc unele grecisme, astăzi izgonite cu desăvîrșire. *A conipsi* = a difera și, figu rat, a accepta pe cineva, sau *a cabulipsi* = a binevoi ; erau termeni curenți Am cunoscut de asemeni în vorbirea obișnuită cîteva cuvinte întîlnite de la Caragiale, care astăzi nu se mai aud. Altele prin neîntrebuințare : *jimblă* înlocuit cu pîine albă. De asemeni foarte multe nume de mîncări, de îmbră căminte și scule, au dispărut din limbă. Dintr-o obișnuință mai mare a limbii vechi, cînd am scris „Sfîrșit de veac în București" am ales porecle pentru două din personajele romanului, cuvinte ieșite astăzi din uz : Nagoda și Jurubița, dîndu-le însă un alt înțeles decît cel obișnuit. Nagodă, îndeobște înseamnă o ființă sau un lucru ciudat în alcătuirea lui fizică. Eu am ținut să-i dau un conținut moral, desemnîndu-l astfel pe neajutoratul Lefte rică. Jurubiță înseamnă o legătură subțire din fire textile. Firește că ș porecla avea să opereze pe un plan moral, ea legîndu-se mai ales de incon sistența morală, de puținătatea personajului.

Într-o tinerețe stîngace în desăvîrșirea mea lexicală o luptă serioas s-a dat între lecturile fondului literaturii noastre clasice și limba vorbită care merge înainte adaptîndu-se la noutățile vremii. O anumită tendință d purism arhaizant mă năvălea și priveam cu încîntare dar și cu uimire spr scrisul lui Gala Galaction. Mă refugiam în învățătură la Delavrancea, da mai ales la Caragiale. Proza lui mă încînta. La această epocă se așază grea încercare, neizbutită de altfel, care a fost cea mai cumplită trudă a mea stilistică și lexicală. E vorba de o traducere cu care fusesem însărcinat ș pe care n-am dus-o la bun sfîrșit, din „Romanul lui Tristan și al Isoldei" d Bedier. Era mai ales în roman un capitol referitor la vînătoarea feudală, cu termeni fără echivalenți tehnici în limba română. Am încercat să reda prin perifraze, dar n-am fost satisfăcut și am renunțat la lucrare. Totuși mult mai tîrziu mi-am dat seama ce folositoare mi-a fost aplicația fără izbîndă. Cînd după cîțiva ani am scris prima mea bucată de proză, o evo care a Constanței, mi-am găsit cu ușurință un anumit stil fluent, și mai ales eliberat de obsesia purismului arhaizant, am izbutit o dozare echilibrată

intre limba vie pe care o auzeam în jurul meu şi scrupulurile livreşti, bsedante. Încetul cu încetul limba mi se mlădia şi se îmbogăţea, însă cu tendinţă de supraîncărcare de nuanţe şi amploare barocă. Atunci tot Caraiale şi proza lui au fost refugiul. Îmi plăcea să-l recitesc şi să-l ascult, ompletînd vocabularul său precis cu noţiuni noi pe care le culegeam fie în viaţa din jurul meu, fie din paginile unor cărţi de ştiinţă. Biologia a ost totdeauna marea mea pasiune. Dar nu mică a fost ezitarea pînă ce am ıdrăznit să introduc într-o pagină literară termeni ştiinţifici. Am făcut-o bia tîrziu, în „Ion Sîntu", cînd construcţia însăşi a cărţii nu numai că ıgăduia, dar cerea lucrul acesta. Alternînd ezitările cu îndrăznelile, volumul expresiv al limbii pe care o foloseam atît în scris cît şi în vorbirea de catedră se împlinea.

O problemă nouă de rezolvat mi-a pus ultimul meu roman istoric. Inierea cititorului în noţiuni străine lui trebuia făcută paralel cu desfăşurarea acţiunii şi prezentarea personajelor. Truda m-a silit să găsesc formule oi de limbă, pentru a păstra prospeţime literară bucăţii şi mai ales pentru oferi şi impresia unui material informativ neasimilat lucrării literare şi ıai ales limbii. Desigur nici încercările, nici înfrîngerile nu s-au sfîrşit. econtenit viaţa adaugă elemente noi — mai ales într-o epocă de efervesnţă pe toate planurile, epoca socialismului —, elemente, pe care scrisul vorbirea trebuie să şi le însumeze sub forma unui material sporit pentru oi construcţii. Şi limba creşte şi se împodobeşte o dată cu el.

„Gazeta literară", 1962, nr. 29, p. 6.

Camil Petrescu

LIMBA LITERARĂ

Tezele vechi : 1. Limba literară este dialectul ridicat, la popoarele care orbesc mai multe dialecte, la rang de limbă scrisă comună. 2. Limba îngrijită, cîntată, împodobită din truda scriitorilor de a scrie frumos.

Teza specială C(amil) P(etrescu)

Socotind că limba românească nu are dialecte şi că modul de vorbire ucureştean (minus cîteva particularisme gramaticale) a fost ales ca limbă crisă, comună, nu poate fi vorba de limba literară în sensul 1 de mai sus. „Limba literară" din expresia consacrată este pur şi simplu echivalent cu mba scrisă, care după mine nu e „limba literară" adevărată, ci un fel de oză intelectuală în grade diferite (de la ţăran : „doresc ca mica mea epis-olie...", la gazetarul comod şi sigur de el, la scriitorul pompos şi căut...). Cu alte cuvinte „limba literară", în înţelesul actual, trebuie disoată de ideea de artă, ea fiind un produs artificial.

Teza mea este că adevărata limbă literară nu e cea scrisă ci cea vorbită popor (cînd nu pozează nici omul din popor), că ea este *perenă*,

îmbogățindu-se doar periferic și lepădînd frunze la fel. Limba literară de l 1848 era limba poporului nu a scriitorilor...

I. Creangă, renunțînd la orice poză și scriind limba vorbită de popo a scris o limbă literară (cu unele particularisme), pe cînd limba gazetelc nu era literară, iar Creangă transcrie limba *perenă*. Eminescu și-a făurit limbă literară din studiul aprofundat al limbii perene.

Concluzie. Nu în cronicari trebuie să căutăm limba literară, chiar dac Eminescu a numit-o „un fagure de miere", cu titlu hotărîtor, ci în limb actuală a poporului, care e și limba de atunci, ușor modificată (mai puți neologismele necesare), căci limba actuală nu e actuală în sens incidenta ci actuală în sens că e perenă.

„Contemporanul", 1957, nr. 21, p. 1—

DELIMITĂRI CRITICE

...Limba ca mijloc de expresie — și acesta e rostul ei — e un simpl instrument. Calitățile care i se pot pretinde sînt cele adecvate scopului corectitudine gramaticală, flexibilitate sintactică și precizie (în sensul c proprietate). Orice altă prețuire a cuvintelor, oricît de agreabile ar fi el e o adevărată perversiune. Corectitudinea gramaticală e, firește, în gri filologilor. Flexibilitatea sintactică și proprietatea termenilor sînt obligații artiștilor și oamenilor de știință. De altfel, mai mult decît orice, înmlădiere și articularea frazelor sînt chestiune de temperament. Proprietatea expresi e o calitate indispensabilă artistului adevărat și omului de știință, în se sul superior al cuvîntului. Ea este piatra filozofală a îndemînării. Cîmp ei este nelimitat într-atît încît știința se mai definește în logica moderr și ca o limbă precisă. Firește că precizia expresiei, atunci cînd e vorba c gînduri și simțiri obicinuite, nu are vreo valoare deosebită.

In asemenea ocazii ea e un patrimoniu comun, moștenit, împrumuta Toată lumea se exprimă precis în domeniile în care se simte familiară : șof rul cunoaște terminologia motorului, plugarul pe cea a cîmpului, funcți narii pe cea a biroului.

In general cum e admis în logică, progresul unei științe se poate cara teriza prin progresul pe care l-a făcut în terminologie. Zonele de la periferi greu de apreciat, sînt totdeauna imprecise ca expresie.

Unde începe dificultatea este în lumea fluidă, instabilă, insesizabilă gîndurilor superioare, a simțirilor complexe, a tonalităților sufletești infir nuanțate. Sarcina poeților și a marilor gînditori e uriașă.

Dificultatea de expresie e în raport direct cu valoarea gîndirii, sentime talității și sensibilității. O limbă incapabilă de nuanțe este limba unui pop cu simțirea nediferențiată. E adevărat că se admite cu mai multă ușurin un termen tehnic decît unul psihologic. Se convine mai ușor că se poa folosi cuvîntul „termocauter", dar se admite mai greu „sensibilitate", de ambele reprezintă puncte din curba de evoluție a culturii, căci amîndoi

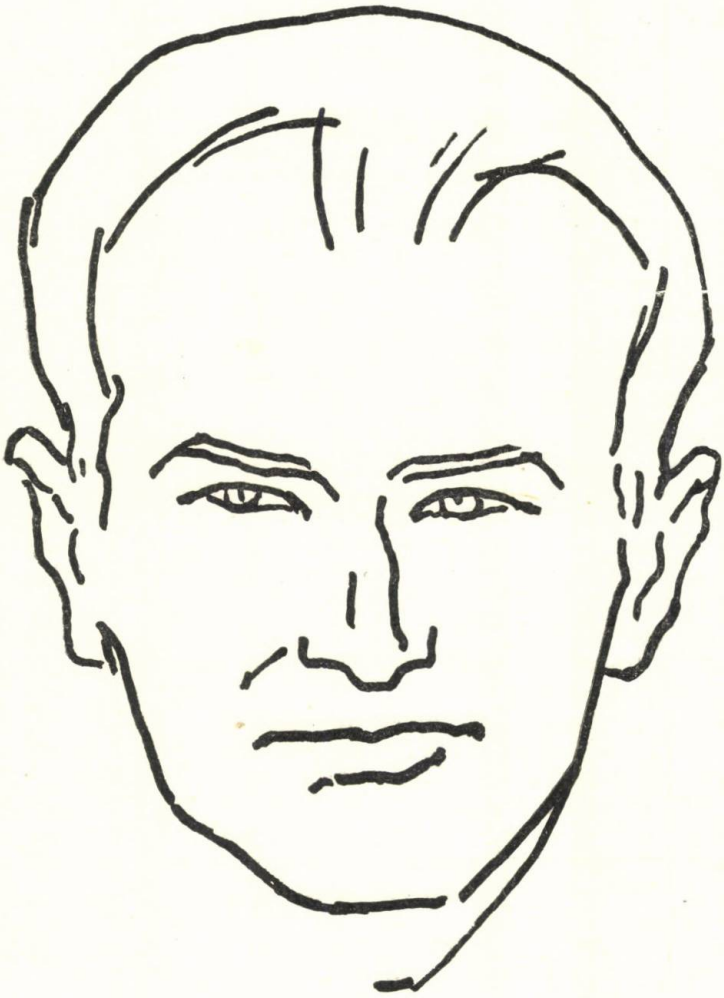

corespund la noțiuni noi. De asemenea, ceea ce complică alegerea cuvîn tului propriu, în așa măsură că singuri artiștii pot registra încercări (căc altminteri totul s-ar rezolva cu ajutorul dicționarului) e obligația de a- determina chiar atunci cînd e propriu ca înțeles întinderea, intensitatea ș tonalitatea conținutului.

„Revista română", 1924.

DIN *CUM AM SCRIS ROMANUL „UN OM ÎNTRE OAMENI"*

... Cartea „Un om între oameni" a fost cu putință numai fiindcă s bizuie pe o anume concepție a limbii în literatură și viața socială. Eu soco că este un decalaj între limba vorbită și cea scrisă, nu numai cu privire l limba literară și cea vorbită în general, așa cum se știe, ci că acest decala este real chiar la același individ, între eul care scrie și eul care vorbește Și ceea ce e mai caracteristic punctului meu de vedere este că limba vorbit și nu cea scrisă e limba operei de artă.

Ce vrea să spună această teorie pe care am formulat-o? Anume c poporul român n-a vorbit în trecut așa cum se crede în general, adică n- vorbit nici limba bisericească, nici limba cronicilor, nici limba scriitorilo contemporani epocei respective. El a vorbit și în 1500 limba pe care vorbește azi, mai puțin termenii noi introduși. Cei care au scris așa cun știm, de pildă, cronicarii, vorbeau ei înșiși altfel decît scriau și aceea trebui să fie limba personajelor în realismul istoric. Limba scrisă a fost și e u ritual în care cel ce-l scria, scria în mod voit, din considerații estetice altfe decît vorbea. Țăranul începe în mod ritual cam orice scrisoare: „Doresc c mica mea epistolă să te găsească etc...." ; deci limba de la 1848 nu est acea limbă românească, care apare din gazetele și chiar din majoritate paginilor literare de atunci (căci sînt și excepții surprinzătoare). Dar s pune întrebarea: oare care e? E cea vorbită azi, cu neologismele ulterioar în minus. In „Un om între oameni" se vorbește limba de astăzi, cu excepți cuvintelor pe care le consider introduse după 1848. Altfel toate personajel ar trebui să vorbească cum era scris „Pruncul Român" sau „Popolul suve ran". Evident că am dat ici-colo și momente în care personajele vorbesc limbă radicalizată sub influența limbii scrise contemporane cu ele, convins fiind că dovedesc cu asta subțiime intelectuală (asta fiind la ei o trăsătur de caracter). Ce-ar fi fost însă „Un om între oameni" dacă toată lumea a fi vorbit cu „onor", cu „favor", cu „ofis" etc. Am păstrat la unele personaj chiar șovăielile limbei „literare", același personaj spunînd uneori „arestuit și alteori „arestat".

Evident ca să păstrez concretul epocii am dat întocmai unele document scrise: scrisori și articole ale epocii, cărora bineînțeles le-am păstrat form inițială. Ontogeneza limbii nu este posibilă fără presupunerea unei filoge neze corespunzătoare.

Dacă n-aș fi făcut ipoteza că în intimitate Tița îi scrie fratelui ei într-o mbă curgătoare, atunci descrierea focului din 1847 ar fi trebuit să fie făcută n întregime în limba colonelului Papazoglu. În privința limbii literare, în ensul adevărat al cuvîntului, scriitorii tineri ar trebui să studieze cu atenție nodul în care vorbește poporul în romanele și nuvelele lui Mihail Sadoeanu. Ar vedea cum cu vorbe uzuale se creează spontan o realitate nouă.

„Contemporanul", 16. IV. 1954.

Lucian Blaga

DIN *TRILOGIA VALORILOR* (1946)

Ceea ce spunem despre natura concretă, intuită, a artei, se lovește de arecare dificultăți cînd e vorba de poezie, ca artă a cuvîntului. Dificultățile sunt însă aparente. Densitatea intuitivă a cuvîntului, sub unghiul semnificației sale, e desigur totdeauna relativă, iar porositatea e cu atît mai ravă cu cît cuvîntul e mai abstract. Să nu uităm însă că masa intuitivă a oeziei nu se constituie numai datorită conținutului „semnificativ" al cuvîntului ; la masa intuitivă a poeziei colaborează și corpul sonor ca atare, al uvîntului. Poezia are prin urmare, la dispoziție, ca mijloace de sensibilizare, în afară de semnificația cuvîntului, în afară de conținutul imaginar-ntuitiv al cuvîntului (totdeauna deficient față de concretul intuitiv) și nele însușiri, de obiceiu latente, ale graiului : ritmul, structura sonoră, oziția sintactică a cuvîntului. Aceste însușiri virtuale ale graiului, magic olicitate de rostul poeziei, înfloresc altfel în artă, decît în viața de toate ilele. Ritmul în poezie nu place desigur numai pentru sine, ci și ca element, are servește la revelarea sensibilă a unei mișcări sufletești, ... În poezie, raiul dobîndește virtuți alese și rare, care reprezintă tot atîtea vădite abateri de la cele obișnuite, cînd graiul nu e decît purtător de semnificații și proape nimic altceva, sau un simplu mijloc de comunicare socială a unor ntenții, gînduri, porniri, simțăminte etc. Graiul, devenind mijloc de revelare, pe planul unei sensibilități modelate în sens stilistic, cîștigă calități e care obișnuit el nu le are, nici măcar în chip embrionar. În poezie graiul nu e numai echivalentul unor semnificații ; în poezie graiul „revelează" i prin corpul său sonor, stînd în slujba unui orizont mai profund al vieții oastre. Primenirile structurale ce le îndură graiul poetic, în exercițiul unei uperioare funcțiuni, sînt comandate de mutația noastră existențială într-un lt orizont ... Transfigurările posibile ale graiului poetic în raport cu modulile graiului obișnuit, nu sînt totdeauna aceleași la toate popoarele și la oți indivizii, în toate locurile și în toate timpurile. Transfigurarea depinde u numai de misterele de revelat, ci și de categoriile abisale, care hotărăsc din adînc forma, ce-o ia revelarea. Poezia grecească a optat, în genere,

pentru un ritm care se deosebea de cel al graiului de toate zilele, prin regula ritate și măsură, prin organizarea metrică a maselor sonore, prin dislocări d accent, prin diformări de rostire. Graiul apărea astfel înscăunat într-o spe cială demnitate. Aceste modificări structurale, metrice, sintactice, au fos poruncite, în ultimă instanță, de categoriile abisale ale colectivului grec Grecul antic năzuia în toate spre nobilitarea tipizantă, și spre măsură, pri punere de limite ; astfel, el încerca atunci cînd poetiza, și o înnobilare î consecință a graiului, impunînd acestuia un ritm și structuri metrice neuzi tate în graiul vulgar. Odată cu ivirea popoarelor post-antice, dispare ten dința spre plasticizare nobilă, tipică și măsurată, și apare înclinarea spr interiorizare, spre vibrația sufletească muzicală, de o parte, spre accentuare unei viguroase și individualizate bărbății, de altă parte. Concomitent gra iul poetic ia o înfățișare mai demonstrativ muzicală. Se înfiripă rima l popoarele romanice [1], și versul aliterativ la cele germanice, iar alterăril metrice și dislocările de accent, proprii poeziei antice, pier tot mai mult.

Ritmul, metrul, rima, nu sînt valori absolute ale graiului poetic. Prefe rințele arătate mijloacelor de sensibilizare, valorile terțiare ale graiulu poetic, atîrnă, în fond, totdeauna de intenția revelatorie și de categoriil abisale ale poetului. Să ne gîndim bunăoară la poezia biblică (Cîntare Cîntărilor) care nu cunoaște ritmul, metrul și rima în sensul poeticelo europene, dar care utilizează în schimb, ca mijloc de sensibilizare, îndrăz nețe inversiuni sintactice și rima de conținut, adică versurile duble, car exprimă același sens în jocuri de cuvinte paralele.

Să atragem în examenul comparativ și graiul poetic al atîtor poe moderni, un grai mișcat în ritm foarte liber și adesea lipsit de rimă. Modu se pretează din cale afară la revelarea misterelor în coordonatele unui anum stil. Aritmia și lipsa de rimă își au aci rostul lor, iar golul pe care ele î aduc, e compensat prin belșugul inversiunilor sintactice și mai ales pri abundența metaforei propriu-zise, a unei metafore de un relief și de îndrăzneală, căreia graiul poetic de metru antic sau cel ritmat nu sîn obligate să-i pună alături ceva asemănător. Graiul poetic modern se în cheagă dintr-o substanță vizionară mult mai vîrtoasă decît graiul poeti grec, sau graiul străbătut de ecouri ritmate.

Avem impresia că densitatea elementelor de sensibilizare ale unui grai poetic e comandată de o limită, peste care nu se poate trece. Întrezărin în privința aceasta ca o cumpănă, ca un fel de lege a compensației. Nu po revela un mister în nobil și măsurat metru antic și să utilizezi în acelaș

[1] Sub influență probabil arabă.

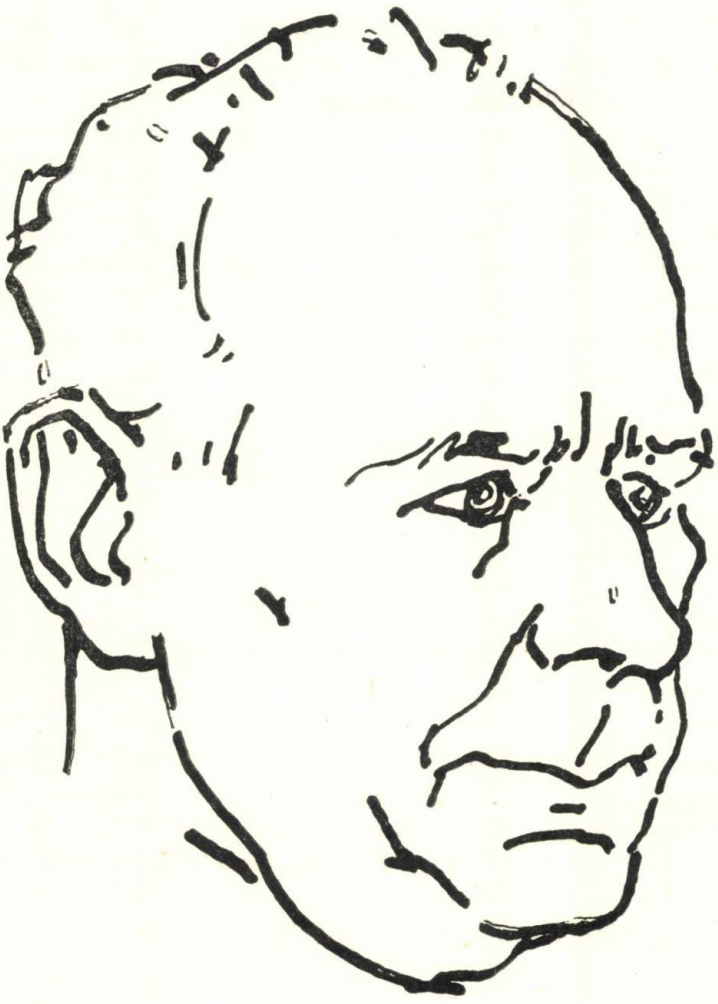

timp și metafore de factură prea îndrăzneață și de o prea mare densitate vizionară. În adevăr, cînd abaterile metrice de la accentul obișnuit dispar apare rima, cînd se sting ritmul și rima, răsare substanța metaforică de o acuitate și palpabilitate aproape neverosimile. Graiul poetic nu numai că nu cere, dar se pare că nici nu prea suportă toate aceste abateri de la graiul obișnuit, deodată. Graiul, dispunînd numai de o capacitate limitată de precipitare a sensibilității, refuză un cumul insolit al acestor mijloace de sensibilizare. Ele sînt utilizate sau numai unilateral, sau înțelept cîntă rite. Poezia nu va folosi, concomitent, și metrul antic, și rima, și metafora de mare densitate. Să ne înțelegem. Metaforismul de salturi temerare, pentru a se realiza psihologic, e condiționat de întrebuințarea largă, a pauzei, la citire ; asemenea pauze nu sînt îngăduite cînd poezia se împlinește în versuri abundent ritmate care cer să fie auzite, și nici cînd poezia se mișcă în versuri regulate, în metru antic sau modern, care înaintează prin propriul lor dina mism și nu permit zăbava psihologiei necesară cristalizării unei viziuni.

P. 654—657.

DIN *GENEZA METAFOREI ȘI SENSUL CULTURII* (1937)

„De ce taci cînd fermecată
Inima-mi spre tine-ntorn ?
Mai suna-vei dulce corn
Pentru mine vreodată ?“

Este desigur în ultimele două versuri o exclamație întrebătoare, menită să dea expresie unor stări de lină melancolie. Poezia acestor versuri nu consistă însă numai în împrejurarea că poetul a izbutit să dea o expresie concretă unei întrebări și nedumeriri abstracte, care privește durata vieții sale. Dacă aceste două versuri ar fi simplă expresie concretă a acestei întrebări, ne-ar fi dat posibilitatea să remaniem cuvintele și ordinea lor prin expresii echivalente. Să se încerce o dată operația de substituire. „Vei mai cînta vreodată dulce bucium pentru mine ?“ Ni se va concede că această expresie, deși logic și concret echivalentă, nu poate înlocui pe aceea a versu rilor. Cuvîntul „suna-vei ?“ are, prin neobișnuitul inversiunii gramaticale carate rare, un aer indecis între firesc și solemn ; cuvîntul „dulce“ din complexul „dulce corn“ obține, prin sonoritatea sa, el însuși o nuanță de dulceață sufletească ; iar cuvîntul „corn“, scurt și de o substanță vocalică relativ profundă, are ceva dintr-o melancolie nesentimentală, organic stă pînită, a unui om care nu se complace de loc în prelungirea retorică a stă

ilor sufleteşti. Cuvîntul „vreodată", pus la urmă, sugerează, prin poziţia a în frază chiar, ceva din pierderea contemplativă în timp. Pe urmă, întregul acestor două versuri se leagă, definitiv, în sine, ca un monom, pe care himic nu-l mai poate sparge, ca un monolit fără fisuri şi atît de închegat că oare a rezista în materialitatea sa oricărei chimii adverse. Cuvintele, prin sonoritatea, ritmul, muzicalitatea, prin poziţia lor în frază etc., dobîndesc n limbajul poetic virtuţi şi funcţii, pe care nu le au ca simple expresii cotidiene. In limbajul poetic cuvintele nu sînt numai expresii, ci sînt corpuri, substanţe, care solicită atenţie şi ca atare... cuvintele limbajului poetic devin revelatorii prin însăşi substanţa lor sonoră şi prin structura lor sensibilă, prin articularea şi ritmul lor. Ele nu exprimă numai ceva prin conţinutul lor conceptual, ci devin revelatorii prin însăşi materia, configuraţia şi structura lor materială. Limba poetică nu întrebuinţează cuvintele numai pentru darul lor expresiv — conceptual, ci pentru unele virtuţi latente ale lor, pe care tocmai poetul ştie să le actualizeze. Aceste virtuţi ţin de substanţa sonoră şi ritmică ca atare. Cuvîntul „poetic" este în materialitatea sa desigur altceva decît o stare emotivă sau un gînd, dar el prezintă tocmai n materialitatea sa şi ceva analogic stării emotive sau gîndului. Limbajul poetic este, prin urmare, prin latura sa materială, ritmică şi sonoră ca atare, ceva „metaforic". Datorită limbajului poetic, o stare sau o trăire... ne par dintr-o dată relevate. Incă odată: limbajul cu adevărat poetic are acest aspect „metaforic", chiar şi atunci cînd nu utilizează metafore propriu-zise. Limba poetică se deosebeşte de proza zilnică tocmai prin acest aspect, mulţumită căreia ea, în calitate de limbă sonoră şi ritmică, devine coana miraculoasă a unor stări sau lucruri, exprimate de altă parte şi conceptual prin ea. Limba poetică e aşadar revelatorie, nu simplă expresivă, şi ntrucît e revelatorie ea poate fi investită cu epitetul „metaforicului", indiferent că utilizează sau nu metafore propriu-zise.

P. 92—95.

*

Poezia se naşte prin cuvînt, dar şi datorită unei rezerve anume faţă de cuvînt.

*

Intîia şi suprema lege a stilului literar ţine de regulile politicii financiare. Această regulă te învaţă să nu emiţi cuvinte pentru care n-ai acoperire în aur. Orice abatere de la această normă duce la inflaţie.

*

Despre *metaforă* se spune că ar fi o comparație trunchiată și atît. Da între ele este o diferență de spirit. Cea mai îndrăzneață comparație păstreaz ceva din spiritul realist, cîtă vreme chiar și cea mai moderată metaforă ar ceva suprarealist.

*

Limba de toate zilele este o unealtă și o formă a spiritului ; prin poezi limba devine un scop și un conținut al spiritului.

*

Toți românii anonimi, care, de-a lungul secolelor noastre primordiale, a creat limba românească, au colaborat la poezia lui Eminescu.

*

Limba este întîiul mare poem al unui popor.

„Contemporanul", 1965, nr. 10, p. 2

Ion Barbu

Suprarealiștii degajă din vis mai mult logica de succesiune a visului bazată pe confuziunea contrariilor, fără a se apropia de ceea ce noi ar îndrăzni să numim *lumina visului*. Trebuie să răscolești în domenii c totul străine de literatură și de suprarealism ca să rezolvi probleme d lumină imanentă ce l-a preocupat pe Rembrandt, cel dintîi suprarealist Am fost surprins cînd termenul de lumină obscură l-am găsit la Paul Valéry în legătură cu poeziile lui ...

*

In poezia mea, ceea ce ar putea trece drept modernism nu este decît o înnodare cu cel mai îndepărtat trecut al poeziei : *oda pindarică*. Neputînd să apar înaintea concetățenilor mei ca poeții de altădată, cu lira în mînă și florile pe cap, mi-am poleit versul cu cît mai multe sonorități. Pe lîngă unitatea spirituală adaug și una *fonetică*.

„Viața literară", 1927, nr. 36.

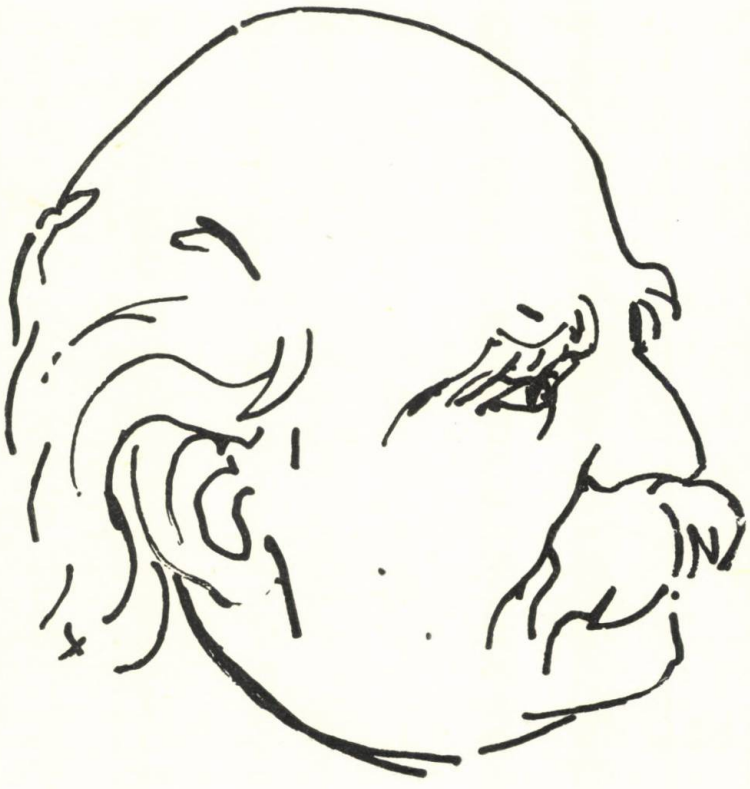

Ionel Teodoreanu

Unii scriitori și critici mi-au reproșat abuzul de imagini (metafore) și m-au îndemnat să urmez simplicitatea marilor predecesori pe care, evident, au numit-o *clasicism*. Trebuie să facem o distincțiune : dacă un om care are numai o haină umblă răpănos și altul se îmbracă, trebuie să-l dăm de exemplu pe cel dintîi ? De ce atunci bogăția metaforelor mele să fie un cusur ? Peste cîțiva ani, cînd tumultul din mine se va așeza, prin efectul vîrstei și al evoluției literare, voi ajunge și eu la o formulă de simplicitate, proprie ființei mele. Se confundă mult astăzi lipsa de *fast stilistic* cu clasicismul. Părerea mea este că, din punct de vedere al inventivității stilistice, în generația noastră să găsesc temperamente superioare celor din trecuta generație.

„Viața literară", I, 1926, nr. 31.

V. Voiculescu

Vom insista asupra limbii noastre populare, nu cea dialectală, ca fiind mai bogată în noțiuni de cultură și artă. Cuvîntul în sine conține, pentru cine știe să înțeleagă, o poveste întreagă a neamului nostru. Unele au o origine îndepărtată, dincolo de epoca romană... Cuvîntul are într-însul o vatră în care arde jeraticul vieții. Dacă vreodată focul este amorțit, datoria noastră, a scriitorilor, e să facem foale din plămîni ca să-l aprindem.

Eu m-am ocupat îndeosebi cu vocabularul muntenesc, mai ales cu cel păstoresc... Nimeni nu poate fixa mai cu succes limba, care curge ca o apă vie, decît scriitorul. Din partea mea, recunosc că am cam forțat nota, dar pe propriul risc. N-am pretenția că am făcut literatură acolo unde am urmărit o problemă de limbă. E nevoie de oarecare sacrificii din partea noastră. Vorbesc numai de limba poetică. Nu sînt deloc contra neologismului întrebuințat acolo unde e nevoie, de pildă în roman, în știință, eseuri etc. Dar nu trebuie să uităm că avem în mîinile noastre o limbă vie, tînără, cu rădăcini înfipte în epoca prelatină, ce a curs ca un izvor bogat pe dedesuptul vremurilor și vine plină de sănătate. Cel puțin pe aceleași motive pe care se face apel la neologism, să se îngăduie și limbii autohtone să colaboreze cu toate resursele ei la înnoirea și îmbogățirea limbii noastre.

„Viața literară", I, 1926, nr. 13.

Cezar Petrescu

CULTIVAREA LIMBII ÎN DISCUȚIE PUBLICĂ

... Poporul chemat la viață e asaltat de-o adevărată explozie de noi noțiuni, de probleme ignorate pînă mai ieri, de termeni cu totul inediți, de-un fel nou de a gîndi și de a acționa. În acest tumult dinamic e datoria scriitorilor să secondeze și să ajutore (!) fenomenul de adaptare lingvistică a poporului la realitățile în mers vertiginos. Prin limba operei lor, ajustată la aceste noi condiții și noțiuni, scriitorul cată să dea o plasticitate concretă termenilor mai mult sau mai puțin abstracți, teoretici, armonizînd trecutul cu prezentul și viitorul, într-un proces lingvistic în care pentru întîia dată poporul are de prelucrat, de adoptat și de adaptat în spiritul limbii o sumă de noțiuni noi, în doză atît de masivă. Limba operei literare trece și ea printr-o adevărată revoluție. Ca și limba articolelor de ziar. Ca și limba oamenilor de știință și a tehnicienilor. Deci tuturor le revine misiunea de a ține seamă că de astădată se adresează marilor mulțimi, poporului, nu unei minorități de lectori. Nu e vorba de o vulgarizare, adică de o coborîre, ci dimpotrivă de o înălțare a nivelului celor mulți, corespunzătoare setei generale de cunoaștere și de înnoire. Grea și delicată misiune! Dau cuvîntul lingviștilor, colectivelor de specialiști ce întocmesc dicționarele generale ale limbii, ca și dicționarele științifice și tehnice. Întrucît ne privește, pe noi scriitorii, am însă cuvînt să aduc o imputare criticii și recenzenților. În judecarea operelor literare, vechi sau noi, pentru ce lipsește paragraful consacrat limbii? Discuțiile n-ar da roade și n-ar sluji la clarificările cuvenite? N-ar feri pe anume scriitori de-un anume naturalism trivial, sub cuvînt că oglindește graiul poporului? Ieftină și superficială, condamnabilă metodă!

Dar limba literară cu ale sale năzdrăvănii n-o facem numai noi, scriitorii, o mai fac și dactilografii, corectorii, confruntatorii de texte, datorită unui sistem care funcționează defectuos și unor colaboratori care din senin îți schimbă de exemplu „*tagma* noastră, a învățătorilor" în „branșa noastră, a învățătorilor", ca și cum ar fi vorba de-o branșă neguțătorească în parfumerie sau în textile. Ceea ce mă îndeamnă să amintesc că Academia, cu atît de vrednicile și neobositele sale colective de la secția lingvistică, s-ar cuveni poate să zorească alcătuirea unui dicționar al sinonimelor, de-o imperioasă urgență pentru orientarea celor ce ne mutilează cu atîta ușurătate limba (evident fără intenție, dar și fără discernămînt). Precum de urgență se impune un dicționar al proverbelor, care să ne ajutore în muncă și îndeosebi în munca de traducători... Adesea, în cele cîteva cuvinte expresive ale unui proverb plin de duh și de substanță, a condensat un răspuns sau o concluzie care ar fi cerut cine mai știe cît de laborioasă expunere. Pentru limba literară și pentru graiul poporului în genere, proverbele și zicalele acestea bătrîne constituie cea mai desăvîrșită lecție de gîndire con-

cisă și nu o dată eliptică, însumînd experiențele noroadelor, trăite și verificate de veacuri. Ele nu pier și nu se cade să le aruncăm la rebut, oricît de repede și de temeinic am progresa. Dimpotrivă, ne amintesc în fiecare clipă că tot pe pămînt trăim, chiar în era cosmică. Pe pămînt, cu toate cele ale pămîntului : trecut, căutări, experiențe, învățămînt, năzuințe...

„Limba română", 1960, nr. 2, p. 50—51.

ETERNA PROBLEMĂ A LIMBII LITERARE

Este sigur că izvorul cel mai însemnat și mai nesăcătuit al limbii literare rămîne limba poporului. Ea este veșnic vie. Veșnic se împrospătează. Veșnic știe să regenereze cuvintele vechi ofilite, tocite, uzate, aproape uitate, cînd împrejurările le dau sorți de nouă actualitate. Pușchin mărturisea că o mare parte din lexicul său și chiar din subiectele poetului, povestitorului și romancierului de mai tîrziu, le datora dădacei lui iobaga Arina Radionova. Adică izvoarelor orale. Cam tot așa declară și Alexei Tolstoi în romanele sale autobiografice : „arta națională constă mai cu seamă în aceasta, în miresmele pămîntului natal, în limba maternă, în care cuvintele au parcă un înțeles dublu".

Bogată este limba noastră populară. Iar această bogată limbă a poporului constituie și ea materialul prim, de bază, al literaturii noastre. Căci și limba noastră literară s-a născut din colaborarea scriitorului cu poporul, din selecționarea și — dacă se poate spune — din valorificarea literară a cuvîntului brut din limba populară, dintr-o permanentă circulație între limba grăită și limba scrisă, spre deosebire de limba literară franceză, care vreme de 300 de ani s-a dezvoltat departe de popor, în cercurile curții și nobilimii, încît multă vreme operele nici nu erau accesibile poporului ; păreau scrise într-o limbă străină...

Bogăție și transparență ? Evident, căutînd analogii putem invoca și noi bogăția lui Creangă, a lui Calistrat Hogaș, a lui Nicolae Filimon nedreptățitul ; transparența lui Alecsandri, a lui Duiliu Zamfirescu, a lui Dimitrie Anghel (mă gîndesc la proza lui); deși fără bogăție și fără transparență, cu un lexic de 2000 de cuvinte, opace și fruste, Liviu Rebreanu a scris măcar două romane sociale de o importanță covîrșitoare, *Răscoala* și *Ion*, iar unul de o subtilă analiză, *Pădurea spînzuraților*, fără de care nici nu s-ar putea încheia istoria noastră literară dintre cele două războaie.

Deci problema limbii literare ar cere nu numai la acest capitol un mai amănunțit examen. Fiindcă însă ne bucurăm de pilda marelui nostru Mihail Sadoveanu, pildă cu totul rară chiar în literatura universală, ar fi destul să-i urmărim mobilitatea de adaptare a scrisului său la subiect, la loc, la timp, la personaje și la intenția — ori — dacă voiți, la atitudinea scriitoricească...

Pentru limba literară a romanului istoric, romanele istorice ale lui Mihail Sadoveanu dau cea mai strălucită și nuanțată mărturie. De la epocă la epocă și de la condiție socială la condiție socială, utilizînd arhaismele cele mai proprii în dialog ca și în scrisul autorului, nu le-a făcut acestea de dragul stilului similicronicăresc și de dragul unei măestrii întinsă pînă la ultima perfecțiune, așa cum s-ar mulțumi mulți să caracterizeze eftin acest capitol al operei sadovenești. Că dozarea arhaismului în loc de o deșartă virtuozitate artistică era și este o necesitate artistică, o condiție artistică indispensabilă reacției și făcînd corp cu ea, aceasta a dovedit-o Anatole France cînd în prefața Jeannei d'Arc, operă de strictă erudiție, afirma totuși că a fost constrîns să folosească formele arhaice ale limbii de cîte ori i s-a părut că mai sînt inteligibile contemporanilor „fiindcă schimbînd cuvintele, schimbi ideile și fiindcă nu se pot substitui termenilor vechi termenii moderni, fără a altera sentimentele și caracterele". Astfel nu e vorba de o „frumusețe" ori de un „pitoresc" al scrisului. Și în romanele istorice ca în toată opera sa, limba lui Mihail Sadoveanu este pătrunsă de cel mai riguros realism, tocmai prin această supunere bine justificată la obiect și la subiect, tocmai prin mai sus pomenita adaptare la realitatea istorică, geografică și socială a conținutului cu care face corp, contopindu-se.

Măiestrita sa bogăție și prodigioasa diversitate a lexicului, forța de sugestie a cuvîntului, unic și propriu, învăluirea frazei, melodioasă în paginile de descripție și abruptă în episoadele de acțiune, toate sînt puse la contribuție pentru a da realității un mai pregnant accent. Toate converg către acest final. Căci scriitorul realist urmărește să sensibilizeze realitatea. Nici cititorul, ba nici chiar istoricul și criticul literar, n-au observat brusca modificare a limbii sadovenești, îndată după primul război mondial. Totuși era un fenomen, care echivala cu o atitudine socială, cu o recrudescență a realismului critic.

Începînd cu „Oameni din lună", tipărit pare-mi-se în 1923, în anumite povestiri și romane care zugrăvesc „lumea cea nouă" de după război, sumedenia de avocați afaceriști, de victorioși ai momentului, de speculatori și de traficanți, de politicieni și de aventurieri ai valutelor, abundă intenționat neologismele de origine franceză specifice acestei lumi purcese la asalt. Iarăși, nu numai în dialoguri, ci și în limba autorului, care părăsește deodată făgașul dumbrăvilor de vînătoare și veacurile străvechi ale zimbrilor, pentru a evoca fauna ariviștilor cu lexicul lor.

Iată cum trebuie să fie limba literară ! Integrată operei de creație, făcînd parte din ea, modificîndu-se mobil de la operă la operă, pentru a preciza prin ea însăși o intenție și o atitudine a autorului.

Oare nu același Caragiale a scris „Momentele" într-o limbă, în limba costicilor și miticilor ? Și nu tot el a scris „La hanul lui Mînjoală", „În război" și „Abu Hasan" în limba pe care i-o impuneau subiectul, epoca, eroii, atmosfera, realitatea ?

„Contemporanul", 14. V. 1954.

Eugen Lovinescu

EVOLUȚIA STILULUI

... Activitatea mea la *Sburătorul* timp de cîțiva ani îmi impusese o tecnică a scrisului limitat la articolul de două pagini, de pe urma căreia nu se puteau deschide perspective îmbucurătoare. Expresia luase o formă atît de concentrată, de lapidară, încît era condamnată la miniatură și la figurina astmatică. Oricît ar părea împrejurările comandate de posibilitățile și de voința noastră, în realitate, *Sburătorul* mi-a impus „stilul", întrucît, odată cu dispariția lui, au dispărut și limitele create de condițiile exterioare. Propunîndu-mi să-mi fixez ideile asupra formației civilizației noastre într-un articol mai mare, abia ieșit din tecnica *Sburătorului,* nu mică mi-a fost emoția, constatînd prezența, comprimată atîta timp, a unei elasticități de cugetare și de expresie, ce a transformat articolul intenționat în trei volume. Din nu știu ce resort intern toate zăgazurile inhibiției acumulate de ani s-au prăbușit fără intervenția, de altfel, a voinții. La *Sburătorul,* fraza se concrăsese în propoziție, și propoziția în elementele ei esențiale, cu elipse voite și cu efecte de obscuritate căutate ; aceste propoziții cădeau în ritmul ciocanelor, lapidar, contorsionat și uneori penibil ; pentru a da impresia durității și a densității, cugetarea se exprima într-o limbă neologistică ostentativă și cu abuz de tecnicizare ; cu toată lapidaritatea formei și lucrurile cele mai elementare luau aspecte încordate și sumbre de enigme, îndărătul cărora era poate și mobilul psihologic al unei profunzimi factice dar și condițiile de producere a unei activități miniaturistice ce-și căuta efecte în expresia izolată. O dată cu apariția *Istoriei civilizației române moderne,* tot ce era artificios și excesiv din maniera sburătoristă începe a se topi de la sine prin transiție lentă și prin emancipare progresivă, căci cu toate că din aceeași linie, stilul *Istoriei civilizației române moderne* nu e identic cu cel din *Istoria literaturii române contemporane* și din *Memorii,* mult evoluat. Deși în propoziții încă modeste, fraza își recapătă o oarecare elasticitate ; cu drepturi definitiv cîștigate, neologismul își pierde, totuși, din afirmația lui ostentativă și agresivă, după cum și expresia tecnică se estompează ; în tot, se vede intenția creării unui stil științific, propriu, abstract, fără nici un exces de modernism, cu o respirație mai degajată, fără să fie încă largă, cu o elasticitate medie, în sfîrșit, un proces de normalizare, formă însă de tranziție spre a cincea fază de expresie, cea actuală, a *Istoriei literaturii române contemporane* și a *Memoriilor,* în care, respirația se lărgește progresiv de la propoziție la fraza simplă încă și apoi se orchestrează în fraza cromatică, articulată în inele solide, și întinsă pe suprafețe respectabile, fără a fi totuși retorică și redondantă. Prezent și în infinitezimalul zburătorist, simțul de compoziție se menține și se dilată pînă a putea susține într-o ordonanță incontestabilă construcții de propoziții neprevăzute — semn irecuzabil de plenitudine și maturitate.

Memorii, II, 1916—1930, p. 270—273.

*

Pulverizarea cugetării în elementele sale și dislocarea expresiei în infinitezimale au putut trece, astfel, drept densitate. Procedeul e, desigur, vechi, și iluzia tenace, dar, susținut cu insistență mai mulți ani, și exemplul meu trebuie să fi contribuit la sporirea contagiunii unei stilistice dezarticulate ușor de urmărit în publicistica zilei. Abuzul de elipsă dovedește, de altfel, că această falșă lapidaritate nu pornește atît din nevoia clarității cît, dimpotrivă, din calculul sugerării profunzimii prin tulburarea apelor clare ale cugetării. Noua tendință a mai fost, probabil, ajutată și de o lungă frecventare a lui Tacit, a cărui influență stilistică se caracterizează nu numai prin expresie eliptică ci și prin abuz de gerundive rostogolite dur și masiv ca roțile carului lui Salmoneu peste miticul pod de aramă, prin abuz de prescurtări participiale, larve de ablative absolute latinești, iar, în topică, prin așezarea, logică altfel, a circumstanțialelor înaintea principalelor.

Readusă acum în hotarele ei și ocolind voluntar efectele exclusiv literare, critica se folosește de o terminologie proprie, tecnică, cu garanție de preciziune științifică. Cu tot abuzul și ostentația ei, explicabile prin același sentiment de eliberare dintr-o formulă spongioasă, conversiunea criticii de la literatură la știință reprezintă un rezultat pozitiv și apreciabil. Fără a fi creat, după cum se afirmă uneori, terminologia criticii actuale, mi se poate, așadar, recunoaște o contribuție personală sub raportul tecnicizării expresiei devenită azi obligatorie pentru noua generație critică...

Ibid. p. 14—16.

Perpessicius

PAUPERIZAREA LIMBII LITERARE

A rosti a derivat de la rost... În Dosoftei: *rostul, rosturile sfinților,* Ion cu *rostul de aur,* pendantul românesc pentru Hrisostomul sau Zlataustul cărților bisericești greco-slave, sînt forme foarte frecvente. În Coresi: „Deschide-voi în pilde rostul mieu". Biblia de la 1688, Gen. 11, 1: „Și era tot pămîntul un rost și un glas la toți". Iar mai aproape de noi: „într-un rost votează" la Negruzzi iar la Coșbuc: „Ah! ce frumoase vorbe din rostul lui răsar!" Fără să amintim de accepțiunile și expresiile curente, în mieZul cărora e același sîmbure originar: *cu și fără rost, pe de rost* etc. (Excelentul dicționar al lui H. Tiktin, între altele, îi putea fi o călăuză dintre cele mai întreprinzătoare).

În versul: „Trupul făcîndu-le hrană la ciini și la feluri de păsări"... subliniază pe *la feluri,* condamnînd de bună seamă acest plural al lui *fel.* Din fericire pentru el, acest plural poate arăta cărți de nobleță: „Și s-au veselit două săptămîni cu feluri de feluri de muzici" în Letopisețul lui Neculce

i „le-au dat tuturor suliţe văruite şi cu prapuri feluri de feluri“ în cel al lui Amiras. „Bătăi“ pentru lupte nu-i place : „Pentru că a zis Alexandrescu : rănit în bătaie“. Să adăogăm, şi Negruzzi : „De abea tobele şi surséle semnul bătăii vestesc“. Expresia „de sine“ (poarta se deschide de sine) o condamnă ca neexistînd în româneşte. Cu toate acestea, cu mult înainte, într-o traducere din Schiller, Iosif a spus : „Cînd singure de sine se desrobesc popoare“.

Citînd din traducerea Odissei, versurile : „Viteaz şi iscusit bărbatul are-ntr-o vreme *nemernică* amar de ani pe lume“ adaogă comentariul : „în care traducătorul dovedeşte că nu ştie ce înseamnă în româneşte nemernic“. Cu adaosul, din parte-ne, că în această neştiinţă are tovarăşi glorioşi : pe Neculai Costin cînd scrie : „Strămoşii (bulgarilor) au nemernicit pre aice în ţările moschiceşti“ şi pe însuşi Ion Creangă : „Nemernicind el de colo pînă colo pe la uşile oamenilor“. Pe *duium* din versul : „Nu mai putea Aganemnon de inimă rea, şi duiumul cutreera ...“ d-sa îl adnotează într-acest chip : „Un procedeu naiv de a îmbogăţi limba ; cuvîntul duium există într-o singură locuţiune : „venea lumea cu duiumul“. Dar de unde această certitudine ? Neculai Costin în Letopiseţul său scrie : „S-au întors cu mult duium şi robi cît nu putea leşii să ducă duiumul ...“ ; şi tot dînsul : „Şi-au trecut Dunărea cu mult plean de robi şi duium ...“ Mai aproape de noi C. Negruzzi : „Venea duiumul oştii“ şi G. Coşbuc : „Ea-şi cată noră mai aleasă, -o ducă-n bunuri şi-n duium acasă“. Pre cît se pare, ceva mai mult de o locuţiune. Cît despre *păscos* din *mare păscoasă* şi care slujeşte verva d-sale, m putea spune că el se află cu acelaşi fonetism moldav în „bălţi păscoase“ a Neculai Costin, că reprezintă pe *pescosus* şi că aria întinderii lui cuprinde i Banatul şi Moldova. Trecem peste celelalte cazuri, toate păcătuind prin ceeaşi simplificare ...

A rezultat din această schiţă lexicografică că formele şi arbitrarul traducătorului sînt în bună tradiţie a limbii literare. E adevărat că multe din aceste forme nu circulă astăzi cu frecvenţa intensivă din trecut. Ceea ce face că pentru mulţi traducerea lui Murnu pare artificială, arbitrară, străină. Dar dacă cititorii ar avea cunoaşterea perfectă a limbii literare, a dialectelor, a dialectelor — ceea ce e de sperat, că se va întîmpla într-un viitor mai roz al culturii la noi — aceste forme n-ar mai izbi nici auzul, nici atiunea şi ele ar veni, dimpotrivă, într-un nimb de glorie şi de vetustate, adăogînd povestirii şi poemului arhaic tocmai acel pitoresc pe care şi d.C.P. nu-l alungă. Dar pentru aceasta nu e decît o singură cale : o apropiere cît mai temeinică a izvoarelor. Nu dicţionare, cît texte. Montaigne spunea despre soarta limbii franceze : „C'est aux bons et utiles escripts de la clouer à eux“. Fără această aprofundare şi reînnoire a debitului, lexical în primul rînd, al limbii literare, sterilitatea ne ameninţă şi ne găsim deseori în situaţia ciudată de a condamna o formă prea românească pe simple şi nemotivate antipatii. Problema a mai ispitit la noi, în dese rînduri. Gheorghe Coşbuc, care în afară de originalitatea talentului său poetic era şi un mare cunoscător al limbii şi al obiceiurilor româneşti, scria într-un caz mai spe-

cial, dar înrudit cu acesta, despre dreptul la viață al provincialismelor. Era vorba de un scriitor muntean care se indignase că Slavici, Caragiale și Coșbuc aleseseră ca titlu al revistei lor „Vatra". Zăpăcit de metafora „Vatra strămoșească" îl credea sinonim cu „moșie", „teritoriu", și-i uitase accepțiunea cea mai simplă. „... În cazul acesta, continuă Coșbuc, neștiința e judecător și condamnă un cuvînt în deobște cunoscut. Lucrul se întîmplă des și nu e spre lauda noastră, cu orice cuvînt pe care noi n-am avut ocaziunea să-l auzim pînă atunci, cum o pat cei născuți prin orașe, cu sute de cuvinte de la țară sau pe care nu-l știu din cine știe ce cauză, mai ales dintr-o sfîntă necunoștință a limbii..." Și ca o ilustrare a pledoariei în contra pauperizării limbii literare, voi subscrie aceste rînduri tot din articolul lui Coșbuc „Cînd se încheagă o limbă literară, ea își adună toate elementele cîte le are răsletite pe teritoriul ei, de pretutindeni. Culege și-apoi alege. Dar și alegerea se face cu multă încetineală, iar criteriile alegerii sînt multe și impuse de multe nevoi. Iar dacă limba noastră literară abia acum se încheagă, e lucru firesc, că toate elementele ei constitutive trebuie să se adune de pe-ntregul ei teritoriu, din toate provinciile. *Eu nu înțeleg să se adune în dicționar, ci în literatură, acolo unde elementele limbii sînt vii și circulează*". Pentru îmbogățirea limbii literare, ne vom adresa tuturor textelor vechi, tuturor dialectelor, tuturor formelor vii pe care le vom îmbrățișa pe rînd în măsura meritului și ornamentului lor. În aceasta vom urma sugestia lui Anatole France care vorbind de lexic și de farmecele vocabularelor, povestea cum contesa de Rousillon, fiica regelui Franței, privi din turn lupta dintre tatăl și soțul ei. Lupta ținu toată ziua și sfîrși în sînge. Cînd înnoptă, contesa coborî să-și privească morții. „Ea voia să-i sărute pe toți".

Mențiuni critice, vol. I, 1928, p. 4—8.

Pompiliu Constantinescu

CULTURA LIMBII

... Entuziasmul, legitim de altfel, pentru limba populară și folclorul național, în veacul trecut, a statornicit prejudecata că limba unică, limba autentică și definitiv cristalizată, ar fi limba țăranului. Un fel de sămănătorism lingvistic a dominat veacul al nouăsprezecelea, în cultura română provenită din această prejudecată. Ideea că limba literară nu trebuie să depășească limba țăranului anulează însăși rațiunea limbii artistice. Limba literară este un instrument de a cunoaște; în acest înțeles general, ea nu mai este identică cu limba socială, cu limba ca instrument de utilitate. Fie care autor este, deci, în acest sens ideal, și creator de limbă; numai așa are înțeles afirmația că limba literară este creația scriitorilor și nu a poporului. Căci dacă, în mod statistic, un scriitor întrebuințează numai o cîtime din vocabularul limbii vorbite și nu poate ieși din matca limbii naționale, su

nici un chip, în felul în care asociază cuvintele, în felul în care ele reflectă ensibilitatea și concepția lui, unică, despre lume, acel scriitor este creator le limbă, fiind creator de valori spirituale. Așadar, cultura limbii nu înseme nează reducerea limbii literare, în chip cu totul dogmatic, la limba unei ategorii sociale, fie a țăranului, fie a mahalagiului sau a orășeanului.

Nimeni n-a contestat marea dragoste pentru folclor și adînca pricepere vechii limbi românești a lui Eminescu ; dar cine-și închipuie că poetul s-a olosit exclusiv de formele arhaice ale limbii sau de cele rurale, greșește. Eminescu a creat, la un moment dat al culturii noastre literare, cea mai ubtilă sinteză a limbii poetice. Alături de arhaisme și de termenii concreți i limbii populare, el a introdus în limba poetică numeroase neologisme, ume proprii, din mitologia autohtonă și antică, din istoria națională care, n momentul apariției, a însemnat o adevărată răsturnare de tipare a limbii, revoluție uimitoare. Limba lui poetică este numai a lui, fiindcă ea exprimă n conținut ideal de sensibilitate, o specifică și profundă cunoaștere lirică universului. Este limbajul poetic eminescian al poporului, cum cred unii ogmatici intransigenți ? Da, numai în măsura în care organismul limbii nsăși a asimilat, a reținut cuvintele pe care el le-a folosit, ca să-și exprime concepție despre viață. În măsura în care însă sensibilitatea lui a dat o trălucire nouă, prin asociațiile ascunse pe care le trezește, prin sugestiile nedite pe care le creează, prin gradul de cultură de la care el privește viața — limba poetică a lui Eminescu este o creație personală, o valoare subiecivă. Este de la sine înțeles că și limba românească a căpătat prin creația ui un prestigiu mai mare, o mlădiere mai bogată, un fel de perfecție în cara infinită a perfectibilității limbajului poetic național.

Ar fi aici cazul să lămurim mai ales o problemă foarte nevralgică, în egătură cu limba în poezie ; o restricție venită din același dogmatism privior la limba fixă, ideală a poporului, spune că nu trebuie în poezie să se olosească neologisme.

Dar dacă s-ar face, la Eminescu însuși, o statistică a tuturor neologisnelor introduse în poeziile lui, dacă s-ar vedea cîte noi nuanțe de sensibiliate și de concepție au dat liricii lui aceste neologisme, organic folosite, s-ar edea că nici o poetică nu poate stabili, anticipat, care cuvinte sînt susceptibile să trezească sugestii poetice și care nu. Căci, dacă problema neologisnelor în poezie a fost rezolvată mai tîrziu, prin modernism, cu toate dîrzele ezistențe ale dogmaticilor — nu mai puțin există și un revers al problemei, are privește așa-zisele cuvinte triviale, de un realism considerat grobian e unii delicați. Care este limba rezervată poeziei, nu se poate statua deshizînd dicționarul limbii române și împărțindu-l în grupe ; un grup nobil i unul trivial, un grup recomandabil și unul interzis. Tot astfel, e greu de ixat ceea ce e clasic în evoluția unei limbi poetice și ceea ce este decadent, upă o concepție dogmatică atît de veche și de înrădăcinată în spirite. Iar ntr-o literatură cultă ca a noastră, care abia numără un secol, a pune ceastă problemă ni se pare cu totul prematur, chiar pentru partizanii unui imbaj clasic, ideal și absolut, ca o idee platoniciană. O experiență elemen-

tară, cînd citim pe scriitorii altei limbi, ne arată că, în realitate, ne izbim de limbi noi, de limbi diferite, la fiecare mare scriitor. Cine știe să decline și să conjuge latinește, cine știe chiar jumătate dintr-un dicționar latin nu înseamnă totuși că și trăiește universul sufletesc și simte limba literară, dintr-o dată, a lui Horațiu, Virgiliu sau Tacit. Ca să iei un adevărat contact sufletesc cu fiecare, trebuie să pătrunzi legile tainice, asociațiile subiective care se împletesc în limba fiecăruia : cînd treci de la Horațiu la Virgiliu, ai schimbat climatul moral și parcă ai schimbat și limba, firește nu în structura ei gramaticală, ci în valoarea ei spirituală. Cînd exemplele sînt luate dintr-o cultură istorică ideile acestea sînt primite ușor, sînt înțelese, devin bunuri comune. Numai în cultura națională și în limba autohtonă intervine un dogmatism rău înțeles. Căci, menținîndu-ne pe planul valorilor definitive, intrate în istorie, care este limba mai autentic românească : a lui Creangă, din *Amintiri,* a comediilor lui Caragiale, a poeziilor lui Eminescu, a lui Odobescu, din *Pseudochinegheticos,* a *Criticilor* lui Maiorescu ? În Creangă, limba literară a dat expresivitate provincialismelor, în comediile lui Caragiale expresia literară a dat strălucire atîtor forme mahalagești, în Odobescu neologismul distins, academic se aliază cu termenul pitoresc și rural, iar în Maiorescu ideea se folosește de o limbă descarnată de orice urmă concretă, ridicînd neologismul la un grad de importanță exclusivă și totuși toți acești clasici se alimentează din marele rezervor a limbii poporului, punînd în valoare literară numai acele cuvinte care exprimă cercul organic al sensibilității, al gîndirii și fanteziei fiecăruia.

Cultura limbii, a limbii literare, nu se poate întemeia pe norme dinainte stabilite. Orice cuvînt e demn să fie folosit în creația literară, cu singura condiție : să exprime o concepție despre lume și să cuprindă o autentică viață spirituală. Cultura limbii literare, în chip absolut, are posibilități nelimitate ; ele sînt în puterea talentului și a geniului care, desprins din masa obștească a limbii, își creează însă un limbaj propriu, original din însești temeliile vii, dar nediferențiate ale limbii vorbite de popor.

Fragment din articolul inedit, publica în „Luceafărul", 1965, nr. 21, p. 3.

Tudor Vianu

ATITUDINEA STILISTICĂ

Cercetările de stilistică, întreprinse astăzi într-un număr din ce în ce ma mare în mișcarea noastră științifică, sînt condiționate de o anumită atitudine a spiritului, de un fel de a primi comunicările vorbite sau scrise, pe care este necesar să-l definim, pentru a face mai clare atît tema acelei cercetări, cît și metoda fundamentală cu care urmează s-o rezolvăm. Este vorba de *atitudinea stilistică,* adică de acea poziție spirituală a ascultătorului sau

cititorului îndreptată asupra tuturor notelor însoțitoare ale oricărei comunicări orale sau scrise. Am arătat și altădată că în orice fapt de limbă există un nucleu al comunicării și notele care-l însoțesc și-l specifică. Sînt unii ascultători sau cititori care înregistrează numai nucleul comunicării, în timp ce alții receptează și amintitele note însoțitoare. Astfel, cînd cineva îmi spune, cum mi se întîmplă de la o vreme destul de des, că a citit un *material* nou despre India, publicat într-o anumită revistă, înțeleg nu numai că interlocutorul meu vrea să-mi comunice o indicație bibliografică, dar și că el aparține lumii presei și a redacțiilor, unde *material* a început să însemne de la o vreme încoace *articol, reportaj, recenzie, dare de seamă* etc. Se poate întîmpla ca vorbitorul care întrebuințează termenul *material* să dorească, folosindu-l, să se plaseze în lumea publicistică adică să strecoare în acompaniament informația că el este un om al scrisului, un profesionist dintr-o categorie ceva mai înaltă și care merită să fie tratat cu deferența categoriei sale. Nu-l cunoșteam pe interlocutorul meu și aș fi putut crede că este un om oarecare, dar iată că el îmi aduce la cunoștință că a citit *materiale,* adică lucrări literare cum i se întîmplă să primească la redacție, să le judece și uneori să le corecteze, apoi să le utilizeze în publicația pe care o îngrijește ca redactor sau ca secretar de redacție. Din momentul acesta voi ști cu cine am de-a face și atitudinea mea față de convorbitor se va preciza. În exemplul acesta, notele însoțitoare sînt voite de vorbitor, corespund unei intenții conștiente, deși nedeclarate. Se poate întîmpla însă ca aceste note să apară fără vreo intenție a vorbitorului, ca atunci cînd acesta îmi va spune că a citit un nou *material,* pentru că așa se vorbește în jurul lui, pentru că acest cuvînt i se pare cel mai potrivit, cel mai propriu. Dar și în cazul că nu pot identifica nici o intenție subsidiară a comunicării, întîmpinarea acelui cuvînt va rămîne pentru mine o indicație referitoare la sfera profesională a persoanei care l-a folosit. Nu are deci importanță dacă notele însoțitoare ale comunicării sînt sau nu sînt voite de vorbitor, căci în ambele cazuri aflu ceva mai mult decît nucleul central al comunicării și anume unele știri în legătură cu individualitatea aceluia care mi-o face. În exemplul ales aici, știrile însoțitoare privesc individualitatea profesională a vorbitorului, dar ele se mai pot referi la temperamentul și caracterul lui, la educația și cultura lui, la felul emoțiilor care îl stăpînesc într-un anumit moment etc. Atitudinea stilistică în receptarea unei comunicări este aceea ațintită asupra tuturor acelor note însoțitoare care îmi spun ceva mai mult decît nucleul ei și anume ce fel de om este vorbitorul, în ce situație și cu ce intenție îmi transmite comunicarea sa. Pentru a adopta o atitudine stilistică în conversație, ni se cere o atenție mai mare, experiență întinsă a oamenilor și împrejurărilor, cunoștințe în multe domenii, o putere sporită a inteligenții discriminatoare, tot atîtea însușiri care se cer nu numai cercetătorului stilistic al literaturii, dar și specialiștilor altor domenii, ba chiar tuturor acelora care vor să înțeleagă în adîncime comunicările ce li se adresează.

Scriitorii au descris adeseori atitudinea stilistică în ei înșiși sau în personajele lor. În schița lui Caragiale *Amicul X...*, acesta are particularitatea că numește pe toți bărbații politici ai vremii prin numele lor mic. Amicul X... a stat de vorbă cu Barbu, cu Nicu, cu Costică, are păreri despre Jac și Ionaș, vine tocmai de la Take. Povestitorul intervine cu o explicație stilistică : „Cetitorul nu știe firește, de la care Take vine amicu meu X... Eu însă știu. Amicul meu X... care este în termeni familiari cu toată lumea, firește că nu va zice ca mine și ca dumneata, cînd am veni de la acel Take, că vine de la d-l Take Ionescu, ci zice pur și simplu : — De la Take". Explicația stilistică a lui Caragiale, identifică personajul care, amintind despre oamenii publici ai vremii numai prin numele lor mic, strecoară în comunicare nota însoțitoare că el se găsește în *termeni familiari* cu toți acești oameni importanți, că este prietenul lor, o calitate pe care o speculează apoi pentru beneficii mărunte. Amicul X... este un farsor.

În *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război,* Camil Petrescu notează de mai multe ori atitudinile stilistice ale personajelor sale. Iată una din aceste notații, apărută în pasajul care narează chinurile geloziei în sufletul lui Gheorghidiu, eroul romanului. Acesta, împreună cu tînăra lui soție, s-au alăturat unei vesele societăți de excursioniști, printre care un „dansator", pricina suferinței lui Gheorghidiu. Eroul romanului observă toate reacțiile soției sale și le interpretează stilistic : „Dacă mașina era să calce un cîrd de gîște, ea scotea un fel de interjecție ușoară, vreun A ! care pornea însă din toată intimitatea ei de femeie și vrea să spună cu totul altceva decît spunea". O exclamație, un Ah sau un Oh, pare a nu putea spune mai mult decît emoția, surpriza sau spaima emițătorului ei, dar pătrunzătorul Gheorghidiu aude aici și comunicarea, probabil voită, a aptitudinii pentru emoție a femeii, poate a vocației ei pentru voluptate. Notația aceasta, sub pana lui Camil Petrescu, este un foarte fin rezultat al atitudinii și interpretării stilistice.

Se vede, după exemplele citate, că atitudinea stilistică se exercită, nu numai față de faptele literare dar față de orice fapt al comunicării, în orice împrejurare a vieții. Există unele profesiuni care dau o mare dezvoltare atitudinii stilistice, receptării și interpretării notelor însoțitoare ale comunicării. Un judecător, de pildă, atunci cînd intreprinde o anchetă sau ascultă o depoziție, este atent nu numai la nucleul comunicării, dar și la toate particularitățile de exprimare care pot proveni din lexicul, din felul construcției lor, din intonațiile persoanei interogate sau puse să vorbească. O mărturisire poate scăpa unui acuzat prin ceea ce el poate adăuga, fără să voiască, depoziției lui voite, prin unele din expresiile întrebuințate întîmplător de el. În *Frații Karamazov* (IX, 5) de Dostoievski, procurorul care-l instruiește pe Mitia, învinuit de o crimă pe care de altfel n-o comisese, interpretează stilistic în mai multe rînduri cuvintele acuzatului. Într-un rînd, acesta întrebuințează legătura de cuvinte „într-un asemenea moment și tulburat cum eram" și crede a recunoaște aici mărturisirea ne-voită a crimei. În medicină, mai ales în clinica neurologică și psihiatrică, atitudinea stilistică față de comu-

nicările bolnavilor are, de asemenea, un cîmp foarte întins de aplicație. Deschid, la întîmplare, o carte de medicină, „Epilepsia temporală", 1957, de dr. V. G. Ionășescu. Autorul studiază boala anunțată în titlul lucrării constatînd printre manifestările ei sindromul psihomaniacal. Acesta este dedus din exprimările bolnavei : "Am dureri de spate, spune aceasta, poate că am răcit sau poate că sînt din cauza decalcificării. Diagnosticul meu sînt curioasă să-l știu. Am auzit că s-a dat o mare luptă între medici pentru el. Tovarășe doctor, datorită cărui fapt în creier se produc lapsusuri ? Cred că dacă mi s-ar da un medicament care începe cu litera L și pe care l-am văzut la alți bolnavi, m-aș face sănătoasă". Medicul interpretează stilistic această comunicare, luînd seama nu numai la conținutul ei voit de vorbitor, dar și la particularitățile conexate cu acesta și care provin din caracterul contextului, din varietatea și felul în care se înlănțuiesc ideile în interiorul contextului. Prin atitudine stilistică, medicul constată deci că „raționamentele (sînt) construite normal, dar înlănțuirea lor se face cu foarte mare rapiditate și uneori asocierea dintre ele este destul de neașteptată, ca într-o fugă de idei", adică un sindrom hipomaniacal.

Nu există particularitate a exprimării care să nu poată deveni obiectul unei observații din unghiul atitudinii stilistice. Evident, cele mai multe din aceste particularități sînt remarcate tot de scriitori. Un foarte bogat material în această privință putem spicui în romanul lui M. Proust, *A la recherche du temps perdu*, 14 vol. 1919 urm. Uneori sînt remarcate aici simple particularități fonetice. Romancierul observă, o dată, cum unul din personajele sale, fosta domnișoară Lengrandin, intrată prin căsătorie în familia nobiliară Cambremer, pronunță numele de familie Chenouville și Uzès în forma Ch'nouville și Uzai. În această alterare fonetică, romancierul identifică, prin interpretare stilistică, dorința doamnei de Cambremer de a manifesta integrarea, atît de măgulitoare pentru ea, în familia aristocratică în care acest fel al pronunției era curent (Le Coté de Guermantes I, 40—41). Un alt personaj, Albertine, copilă încă, pronunță expresia : *Je suis confuse* și rudele ei recunosc îndată, în acest mod cam pretențios al exprimării, că fata a crescut. Dl. Bontemps exclamă : *Dame, elle va sur ses quatorze ans* (ib., II 44—45). Dl. Bontemps are o atitudine stilistică față de vorbirea Albertinei. Un alt personaj, Bloch, este observat de romancier cu aceeași atitudine pentru a face observații stilistice : *Cînd era prezentat cuiva, se înclina cu un surîs sceptic și un respect exagerat și, dacă avea de-a face cu un bărbat zicea : „Încîntat, domnule", cu o voce care-și bătea joc de cuvintele pronunțate, dar cu conștiința că aceste cuvinte aparțin cuiva care nu este un om de jos* (Jeunes Filles, II, 163). De data aceasta, interpretarea stilistică se aplică asupra intonației, asupra elementului muzical al vorbirii ; autorul manifestă o mare pătrundere a interpretării, identificînd în intonațiile lui Bloch anumite elemente ale conștiinței lui sociale. Alteori, romancierul observă notele stilistice însoțitoare, legate de vocabularul personajelor. Astfel același Bloch, vorbind de Albertine, care-și sucise un tendon, zice : *Stă pe chaiselongue, dar prin ubicuitate nu încetează să frecventeze simultan vag*

golfuri și unele tenisuri. Proust interpretează stilistic : *Ca mulți intelectuali, Bloch nu putea vorbi simplu despre lucrurile simple. El găsea, pentru fiecare din acestea, un calificativ prețios, apoi generaliza* (ib., 163). Din exemplele spicuite în Proust se vede că atitudinea stilistică, observînd nu numai nucleul central al comunicării, dar și notele însoțitoare legate de particularitățile fonetice, ale intonației, ale frazeologiei, ale vocabularului, găsește moduri ale conștiinței sociale, ale psihologiei vîrstelor, ale pregătirii intelectuale, caracteristice pentru vorbitori. Atitudinea stilistică este aici o metodă artistică a construirii personajelor.

Lingvistica generală, adică studiul filozofic și psihologic al limbii, nu s-a oprit cu interesul meritat asupra fenomenului atitudinii stilistice, adică asupra acelei poziții luate în convorbire de unii ascultători sau cititori și care constă în amintitul fel al receptării unei comunicări. Observația curentă și limba comună au observat însă fenomenul atitudinii stilistice, atunci cînd recunosc cuiva darul *de a citi printre rînduri.* Această expresie se referă deci la atitudinea stilistică în acțiunea citirii, nu și în aceea a ascultării unei comunicări orale, dar este evident că poziția spiritului în lucrarea interpretării stilistice este aceeași în ambele împrejurări. Se poate generaliza deci, spunîndu-se că atitudinea stilistică este făcută totdeauna din urmărirea unui *subtext,* adică din urmărirea unei înlănțuiri de gînduri, sentimente, intenții care pot fi refăcute din anumite particularități ale textului, uneori voite de vorbitor sau ascultător, alteori apărute în comunicare, independent de voința acestora. Pentru caracterizarea atitudinii stilistice, trebuie spus că aceasta constă dintr-un anumit fel al atenției, repartizată între *text* și *subtext.* Cînd atenția cititorului sau ascultătorului se repartizează *simultan* între text și subtext, notele constitutive ale acestuia din urmă rămîn în periferia conștiinței, rămîn umbrite, neclare. Se poate spune cu destulă certitudine că, în forma unei atenții periferice, atitudinea stilistică este un fenomen foarte general. Puțini sînt ascultătorii, dar mai cu seamă puțini sînt cititorii de literatură în care să nu se formeze unele impresii stilistice, adică unele înregistrări ale notelor însoțitoare, ale subtextului. Aceste impresii, aceste înregistrări, rămîn cufundate în umbra conștiinței. Există însă și o atitudine stilistică despre care se poate face observația că este alcătuită dintr-o acțiune de pendulare a atenției, de orientare *succesivă* a atenției către text și subtext. Notele stilistice se formează în periferia umbrită a conștiinței și atenția le culege de acolo pentru a le aduce în centrul luminos al conștiinței. Această din urmă atitudine stilistică, făcută din acte succesive ale atenției, devenită mai clară și deplin stăpînă pe notele constitutive ale subtextului, este propriu-zis atitudinea stilisticianului ca om de știință. De unde ascultătorul sau cititorul distrat trimite o parte a atenției sale către subtext, dar acesta rămîne învăluit pentru ei, stilisticianul se îndreaptă cu toată energia atenției lui asupra subtextului și coboară asupra acestuia întreaga lumină a conștiinței sale.

După cum am arătat mai sus, atitudinea stilistică în această formă mai înaltă a dezvoltării ei aparține nu numai cercetătorilor stilului în operele

literare, dar și specialiștilor în alte domenii ale științei. Aparține mai întîi cercetătorilor tuturor artelor, unde notele însoțitoare ale subtextului joacă același rol ca și în literatură, apoi medicilor și juriștilor, puși și ei adeseori în situația de a urmări subtextele pentru a înțelege mai bine pe oamenii cu care profesia lor îi pune în legătură. Prin atitudine stilistică poate medicul să-și stabilească mai ușor diagnosticul și poate juristul să precizeze prezumția unui delict sau a lipsei delictului. Am citat pe medici și juriști, ca simple exemple de profesioniști intelectuali care manifestă atitudinea stilistică. Aceeași poziție a spiritului poate fi semnalată însă și la alți profesioniști care au de-a face cu omul, ca de pildă psihologii, propagandiștii culturali și alți mulți. Se poate întrevedea o știință generală a stilisticii utilă tuturor acestora și întocmită prin contribuția însumată a tuturor. Cercetarea literaturii și artei, prin metodele întrebuințate, a stat adeseori sub influența altor științe. O stilistică generală, ca studiul subtextelor în toate manifestările vorbirii, ar fi poate singurul caz în care alte științe ar avea de profitat de la metodele și conceptele elaborate în cercetarea literaturii și a limbii.

„Steaua", 1958, nr. 6, p. 76—79.

BOGĂȚIE ȘI TRANSPARENȚĂ

... Materialul artei literare este făcut din cuvintele, locuțiunile, expresiile, proverbele, din sistemul fonetic, din formele și construcțiile limbii sale materne. În principiu, artistul literar poate să le folosească pe toate ; în realitate, el le întrebuințează numai pe unele din ele. Și unul din mijloacele cele mai indicate pentru cunoașterea critică a unui scriitor este identificarea sferei lui lexicale, a formelor lui mai frecvente, a construcțiilor lui tipice. Cunoscîndu-le bine pe acestea, ajungem să ne dăm seama de felul impresiilor care l-au urmărit mai cu dinadinsul pe scriitor, de chipul în care ideile se leagă în mintea lui. Conținutul de idei, de senzații și de emoții determină caracterul uneltei lingvistice a scriitorului, dar nu numai acest conținut. În alegerea operată în materia generală a limbii, scriitorul se conduce și după criteriul armoniei, al sonorității frumoase, așa cum sculptorul alege piatra cu grăuntele frumos, fără ca pentru aceasta criteriul lor să fie îndreptățit a-i scuza de zădărnicie și formalism.

Altădată, comparînd textul sonetului lui Eminescu „Trecut-au anii ca nouri lungi pe șesuri" cu feluritele lui variante manuscrise, am observat că al patrulea vers a avut mai întîi forma : "Cu mii de gînduri în zadar mă-mpresuri". A urmat forma : "Dînd viața unei lumi de dulci eresuri". Apoi : "Povești și doine, farmece... eresuri". Abia în ultimul moment a apărut versul definitiv : "Povești și doine, ghicitori, eresuri".

Astfel s-a statornicit treptat forma cea mai bună, nu numai pentru că înlocuiește nedeterminatul *mii de gînduri* cu substantive exprimînd noțiuni bine determinate, deci un vers mai plin, mai bogat în conținut, dar și un

vers mai armonios și mai cald ; mai armonios prin bogăția lui vocalică, mai cald prin valoarea emoțională a fiecărui cuvînt care îl compune. „Corespondența" lui Flaubert, un document de cea mai mare valoare pentru cine studiază procedeele creației literare, vorbește despre acele nopți de patimă scriitoricească, în timpul cărora scriitorul își citea cu voce tare frazele, pentru a le proba în armonia lor. Nu ești cu adevărat artist literar dacă nu-ți treci mai întîi compunerile prin urechea ta, dacă nu le încerci cu auzul, mai nainte de a le așterne definitiv pe hîrtie. Și cred că nu este o pretenție absurdă să-i ceri scriitorului limbă armonioasă „dulce ca un fagure de miere". Dulce ? Ea poate fi aspră, tare ca gresia, tăioasă ca secerea, ascuțită ca vîrful pumnalului. Așa a scris adeseori Coșbuc. În sfîrșit, nu ești artist dacă nu încerci bucuria cuvintelor, dacă nu te pasionezi de varietatea și expresivitatea lor așa cum le-au creat multele experiențe ale vieții și muncii poporului tău. În "Amintiri", Creangă descrie odată atelierul lui Pavel Ciubotarul, care se *proslăvea pe cuptor, între șanuri, calupuri, astragaci, berdreag, dichici și alte custuri tăioase, mușchea, piedică, hască și clin, ace, șule, clește, pilă, ciocan, ghinț, piele, ață, hîrbul cu călacan, cleiul și tot ce trebuie unui ciubotar.* O astfel de succesiune de cuvinte amintește lungile serii terminologice ale lui Rabelais și sînt produsul acelei pasiuni pentru cuvînt, care stă la temelia însăși a darului scriitoresc.

Bogăție și transparență a limbii ? Foarte bine. Avem nevoie și de una și de alta. Dar cată ca bogăția să nu fie mincinoasă și preocuparea de transparență să nu te abată de la armonia cuvîntului rostit. Literatura este arta cuvîntului și cuvîntul în toate planurile lui, de la înțelesul și pînă la înveșul lui armonios, nu poate lăsa nepăsător pe artist.

Probleme de stil și artă literară, 1955, p. 234—236.

*

Cunosc părerea potrivit căreia problema stilistică ar fi de ordin secundar și că, în definitiv, ea ar aparține mai mult lingviștilor decît criticilor literari. Opera literară este însă un fapt de expresie, o creație a limbii, și studiul mijloacelor stilistice nu mi se pare a fi nici secundar, nici străin de preocupările legitime ale unui critic. Întregul conținut al operei se comunică prin limbă și nu există un alt mijloc de a lua cunoștință de mesajul ei decît pornind de la cuvintele, construcțiile și de la întreaga alcătuire a contextului ei. Chiar tăcerile elocvente într-o scenă de teatru își dobîndesc semnificația prin locul în care apar în cursul unui dialog sau al unui monolog și se leagă, a atare, de restul comunicării ; sînt tot fapte de expresie. Percepția unui conținut este neapărat realizarea unei indicații de limbă. Dacă nu primim această constatare, trebuie să acceptăm pe cealaltă, evident falsă, și anume că ar putea exista conținuturi intelectuale independente de formele de limbă care le exprimă.

Fiindcă socotesc că între gîndire și limbă există o perfectă unitate, cred că nu există o metodă mai bună de a preciza conținutul unei opere decît observînd particularitățile ei de limbă. Și, deoarece conținutul unei opere literare corespunde viziunii unui artist original, cred că nu putem defini această originalitate decît prin studiul mijloacelor lui proprii de expresie, adică a stilului său. Este înțelesul criticii stilistice, despre care vorbiți dv., reluînd niște cuvinte care au fost anexate, în ultimii ani, de terminologia noastră literară.

„Luceafărul", 10 august 1962, p. 3.

G. Călinescu

MICI PROBLEME

Chestiunile de limbă interesează pe foarte multă lume, deși este ligitim ca numai lingvistul, care a studiat atent fenomenele ei, să-și spună cel din urmă cuvînt. Totuși și intelectualul, scriitorul, aceia care prin natura complexă a gîndirii lor folosesc un lexic bogat și plin de nuanțe, pot da informații utile sau cel puțin ridica probleme.

Mulți au oroare de neologism și de orice folosire cu sens inedit a unui cuvînt, în ideea că pentru o anume noțiune nu există decît o singură expresie justă și că fiecare cuvînt are sensurile decise odată pentru totdeauna. Cu toate acestea un dicționar nu va fi niciodată o operă terminată, fiindcă este un proces viu, care se face în chiar timpul gîndirii, bineînțeles, după anume legi ale gîndirii însăși. Astfel, ca să dau un exemplu : *exorbitant* se folosește numai în sens valutar : *prețuri exorbitante*. Odată am simțit trebuința logică de a zice : „orașele de provincie, aceste lumi exorbitante". Surpriză la ascultători, cu toate că după *ex* am făcut o pauză semnificativă. Prin ocoluri etimologice am izbutit să clarific lucrurile. Am zis : „Sînt orașe de provincie centripetale care trăiesc în orbita unei capitale, care adică orbitează în jurul ei. Altele mai îndepărtate pierd gravitația, se rup centrifugal din traiectorie, exorbitează, devin ex-orbitante". Pentru mine și pentru publicul meu de atunci *exorbitant* și-a lărgit sensul. Din pilda de mai sus se vede că luînd dintr-o limbă străină un termen cu un sens, ne ferim de a-l analiza și a-i restitui toate potențele. Astfel am împrumutat cuvîntul *duplicitate* numai cu sensul moral de nesinceritate. Ceea ce e prea mărginit. Acela care gîndește (și a vorbi înseamnă a gîndi mereu) își dă seama că duplicitatea înseamnă „faptul de a fi dublu". Filozofia întrebuințează termenul (Duplizität) cu înțelesul de „bipolaritate". Putem prea bine să spunem : „Aspectul istoric al universului se datorește duplicității din natură, care se rezolvă mereu prin depășirea ei pe un plan superior". Folosirea termenului în toată perspectiva etimologică ajută și înțelegerii morale. Căci ce vrea să zică duplicitate, decît „cu două fețe" ? Ne-am întors la momentul

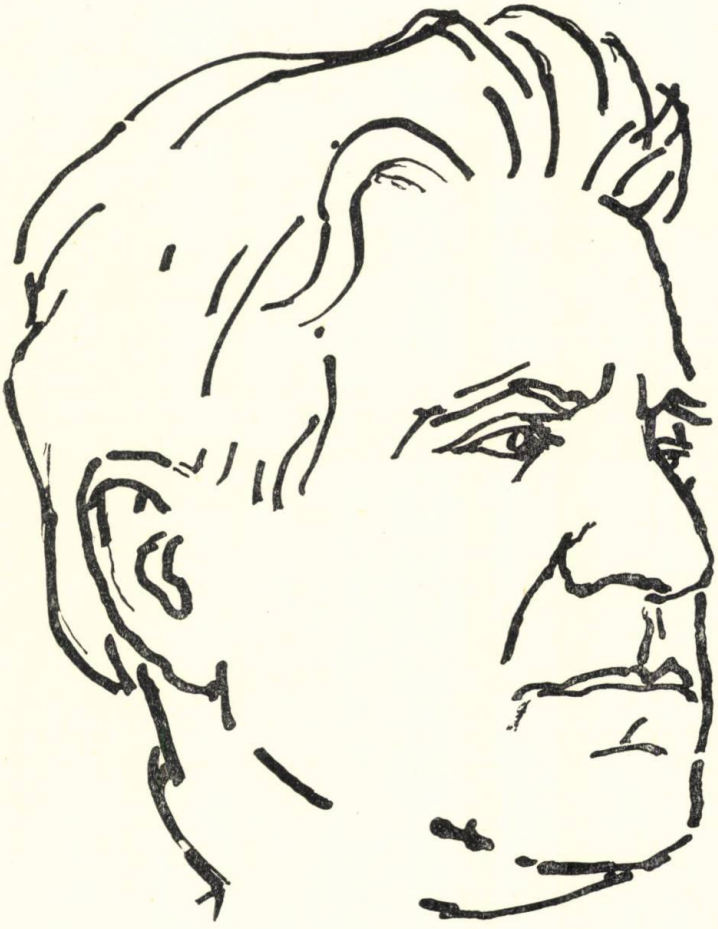

metaforic al cuvîntului care îngăduie inteligibilitatea întregii ramificații. Astfel dacă *sincer,* de care am amintit mai sus, provine de la *sine-cera* (fără ceară, miere expurgată de reziduurile ceroase, miere clară), nesinceritatea ne apare îndată metaforic ca o miere întunecată, înnegrită de ceară.

Am reproșat odată cuiva că întrebuințează verbul a deservi în înțelesul de „a servi", în vreme ce sensul lui e negativ : „a dăuna". Am fost nedrept pentru că *a deservi* circulă cu două înțelesuri opuse în limba franceză, de unde l-am luat. În primul caz *de* are rost consolidator și emfatic și ardelenii îndeosebi fac uz de el : *a detrage o sumă.* În cel din urmă e negativ : *de-militariza, de-mobiliza, de-parazita* etc. Oricum ar fi lucrurile, verbul *a deservi* e bolnav. Nu se poate ca un cuvînt să indice o afirmație și o negație în același timp. Încît se pune îndată problema : vom accepta duplicitatea necugetată, susținînd că limba e un fenomen natural din orbita oarbă, instinctuală ? Sau admitem că limba aparține ... procesului rațional și că avem dreptul, cu rațiune, să respingem forme confuze ? Cînd ne dăm seama că *a deservi* înseamnă și *da* și *nu,* evident că vom încerca să raționalizăm cuvîntul și-l vom folosi, după părerea mea, numai în sens negativ.

S-a pus întrebarea chiar la Academie : cum să scriem *fantezie* sau *fantazie* ? Aceasta însă nu e o chestiune de ortografie. Amîndouă cuvintele circulă și nu putem interzice a se atribui amîndorora același sens. Totuși sensul lor s-a disociat, sub înrîurirea speculației estetice. Fantezie este un termen care, chiar după lexicoanele curente, înseamnă imaginație capricioasă, arbitrară, invenție de forme noi. Înțelesul cuvîntului este vădit idealistic. Zicem : portret de fantezie, pentru a arăta că artistul plastic n-a urmat nici un model. Un poet fantezist creionează în libertate, într-o continuă surpriză. Nu tot una e fantazia. Aceasta e facultatea ficțiunii, capacitatea de a crea lumi posibile. *Fantazie* are Balzac, Tolstoi, care nu sînt, tocmai de aceea, fanteziști. Într-un cuvînt, fantazia, ca putere de a plăsmui, este facultatea realistului. Sensul unui cuvînt se modifică prin schimbarea planului de gîndire și adesea limba profită de unele variații formale, oferite întîmplător.

Concepția expresivității cuvintelor vine în sprijinul afirmării că nu există sinonime absolute și că prin urmare fuga cu orice preț de neologisme e o superstiție. Așa de pildă pentru motive de nuanță logică, emoțională și eufonică eu nu sînt satisfăcut numai cu termenul *predilecțiune,* care implică exclusivitatea în alegere. Un atașament (cuvîntul va fi barbar, dar deocamdată e clar) pentru o realitate, fără exclusiune, este pentru mine o dilecțiune și deci zic : "am o dilecțiune pentru Virgil" sau "Virgil, poetul meu dilect" (nu totuși pre-dilect) ori „dilecțiunea pe care o simt citind pe realiști". În ultimul exemplu nu-i vorba de plăcere ci de o satisfacere proprie recepției estetice în plan cerebral.

„Cum vorbim", 1949, nr. 4, p. 22—23.

PROBLEMA LIMBII LITERARE

Teza 1. Este indiscutabil că creatorul e obligat să scrie într-o limbă accesibilă globalității nației lui. Dacă după un timp dat opera rămîne obscură și inactuală ea este, firește, ratată. Dar în mod necesar o mare creație, fără nimic revoluționar în realitate, scandalizează, entuziasmează. Un nou mod de a gîndi (de a oglindi universul) atrage după sine nu un vocabular nou, ci un chip inedit de a descoperi valența cuvintelor. Astfel coloriștii, după cromatismul primitivilor, scot sensuri surprinzătoare din contraste noi între culori.

M. Sadoveanu vede și el lucrurile în același fel de vreme ce vorbește într-un loc (Prefața la „Poezii" de M. Eminescu, Biblioteca pentru toți, 1951) de „vorbe care, despărțite și izolate de la începutul limbii, dintr-o dată se cunosc și se logodesc într-o bucurie tainică" ...

Teza 2. Nu este oare o greșală de ordin formalist a considera că numai limba frumoasă este adevărată ? Frumoasă este doar „creația" și disgrațiosul lingvistic poate da efecte mari de armonie și de adevăr. Este o eroare capitală de a studia sub raport estetic dicționarul. Esteticul începe cu „ficțiunea", deci cu un proces de gîndire.

Într-adevăr ar fi absurd să-i cerem lui Caragiale să corecteze gramatical ieșirea lui Lefter împotriva bancherului care i-a pus în vedere că numerele de loterie au ieșit viceversa ...

Teza 3. Frica de cacofonie adică de disarmonie vocală e adesea exagerată. Rău sunătoare poate fi însăși limba lui Niculce, atît de suavă în cronici, dacă am traduce în ea „Capitalul" lui Marx. Pitorescul lingvistic în sine, dialectalul, particularismul, cînd nu sînt mijloace de oglindire a realității sînt cacofonice. „Bumbi" în loc de „nasturi", „crivat" în loc de „pat" ar trezi rîsul dacă le-am folosi în traducerea romanului „Doamna Bovary" de G. Flaubert.

Teza 4. Limba cea mai literară e și cea mai „abstractă" și mai universală. „Savoarea" dăunează adîncimii. Limbajul muzical al lui Mozart e accesibil umanității prin puritatea lui și prin valoarea exactă a fiecărei fraze. Bogăția și ineditul vin în creația literară nu din bogăția materială a vocabularului ci din analiza sensurilor posibile, fiece cuvînt fiind luminat din nou de toată opera. Unul este verdele la Perugino și altul la Giorgione.

Teza 5. Limba scriitorilor e un proces de creație continuă sub durata lecturii și o colaborare între creator și cititor. Dicționarul se iluzionează dînd sensuri fixe. Fără îndoială cuvîntul are un înțeles logic, fixat, dar în lumina întregii creații și prin deplasare, mai ales în poezie, la fiece pas și la fiece lectură nouă descoperi nuanțe neașteptate ...

Teza 6. În neinteligibilitatea unui text intră mult și factorul incultură, care e foarte inegal. Ce înseamnă a scrie pentru înțelegerea a cît mai mulți ? Nu desigur a te coborî la nivelul celui refractar la o anume cultură populară umanistică. Scopul unui stat socialist e de a ridica nivelul maselor, nu de a repudia pe Mozart și pe Beethoven. În noile condiții de existență, avînd la îndemînă mijloacele de a se cultiva, oamenii muncii vor căpăta un registru

de percepție intelectuală și artistică mult mai larg. E cu neputință ca Michel Angelo să nu devină accesibil mulțimilor.

Teza 7. Imperativul „creatorul trebuie să se sprijine pe limba poporului" — e just cu o observație: nu pe limba incultului, ci pe ceea ce e universal, aparținînd întregului popor muncitor. A nu cădea în situația literaturii din China veche, unde limba literaților era complet distinctă de limba curentă și deci inaccesibilă poporului. O limbă țărănească ar fi o limbă specială, neînțeleasă de mase...

Teza 8. Cu toată generalitatea ei limba scriitorului, spre deosebire de limba literară normativă, prin efectul oglindirii realității și a sforțării autorului de a împărtăși aceeași realitate cît mai exact, are aspect personal flagrant. Ea e proprietatea cuiva, de aceea se studiază curent: limba lui Eminescu, limba lui Creangă, limba lui Sadoveanu...

Teza 9. Studiul literar al limbii unui scriitor nu e o operație de specialitate lingvistică, ci un act de critică integrală a operei.

Întrucît limba este expresia viziunii de viață a creatorului și revoluționarea limbajului a urmat totdeauna schimbării unghiului de vedere în percepția lumii, a studia limba desfăcută de textul întreg al scrierii și chiar de opera scriitorului, e a examina forma fără conținutul ei.

Studii și cercetări de istorie literară și folclor, IV, 1955, p. 574 și urm.

Al. Philippide

DESPRE STRICAREA LIMBII

Ceea ce amenință să strice și chiar strică limba este pe de o parte întrebuințarea fără frînă a neologismelor prozaice și comode, și, pe de altă parte, purismul excesiv. Am spus într-adins limba și nu limba literară. Nu există o limbă literară cu totul deosebită în ce privește lexicul de limba cea de toate zilele; cel puțin, în românește acest lucru este neobișnuit. Nu există în românește decît foarte puține cuvinte și expresii care sînt întrebuințate numai din literatură. Nu există o limbă românească poetică cu însușiri deosebite de ale limbii comune. Limba literară în românește se alcătuiește din cuvintele limbii comune. Ceea ce dă caracterul literar este stilul personal al scriitorului, meșteșugul lui și felul nou și original în care mînuiește el cuvintele și expresiile limbii comune; ceea ce dă caracterul poetic este talentul poetului, adîncimea sentimentului și noutatea imaginilor. Cuvintele însă, locuțiunile, expresiile, sînt într-o bucată literară acelea din limba comună. În românește nu există ca în engleză, de exemplu, o limbă poetică, adică cuvinte, expresii, locuțiuni, construcții care se întrebuințau numai în poezie

(de exemplu *thou* folosit în poezie în locul lui *you* în limba curentă). În românește scriitorul dă limbii culoarea poetică potrivită cu talentul și cu meșteșugul lui. Limba pe care o întrebuințează însă este limba comună.

Stricarea limbii, deci, privește această limbă comună de care ne slujim deopotrivă și cînd vorbim și cînd scriem. Dar dacă atunci cînd vorbim folosirea neologismelor prozaice și comode este îngăduită, și chiar necesară pentru a exprima repede noțiuni uzuale, atunci cînd scriem literatură trebuie să evităm abuzul de asemenea cuvinte și locuțiuni banale și inexpresive. Și aceasta înfățișează a treia latură a chestiunii și anume scrisul frumos.

Lăsînd-o pe aceasta din urmă, să începem cu cele două laturi pe care le-am pomenit la început: purismul excesiv și folosirea fără frînă a neologismelor prozaice și comode în literatură.

Adepții purismului vor să alunge din limbă neologismele, chiar cele necesare. Și se ridică împotriva neologismelor, nu numai a celor proaspete, ci chiar a celor care au fost împămîntenite de zeci de ani. Aceasta e o greșeală, căci multe neologisme nu reprezintă sinonime perfecte ale cuvintelor neaoșe ci au înțelesuri ușor diferite și ele slujesc pentru a exprima mai precis noțiunile. Să înlături cu orice preț neologismele intrate în limbă și înrădăcinate de atîta vreme, înseamnă să sărăcești limba, să împuținezi posibilitățile stilistice ale limbii, înseamnă să cazi în exagerări comice, să vorbești și să scrii în secolul al XX-lea în limba lui Ureche sau a lui Miron Costin. Scriitorul trebuie să bage de seamă însă să nu cadă în excesul contrar, și anume întrebuințarea fără măsură a neologismelor. Într-o descripție de natură, de exemplu, e mai bine să întrebuințezi cuvinte cu răsunet poetic. Cînd zugrăvești o stare de suflet sau istorisești dezvoltarea unui caracter, nu trebuie să scrii în stil de tratat de psihologie, pentru că atunci faci știință și nu roman.

*

Scriitorul trebuie să-și potrivească limbajul după natura subiectului. Aici stă o bună parte din meșteșugul stilului. Dar cum vom vedea îndată, atunci cînd vorbește în numele lui, el nu trebuie să se exprime ca personajele pe care le descrie. Cînd scriitorii înșiși dau dovadă de nepăsare față de limbă și față de scrisul literar, primejdia stricării limbii începe să fie într-adevăr îngrijorătoare. Nu mai este vorba aici de semidoctul care spune și scrie — dar fără să pretindă că e literat: un om *scandalos* în loc de un *scandalagiu, compătimește* în loc de *simpatizează*, a *parcurge* în loc de *a decurge, nu are aspect* în loc de *nu are nici o noimă, nici un haz* ș. a. m. d. Unui scriitor care prin menirea și prin meseria lui trebuie să păstreze limba, s-o scrie frumos și s-o ajute să se dezvolte potrivit cu legile ei adînci și cu spiritul ei, nu-i este îngăduit să scrie de mîntuială și la întîmplare, fără artă.

Unii scriitori totuși lucrează așa. Lasă fraza să țîșnească și să se așterne pe hîrtie fără s-o mai cioplească. Li se pare că dacă scriu așa, scrisul

lor va căpăta naturalețe, „spontaneitate", „autenticitate". Spontaneitatea și autenticitatea de care se vorbește atîta nu se capătă. Vezi spontan și scrii autentic (ca să întrebuințăm aceste cuvinte atît de des repetate în critică) dacă ai această înclinare temperamentală. Dar cînd scrii trebuie să scrii frumos, cu artă literară și nu să arunci vorbele parcă cu țăpoiul, lăsîndu-le să se așeze unde se întîmplă. Scrisul scriitorului cere organizare, disciplină, gust, pregătire. Dacă toate acestea nu există, atunci ajungi repede la scrisul fără echilibru și fără măsură, scrisul automatic pe care-l proclamau suprarealiștii în chip absurd drept cea mai înaltă formă literară, pe cînd în realitate el este negarea literaturii.

Desigur, pe de altă parte, că o căutare cu orice preț a strălucirii artistice poate să dea loc la excese și diformații. Ea poate duce la un metaforism prolix, fie la un purism al formei, sec și rece. Dar acestea sînt excese. Scrisul frumos este una din cele mai înalte însușiri ale scriitorului. Dragostea de cuvîntul scris, de frumusețea frazei, munca pentru găsirea expresiei celei mai potrivite, căutarea termenului exact și în același timp grija de a păstra mereu cadența și echilibrul perioadelor precum și adaptarea stilului la subiect cu toate schimbările de culoare și de ton — acestea sînt adevărate îndeletniciri de scriitor și nici un scriitor adevărat nu le poate disprețui fără a disprețui o dată cu ele însuși talentul său, însăși firea lui de scriitor. A scrie frumos, adică a orîndui vorbele într-un fel deosebit și original și a le da o cadență și o armonie personală, este o însușire pe care trebuie să o ai, în germene cel puțin, de la început. Această însușire se cultivă și se desăvîrșește prin multă lectură, prin studiu, prin exercițiu.

Unii scriitori, în grija lor de a scrie cît mai realist și cît mai aproape de viață, cred că vor izbuti și mai bine acest lucru dacă vor întrebuința un stil mai neglijent și chiar puțin mai mahalagesc, cîteodată, plin de expresii mai puțin alese, ca să fie cît mai triviale. O dată pornit pe calea aceasta, un scriitor e ispitit să confunde stilul realist cu stilul trivial și să creadă deci că lipsa de artă este o calitate și că a scrie simplu și limpede înseamnă a scrie searbăd și fără culoare.

Un scriitor nu trebuie să creadă că dacă zugrăvește oameni care vorbesc trivial sau stîlcit este nevoie numaidecît ca și el — în părțile de narațiune epică și de descripție, așadar acolo unde vorbește el și nu personajele lui, — să se exprime trivial, afectat sau scîlcit. Autorul trebuie să-și păstreze față de personajele lui independența, nu are nevoie pentru a fi chipurile mai veridic să se identifice pînă într-atîta cu personajele lui încît să vorbească și el ca ele.

Realismul e departe de a se confunda cu trivialitatea și cei mai buni scriitori realiști sînt cei mai buni artiști. Dacă disprețuiește scrisul frumos și arta literară, scriitorul contribuie chiar numai prin aceasta la stricarea limbii, pe care el are tocmai datoria să o apere de stricăciuni.

Din „Contemporanul", 16.IV. 1954.

Demostene Botez

DESPRE PROBLEMELE LIMBII ARTISTICE *

Comunicarea maestrului Sadoveanu aprinde o discuție care n-ar trebui să fie stinsă niciodată, fiindcă problemele limbii literare sînt multe și cer încă multe lămuriri.

Dacă unealta noastră, a scriitorilor, este limba, apoi trebuie să o cunoaștem, ca nimeni alții, fiindcă scrisul nostru poate și trebuie să îndrume limba spre îmbogățirea ei firească. Unitatea limbii vine tocmai de acolo că izvoarele ei sînt în graiul poporului.

Asta înseamnă că ea nu este o alcătuire de cuvinte, mai mult sau mai puțin arbitrar create, ci formate, alese, cizelate prin veacuri de însăși vorbirea poporului, a oamenilor care formează această națiune.

De aceea, din comunicarea maestrului Sadoveanu, mi-a rămas rostită cu blîndețe dar cu dojană, întrebarea : cîți dintre scriitorii noștri au citit cronicele și s-au plecat cu luare aminte asupra limbii lor ? Cine a făcut-o să ia și să arunce piatra. Nu cred că risc să mor aci, lapidat.

Căci chiar acei care au făcut-o, le-au citit numai cu acea curiozitate cu care contempli o antichitate, socotindu-le limba, dinainte și fără dreptate, ca ceva perimat, fără legătură cu limba literară de astăzi.

Și totuși, în orice text de cronică găsim exact vorbe pe care le întrebuințează poporul și astăzi, ca și atunci.

Meșteșugul doar aparține autorului ; dar cuvintele toate sînt acele din graiul poporului, care pînă azi nu s-a schimbat decît prea puțin, și nu tocmai în bine.

Așadar pentru închegarea unei limbi literare curate, înțeleasă de poporul întreg, scriitorii trebuie să asculte bine vorbirea acestuia, căci aici este tezaurul nemuritor al fondului principal de cuvinte.

Și cum cronicarii au scris, precum a vorbit poporul, în limba lui, nestricată, în acești cronicari noi putem găsi izvorul nesecat de reînnoire a limbii, oricît de paradoxal ar părea aceasta.

Sînt în cronicari o seamă de cuvinte și de expresii care zac acolo, fără întrebuințare în scrisul nostru, nu fiindcă ele ar fi învechite sau netrebnice, dar pentru că o seamă de scriitori, sub influența limbilor străine, și mai ales a celei franceze, le-au socotit ca atare, și le-au înlocuit, pe deasupra vorbirii poporului, cu neologisme de care nu era nevoie și cu un fel străin de a gîndi în cuvinte.

Vocabularul cronicarilor, cu mici excepții, este mereu viu în graiul poporului și astăzi.

* Cuvînt rostit la Sesiunea Secției a IV-a a Academiei, februarie 1955.

Și cronicarii au izbutit să exprime prin mijlocirea lui subtilități de gîndire și simțire, pentru exprimarea cărora noi astăzi simțim greutăți. Ar fi o pretenție nejustificată să spunem că sufletul acestui popor a evoluat astfel încît vocabularul cronicarilor nu mai poate să-i exprime toate nuanțele.

Tocmai maestrul Sadoveanu, folosind într-o mare măsură acel grai al poporului, prin întreagă sa operă a demonstrat că fudulia aceasta nu are nici un temei.

De aici nu trebuie să se creadă cumva că aș voi să susțin eterna fixitate și osificare a limbii. Vocabularul se află într-o schimbare aproape neîntreruptă de care trebuiește ținut seamă. Dar creatorul și purtătorul acestei lente și necontenite prefaceri nu poate fi decît poporul.

Poporul îmbogățește vocabularul existent, completîndu-l după nevoi, după evoluția societății, niciodată însă prin înlăturarea vechiului vocabular, așa cum ar crede că pot s-o facă acei care nesocotesc bogăția de cuvinte din cronici. Datoria scriitorului în această privință este să folosească în scrierea lui un vocabular cît mai bogat, să nu se lase ispitit de comoditatea folosirii unei limbi sărace în cuvinte, șterșă, fără nuanțe, fără colorit, cu toate că în genere, în raporturile zilnice dintre oameni, se folosesc, fără grijă, un număr restrîns de cuvinte care circulă ca banii mărunți . . .

Dar curățirea limbii pune problema pe cît de iritantă pe atît de nelămurită, a așa-ziselor regionalisme.

Maestrul Sadoveanu constata cu drept cuvînt că scrierile lui Creangă, ce apar unora atît de pline de moldovenisme, sînt înțelese cu ușurință nu numai în Moldova, dar și în cea mai mare parte din Ardeal.

Dacă este așa, vocabularul lui Creangă este sau nu regionalist ? E sau nu un vocabular de limbă literară ?

Apoi, dacă-l vorbește o jumătate de țară ?

Și dacă e al lui Creangă, adică al poporului încarnat într-un om ?

Și cu toate acestea, de cîte ori cîte un scriitor moldovean scapă în scrisul său cuvinte de ale lui Creangă, cerberii limbii literare strîmbă din nas, adulmecînd a regionalism.

Desigur, una este a scrie un volum în întregime cu vocabularul lui Creangă, atunci cînd nevoia subiectului nu o cere, și alta este ca într-o operă literară, scrisă în limba literară, să se întrebuințeze pentru colorit stilistic, sau din altă nevoie, cuvinte folosite de Creangă.

De ce nu se poate ?

Aici eu aș dori să am de la oamenii de știință, cît de cît, o limitare a sferei cuvîntului de regionalism în limbă.

Eu îmi îngădui să cred că, atunci cînd un cuvînt este înțeles de poporul care trăiește pe o jumătate de țară el este îndreptățit să scape de porecla de regionalism și să candideze cu succes la calitatea de cuvînt al limbii literare.

Asemenea cuvinte trebuie adoptate mai ales atunci cînd pentru noțiunea corespunzătoare nu există alt cuvînt, un concurent cu protecție în așazisa limbă literară.

Mă gîndesc la acele năpăstuite cuvinte „bold", „spelcă", „agrafă", despre care vorbea maestrul Sadoveanu și la atîtea altele care se mai pot înșira.

Dar chiar dacă în limba literară există un cuvînt pentru definirea unei noțiuni, încă nu văd motivul pentru care un alt cuvînt, vorbit într-o bună jumătate de țară, ar trebuie să fie, numai pentru aceasta, ostracizat.

Asta ar fi o teorie care duce la sterilizarea limbii, la nesocotirea bogăției unei limbi, pe care o formează sinonimele.

Nu este în această opinie nimic „pro domo". Este o părere de scriitor și poate una de jurist, care se ridică în contra nedreptății care se face acelor vietăți care sînt cuvintele.

Să-mi fie iertat dacă în cele de mai sus voi fi spus unele lucruri prea cunoscute, care însă mi-au fost necesare dezvoltării unei idei, sau dacă am greșit cu ceva în contra teoriilor lingvistice.

Nu m-aș consola dacă aș fi greșit contra bunului simț.

Dacă am vroit să iau cuvîntul totuși, este fiindcă oricum, limba aceasta este unealta meseriei și a muncii mele de fiecare zi, și am vroit ca prin cuvîntul meu, nu atît să aduc o lămurire personală, cît să provoc una din partea celor mai competenți.

Text inedit.

Mihai Beniuc

... Limba cu toată trăinicia și statornicia ei, peste care veacurile trec așa ca vînturile printr-un codru puternic, fără să-l smulgă, fără să-l doboare este supusă unui continuu proces de înnoire și de împrospătare. In timpul epocii de mari prefaceri sociale, acest proces este mai puternic. Se întunecă unele cuvinte vechi, o dată cu realitățile ce se prăbușesc învechite ; vin altele noi, împrumutate din afară sau create în spiritul limbii, o dată cu viața nouă ce se naște. Acesta este cazul cu limba noastră de azi, atît cea vorbită cît și cea literară, cea din urmă crescînd direct pe trunchiul masiv al celei vorbite. Intorcîndu-mă la sat, după o absență îndelungată și după scurgerea cîtorva ani de la eliberare, am încercat să vorbesc așa cum se vorbea în copilăria mea, cum apucasem de la părinți. Nu mică mi-a fost surprinderea cînd cu zîmbet mi s-a spus că vorbesc așa „ca din bătrîni".

*

... Tropii fără îndoială au un caracter național. Dar cum însuși conținutul de viață al națiunii se schimbă în cursul istoriei, tropii sînt și ei

supuși schimbării. Viața nouă din țara noastră, industria, tehnica și îndeosebi concepția nouă despre lume vor înrîuri și asupra tropilor, ca aspect al formei naționale în poezie. De altfel chiar în poezia noastră populară se simte o schimbare a tropilor din faza cînd viața poporului era pastorală la cea care se caracterizează prin relații feudale, apoi burgheze, pentru a înregistra o nouă schimbare acum în epoca socialismului.

Poezia noastră, 1955.

Eugen Barbu

LIMBA

Pescuitul cu peniță în călimară a fost și continuă să rămînă o ocupație fermecătoare, ispită pentru toți și examen greu de fiecare zi, pe-o viață, cînd simți că ai ceva de spus. Avocat al limbii pe hîrtie sau artist al cuvîntului rostit cînd foaia albă te alungă, scriitorul rămîne primul slujitor al împerechierii armonioase dintre subiect și predicat. El, fără să vrea, învață pe alții, chit că marii descoperitori și în acest teritoriu negru siluiesc cîteodată regula. Erupția expresiei uimește, contrazice și provoacă dureri de cap grămăticilor, pentru că — fapt real — navigatorii îndrăzneți acolo unde nu găsesc, inventează.

Adunată în sac, vorbă cu vorbă, limba rămîne săracă și neexpresivă pînă la apariția celui ce-o fulgeră, o dinamitează și-i dă strălucire. In ceea ce privește literatura noastră, cum se știe, primul și faimosul dascăl — poporul — a făcut totul pentru ca ea să aibă răcoarea, frăgezimea și caratele cele mai prețioase. Spusă din frunză, românească păstorului a cîntat revolta, iubirea și dorul în stihuri unice. Eminescu și Creangă au culeș cîntecul și zicala, vorba de duh cu țepi în coadă, le-au trecut prin fantasticele lor retorte artistice, dîndu-le nemurire. Ciocoiașii franțuziți au strîmbat din nas: limba puțea a obială! Vedeți dumneavoastră, salonul nu suporta dîrlogul, gurile fine se stricau pronunțînd vocalele rurale.

Au fost necesari ani și ani pentru ca în depozitul culturii să se strîngă mierea cuvintelor. La data aceasta putem să scriem și să vorbim folosind un minunat tezaur, cu izvoare în psaltiri și orații vechi, în cîntece de haiducie și ode adresate stelelor. Numai că, așa cum fiecare grădină are omizile ei, mai există dăunători ai armoniei, interpreți care scot note false.

Asupra acestei categorii de funcționari ai greșelii ne atrage atenția, pe bună dreptate, un articol publicat recent de ziarul „Scînteia". Bine documentat, materialul arată cu exemple concrete, cum este pocit graiul și cum se atentează la gramatică. Publiciști corecți, dar leneși, cărora scaunul de sub ei le dă confort păgubitor, folosesc fraze tocite numai pentru a nu fi siliți să gîndească mai bine. Adjectivul plat, auzit în piață sau sub fereastră, este pus pe hîrtie fără discernămînt și prin ecou este legitimat în unele pagini anoste ale publicațiilor noastre. Lucrul n-ar fi atît de păgubitor dacă presa n-ar avea atîția cititori. Se observă că o dată cu descrierea unei partide de minge, reportajul scris în tramvai transmite și fraza spusă pe dos. Prin repetiție și înmulțind cu sutele de mii de lectori avem imaginea unei epidemii. Largul foileton atrage de asemenea atenția tuturor slujitorilor culturii că pînă și radioul și televiziunea, fără să vrea, au păcătuit uneori prin neglijența redactorilor pe calea undelor împotriva limbii. Un alt sector atins de microbii care rod și strîmbă limba este acela al criticii literare, unde pedanteria, goana după spusul savant, s-a transformat într-o calamitate. Pe bună dreptate lectorul de rînd se întreabă de ce i se complică existența cînd în loc să găsească în primul cititor al cărților, în călăuza lui misterele poeziei, un prieten devotat și priceput, dă peste un ghid improvizat care caută să-și ascundă sărăcia de idei după fraze complicate, sunînd a gol ca tinicheaua.

Ajunși aici credem că este necesar să atragem atenția celor ce se ocupă de literatură că a sosit timpul să se ia atitudine împotriva „prețioaselor ridicole" uitate prin subsolurile publicațiilor noastre. Nu cere nimeni cuiva să îndeplinească o operație științifică lipsindu-se de instrumentele de lucru, dar în ceea ce privește limba trebuie spus, nevoia unor împrumuturi din alte graiuri nu se simte. Criticul se adresează astăzi unor mase largi de cititori și e dator să fie un propagandist bine pregătit din punct de vedere ideologic și estetic. Pentru aceasta nu se cere altceva decît o gîndire clară. Hainele străine îmbrăcate fără nici un discernămînt, cînd și unde nu trebuie, dau o falsă strălucire unor anumite proze. Cu un efort de memorie se poate descoperi că și cu vorbele noastre știm să spunem frumos același lucru.

Ca scriitor nu-mi sînt indiferente părerile altora despre ceea ce scriu eu și colegii mei....

În dorința de a da „culoare" unor pagini, se uită echilibrul absolut necesar cerut de proza bună și se ajunge la o înșiruire arbitrară de „perle", frumoase poate, luate una cîte una, dar obositoare prin aglomerare. Au apărut astfel cuvinte ca „basmutie", „scăpărici" (despre un copil), „vuva",

„ciric", „scîrcium", „a se bîrîca" (a se urca), „a se gugurța", „era hîrpău și găucios", „a îngîtui" (pentru a mînca) etc.

Fără a avea pretenția că noi n-am plătit niciodată un astfel de tribut limbii pocite (vezi „Groapa" — unde jargonul este folosit pe alocuri abuziv), sau că nu am greșit niciodată (scriind mult și repede, greșelile sînt foarte posibile, mai trist este exemplul celor care după ani de zile prezintă cititorilor pagini căznite), încheiem aceste rînduri cu îndemnul adresat tuturor colegilor : să încercăm de aici înainte să devenim doctori atenți ai cuvîntului. Avînd exemplul marilor noștri înaintași : Eminescu, Creangă, Caragiale și în vremea noastră al lui Arghezi — severi supraveghetori ai exprimării corecte — lucrul nu va fi prea greu.

Așa cum sublinia și „Scînteia", în școală, în publicațiile noastre, în cărțile pe care le scriem, apărarea limbii apare ca o datorie imperioasă. E de presupus că o dezbatere largă, la obiect, pe această temă va începe foarte curînd în revistele Uniunii Scriitorilor și noi o așteptăm cu încredere.

„Gazeta literară", 1962, nr. 16, p. 6.

GLOSAR

A

abastardi *vb.*=a înstrăina, a denatura
abita *vb.*=a locui
accede *vb.*=a ajunge
ad libitum=(*expr. lat.*) după plac
a da afară=a publica, a tipări
aire *adv.*=aiurea, în alt loc
alboare *s.f.*=„zorile zilei" (Coşbuc)
alfavitar *s.n.*=abecedar
alsăuire *s.f.*=proprietate, specific
amathie *s.f.*=neştiinţă
aplecare *s.f.*=preferinţă
aporie *s.f.*=îndoială, neclaritate
arbitraritate *s.f.*=bunul plac
arbitriu *s.n.*=judecată personală
arcan *s.n.*=ascunziş
aticism *s.n.*=subtilitate, fineţe

C

calemgiu *s.m.*=secretar, contopist
calup *s.n.*=tipar
casa cea de lut=mormîntul
catagrafie *s.f.*=evidenţă, catalog
ce *conj.*=aşadar
chiar *adj.*=clar, evident
cîtime *s.f.*=cantitate
clenci *s.n.*=soluţie, cheie
clironomie *s.f.*=moştenire
clironomisi *vb.* =a moşteni
conchera *vb.*=a cuceri
cong *s.n.*=cerc, circuit
convicţie *s.f.*=convingere
copie *s.f.*=mulţime
cuvîntaş *adj.*=la vocabular

D

dajde *s.f.*=bir, impozit
damicelă *s.f.*=domnişoară, fată
defige *vb.*=a fixa
delinia *vb.*=a preciza
deraza *vb.*=a deriva, a decurge
desclini *vb.*=a deosebi
dezvolbi *vb.*=a dezvolta
dezvolt *adv.*=pe larg
dinîntea *adj.*=dintîi
dires *adj.*=aranjat, organizat
dispotă *s.f.*=ceartă, controversă
divă *s.f.*=femeie minunată
drit *s.n.*=drept

E

eho *s.n.*=ecou, răsunet
epicherimă *s.f.*=judecată
etimologie *s.f.*=morfologie
evghenie *s.f.*=noblete

F

făptori *s.m.*=autor
filotimie *s.f.*=generozitate
fras *s.n.*=frază, propoziţie
frîncesc *adj.*=francez

G

gerg *s.n.*=jargon
ghintă *s.f.*=gintă, neam
glasnic *adj.*=(consoană) sonoră
gnom *s.m.*=individ

gramerian *s.m.*=gramatician
gudărie *s.f.*=intrigă (?)
gulerat *adj.*=orășean, funcționar

H

hristianism *s.n.*=creștinism
hultuit *adj.*=altoit
huzmet *s.n.*=venit

I

idiotism *s.n.*=expresie, locuțiune, vorbă
indigenat *s.n.*=cetățenie
înimat *adj.*=însuflețit, viu
iucund *adj.*=plăcut

Î

în darn=zadarnic, degeaba
îndeșit *adj.*=substanțial
înmulțit *adj.*=plural
înscrisuri *s.n.pl.*=opere
însușit *adj.*=capabil
întîmpin *s.n.*=sunet, zvon
întorloca *vb.*=a aduna, a așeza
întrebuințat *s.m.*=funcționar

L

laboare *s.f.*=muncă, trudă
lamură *s.f.*=esență, calitate
lexicon *s.n.*=dicționar
liubov *s.n.*=iubire

M

macaronadă *s.f.*=amestec
marafet *s.n.*=moft, nimic
marșă *s.f.*=mers, înaintare
masală *s.f.*=făclie
mădular *s.m.*=membru
măritiș *s.n.*=unire, îmbinare
meșterie *s.f.*=meșteșug
mezin *adj.*=mijlociu
mirare *s.f.*=admirație

N

nație *s.f.*=națiune
neajunsia *s.f.*=lipsă
noimă *s.f.*=rost
nomolos *adj.*=încărcat

O

obstinat *adj.*=perseverent
ohavnic *adj.*=moștenit, veșnic
op. *s.n.*=operă, lucrare
operat *s.n.*=lucrare
otveat *s.n.*=dorință

P

paradosire *s.f.*=îmbogățire
păsăresc *adj.*=neînțeles
păstru *s.m.*=păstrător
păuna *vb.*=a se îngîmfa
pedantism *s.n.*=cosmopolitism
pernicios *adj.*=periculos
plecare *s.f.*=înclinare
poetastru *s.m.*=pretins poet
poftori *vb.*=a repeta
pogorî *vb.*=a coborî
politicit *adj.*=civilizat
ponivos *adj.*=miop
predoslovie *s.f.*=prefață
prejudeț *s.n.*=prejudecată
prenmulțit *adj.*=numeros
prinsoare *s.f.*=închisoare
pritoci *vb.*=a aranja, a lămuri
procestvui *vb.*=a propovădui
prost *adj.*=(om) simplu, neinstruit
prubă *s.f.*=model, probă
purcegător *adj.*=originar, izvorît

R

răspunde *vb.*=a corespunde
rărunchi *s.m.*=*rinichi*
repejune *s.f.*=rapiditate
rizonement *s.n.*=raționament
ritorism *s.n.*=vorbe goale
Rîm *s. prop.*=Roma
rînd *s.n.*=rînduială, ordine
rod *s.n.*=neam, spiță
românia *s.f.*=poporul român
romlenește *adv.*=latinește
romnicesc *adj.*=roman

S

sagacitate *s.f.*=pătrundere
sapient *s.m.*=savant, învățat
scalpel *s.n.*=bisturiu, cuțit
scălîmba *vb.*=a deforma
schimosi *vb.*=a modela, adapta
scumpătate *s.f.*=grijă, dragoste
seanță *s.f.*=ședință
sfîrșit *s.n.*=scop, țel
simpatriot *s.m.*=compatriot
singurit *s.n.*=singular
sperienție *s.f.*=experiență
stat *s.n.*=stare, situație
straste *s.f.pl.*=dureri, suferințe
străbălat *adj.*=josnic, decadent
străinism *s.n.*=cuvînt străin
sturliubatic *adj.*=zăpăcit, aiurit
sujet *s.n.*=subiect
superfetațiune *s.f.*=produs, apariție
surda *adv.*=aiurea, zadarnic

Ș

șart *s.n.*=rost (cu șart)

T

testimoniu *s.n.*=mărturie, dovadă
tolcopisah *s.m.*=secretar
totime *s.f.*=totalitate
translațiune *s.f.*=traducere
transvasa *vb.*=a transpune
tunearec *s.n.*=noian, mulțime

Ț

țigărit *adj.*=searbăd
ținutaș *s.m.*=locuitor

V

vecui *vb.*=a trăi
vedeală *s.f.*=vedere, iveală
vedera *vb.*=a demonstra
veri ... veri *conj.*=sau ... sau
vînt *s.n.*=zădărnicie, nimic

Z

zăhăire *s.f.*=tulburare
ziciunar *s.n.*=dicționar

X

xenomanie *s.f.*=pasiune pentru ceea ce e străin, înstrăinare

CUPRINSUL

O carte de înalte delectări și de mult folos — prefață de Perpessicius . . . 5

Privire asupra evoluției ideilor despre limbă și stil în cultura română 9

I. *Epoca veche — Traduceri, adaptări și cărți originale* 41

Coresi 43
Varlaam 43
Simion Ștefan 44
Dosoftei 45
Antim Ivireanul 45

II. *Cronicarii despre aspectele limbii române* 47

Grigore Ureche 48
Miron Costin 49
Stolnicul Constantin Cantacuzino 50
Dimitrie Cantemir 50

III. *Cercetarea limbii în preocupările Școlii ardelene* 55

Samuil Micu 56
Gh. Șincai 57
Petru Maior 58
Ion Budai-Deleanu 62

IV. *Preocupări de modernizare a limbii literare* 71

Ienăchiță Văcărescu 72
B. P. Mumuleanu 74
Dinicu Golescu 75
Anton Pann 76
C. Conachi 76
Gh. Asachi 79

V. *Generația pașoptistă și modernizarea limbii literare* 81

Ion Heliade Rădulescu 83
M. Kogălniceanu 92
Grigore Alexandrescu 94
Costache Negruzzi 96
C. Bolliac 102
D. Bolintineanu 103
Alecu Russo 104
Vasile Alecsandri 108
Ion Ghica 110
Ion Codru Drăguşeanu 111
Timotei Cipariu 112
G. Barițiu 114
Andrei Mureşan 117

VI. *Epoca scriitorilor clasici din a doua jumătate a secolului trecut* 119

Al. I. Odobescu 121
B. P. Hasdeu 127
Titu Maiorescu 130
Mihai Eminescu 133
I. L. Caragiale 150
Ion Slavici 157
Al. Macedonski 162
George Coşbuc 163
C. Dobrogeanu-Gherea 171
Al. Vlahuță 175
Barbu Şt. Delavrancea 178

VII. *Problemele limbii literare în secolul nostru* 186

G. Ibrăileanu 188
Ovid Densusianu 192
Octavian Goga 193
D. Anghel 194
Duiliu Zamfirescu 195
Calistrat Hogaş 197
Emil Gîrleanu 200
Ioan Al. Brătescu-Voinești 201
Panait Istrati 205
Liviu Rebreanu 208
Nicolae Iorga 212
Gala Galaction 215
Ion Agîrbiceanu 217
Mihail Sadoveanu 218
Tudor Arghezi 222
Victor Eftimiu 233
Eugen Ionescu 237
Ion Marin Sadoveanu 238
Camil Petrescu 239
Lucian Blaga 243
Ion Barbu 248
Ionel Teodoreanu 250
V. Voiculescu 250

Cezar Petrescu 252
Eugen Lovinescu 255
Perpessicius 256
Pompiliu Constantinescu 258
Tudor Vianu 260
G. Călinescu 268
Al. Philippide 272
Demostene Botez 275
Mihai Beniuc 277
Eugen Barbu 278
Glosar 281

Redactor responsabil: MARTU MIOARA
Tehnoredactor: NECȘOIU OTTO

Dat la cules 13.IV.1966. Bun de tipar 30.VII.1966. Apărut 1966. Tiraj 15.000+130 ex. leg ½ pînză. Hîrtie scris tip 1 A 80 g/m², ft. 16/70×100. Coli editoriale 20,297. Coli de tipar 17,75. Plan 13 511.A 2956. C. Z. pentru bibliotecile mari 4 R (075.3). C. Z. pentru bibliotecile mici 4 R.

Tiparul executat sub comanda nr. 147 la Întreprinderea Poligrafică Banat, Republica Socialistă România.